

Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 62
Kuopio University Publications E. Social Sciences 62

Sakari Kainulainen

Elämäntapahtumat ja elämään tyytyväisyys eri sosiaaliluokissa

Life events and satisfaction with life in different social classes

English Summary

Akateeminen väitöskirja

Esitetään Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan luvalla
julkisesti tarkastettavaksi yhteiskuntatieteiden tohtorin arvoa varten Kuopion
yliopistossa Snellmanian luentosalissa L23 perjantaina 18. joulukuuta 1998 klo 12.

Sosiaalitieteiden laitos
Kuopion yliopisto

Kuopio 1998

Jakelu: Kuopion yliopiston kirjasto
PL 1627
70211 KUOPIO
Puh. (017) 163 430
Fax (017) 163 410

Sarjan toimittajat:

Juhani Laurinkari, VTT, Dr.rer.soc.oec.
Sosiaalitieteiden laitos

Hannu Niittykangas, KTT
Yrittäjyyden ja johtamisen laitos

Tekijän osoite:

Suvanne 4 F 6
FIN-00750 HELSINKI
Puh. (09) 347 4584
Email: sakari.kainulainen@stakes.fi

Ohjaajat: Professori Seppo Pöntinen
Sosiologian laitos
Turun yliopisto

Esitarkastajat:

Tutkimusprofessori Matti Heikkilä
STAKES

Professori Markku Kivinen
Aleksanteri-instituutti
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä:

Tutkimusprofessori Matti Heikkilä
STAKES

ISBN 951-781-821-1
ISSN 1235-0494

Kuopion yliopiston painatuskeskus
Kuopio 1998
Finland

Kainulainen, Sakari. Life events and satisfaction with life in different social classes. Kuopio University Publications E. Social Sciences 62. 1998. 257 p.

ISBN 951-781-821-1

ISSN 1235-0494

ABSTRACT

This research measured the population of the former province of Kuopio's satisfaction with life during the period 1991/92 (N=1280) and 1996 (N=1402). The aim was to establish the connection of negative life events experienced by people with their satisfaction with life, and to examine how these differ in the various social classes. Comparison indicators according to the reference group theory were added to the examination as well as indicators which describe the behavioural characteristics of the individual. About 80 per cent of people feel that their life is fairly or very satisfactory, and seven per cent that it is fairly or very dissatisfactory. Few changes have occurred during the recession period and between the different social classes. The factors which most clearly are linked to satisfaction with life include: sufficient income; assessment of mental health; home ownership; morbidity (slight) and station in working life (not unemployed). Although satisfaction has more or less remained at the same level, about 44 per cent of respondents estimated that their life had taken a turn for the better. Thirty-nine per cent estimated that their life had remained the same and 17 per cent that their life had taken a turn for the worse. Those who felt that their life was running on a better than average course were upper white-collar workers, with less instances for workers and farmers. The incidence of negative life events has increased during the 1990's. This prevalence seems mainly to be the result of the prevalence of workers' negative life experiences. The life experiences are grouped into three main dimensions. The first dimension represents a collection of factors linked to a person's ability to function. These are experiences of a physical failure of the ability to function and social isolation. Fifty-six per cent of respondents had experience of these. The second dimension dealt with family or housekeeping problems, which include problems related to relationships and housing. Seventy-three per cent of respondents had experience of these. The third dimension comprised problems linked to subsistence. These problems come directly from experiences of financial difficulties and the economic consequences of unemployment. Seventy-seven per cent of respondents had experience of these. In the simultaneous examination of different factors' connection to satisfaction with life, the factors explaining satisfaction with life were: a good level of general health; sufficient income for a better than average standard of living; an optimistic outlook on life; an insignificant amount of pessimism and few experiences of family or subsistence problems. Clear differences can be discerned among the factors linked to well-being when examined by social class.

Universal Decimal Classification: 316.34, 364.144

Thesaurus of Sociological Indexing Terms: life satisfaction; social class

Kainulainen, Sakari. Elämäntapahtumat ja elämään tyytyväisyys eri sosiaaliluokissa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 62. 1998. 257 s.

ISBN 951-781-821-1

ISSN 1235-0494

TIIVISTELMÄ

Tässä tutkimuksessa on mitattu entisen Kuopion läänin väestön elämään tyytyväisyyttä vuosina 1991/92 (N=1280) ja 1996 (N=1402). Tavoitteena on ollut selvittää ihmisten elinolojen ja koettujen negatiivisten elämäntapahtumien yhteyttä elämään tyytyväisyyteen ja tarkastella miten nämä vaihtelevat eri sosiaaliluokissa. Tarkasteluun lisättiin myös viiteryhmäteorian mukaisia vertailumittareita ja yksilöllisiä käyttäytymispiirteitä kuvaavia mittareita. Noin 80 prosenttia ihmisistä kokee elämänsä melko tai hyvin tyydyttäväksi ja seitsemän prosenttia melko tai hyvin epätydyttäväksi. Muutokset laman aikana ja eri sosiaaliluokkien välillä ovat vähäisiä. Selvimmin elämään tyytyväisyyteen yhteydessä olevia tekijöitä olivat: tulojen riittävyys, arvio terveydentilasta, asunnon omistussuhde (omistaminen), sairastavuus (vähäistä) ja asema työelämässä (ei työtön). Vaikka tyytyväisyys on pysynyt suhteellisen samalla tasolla, niin 44 prosenttia vastanneista arvioi elämänsä kulkeneen parempaan suuntaan. 39 prosenttia arvioi elämän kulkusuunnan pysyneen ennallaan ja 17 prosenttia arvioi elämänsä kulkeneen huonompaan suuntaan. Keskimääräistä parempaan suuntaan elämänsä arvioivat kulkeneen ylempät toimihenkilöt ja harvinaisempaa tämä on ollut työntekijöillä ja maanviljelijöillä. Negatiivisten elämäntapahtumien kokeminen on lisääntynyt 1990-luvulla. Yleistyminen näyttää olevan pääosin seurausta työntekijöiden negatiivisten elämäntapahtumien yleistymisestä. Elämäntapahtumat ryhmittyvät kolmeen pääulottuvuuteen. Ensimmäinen ulottuvuus kokoaa yhteen ihmisen toimintakykyyn liittyvät tekijät. Näitä ovat fyysisen toimintakyvyn pettäminen ja sosiaalisen eristyneisyyden kokemukset. Näistä on kokemuksia 56 prosentilla vastanneista. Toisen ulottuvuuden muodostavat perheiden tai kotitalouksien ongelmat, joita ovat esimerkiksi parisuhdeongelmat ja asumiseen liittyvät ongelmat. Näistä on kokemuksia 73 prosentilla. Kolmas ulottuvuus muodostuu toimeentuloon liittyvistä ongelmista. Nämä syntyvät suoraan taloudellisen ahdingon kokemuksista ja työttömyyden taloudellisista seurauksista. Näistä on kokemuksia 77 prosentilla. Tarkasteltaessa eri tekijöiden yhteyttä elämään tyytyväisyyteen samanaikaisesti, elämään tyytyväisyyttä selittävät yleisellä tasolla hyvä terveydentila, keskimääräistä parempaan elintasoon riittävät tulot, optimistinen elämänasenne, pessimistisyyden vähäisyys sekä vähäiset kokemukset perheongelmista ja toimeentulo-ongelmista. Sosiaaliluokittain tarkastellen on havaittavissa selviä eroja hyvinvointia selittävässä tekijöissä.

Yleinen kymmenluokittelu UDK: 316.34, 364.144

Yleinen suomalainen asiasanasto: tyytyväisyys; yhteiskuntaluokat; elämäntilanne, Kuopion lääni

ESIPUHE

Lähtökohtani tähän tutkimukseen juontavat juurensa kahtaalta. Yhtäältä minua on aina kiinnostanut kysymys yksilön ja häntä ympäröivän yhteiskunnan välisestä suhteesta ja toisaalta kysymys eriarvoisuudesta. Mikä säätelee sijoittumisemme eriarvoisuuden asteikoille? Onko se yhteiskunta vai me itse vai kenties jotain muuta?

Yhteiskunnan tutkija ei voi koskaan irrottautua tutkimuskohteestaan. Oma kiinnostukseni yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen on syntynyt elämän karikoita möyriessä jo ennen kuin olen ymmärtänyt koko ilmiötä akateemisena kysymyksenä. Arkielämän havainto Stockmannin lihaosastolla ja lähiön makkaratiskillä on pistänyt ajattelemaan tulojen jakautumista ja yksilön osuutta tulojen muodostukseen. Ovatko minkkiturkkisen rouvan ja tuulitakkisen rouvan lähtökohdat olleet samat? Tämä kysymys on ollut perusteena paitsi rakennesosiologiselle lähestymistavalleni, myös löyhille pohdinnoilleni postmodernista. Jos tutkija selittää tai ymmärtää yhteiskuntaa kulutuksena, makuina ja yksilöllisinä elämänvalintoina, hän ymmärtää tuulitakkisen naisen halunneen tällaisen elämäntavan tai -tyylin. Voitaneen kuitenkin kysyä, että moniko meistä sisustaa kotinsa ”halvalla” ja syö tarjouselintarvikkeita jos se ei ole välttämätöntä?

Edellä kuvatut havainnot ovat esimerkinomaisia lähtökohtia tutkimukselleni hyvinvoinnin jakautumisesta ja sen rakenteellisista ehdoista.

Tutkimuksellinen lähestymistapani ei ole taloudellisimmasta päästä, kirjoittamista ja lukijaa ajatellen. Kokonaisuuksien hahmottaminen ei tunnu myöskään olevan nyky-yhteiskuntatieteen ihanteena. Ennemmin kaiken aikaa toivotaan rajauksia, paloittelua ja tehokkuutta. Minun on ollut vaikea sopeutua tällaiseen työtapaan ja onnekseni minulla on ollut mahdollisuus säädellä lähestymis- ja työtapani paljolti itse.

Olen halunnut tarkastella yksilöiden elämäntapahtumia 1990-luvun Suomessa mahdollisimman laajasti. Samoin olen halunnut tarkastella näitä kokemuksia väestön suhteen mahdollisimman kattavasti. Tämä sen vuoksi, että a) yhteiskuntatiede on minulle kokonaisuuksien tutkimista ja b) aiheeni on suhteellisen ajankohtainen, minkä vuoksi myös kuvailevan tiedon tuottamisella on oma intressinsä - myös väitöskirjassa. Kattavalla elämäntapahtumien tarkastelulla olen pyrkinyt tuomaan uutta lähestymistapaa hyvinvointitutkimukseen. Kattavuus saattaa tietysti kiusata menetelmällisesti ja teoreettisesti orientoitunutta lukijaa.

Korostamani elämäntapahtumatarkastelu on ajatuksellisesti lähellä (sosiaalisten) riskien tarkastelua. Elämäntapahtumat ja erityisesti negatiivisiksi koetut sellaiset,

muuttavat usein asemaamme ja toimintaamme yhteiskunnassa. Voidaan arvioida riskiä ajautua avioeroon, sairauteen, työttömyyteen. Elämäntapahtumat eivät kuitenkaan ole pelkästään riskejä, vaan ennen kaikkea ne ovat kokemuksia, elettyä elämää, joka myös vaikuttaa tulevaisuuteemme. Tässä mielessä elämäntapahtumien tarkastelu on lähellä deprivatiotutkimusta. Elämäntapahtumien tarkastelussa kuvastuu arkielämän todellisuus, yksilön ja ulkopuolisen maailman välinen suhde.

Vaikka tutkimusotteeni on ollut holistinen (olen kuullut kommentin, että holistisella otteella tehtävät työt jäävät ikuisiksi aikeiksi), on työni edistynyt otollisissa olosuhteissa suhteellisen nopeasti. Suurin syy tähän lienee alussa kuvailemani läheinen suhde aiheeseen. Toivottavasti tämä ei kuitenkaan näy työssäni lähtökohtiin juuttumisena.

Näin jälkikäteen tutkimusta katsoessani, huomaan kuinka paljon on jäänyt tutkimatta ja analysoimatta. Asetin itselleni tutkimuksen alussa kolme keskeistä tutkimustehtävää ja olen niihin jotenkin kyennyt vastaamaan. Nyt tuntuu kuitenkin siltä, että vastaamalla kolmeen kysymykseen olen tehnyt kolmekymmentä uutta kysymystä, jotka taas vaativat vastausta. Täytynee lohduttautua tutulla toteamuksella, että puute ei ole hyvistä vastauksista vaan hyvistä kysymyksistä.

Työni eteneminen on ollut kiinni myös muiden näkemyksistä ja taloudellisista resursseista. Taloudellisesti tutkimus on ollut mahdollista suorittaa toimimalla Suomen Akatemia rahoittamassa tutkimushankkeessa ”Hyvinvoinnin jakautuminen ja yhteiskunnan rakenne” sen ainoana tutkijana. Hankkeen johtajana ja samalla työni ohjaajana on toiminut ma. professori Seppo Pöntinen. Pöntisen tuntevat tietävät hänen sivujen reunoja kiertävät kommenttinsa. Ne tuottavat analyttisyydellään aina lisää työtä. Kiitos kommentteista ja luottamuksesta projektin etenemisen suhteen.

Jo ennen tämän tutkimusprojektin alkua olen saanut taloudellista tukea tutkimustoimintaani Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen kautta, missä olen toiminut professori Pauli Niemelän alaisuudessa monissa eri tutkimusprojekteissa. Tässä väitöskirjatutkimuksessa käytetään hyväksi hänen johtamassaan Turvattuustutkimushankkeessa kerättyä empiiristä aineistoa. Näissä eri projekteissa olen oppinut käytännössä kuinka kerätään ja analysoidaan empiirinen aineisto ja kuinka se raportoidaan. Kiitokset näistä opeista ja myös kiinnostukseni herättämisestä käsitteellisempiin pohdintoihin.

Esitarkastajien ominaisuudessa ovat työtäni lukeneet tutkimusprofessori Matti Heikkilä Stakesista ja professori Markku Kivinen Aleksanteri-Instituutista. Olen hyvilläni, että sain työni esitarkastajiksi tutkimusaiheeni kannalta kahden keskeisen alueen - hyvinvoinnin ja luokkarakenteen - tuntevat henkilöt. Kommentit olivat

työlleni hyödyllisiä ja itselleni opettavaisia. Kiitos niistä.

Esimerkillistä kiinnostusta työtäni kohtaan ovat osoittaneet yliassistentti Veli-Matti Ritakallio ja VTT Juho Saari. Molemmat ovat itse ilmaisseet halunsa kommentoida tekstiäni - ja vielä kommentoineetkin sitä. Moinen avuliaisuus tuntuu hyvältä näinä kiireisinä aikoina.

Tutkimustyötäni olen tehnyt monissa paikoissa ja vaiheissa. Aloitin tutkimuksen teon keväällä 1996 Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella, missä käydyt opinnot ja keskustelut muiden tutkijoiden, erityisesti ”turvattomuus-tutkijoiden”, kanssa pohjustivat ajatuksiani. Teoreettisten pohdintojen alkujuuret ja empiirisen osan alustavat analyysit tapahtuivat uudessa kodissa Helsingissä. Teoreettisen osan syventämisen ja varsinaiset analyysit saatoinkin suorittaa loppuun Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella. Viimeisimpiä kommentteja huomioin vielä STAKESin sosiaalitutkimusyksikössä. Olen vilpittömän tyytyväinen saatuaani tilaa ja mahdollisuuden työskennellä eri tutkijayhteisöissä.

Mitä kummallisista tutkijayhteisöistä on vuosien saatossa muodostunut samaan aikaan opiskelleiden kesken. Erityisen ponnekaasti työtäni edistämiseen - ei niinkään sisällöllisesti kommentoiden, vaan alati vainoten ja kysellen sekä elämän vaikeutta manailleen - ovat keskittyneet Mikko, Pertti ja Sari. Sähköpostikeskustelut heidän kanssaan ovat lainehtineet laidasta laitaan. Yhtenä päivänä on arveltu omien ja muiden töiden sopivan oivasti sytykkeiksi saunan uuniin, mutta jo kohta toisena hetkenä on ihasteltu ajatuksen nohevuutta ja teoreettisen jäsenyyden kirkkautta. Kiitos kannustuksista.

Vaikka väitöskirjan teko sinällään ei ole mitenkään rasittava tehtävä, heijastuu se monin rasittavin tavoin eri elämänalueille. Perheellisen ihmisen tärkeimmän ja keskeisimmän elämänalueen muodostaa perhe. Väitöskirjan teon aikana yksi raskaimpia vaiheita oli se, jolloin työskentelin kotona. Työtä tein niinä hetkinä, jolloin muu perhe ei sekoittanut ajatuksiani, eli yleensä silloin kun Aila, Jenni, Tuukka ja Joakim nukkuivat. Olen iloinen siitä, että se elämänvaihe on takanamme. On kiva olla hereillä samaan aikaan! Kiitokset teille.

Helsingissä 16.10.1998

Sakari Kainulainen

SISÄLLYS

1 SUOMALAINEN YHTEISKUNTA 1990 -LUVULLA	
1.1 Hyvinvointiyhteiskunta koetteella.....	17
1.2 Ihmisten hyvinvointi tutkimuksen kohteena	21
<i>Hyvinvointitutkimuksen kehityspiirteitä 23, Erilaisia lähestymistapoja hyvinvointiin 27</i>	
1.3 Hyvinvoinnin käsite.....	31
1.3.1 Hyvinvointia selittävät tekijät.....	37
1.3.2 Hyvinvointierojen tulkinnasta	40
1.4 Elämäntapahtumat murroksen indikaattoreina.....	42
2 HYVINVOINNIN JAKAUTUMISEN SOSIOLOGISET SELITYSMALLIT	
2.1 Yhteiskunnan jäsentymisen rakenteina.....	45
<i>Karl Marx 51, Max Weber 52, Erik Olin Wright 54, John Goldthorpe 57, Pierre Bourdieu 58, Luokitteluongelmia 60</i>	
2.2 Modernista postmoderniin yhteiskuntaan: muuttuvatko rakenteet?	63
2.3 Yksilöiden hyvinvointi ja yhteiskunnan rakenne	67
3 TUTKIMUSASETELMA, -NÄKÖKULMA JA EMPIIRISET MENETELMÄT	
3.1 Hyvinvoinnin jakautuminen - tutkimuksen tehtävät ja tarkastelumalli... ..	72
3.2 Hyvinvoinnin kvantitatiivinen mittaaminen.....	77
3.3 Väestötutkimus - yksilöt oman hyvinvointinsa arvioijina ja rakenteen osina	79
3.4 Käsitteiden operationaalistaminen	81
<i>Hyvinvointi 83, Elämäntapahtumat 89, Sosiaaliluokka 93</i>	
3.5 Muutoksen mittaaminen	102
3.6 Tutkimusjoukot.....	104
3.6.1 Perusjoukko ja aineistonkeruu	104
3.6.2 Aineiston ja perusjoukon vastaavuus.....	105
3.7 Aineiston analysointi ja käytettävät menetelmät.....	108
<i>Ensimmäinen tutkimustehtävä 111, Toinen tutkimustehtävä 113, Kolmas tutkimustehtävä 115</i>	
3.8 Aineiston ja näkökulman rajat.....	116
4 HYVINVOINNIN JAKAUTUMINEN LAMA-SUOMESSA	
4.1 Luokkien rakenne ja elinolot.....	118
4.2 Subjektiiivinen hyvinvointi	131

4.2.1 Elämään tyytyväisyys	131
4.2.2 Elämään tyytyväisyyttä selittävät tekijät	135
4.2.3 Subjekttiivisen hyvinvoinnin muutokset.....	142
4.2.3.1 Kohorttianalyysi	142
4.2.3.2 Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla.....	152
4.3 Elämäntapahtumat	158
4.3.1 Elämään tyytyväisyys ja elämäntapahtumat	159
4.3.2 Elämäntapahtumien kasautuminen ja kumuloituminen.....	165
<i>Terveyden pettäminen 169, Taloudelliset ongelmat 171, Sosiaaliturvan</i>	
<i>supistaminen 174, Omaisuusrikoksen uhri 177, Ristiriidat ja vaikeudet</i>	
<i>työpaikalla 178, Työttömyys 179, Unohdetuksi tuleminen 181, Vakavat</i>	
<i>parisuhdeongelmat 183, Huoli lapsista 187, Asumisen taso 188,</i>	
<i>Asuinympäristö 191</i>	
4.3.3 Elämäntapahtumat kootusti	193
4.4 Elämään tyytyväisyyden muodostuminen rakenteellisten ja yksilöllisten	
tekijöiden valossa.....	201
4.4.1 Sosiaaliluokan ja elämäntapahtumien yhteys elämään	
tyytyväisyyteen.....	201
4.4.2 Elämään tyytyväisyyttä selittävät tekijät - laajennettu malli.....	205
5 POHDINTAA TULOSTEN POHJALTA	
5.1 Yhteenvedo tuloksista.....	212
<i>Tutkimuksen taustaa 212, Elämään tyytyväisyys 214, Elämäntapahtumat 215,</i>	
<i>Elämäntapahtumat ja tyytyväisyys 217</i>	
5.2 Suomalainen luokkayhteiskunta?	219
5.3 Lopuksi	222
6 DISCUSSION	226
6.1 Summary of Results.....	226
<i>Research Background 226, Satisfaction with life 228, Life events 229, Life</i>	
<i>events and satisfaction 231</i>	
6.2 A Finnish Class Society?	233
6.3 Conclusion	235
KIRJALLISUUS	241
LIITTEET	259

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

Kuvio 1.	Talous- ja työllisyyskehitys vuosina 1985-1996 eräiden tunnuslukujen valossa.....	20
Kuvio 2.	Hyvinvointitutkimuksen lähteet ja tutkimustavat.....	28
Kuvio 3.	Tyytyväisyyden muodostuminen prosessina.	34
Kuvio 4.	Subjekttiivisen hyvinvoinnin jäsenys.	36
Kuvio 5.	Luokkajaottelu Karl Marxin ja Max Weberin mukaan.	49
Kuvio 6.	E. O. Wrightin systemisoitu luokkatypologia.....	56
Kuvio 7.	Ammattien sijoittuminen kulttuurisen ja taloudellisen pääoman suhteen.	59
Kuvio 8.	Yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen organisoituminen.	62
Kuvio 9.	Subjekttiivisen hyvinvoinnin muotoutuminen.	68
Kuvio 10.	Sosiaaliluokka ja yksilön hyvinvoinnin mahdollisuudet.	69
AKuvio 11.	Sosiaalinen hierarkia ja hyvinvoinnin jakautuminen.....	73
Kuvio 12.	Elämään tyytyväisyyden muodostuminen - tutkimuksen tarkastelumalli.	74
Kuvio 13.	Hyvinvointimittarin varianssin komponentit.....	77
Kuvio 14.	Sosioekonomisten ryhmien luokitteluperusteet.....	96
Kuvio 15.	Muutoksen ja nykyhetken mittaukset eri muuttujaryhmissä vuosien 1991 ja 1996 aineistoissa.	103
Kuvio 16.	Tyytyväisyyden ja subjekttiivisen terveydentilan välinen riippuvuus miehillä ja naisilla.	139
Kuvio 17.	Tyytyväisyyden ja subjekttiivisen terveydentilan välinen riippuvuus eri tyyppisissä kotitalouksissa.	140
Kuvio 18.	Tyytyväisyyden ja toimeentulotason välinen riippuvuus eri elämänvaiheissa elävillä.	141
Kuvio 19.	Aineiston jaottelu ajankohdan, iän ja syntymävuoden mukaan.....	144
Kuvio 20.	Elämän kulkusuunta eri ajankohtina, eri ikäryhmissä ja eri sukupolvissa (sukupuolen ja sosiaaliluokan vaikutukset vakioitu)..	152
Kuvio 21.	Miesten kokemukset hyvinvoinnin muutoksista eri elämänalueilla.	155
Kuvio 22.	Naisten kokemukset hyvinvoinnin muutoksista eri elämänalueilla.	156
Kuvio 23.	Negatiivisten elämäntapahtumien kumuloituminen.....	197
Kuvio 24.	Elämään tyytyväisyyden selittäminen eri tekijöillä.	207

Taulukko 1.	Bruttokansantuotteen vuosimuutokset ja työttömyysaste 1990-luvulla.	18
Taulukko 2.	Väestö sosioekonomisen aseman mukaan 1960-1993.	65
Taulukko 3.	Tutkimusaineiston jakautuminen sosiaaliluokan mukaan, 18-74 -vuotiaat.	99
Taulukko 4.	Tutkimusaineistot	105
Taulukko 5.	Perusjoukon ja aineiston jakautuminen ikäryhmiin koko tutkimusjoukossa vuonna 1992.	107
Taulukko 6.	Perusjoukon ja aineiston jakautuminen ikäryhmiin koko tutkimusjoukossa vuonna 1996.	107
Taulukko 7.	Perusjoukon koulutusaste ja sosioekonominen asema vuoden 1990 väestölaskennan mukaan.	108
Taulukko 8.	Sosiaaliluokat sukupuolen ja iän mukaan (%) vuonna 1996, 18-74-vuotiaat.	119
Taulukko 9.	Sosiaaliluokat siviilisäädyn ja ruokakunnan rakenteen mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.	120
Taulukko 10.	Koulutusaste sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.	121
Taulukko 11.	Asuintalon tyyppi, omistussuhde ja asumismenot sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.	123
Taulukko 12.	Pääasiallinen toimeentulon lähde edellisen 12 kuukauden aikana sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.	124
Taulukko 13.	Nettokuukausitulot sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.	125
Taulukko 14.	Tulojen riittävyys sosiaaliluokan mukaan (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.	126
Taulukko 15.	Taloudellisista ongelmista selviytymiskeinot sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	126
Taulukko 16.	Elämänvaihe tai -tilanne sosiaaliluokan mukaan (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.	128
Taulukko 17.	Viiden edellisen vuoden työura 25-64-vuotiailla sosiaaliluokan mukaan (%).	128
Taulukko 18.	Työmarkkina-asema koulutusasteen mukaan (%) työelämässä mukana olevien keskuudessa 1991/92 ja 1996.	129
Taulukko 19.	Elämän tyydyttävyyys sosiaaliluokittain (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.	133
Taulukko 20.	Elämään tyytyväisyyden vaihtelu eri väestöryhmissä.	136
Taulukko 21.	Elämään tyytyväisyyttä selittävät tekijät. Varianssianalyysi, ikä kovariaattina	138
Taulukko 22.	Elämään tyytyväisyyden muutos. Varianssianalyysi	146
Taulukko 23.	Elämän kulkusuunta sosiaaliluokittain (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.	147
Taulukko 24.	Elämän kulkusuunnan muutos. Varianssianalyysi	148
Taulukko 25.	Elämän kulkusuunnan muutos. Varianssianalyysi, päävaikutusten parametriestimaatit.	149
Taulukko 26.	Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla vuosien 1991/92-	

	1996 välillä (%), 18-74 -vuotiaat.....	153
Taulukko 27.	Elämään tyytyväisyyteen vahvimmin korreloivat elämäntapahtumat, 18-74 -vuotiaat.	160
Taulukko 28.	Elämäntapahtumat vuosina 1991 ja 1996 järjestettynä eron suhteellisen muutoksen mukaan, 18-74 -vuotiaat.	164
Taulukko 29.	Negatiivisten elämäntapahtumien summamuuttajat ja niiden sijoittuminen eri elämänalueille sekä summamuuttajien korrelaatiot elämään tyytyväisyyteen.....	166
Taulukko 30.	Terveystilan heikkenemisen aiheuttamien ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	170
Taulukko 31.	Terveydellisten ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi	171
Taulukko 32.	Taloudellisten ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	173
Taulukko 33.	Taloudellisten ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi	174
Taulukko 34.	Sosiaaliturvan supistusten kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	175
Taulukko 35.	Sosiaaliturvan supistusten kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi	177
Taulukko 36.	Omaisuusrikoksen uhriksi joutuminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.....	177
Taulukko 37.	Työpaikkaan liittyvien ristiriitojen ja vaikeuksien kohtaaminen 18-74 -vuotiaassa työssäkäyvässä väestössä sosiaaliluokan mukaan (%).	178
Taulukko 38.	Työttömyyden kohtaaminen 18-64 -vuotiaassa työssä käyvässä väestössä sosiaaliluokan mukaan (%).	180
Taulukko 39.	Työttömyyteen liittyvien talousongelmien kumuloituminen 18-64 -vuotiaalla työssä käyvässä väestöllä sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi.....	181
Taulukko 40.	Unohdetuksi tulemisen kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	182
Taulukko 41.	Unohdetuksi tulemisen kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi.....	182
Taulukko 42.	Vakavien parisuhdeongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	184
Taulukko 43.	Vakavien parisuhdeongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi	187
Taulukko 44.	Huoli lasten elämästä ja tulevaisuudesta yhden tai useamman lapsen omaavien kesken sosiaaliluokan mukaan (%).	188
Taulukko 45.	Asumisen tasoon liittyvien ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	190
Taulukko 46.	Asumisen tasoon liittyvien ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi	191
Taulukko 47.	Asuinympäristöön liittyvien ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.	192

Taulukko 48.	Asuinympäristöön liittyvien ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi	193
Taulukko 49.	Elämäntapahtumien kumuloituminen sosiaaliluokkiin.	194
Taulukko 50.	Eri elämäntapahtumien ongelmien kumuloitumisen keskinäiset yhteydet, faktorimatriisi.....	195
Taulukko 51.	Kaikkien elämäntapahtumien kasautuminen vuosina 1991/92 ja 1996 sosiaaliluokittain, 18-74 -vuotiaat. Yksisuuntainen varianssianalyysi.....	198
Taulukko 52.	Korrelaatio elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyyden välillä eri sosiaaliluokissa.....	202
Taulukko 53.	Elämään tyytyväisyys sosiaaliluokittain erilaisten negatiivisten elämäntapahtumien kumuloituessa. Varianssianalyysi, elämäntapahtumat kovariaatteina.	204
Taulukko 54.	Elämään tyytyväisyyttä selittävä yleinen regressiomalli ja sosiaaliluokittaiset mallit (Beta-kertoimet).	208

1 SUOMALAINEN YHTEISKUNTA 1990-LUVULLA

1.1 Hyvinvointiyhteiskunta koetteella

Suomessa elintason nopea nousu jatkui toisesta maailmansodasta 1980-luvun lopulle asti. Tämän pitkän positiivisen talouskasvun ryydittämänä monien yhteiskunnallisten päätösten taustalla oli ajatus tasaisesti jatkuvasta talouskasvusta. Kun tulot sitten 1990-luvun alussa kääntyivät laskuun, ajautui kansantalous hyvin pahoihin vaikeuksiin. 1990-luvun alussa Suomen talous oli lamassa, joka oli syvin kehittyneitä markkinatalousmaita kohdannut taantuma sitten toisen maailmansodan. (Karisto & Takala & Haapola 1998, 91; Kiander & Vartia 1998, 7-17, 313.) Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta on kansainvälisen murroskehityksen myötä voimakkaiden muutosten alainen. Murrosta kuvaavat termit hajoaminen, pirstoutuminen ja selkiintymättömyys. Vaikka tämä ei suoraan merkitsekään vallitsevien rakenteiden häviämistä, niin suuret laitokset ja organisaatiot näyttävät menettävän vaikutusvaltaansa verkostoille, paikallisyhteisöille, uusille liikkeille ja perheille. Rakenteet etsivät ihmisten toiminnan kautta uutta muotoaan. (Salavuo 1994.) Yhteiskunnallinen murros näkyy selvästi viime aikojen työmarkkinoiden muutoksena. Kun 1980-luvun puolivälissä ns. normaalityösuhteissa toimi työvoimasta 80 prosenttia, niin vuonna 1994 vastaavissa työsuhteissa oli enää 63 prosenttia työvoimasta (Suikkanen & Linnakangas & Kallinen & Karjalainen 1998).

Työyhteiskunnan murroksen on arvioitu merkitsevän monia muutoksia yksilöiden elämässä. Muutokset tarkoittavat yksilötasolla kohdattavia uudenlaisia uhkia ja riskejä. Nykyisessä murrostilanteessa työmarkkinaosallistumisen luonne, jaksotus ja kesto muuttuvat. Jatkuvuuden tilalle ovat jo astuneet työn katkokset, työttömyysjaksot, uuden ammatin etsiminen, useammat kouluttautumisasiheet. (Pohjola 1996.) Riskiyhteiskunnassa yksilöiden on koko ajan kohdattava erilaisia, keskenään ristiriitaisiakin riskejä (Ahlqvist 1996, 129).

Suomen taloudessa oli pitkän suhdannenousun lopulla suuria ongelmia. Nämä ongelmat aiheuttivat taloudelle sopeutumispaineita ilman ulkoisen paineen lisääntymistäkin. Ongelmia olivat vuonna 1990 talouden velkaantuminen,

kilpailukyvyen menettäminen, viennin matala osuus BKT:sta ja ylisuuri kotimainen kapasiteetti. Kohtalokas sysäys syntyi idänkaupan romahduksesta ja metsäteollisuuden kansainvälisestä taantumasta (Hämäläinen 1996.)

Talouden ongelmat näkyvät makrotasolla bruttokansantuotteen muutoksena. Nopein taantuma BKT:ssa oli vuonna 1991, jolloin se aleni edellisvuodesta 7,1 prosenttia ja vielä seuraavanakin vuonna 3,6 prosenttia. Vuonna 1994 BKT kääntyi uudelleen positiiviseksi. Talouden taantuma näkyi työttömyyden rajuna lisääntymisenä muutamassa vuodessa lähes täystyöllisyydestä vajaaseen 20 prosenttiin työvoimasta. Työttömyys on myös jäänyt suhteellisen korkealle tasolle talouden elpymisestä huolimatta. Yhteiskunnan murroksen kanssa on samanaikaisesti tapahtunut perhesuhteiden murros. Avioerojen määrä on vuoden 1988 avioliittolainsäädännön voimaantulon jälkeen jäänyt aiempaa korkeammalle tasolle (kokonaiseronneisuusluku 43). Yksinhuoltajaperheiden määrä on lisääntynyt erityisesti 1990-luvun alkupuolella ja myös uusperheet ovat yleistyneet. (Karisto ym. 1998, 91-116.) Työttömyysaste seurasi BKT:n muutosta hieman viiveellä. Korkeimmillaan työttömyysaste oli vuonna 1994 (18,2 %), milloin BKT oli jo kääntynyt positiiviseksi. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Bruttokansantuotteen vuosimuutokset ja työttömyysaste 1990-luvulla. Lähde: Tilastokeskus 1995a, 1996b, 1997a.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
BKT, vuosimuutos %	0,0	-7,1	-3,6	-1,2	4,4	4,2		
Työttömyysaste %	3,4	7,5	13,0	17,7	18,2	16,2	15,3	12,6

Asuinolojen muutos on aina ollut suhteellisen hidasta. Keskimääräinen asumistaso on parantunut vuodesta 1986 vuoteen 1993. Asuntotuotannon lama ei näy keskimääräisissä asumistasoluvuissa. Perhekohtaiset asumisen kriisit eivät myöskään näy yleisissä keskiarvoissa. (Junto 1996, 219.) Omistusasuntojen osuus on vuodesta 1990 (66,7 %) laskenut vuoteen 1995 (61,6 %) samaan aikaan kun vuokra-asuntojen osuus on lisääntynyt 24,7 prosentista 29,7 prosenttiin. (Tilastokeskus 1997b.) Asunnottomien määrä on lamankin aikana selvästi laskenut

ollen 1990-luvun puolivälissä noin 10 500 henkeä kun asunnottomia oli 1980-luvun lopussa yli 16 000. (Saarenheimo 1996, 13.)

Keväällä 1994 kotitalouksista 40 prosenttia oli tehnyt järjestelyjä rahahuolien vuoksi edeltäneen vuoden aikana. Rahahuolet ovat kohdentuneet erityisesti nuoriin ja alle 50-vuotiaisiin. (Tilastokeskus 1995b.) Toimeentulo-ongelmien lisääntymisestä kertoo toimeentuloasiakkaiden määrän kasvu ja tuen saannin keskimääräisen pituuden lisääntyminen. Vuonna 1990 toimeentulotukea sai 181 604 kotitaloutta keskimäärin 3,9 kuukautta. Vuonna 1996 tukea sai 349 591 taloutta ja tuen kesto oli 5,4 kuukautta. (Sosiaaliturva Suomessa 1996, 91.) Taloudelliset ongelmat ovat laman myötä nostaneet esiin myös aiemmin lähes tuntemattomia ilmiöitä kuten ylivelkaantumisen ja sen taloudelliset-sosiaaliset seuraukset (esim. Erola 1997; Iivari & Heinonen 1997; Kainulainen 1995). Paljolti työttömyyden yleistymisen seurauksena on keskustelun ja tutkimuksen kohteina alettu tarkastella syrjäytymistä.

Taloudellisella lamalla on todettu olleen yhteys sosioekonomiseen rakenteeseen. Vuosien 1990 ja 1993 välillä seitsemän prosenttia työllisistä siirtyi eläkkeelle, muutti pois maasta tai kuoli. Kaikkiaan sosioekonominen asema muuttui em. tarkastelujaksolla joka kolmannella työllisellä suomalaisella. Heistä 15 prosenttia oli vuonna 1993 työttömänä ja 13 prosenttia kuului edelleen työvoimaan, mutta toisessa asemassa. Vakain asema on ollut ylemmillä toimihenkilöillä ja maanviljelijöillä, joista noin 80 prosentilla oli vuonna 1993 sama asema kuin vuonna 1990. Asema on harvimminkin pysynyt vakaana työntekijöillä (65 %) ja työttömällä (62 %). (Hyvinvointikatsaus 1/1996, 25.)

Taloudellinen taantuma ei heijastu suoraan kaikkiin kotitalouksiin. Syvänkin laman aikana on talouksia, joiden elämässä ei ole juurikaan tapahtunut muutoksia aiempaan verrattuna ja talouksia, joissa aineellinen ja henkinen elämä on tiukentunut. Perheen taloudellinen tilanne heijastuu sen kaikkiin jäseniin. Aineellisen elintason heikkeneminen on osin vaikuttanut suoraan lasten toimintamahdollisuuksien rajoittumiseen. Laman epäsuoria vaikutuksia, perheen ilmapiirin heikkenemisen kautta, on lasten kohdalla havaittavissa vasta

tulevaisuudessa. (Salmi & Huttunen & Yli-Pietilä 1996; Forssén 1998.)

Kuvio 1. Talous- ja työllisyyskehitys vuosina 1985-1996 eräiden tunnuslukujen valossa (1985=100). Lähde: Karisto & Takala & Haapola 1998, 95.

Suomessa ja Ruotsissa tuloerot ovat maailman pienimmät ja köyhyyden vähentämisessä maat ovat kärkiluokkaa Euroopan ja Pohjois-Amerikan maihin verrattuna. Pohjoismainen malli täyttää muita (hyvinvointi)malleja paremmin rawlsilaisen oikeudenmukaisen yhteiskunnan kriteerit. (Uusitalo 1993, 73, 79.) Tämän perusteella voidaan arvioida, että hyvin suuria rakenteellisia eriarvoisuutta lisääviä tekijöitä ei ole olemassa tai ainakin voidaan päätellä niin, että mikäli tällaisia tekijöitä on olemassa, niin subventoimalla niiden vaikutuksia voidaan lieventää. Toisaalta taloudellinen eriarvoisuus on vain yksi eriarvoisuuden muoto. Tämän vuoksi on edelleen perusteltua tarkastella eriarvoisuuden muotoja ja eroja elämisen mahdollisuuksissa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan mm. näitä tekijöitä.

Suomalaista hyvinvointivaltiota on rakennettu tasaisesti toisesta maailmansodasta lähtien. Suhteellisen vahva taloudellinen kehitys ja näkemys sosiaalipolitiikasta sitä

tukevana tekijänä mahdollistivat hyvinvointivaltion laajenemisen. Tultaessa 1990-luvulle voimistuivat kuitenkin ideologiset ja taloudelliset paineet hyvinvointivaltiota kohtaan. Samaan aikaan arvioitiin suomalaisen teollisuusyhteiskunnan tulleen tiensä päähän ja olevan murroksessa siirryttäessä jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Tämä murros näkyy ideologisten ja taloudellisten vaateiden lisäksi psykologisina ja moraalisisina muutoksina (Vikström 1996).

Hyvinvointivaltion merkitys ja ala on viime vuosina kaventunut: ”pohjoismaiden normatiivisen perinnön merkitys hyvinvointipolitiikassa on aiempaa heikompi”. Yhä edelleen korostetaan universalismia keskeisenä pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan periaatteena. Sen sijaan ennen korostettua tasa-arvon tavoitetta ja julkisen vallan vastuuta ei kannateta enää yhtä yksimielisesti kuin aiemin. Hyvinvointivaltio ei enää myöskään perustu täystyöllisyyden tavoitteelle. (Kosonen 1998, 388.) Pohjoismaiset hyvinvointimallit ovat viimeistään 1990-luvulla kokeneet haasteita, jotka jo ovat muuttaneet mallien luonnetta.

Hyvinvointivaltio on suuren haasteen edessä. Näyttää siltä, että se on kyennyt suhteellisen hyvin pitämään yllä sellaista yhteiskuntaa, joka on perinteisesti koettu pohjoismaissa hyväksyttäväksi. On suuri kysymys millainen on periaatteiltaan yhteiskunta jos ja kun hyvinvointivaltion eri väestöryhmien välisiä eroja tasoittava ja säätelevä vaikutus heikkenee. Korostuvatko esimerkiksi sosiaaliluokkien väliset erot tämän seurauksena uudelleen? Empiirisesti muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa on kuvattu ja analysoitu suhteellisen vähän. Rakennemuutoksista ei tämän vuoksi ole kovin selkeää kuvaa. (Ahlqvist 1996, 129.)

1.2 Ihmisten hyvinvointi tutkimuksen kohteena

Näkemyks yksilöiden hyvinvoinnista ja sen lisäämisestä alkoi näkyä 1700-luvun yhteiskuntapoliittisissa ja -filosofisissa kirjoituksissa lähinnä utilitaristien piirissä. Hyvinvointi 'hyvänä elämänä' on toki ollut erilaisissa eettisissä teorioissa vahvasti esillä antiikin ajoista lähtien esimerkiksi Aristoteleella. Aristoteleelle etiikka oli

kuvausta ihmiselle lajityypillisen hyvän elämän ja onnellisuuden luonteesta ja edellytyksistä (Sihvola 1994, 45). Ehkä tunnetuin hyvinvoinnin jakautumista ja samalla yhteiskuntapoliittista toimintatapaa määrittävä ajatus on löydettävissä Benthamilta ja Hutchesonilta: "It is the greatest happiness¹ of the greatest number that is the measure of right and wrong". (ks. Campbell 1981, 11-12.)

Vaikuttaa siltä, että Suomessa hyvinvointitutkimus on, ehkä taloudellisen taantuman seurauksena, uudelleen nousemassa keskeiseksi yhteiskuntatieteelliseksi tutkimusteemaksi. Muuttuneet yhteiskunnalliset olosuhteet pakottavat täsmentämään aiempia käsitteitä ja luomaan uusia. Teoreettisesti keskeiset käsitteet ja tutkimusongelmat pysyvät kuitenkin suhteellisen samanlaisina eri aikoina. Esimerkiksi kysymys objektiivisten olojen ja niiden subjektiivinen tulkitseminen ja toiminnaksi muuttaminen ovat yhä edelleen keskeisiä teemoja (Simpura 1996, 14).

Rakenteellista sosiaalitutkimusta on pidetty keskeisenä tutkimusorientaationa suomalaisen sosiologian historiassa. On puhuttu suomalaisen sosiologian suuresta linjasta (Allardt 1984), jonka tavoitteena on ollut vastata yhteiskunnan rakenteisiin liittyviin ongelmiin. Suuri yhtenäisyys on kuitenkin kadonnut viimeistään 1990-luvulle tultaessa (Alestalo & Rätty 1994, 237). Valtaosan sosiologian 1990-luvun väitöskirjoista voidaan kuitenkin katsoa kuuluvan em. suureen linjaan, eli hyvinvointitutkimukseen, työelämän tutkimukseen sekä väestö- ja terveystutkimukseen (Alapuro 1995, 168).

Hyvinvointitutkimuksen alueella on paljolti keskitytty erilaiseen vertailevaan tutkimukseen. Vertailun avulla on pyritty löytämään ratkaisuja taloudellisen taantuman nostattamiin, lähinnä järjestelmien toimivuuteen liittyviin kysymyksiin. Rakenteellinen hyvinvointitutkimus on 1990-luvulla ollut sidoksissa valtion ja sosiaalipolitiikan näkökulmiin. Sosioekonomisiin eroihin painottuvaa hyvinvointitutkimusta on 1990-luvulla tehty lähinnä väestö- ja terveystutkimuksen alueella. Varsinainen luokkatutkimus on jäänyt Suomessa varsin vähiin. Tätä

¹'happiness' viittaa nykyisin käytettyihin termeihin 'positive affect', 'quality of life' ja 'sense of well-being' (Campbell 1981, 12).

traditiota edustaa (enää) Wrightin vertaileva luokkatutkimusprojekti (Alapuro 1995).

Kaiken kaikkiaan laaja-alainen hyvinvointitutkimus ja rakenneorientoitunut luokkatutkimus ovat jääneet suhteellisen vähälle huomiolle 1990-luvun Suomessa. On vaikeaa arvioida onko kyseessä kyllästymisen aiemmin vahvoihin tutkimusperinteisiin vai eikö ilmiöiden tutkimiselle ole enää löytynyt perusteita jälkitekollistuneessa yhteiskunnassa.

Seuraavassa luodaan lyhyt katsaus hyvinvointitutkimuksen yleiseen historiaan ja tarkastellaan erilaisia lähestymistapoja hyvinvointiin.

Hyvinvointitutkimuksen kehityspiirteitä

Ihmisten elämää arkielämän tasolla on tutkittu erityisesti kuluvan vuosisadan aikana. Ihmisten toimeentulon ja elinolosuhteiden tutkimustradition (sosiaalitutkimus yleensä) voidaan katsoa alkaneen Englannin köyhyystutkimuksista (esim. Charles Booth), jossa selvitettiin Lontoon työväenluokan elinoloja vuosisadan vaihteessa (Moser & Kalton 1985, 6-11). Ihmisten elinolojen tutkimusorientaatio alkoi Yhdysvalloissa Thomasin ja Znanieckin siirtolaistutkimuksesta. Tutkimus aloitti myöhemmin Chicagon koulukuntana tunnetun tutkimustradition Yhdysvalloissa. Siellä tutkimus liittyi paljolti kaupungistumiseen ja siirtolaisuuteen. Jälkimmäinen tutkimustaho edusti kvalitatiivista tutkimusotetta edellisen oltua ensimmäisiä surveytyyppisiä tutkimuksia. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen kehityessä, alettiin myös sen suomia keinoja käyttää hyvinvointitutkimuksessa laajemmin. (Mäkelä 1996.)

Hyvinvointitutkimus pitää sisällään hyvin erilaisia ja -tasoisia tutkimusperinteitä. Hyvinvointieroja yhteiskuntaluokkien välillä on tarkasteltu esimerkiksi kuolleisuuden eroja tarkastelemalla, jolloin kuolleisuus on ilmentänyt hyvinvoinnin puutteita. Luokkien välillä onkin selviä eroja kuolleisuudessa, eivätkä erot ole terveystoimista huolimatta supistuneet viime vuosikymmeninä (esim.

Valkonen & Martelin & Rimpelä 1990, 13). Luokkien välillä on havaittavissa myös selviä kulutuseroja yhä edelleen (Toivonen 1996). Tässä tutkimuksessa hyvinvointia lähestytään myös kokemuksellisena asiana.

Ruut Veenhoven (1994a) on yhteistyökumppaneittensa kanssa tehnyt laajan (2028 sivua) selvityksen tutkimuksista, jotka on tehty tällä vuosisadalla (1911-1994) yleisestä elämään tyytyväisyydestä. Elämään tyytyväisyyttä on mitattu tutkimuksissa seuraavien käsitteiden kautta:

- yleinen elämään tyytyväisyys,
- mielihyvätunne,
- tarpeiden täytyminen (contentment)
- edellisten yhdistelmät.

Kartoituksen ulkopuolelle on rajattu tyytyväisyyttä eri elämänalueilla mittaavat tutkimukset. Hän käyttää termiä onnellisuus (happiness) elämään tyytyväisyyden merkityksessä (life-satisfaction). Katsauksessa on käyty läpi 603 tutkimuksen (69 maasta) keskeiset tulokset. Tulokset on koottu 'World Database of Happiness' - tietokantaan, jota on saatavissa paperiversioon lisäksi myös jatkuvasti päivitettyinä Internetistä (<http://www.eur.nl/fsw/soc/happiness.html>).

Veenhoven (1994a, 37) arvioi selvityksen kattavan noin 80 % englanninkielisistä artikkeleista ja väitöskirjoista. Selvitys on myös kohtuullisen kattava saksan- ja hollanninkielisistä teoksista. Selvästi yli puolet tutkimuksista on tehty USA:ssa (326), vähemmän Saksassa (44), Hollannissa (29), Kanadassa (21) ja Britanniassa (20). Suomesta mukana selvityksessä on kolme tutkimusta.

Hyvinvointitutkimus on ollut erityisen yleistä 1970-luvulla (279), mutta myös 1960-luvulla (103) ja vielä 1980-luvulla (125). 1990-luvulla, vuoteen 1994 asti, on hyvinvointitutkimuksia tehty (tulokset julkaistu artikkeleina tai väitöskirjoina) 36 kappaletta. (Veenhoven 1994a, 42.) Hyvinvointitutkimus on ollut aikoinaan erityisen runsasta Suomessa. Roos (1973, 168) on puhunut suoranaisesta ylituotannosta elintasotutkimuksen alueella. Hetken hiljaiselon jälkeen on

havaittavissa uutta kiinnostusta hyvinvointiin ja sen tutkimiseen (esim. Nussbaum & Sen 1995; Doyal & Gough 1992). Suomessa hyvinvointitutkimusta on viime aikoina tehty suhteessa hyvinvointivaltiokeskusteluun (Kajanoja 1996) ja köyhyyteen tai huono-osaisuuteen (esim. Heikkilä 1990; Ritakallio 1994; Kangas & Ritakallio 1996; Ahlqvist & Ahola 1996).

Ensimmäiset edustavat surveytutkimukset tyytyväisyydestä suoritettiin 1940-luvulla. Seuraavina vuosikymmeninä tyytyväisyyden mittaukset saivat systemaattisemman luonteen ja ihmisten tyytyväisyyttä alettiin kartoittaa eri puolilla maailmaa. Yhdysvalloissa säännölliset kyselyt alkoivat vuonna 1948, Japanissa 1958, Hollannissa 1977, Saksassa 1978 ja 1980-luvulla Etelä-Euroopan EU-maissa (Kreikassa, Espanjassa ja Portugalissa). (Veenhoven 1996, 13.)

Hyvinvointitutkimuksen historia liittyy keskeisesti 'sosiaali-indikaattoritutkimuksen' kehitykseen. Siinä keskitytään mittaamaan ihmisten elämänlaatua: kuinka hyvin² ihmiset elävät (elintaso) ja onko heidän elämänsä menossa parempaan tai huonompaan suuntaan (sosiaalinen prosessi). Keskeisinä mittaustapoina ovat 'objektiivisen' ja 'subjektiivisen' elämänlaadun tarkastelu ja näiden väliset yhteydet (Riihinen 1983, 73). Objektiivinen elämänlaadun mittaus keskittyy tarkastelemaan sitä, missä määrin havaittavat 'hyvän elämän' kriteerit täyttyvät yksilöiden kohdalla tai koko yhteiskunnassa. Subjektiiivinen elämänlaatu mittaa sitä, kuinka tyytyväisiä ihmiset ovat omaan elämäänsä. Tyytyväisyys on keskeinen käsite subjektiivisen elämänlaadun mittaamisessa. (Veenhoven 1996, 1; Headey & Wearing 1992, 25-26.)

YK:n tutkijoiden piirissä hyvinvoinnin katsottiin muodostuvan eri osista (alueista, ulottuvuuksista), jotka yhdessä muodostavat kokonaishyvinvoinnin. Kunkin osan sisältä oli löydettävissä tilastollisia indikaattoreita kuvaamaan tämän osa-alueen

²"hyvän" määrittelijä on aiheuttanut 1970-luvulla vahvaa keskustelua tutkimuksen luonteesta osana yhteiskunnallista päätöksentekoa. Keskeiseksi ongelmaksi sosiaali-indikaattoreiden kohdalla on katsottu olevan sen, että ne muodostetaan kulloinkin yhteiskunnassa vallassa olevien ryhmien asettamien tavoitteiden suhteen. (ks. esim. Patoluoto 1972; Järvelä 1973; Niitamo 1978.)

hyvinvointia. Ruotsalaiset elintasotutkimukset saivat näistä vaikutteita. Elintasotutkimusten komponentteja olivat tällöin terveys, työelämä, taloudelliset resurssit, koulutus, perhe-elämä, asuminen, turvallisuus, vapaa-aika ja poliittiset resurssit. (Johansson 1970, 20; Erikson 1995, 68.)

Sosiaali-indikaattoritutkimuksessa ensimmäinen käsitteellinen kehitys tapahtui 1960-luvulla erotettaessa subjektiivinen tyytyväisyys ja objektiivinen elämänlaatu toisistaan. Samassa yhteydessä alkoi teoreettinen keskustelu siitä, miksi objektiivinen elämänlaatu näytti olevan niin heikossa yhteydessä subjektiiviseen arvioon siitä. Myöhemmin tyytyväisyyttä alettiin hahmottaa eri osien kautta. Ensinnäkin tyytyväisyyden katsottiin liittyvän johonkin (object of satisfaction), jolloin kokonaistyytyväisyys erotettiin elämänalueiden tyytyväisyydestä (työ, avioliitto, asuminen). Toinen käsitteen erittely tehtiin ulottuvuuden mukaan (Scope of evaluation). Yleinen tyytyväisyys erotettiin näkökulmaa mittaavasta tyytyväisyydestä (aspect-satisfaction), kuten elämän helppoudesta tai erilaisista elämäkokemuksista. Kolmanneksi eriytettiin erilaiset arviointitavat toisistaan 1970-luvulla. Kognitiiviset arviot erotettiin tunnetyytyväisyydestä. (Veenhoven 1996, 2.)

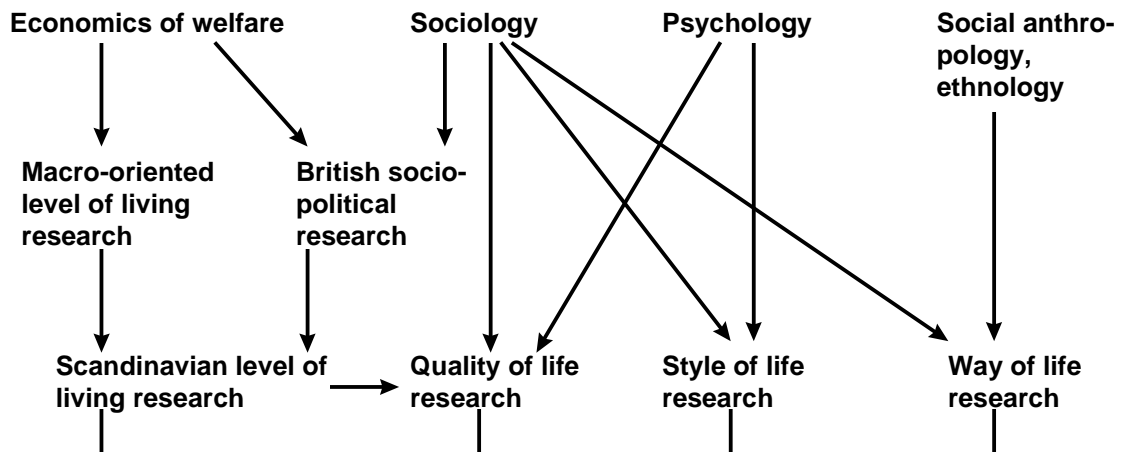
Elämään tyytyväisyyttä mitattiin 1950-luvulla moniulotteisilla kysymyssarjoilla, joihin sisältyi kysymyksiä sekä subjektiivisesta tyytyväisyydestä että objektiivisista tekijöistä kuten terveys, aktiivisuus jne. Tultaessa 1960-luvulle, alettiin näitä summa-asteikkoja nimittää hyvinvoinniksi ja elämään tyytyväisyydeksi. Ongelmana näissä asteikoissa oli se, että tulokset olivat epäselviä johtuen summapistemäärien vaikeasta tulkinnasta. Ongelma oli myös se, että mittarin mitatessa erilaisia hyviä asioita elämässä, se korreloi kaikkiin hyviin asioihin. 1970-luvulla alettiin mittaamaan tyytyväisyyttä eri elämänalueilla ja summapistemäärien arvioitiin ilmaisevan yleistä tyytyväisyyttä. Tämä ei kuitenkaan poistanut edellisen vuosikymmenen ongelmaa tulosten vaikeasta tulkinnasta. Tulkintaa pyrittiin tarkentamaan toisaalta yhä tarkemmilla mittareilla ja toisaalta siirtymällä yksittäisiin kysymyksiin. Jälkimmäisestä tuli vallitseva tutkimustapa, kun havaittiin niiden toimivan osapuilleen samoin kuin monimutkaisemmat mittaustavat. (Veenhoven 1996, 3-4.)

Pohjoismainen hyvinvointitutkimus on säilyttänyt 1960- ja 1970-luvuilla muotoutuneen resursseja korostavan otteensa 1990-luvulle saakka. Vaikka toimijanäkökulmaa ja subjektiivisen hyvinvoinnin kysymyksiä on toistuvasti korostettu, ei näitä ole paljonkaan analysoitu (Simpura 1996, 18.) Kuitenkin elinolotutkimuksen osa-alueista ovat voimakkaimmin viime vuosina laajentuneet ihmisten subjektiivista todellisuutta ja merkitysmaailmaa erittelevät tutkimukset (Ritakallio 1991, 44).

Erilaisia lähestymistapoja hyvinvointiin

Erikson ja Uusitalo (1987, 179) ovat hahmottaneet seitsemän eri tapaa käyttää hyvinvoinnin käsitettä. Nämä tavat saavat vaikutteita eri tieteenaloilta. *Pohjoismaisen elinolotutkimuksen* taustalta on löydettävissä *hyvinvoinnin taloustieteellinen tutkimusorientaatio*, joka pitää sisällään *brittiläisen yhteiskuntapoliittisen tutkimuksen* ja *makrotasoisin elinolotutkimuksen*. Toisena keskeisenä tutkimustraditiona elinolotutkimuksen lisäksi voidaan nähdä *elämänlaatututkimus*, joka on saanut vaikutteita sosiologiasta ja psykologiasta. *Elämäntyyli tutkimus* pohjaa samoin sosiologian ja psykologian alan tutkimusorientaatioihin. *Elämäntapatutkimuksen* juuret löytyvät lähinnä sosiaaliantropologiasta. Hyvinvointia lähellä olevista käsitteistä on viime vuosina tarkasteltu elämänhallintaa (Raitasalo 1995, 1996) ja elämänpolitiikkaa (Roos & Hoikkala 1998).

Hyvinvointitutkimusta ja sen mittaustapoja on jaoteltu myös suoraan ja epäsuoraan käytettyjen indikaattoreiden luonteen mukaan. Tuloihin pohjaavaa hyvinvoinnin tarkastelua voidaan pitää epäsuorana hyvinvoinnin mittaamisena jolloin se ei oletettavasti kuvaa ihmisen hyvinvointia niin hyvin kuin suora mittaus. Näitä ovat elämän laatu tai elinolosuhteet (Ringén 1985, 102-4.) Keskustelua suorasta ja epäsuorasta hyvinvoinnin mittaamisesta on käyty erityisesti köyhyystutkimuksen piirissä (Ritakallio 1991; Kangas & Ritakallio 1995).

Kuvio 2. Hyvinvointitutkimuksen lähteet ja tutkimustavat. Lähde: Erikson ja Uusitalo 1987.

Hyvinvoinnin taloustieteellinen lähestymistapa katsoo hyvinvoinnin muodostuvan melko suoraviivaisesti tavaroiden ja palvelusten kulutuksesta. Tätä selvitetään usein tuloja tarkastelemalla. Tutkimustapa jättää hyvinvoinnin määrittelyn auki (yksilölle) ja lähtee ajatuksesta, että hyvinvointi on yksilön halujen ja saavutusten suhde. (Erikson & Uusitalo 1987, 181-2.) Itse asiassa tässä myös elintasotutkimusta (standard of living) lähestyvässä tutkimustavassa ei ole kyse hyvinvoinnin vaan sen oletettujen ulkoisten edellytysten tutkimisesta³.

Hyvinvoinnin taloustieteellisen tutkimuksen jättäessä hyvinvoinnin määrittelemättä ja näki sen olevan taloudellinen kysymys, nousi tätä yksinkertaistusta kohtaan kritiikkiä YK:n tutkijoiden piirissä (Roos 1973, 174). Tällöin makrotason elinolo-tutkimuksissa hyvinvointia alettiin jakaa komponentteihin, joita mitattiin useilla indikaattoreilla. Mittarit oli luotu siten, että niillä oli yleisten tilastojen pohjalta mahdollista tehdä vertailuja eri maiden ja ajan suhteen. (Erikson & Uusitalo 1987, 182.)

Brittiläisen yhteiskuntapoliittisen tutkimuksen näkökulma oli yksilön näkökulma.

³Hyvinvoinnin taloustieteen tavoitteena ei olekaan hyvinvoinnin kriteereitä koskevan teorian luominen, vaan joidenkin taloudellisten lainalaisuuksien tutkiminen (Karisto 1984, 36).

Hyvinvoinnin tutkimuksessa⁴ tämä tarkoitti yksilön kykyä käyttää erilaisia *resursseja* elinolosuhteittensa parantamiseen. Titmuss (1965) tarkasteli laajasti tulon käsitettä ja piti sitä yksinomaan käytettynä heikkona mittarina kertomaan ihmisten elinmahdollisuuksista. Samoin Townsend (1971, 24) pitää tuloja riittämättömänä kuvaamaan ihmisen taloudellista asemaa. Muuten tämä tutkimussuuntaus oli paljolti samanlainen edelliseen makrotason elinolututkimukseen. Pohjoismaiseen elinolututkimukseen brittiläinen yhteiskuntapoliittinen hyvinvointitutkimus vaikutti lähinnä systemaattisena elinolon käsitteen pohjan muodostajana sekä kiinnostuksena tasa-arvon jakautumiseen. (Erikson & Uusitalo 1987, 183.)

Edelliset tutkimussuuntaukset ovat antaneet paljon pohjoismaiselle hyvinvointinäkökäsitykselle. Pohjoismaissa keskeistä tapaa tehdä hyvinvointitutkimusta voidaan sanoa (yksilökeskeiseksi) elintasotutkimukseksi (individual level of living research). Eri pohjoismaissa tehdyissä mittavissa elintasotutkimuksissa hyvinvoinnin käsite on ymmärretty laajana ja osiin eriytyvänä. Hyvinvoinnilla on ymmärretty lähinnä objektiivista hyvinvointia. Resurssinäkökulma on ollut myös laajalti hyväksytty, eikä vähiten sen empiirisen toimivuuden vuoksi. Näkökulmastaan johtuen pohjoismainen hyvinvointitutkimus on pohjautunut useimmiten survey-aineistoon. (Erikson & Uusitalo 1987, 185-191.)

Elämäntyyli tutkimus selvittää ihmisten elämässä merkittäviä asioita, jolloin tutkimuksen kohteina ovat esimerkiksi ihmisten arvot, päämäärät, mielipiteet ja käyttäytymistavat. Elämäntyyli muodostuvat 'vapaan valinnan' kautta erilaisten taloudellisten, poliittisten ja sosiaalisten pakkojen tai rajoitteiden alla. Keskeistä on, että elämäntyyli ei - edellä esitetyistä poiketen - arvoteta hyviin ja huonoihin. (Erikson & Uusitalo 1987, 184.)

Kuten ei elämäntyyli tutkimus, ei myöskään elämäntapatutkimus katso elämäntilanteiden muodostuvan eri komponenttien kautta, eikä se tee eroja hyvien ja huono-

⁴Keskeinen hyvinvointiteoreetikko oli Richard A Titmuss, jonka näkemys hyvinvoinnista resurssien hallintana on nähty tarpeen tyydytykselle vaihtoehtoiseksi tavaksi määrittellä ja mitata hyvinvointia. Titmukselle resurssit olivat rahan lisäksi myös mm. fyysistä ja psyykkistä energiaa, sosiaalisia suhteita ja turvallisuutta. (Johansson 1970, 25.)

jen elämäntapojen välillä. Elämäntapatutkimus lähtee oletuksesta, että erilaiset elämäntavat ovat paljolti yksilön ulkopuolisten historiallisten, kulttuuristen, taloudellisten tai sosiaalisten tekijöiden seurausta. (Erikson & Uusitalo 1987, 184; Karisto 1984, 49; Perheentupa 1978, 161.) Roos (1981, 300-6) nostaa elämäntavan määräytymisessä ulkoisten tekijöiden rinnalle henkilökohtaiset merkityssisällöt. Keskeistä on tällöin ulkoisten tapahtumien suodattuminen subjektiiviseksi kokemukseksi. Elämäntapa on näin ulkoisten tekijöiden ja ”oman valinnan” muodostama kokonaisuus.

Elämäntapatutkimusta on luonnehdittu 'todellisen elämän' tai 'elämän kokonaisuuden' tutkimukseksi, jolloin tätä ei voida Roosin (1978, 78) mukaan tutkia ilman kvalitatiivisia menetelmiä. Roosille (mt. 81) elämäntavan tutkiminen näyttäytyy myös muunlaisina kytkentöinä⁵: "elämäntapatutkimuksessa on kyettävä toteuttamaan ... ohjelmalliset vaatimukset, joiden toteuttaminen on yhtä kuin yhteiskuntatieteen kohottaminen uudelle, todella kehittyneelle tasolle, ovat olleet implisiittisesti marxilaisen tutkimuksen ohjelmana...". Kytkeäjä on monenlaisia.

Elämänlaatututkimus on ammentanut vaikutteita sosiologiasta ja psykologiasta. Elämänlaatututkimusta voidaan katsoa kriittisenä vastineena elintasotutkimuksen puutteille. Elämänlaadun käsitettä on käytetty pääosin kahdessa merkityksessä. Toisaalta on korostettu hyvinvoinnin muodostumista ihmisen biologisesti, psykologisesti tai sosiaalisesti ohjautuvien tarpeiden kautta, jolloin tarpeet on nähty objektiivisina käsitteinä tai tekijöinä. Pohjoismaissa harvemmin käytetty hyvinvoinnin käsite on subjektiivinen elämänlaatu. Tällöin yksilö itse määrittelee oman hyvinvointinsa tason. Tyypillisiä kysymyksiä ovat tällöin esimerkiksi 'tunnetko elämäsi tyydyttäväksi (iloiseksi) tai epätydyttäväksi (surulliseksi)' tai 'kuinka tyytyväinen olet tuloihisi'. (Erikson & Uusitalo 1987, 184-185.) Suhteellisen laajoja elämänlaatututkimuksia on tehty 1970-luvulla (esim. Allardt 1976, Andrews & Withey 1976, Campbell & Converse & Rodgers 1976).

⁵vrt. NKP:n 25. (1976) edustajakokouksen kytkeä, missä lisättiin sosialistisen elämäntavan kehittäminen ja täydellistäminen neljänneksi ulottuvuudeksi 'kommunistien aineellis-teknisen perustan luomisen', 'kommunististen yhteiskuntasuhteiden kehittämisen' ja 'uuden ihmisen muovaamisen lisäksi' (Perheentupa 1978, 160).

Elämänlaadun tutkimus on eriytynyt sen mukaan miten elämänlaadun käsitettä on käytetty. Karisto (1984, 44-45) on jakanut käsitteen käyttötavat neljään: elämänlaadun käsite yläkäsitteenä, elintason rinnakkaiskäsitteenä, luonteeltaan subjektiivisena ja ekologiseen hyvään liittyvänä käsitteenä. Elämän laatua on pidetty (Headey et al. 1993) myös yhtenä neljästä psyykkisen hyvinvoinnin ulottuvuutena. Yläkäsitteenä ollessaan elämänlaatu pitää sisällään elintason ohella myös elämän laatuun liittyviä tekijöitä sekä objektiivisen ja subjektiivisen hyvinvoinnin, jolloin voidaan puhua moniulotteisesta hyvinvoinnin käsitteestä. Ymmärrettäessä elämänlaatu ainoastaan elämän laadullisen puolen (esim. inhimilliset suhteet) kuvaajana, toimii se elintason rinnakkaiskäsitteenä. Samaistettaessa elämänlaatu tyytyväisyyteen, annetaan sille puhtaan subjektiivinen sisältö, jonka määrittävät tutkittavat itse. Määrittelijästä johtuen sen suhdetta muihin käsitteisiin ei tiedetä. Elämänlaatu on joskus nähty pelkästään talouden kasvun ulkopuoliset (ekologiset) tekijät.

1.3 Hyvinvoinnin käsite

Vaikka hyvinvointi on runsaasti käytetty käsite, ei sen sisällöstä ole yksimielisyyttä⁶ (Riihinen 1983, 66; Allardt 1976, 17). Hyvinvointi muodostuu hyvistä ja pahoista asioista elämässämme (Uusitalo 1975, 6). Hyvinvointitutkimuksen perinteessä hyvinvointia on lähestytty sen lähteen (syntymekanismien) kautta ja hyvinvoinnin sijainnin tai määrittelijän kautta. Lähteinä on tarkasteltu ihmistä tarpeitaan tyydyttävänä olentona tai erilaisia resursseja käyttävänä kuluttajana. Hyvinvoinnin sijainnilla tai määrittelijällä viitataan yksilön ulkoisten ja sisäisten tilojen merkitykseen hyvinvoinnille. Hyvinvoinnin kohdalla näyttää siltä, että vaikka se on yleisesti käytössä oleva käsite, nousee sen määrittely niin yksilöllisistä preferensseistä, että yleisen jäsenetyn määritelmän esittäminen on mahdotonta (vrt. Uusitalo 1975, 6). Määrittelyn taustalla on aina lopulta määrittelijän ontologinen näkemys ihmisestä. Tämän vuoksi näyttää siltä, että hyvinvoinnin määritelmät ovat lähteneet

⁶Samanlainen tilanne on myös monen muun käsitteen kohdalla, esimerkkinä vapauskäsitteen määrittelyvaikeus (Kainulainen 1995b; 1997).

hyvinvoinnin selittämisestä ja toisaalta määrittelyoikeuden kysymyksistä. Hyvinvoinnin on esitetty muodostuvan suhteessa ihmisen tarpeiden tyydytykseen tai resurssien käyttöön. Onko hyvinvointi tarve- vai resurssipohjainen asia, on ollut keskeinen kysymys hyvinvointitutkimuksen historiassa. Tarvemäärittelyn ongelmaksi on mainittu (Karisto 1984, 21; Riihinen 1983, 69) tarpeiden taustan epämääräisyys. Resurssien kohdalla taas ongelman muodostaa sen välillinen luonne hyvinvoinnin suhteen. Resurssin lisääminen ei välttämättä tuota lisää hyvinvointia. Vai lisääkö se silloin kun resurssin käyttö tyydyttää jotain tarvetta?

Tarve- ja resurssiperusteisia hyvinvointinäkemyksiä on pyritty myös yhdistämään. Ehkä tunnetuin näistä on ollut Erik Allardt'n johtaman vertailevan sosiologian tutkimusryhmän työ. Siinä yhdistyivät ruotsalaisen elintasotutkimuksen resurssinäkemykset ja näkemys ihmisen perustarpeista. Näiden pohjalta syntyivät tarveluokat *having*, *loving* ja *being*. Samaan määritelmään otettiin mukaan hyvinvoinnin ulkoinen ja sisäinen puoli. (ks. Allardt 1976; 1995.)

Tarpeiden merkitys korostuu Doyal & Goughin (1992) näkemyksessä, missä perustarpeiksi esitetään fyysinen terveys ja autonomia. Näiden edellytyksiksi em. tekijät katsovat kuitenkin resurssityyppisiä välittäviä tarpeita ja yhteiskunnallisia olosuhteita. Näitä ovat esimerkiksi ravinto, asuminen ja turvallisuus. Yhteiskunnallisten ehtojen (olosuhteiden), välittävien tarpeiden ja perustarpeiden tyydyttymisen seurauksena yksilön sosiaalinen osallistuminen on mahdollista.

Riihinen (1983) on korostanut ihmisen motivaatioperustan selkeyttämistä hyvinvointia määritellesämme. Samalla hän on korostanut tarpeiden (Maslow ja Alderfer) ensisijaisuutta hyvinvointiin nähden. Keskeistä on se millaisen ihmiskäsityksen varassa mittaamme ja tulkitsemme hyvinvointia. Tästä riippuen erilaiset näkemykset johtavat huomattavan erilaisiin päätelmiin hyvinvoinnista. Näkökannan valinnan merkitystä korostaa myös Erikson (1995, 76-77).

Hyvinvoinnin määrittelyoikeus on periaatteellisesti suuri kysymys; kenellä on oikeus arvioida yksilön hyvinvointia. Kysymys voidaan kääntää kysymykseksi ”onko hyvinvointi ulkoisten asioiden tila vai sisäinen mielentila” (vrt. Karisto 1984,

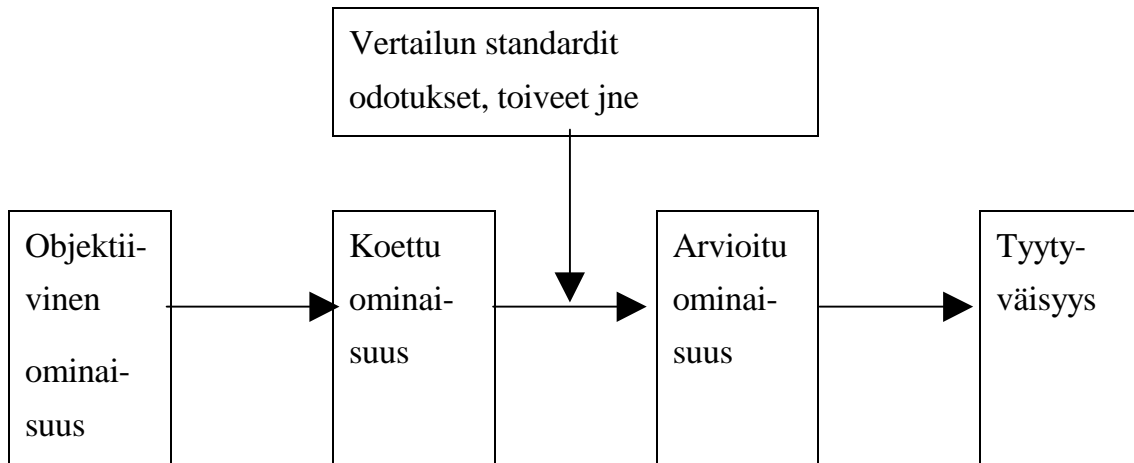
22). Subjektiiivisen näkökannan mukaan ihminen itse kykenee parhaiten arvioimaan elämäänsä. Puhtaimmillaan kyse on ontologisesta subjektivismista, jolloin hyvinvoinnin sisällön(kin) määrittelee ihminen itse. Epistemologisen subjektivismiin edustaja määrittelee hyvinvoinnin, mutta katsoo yksilön olevan paras tiedon tuottaja hänen määritelmänsä puitteissa. (Karisto 1984, 22-27.)

Elämään tyytyväisyys ei koostu ainoastaan yksilön sisäisistä tekijöistä, vaikka yksilön arveltaisiinkin itse parhaiten osaavan arvioida hyvinvointiaan. Ihminen on ihminen vasta muiden ihmisten joukossa. Tämä perusta kuvaa sitä jatkuvaa yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden ristiriitaa, missä ihminen elää ja toimii. Myös muut ihmiset ja erilaiset sosiaaliset prosessit vaikuttavat yksilöön ja hänen hyvinvointiinsa. Yksilön hyvinvointi on paljolti riippuvainen siitä millainen on hänen suhteensa muihin ihmisiin ja sosiaalisiin järjestelmiin. Esimerkiksi yhteiskunnan toiminnoista vieraantumisen on todettu (Martinson et al. 1984) vähentävän ihmisen elämään tyytyväisyyttä.

Ei-yksilöllinen hyvinvoinnin määritelmä kumpuaa ajatuksesta, että jollain muulla kuin yksilöllä itsellään on paras mahdollisuus arvioida yksilön hyvinvointia. Yksilöillä arvellaan olevan puutteita kyvyssään arvioida tai tiedostaa omaa hyvänsä. Ulkopuolisella taholla taas arvellaan olevan tämä kyky ja tieto. Keskeinen ei-yksilöllinen hyvinvoinnin määrittelijä on valtio, joka pyrkiessään turvaamaan sosiaaliturvan laeilla, normeilla ja säädöksin minimihyvinvoinnin, samalla määrittää itse hyvinvointia.

Campbell (1981, 24; myös Diener 1994) erottaa subjektiiivisesta hyvinvoinnista (sense of well-being) tyytyväisyyden - tyytymättömyyden ja myönteinen tunne - kielteinen tunne -komponentit. Nämä ovat lähellä toisiaan, mutta voivat joissain olosuhteissa olla vastakkaisiakin. Tyytyväisyys mittaa eroa halutun ja todellisen välillä, kun taas tunne heijastaa välittömiä kokemuksia tai tapahtumia. Subjektiiivisen hyvinvoinnin muutokset voivat olla seurausta ympäristön muutoksista tai yksilön näkökulman (suhtautumisen) muutoksesta. Tyytyväisyys on onnellisuutta vakaampi ajan ja tilanteiden muutoksille (mt. 31).

Campbell & Converse & Rodgers (1976, 13) ovat hahmottaneet objektiivisen ja subjektiivisen välistä yhteyttä seuraavasti:

Kuvio 3. Tyytyväisyyden muodostuminen prosessina.

Subjektiivisen hyvinvoinnin on sanottu koostuvan monista tekijöistä. Subjektiivisesta hyvinvoinnista on erotettavissa ulottuvuudet tunne vs. rationaalisuus, myönteinen vs. kielteinen, määrä vs. intensiteetti ja sisäinen vs. ulkoinen. Ulottuvuudet eivät ole toisistaan riippumattomia ja yhden yleisen hyvinvoinnin tekijän olemassa olo on saanut vahvaa empiiristä näyttöä. (Chamberlain 1988.)

Hyvinvointi on nähty vieraantumisen (alienation) vastakohtana (Roos 1973, 47). Roosin (1973, 63) mukaan hyvinvointi on yhteydessä tarpeisiin ja onnellisuus haluihin. Utilitaristit käyttävät onnellisuuden ja halujen käsitteitä, kun taas marxilainen tutkimustraditio on ennemminkin kiinnittynyt tarvenäkökulmaan.

Niemelälle (1984a) onnellisuus on ihmisperäinen asia, ts. onnellisuus syntyy ja säilyy ihmissuhteiden kautta eikä sitä voi yhteiskunnallisesti tuottaa. Onnellisuus on ilmaus hyvistä ja läheisistä ihmissuhteista. Hyvinvoinnin Niemelä taas liittää yhteisöön ja erityisesti siinä toimimiseen. Hyvinvointi on elinvoimaisuutta, jota voidaan säädellä yhteiskunnallisilla suhteilla, kuten asunnolla, työllä ja toimeentu-

lolla. Hyvinvointi on Niemelän (1984a, 83) mukaan hetkellisyyteen, tiettyyn tilanteeseen suhteellisen vahvasti sidottu asia⁷, näin erityisesti subjektiivinen (koettu) hyvinvointi: "kun onnellisuus ilmentää suhteellisen syviä ja pysyviä tuntemuksia⁸, ilmentää tyytyväisyys hetkellisempää tyydyttyneisyyttä". Niemelä ei tarkemmin perustele näkemystään onnellisuuden ja tyytyväisyyden pysyvyydestä. Hänen näkemyksensä taustalla on nähtävissä ajatus ihmisyydestä pysyvänä ja yhteiskunnallisesta vaihtuvana tilana. Ihmisyys lajiolemuksena on ajasta ja ympäristöstä riippumaton tekijä, mihin liittyy olennaisesti elämyksellisten tarpeiden tyydyttäminen (onnellisuus). Sen sijaan ihmisen hyvinvoinnin kytkeytyessä hänen toimintaansa yhteiskunnassa, on hyvinvointi yhteiskunnasta riippuvainen. Niemelän näkemys onnellisuuden vakaudesta selittyy hänen inhimillisyyden ja sen taustalla olevien tarpeiden (ihmisjärjestelmä) ensisijaisuudella (ks. Niemelä 1984b). Toisaalta voidaan myös kysyä, että onko näin? Eikö voida ajatella myös ihmis-suhteiden olevan vahvasti vaihtelevia tekijöitä ja monasti niissä vaihtelut ovat vielä selvästi nopeampia kuin yhteiskunnallisissa muutoksissa?

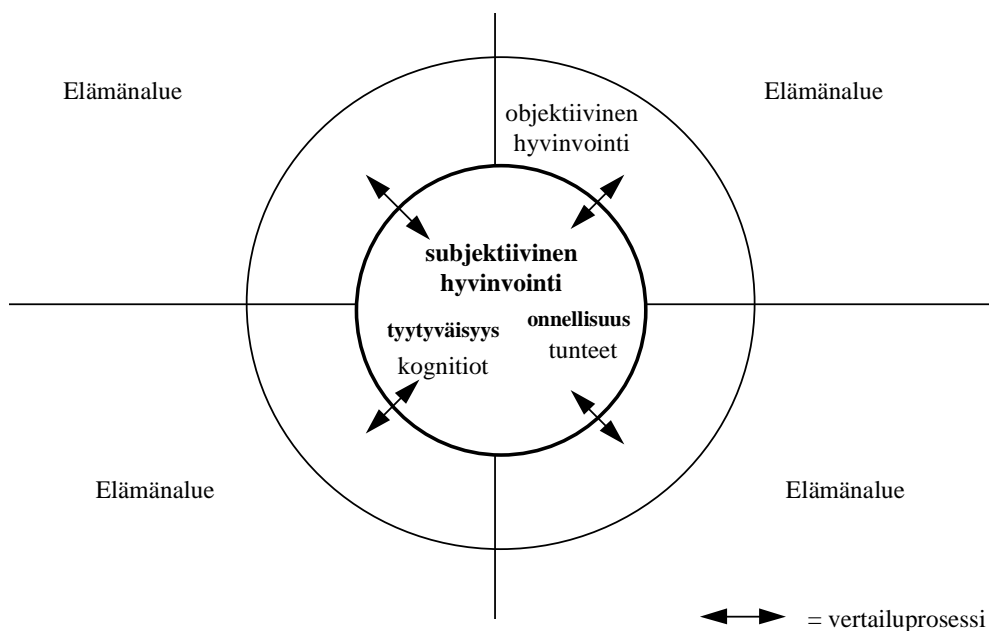
Niemelän ihmisjärjestelmässä on havaittavissa samanlaisuutta Aristoteleen ajatte- luun hyvästä elämästä tai yhteiskunnasta, eudaimoniasta. Aristoteleen eudaimonia- käsite jakautuu kahteen alakäsitteeseen, toimintaan ja aineelliseen hyvään. Toiminnan taustalla olivat järki ja harkinta sekä hyveet ja onni. (von Bergmann- Winberg 1987, 47; Sihvola 1994, 46.) Sihvola (1994, 148) on tiivistänyt Aristotele- leen ajatuksen hyvästä elämästä mm. seuraavasti "Hyvä elämä on tasapainoinen kokonaisuus hyviä toimintoja, jotka perustuvat pysyviin luonteenpiirteisiin, ovat järkevän harkinnan muotoilemia, tapahtuvat yhteisöllisessä elämässä ja liittyvät suhteellisen universaaleihin ja vakiona pysyviin inhimillisen kokemuksen perus- alueisiin".

⁷Ainakin jos sitä vertaa tässä suhteessa terveyden ja onnellisuuden käsitteisiin.

⁸Onnellisuutta on pidetty (Tatarkiewicz) myös pitkäaikaisena tilana tai elämän perus- asenteena (Koskiahho 1976). Psykodynaamisen näkökannan mukaan "onni ei tule ja mene, vaan on kiinteästi kytkeyty ihmisen persoonallisuuden rakenteeseen, joka on kehittynyt yksilön geneettiselle ja synnynnäiselle pohjalle hänen lapsuutensa ja nuoruutensa tärkeimpien ihmissuhteiden varassa, siis vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa" (Kiviranta 1977, 215).

Tyytyväisyyttä pidetään mahdollisesti universaalina käsitteenä ja kaikissa kielissä tuntuu olevan sana kuvaamaan tyytyväisyyttä. Veenhovenin (1996, 19) mukaan näyttää oletettavalta, että ihmisellä on taipumus nauttia elämästään jos elinolosuhteet ovat hyväksyttäviä (ei liian huonoja). Tyytyväisyys näyttää olevan normaali olotila terveyden tavoin.

Hyvinvointikäsitteen jäännöksetön määrittely lienee mahdotonta ainakin niin, että määrittely olisi tutkijoiden keskuudessa yksimielisesti hyväksytty. Hyvinvoinnin käsitettä rajataan tässäkin tutkimuksessa sen edetessä. Vasta myöhemmin tapahtuvasta käsitteen rajauksesta johtuen on syytä määrittää hyvinvoinnin käsitettä yleisellä tasolla jo tässä yhteydessä (Kuvio 4).

Kuvio 4. Subjektiivisen hyvinvoinnin jäsenyys.

Ensinnäkin hyvinvointia voidaan arvioida ulkoisia tekijöitä havainnoiden tai ihmisen sisäistä kokemusta tutkien, jolloin puhutaan jaosta objektiivisen ja subjektiivisen hyvinvoinnin välillä. Tässä tutkimuksessa hyvinvointi ymmärretään erityisesti subjektiiviseksi kokemukseksi. Tästä kokemuksesta on erotettavissa tunteeseen liittyvä onnellisuuden kokemus ja kognitioihin liittyvä tyytyväisyyden

kokemus. Objektiiivisen hyvinvoinnin osalta voimme erotella sitä suhteellisen helposti hyvinvointiin eri elämänalueilla. Samoin on mahdollista tehdä erotteluja eri elämänalueiden subjektiivisesta hyvinvoinnista. Subjektiivisen hyvinvoinnin kohdalla nämä kuitenkin sekoittuvat helposti keskenään. Tässä tutkimuksessa on keskitytty empiirisellä tasolla selittämään tyytyväisyyden kokemusta. Tyytyväisyyttä on mitattu tyydyttyneisyydellä. Tyytyväisyyttä ja tyydyttyneisyyttä pidetään tässä tutkimuksessa toistensa synonyymeina.

1.3.1 Hyvinvointia selittävät tekijät

Ihmisten yleistä hyvinvointia ja sen muodostumista on pyritty selittämään eri tekijöillä. Näitä tekijöitä voi luokitella kolmeen pääluokkaan: elinmahdollisuuksiin (life chances), elämäntapaan (art-of-living) ja elämäntapahtumiin (life-events). Sosiaali-indikaattoritutkimus on tyypillisesti keskittynyt elinmahdollisuuksien tutkimukseen. Elämäntapaan ja elämäntapahtumiin liittyvää hyvinvointitutkimusta on tehty pääasiassa terveyden arvioimisen alueella. Näiden eri tasojen välisiä yhteyksiä selvittäviä tutkimuksia ei juurikaan ole. (Veenhoven 1996, 24.)

Elinmahdollisuuksien tutkimus on keskittynyt sosiaalisten tekijöiden luomien mahdollisuuksien ja tyytyväisyyden välisen yhteyden tutkimiseen. Mahdollisuutta tyydyttävään elämään määrännee yhteiskunnan laatu ja yksilön asema yhteiskunnassa. Eri maita verrattaessa on havaittu, että elämän tyydyttävyys on korkeinta taloudellisesti varakkaissa ja sosiaalisesti tasa-arvoisissa maissa. Elämään tyytyväisyyttä lisäävät myös ihmisoikeuksien ja poliittisten vapauksien kunnioittaminen, sekä vapaa tiedon saanti (kirjasto, koululaitos, media). Keskimääräinen tyytyväisyys on selvästi korkeinta maissa, jotka tarjoavat parhaat elinot. Aineellisella varakkuudella, sosiaalisella tasa-arvoisuudella, poliittisilla vapauksilla ja tiedonsaannilla voitiin selittää 78 prosenttia elämään tyytyväisyyden maiden välisestä varianssista 22 maan vertailututkimuksessa. (Veenhoven 1996, 12, 24-25.)

Yhteiskunnalliseen asemaan liittyvistä tekijöistä iällä, sukupuolella, tuloilla, koulutuksella ja ammatilla on havaittu olevan merkitystä elämän tyydyttäväksi

kokemiselle. Iän ja sukupuolen kohdalla erot ovat kuitenkin pieniä ja vaihtelevat maittain. Tulojen yhteys tyytyväisyyteen on sitä voimakkaampaa mitä köyhemmästä maasta on kyse. Tämä tulos vahvistaisi oletusta, että tyytyväisyyttä selittävät enemmän tarpeet kuin sosiaalinen vertailu⁹. Myös Diener et al. (1993) ovat päätyneet ennemminkin absoluuttiseen kuin suhteelliseen riippuvuuteen tulojen ja tyytyväisyyden välillä. Köyhissä maissa myös koulutustason yhteys tyytyväisyyteen on samanlainen kuin edellä tulojen ja tyytyväisyyden yhteys. Selkein yhteys on havaittavissa ammatin ja tyytyväisyyden välillä: kaikkialla maailmassa professioammateissa tai johtajina toimivat henkilöt ovat elämäänsä tyytyväisimpiä. Vaikka tyytyväisyyteen on yhteydessä moni asia, ei edellä esitetyillä sosio-demografisilla tekijöillä voida selittää kuin noin 10 % yksilöiden elämään tyytyväisyydestä. (Veenhoven 1996, 24-6.) Tästä heikosta yhteydestä voidaan päätellä välissä olevan vertailuprosesseja tai tarpeiden historiallisuus (maiden välisten erojen osalta).

Erilaiset osallistumisen muodot näyttävät myös lisäävän tyytyväisyyttä. Palkkatyötä tekevät ovat elämäänsä tyytyväisempiä kuin työttömät. Kuitenkaan kotirouvat ja eläkeläiset eivät näytä olevan elämäänsä palkkatyössä olevia tyytymättömämpiä. Vapaaehtoisjärjestöihin osallistuminen näyttää olevan selvästi yhteydessä tyytyväisyyteen. Kirkkojen, järjestöjen tai puolueiden jäsenet ovat ei-jäseniä tyytyväisempiä elämäänsä. Lasten ei ole todettu lisäävän aviossa olevien elämään tyytyväisyyttä. Sosiaalista asemaa ja osallistumista kuvaavat tekijät selittävät

⁹Viiteryhmistä voidaan erottaa samastumis- ja vertailuviiteryhmät (Alapuro & Uusitalo 1970, 81). Tässä yhteydessä viiteryhmä ymmärretään vertailuryhmäksi, jolloin omia elinolosuhteita vertaillaan yleisiin elinolosuhteisiin tai ns. viiteryhmän elinolosuhteisiin. Yleisemmällä tasolla voidaan puhua vertailusta toteutuneen elämän ja toivotun elämän välillä. (esim. Veenhoven 1996, 30-31). Päätöksentekoteorian (judgment theory) mukaan tyytyväisyyden aste on suora kognitiiviseen vertailuun perustuva funktio jonkin standardin ja faktisen tilanteen välillä. Standardeina voivat olla eri vertailuryhmät (esim. sukulaiset, aiemmat tapahtumat) tai eroavaisuuksien muodot (esim. odotukset, hyväksyttävät) (Meadow et al. 1992.)

Pöntinen (1983, 156) on arvioinut viiteryhmävertailun olevan yksi selittävä tekijä subjektiivisen tyytyväisyyden ja objektiivisen hyvinvoinnin heikossa yhteydessä. Heikko yhteys näiden välillä selittyisi viiteryhmän (tms.) väliintulevalla vaikutuksella.

yhteensä noin 10 % elämään tyytyväisyyden vaihtelusta kehittyneissä maissa. (Veenhoven 1996, 26.)

Vahvimmat yhteydet voidaan havaita olevan elämän ongelmista selviytymistä edistävien persoonallisten kykyjen ja tyytyväisyyden välillä. Hyvässä fyysisessä kunnossa ja paljon energiaa omaavat ihmiset ovat muita tyytyväisempiä elämäänsä. Samoin hyvä mielenterveys ja psykologinen joustavuus on yhteydessä keskimääräistä korkeampaan tyytyväisyyteen. Sosiaalisesti ulospäinsuuntautunut ja elämäkokemuksille avoin henkilö on elämäänsä keskimääräistä tyytyväisempi. Yhdistävänä tekijänä tuntuu olevan jonkinlainen kyky kontrolloida ympäristöä. Persoonallisilla tekijöillä voidaan selittää noin 30 % yleisestä elämään tyytyväisyydestä. (Veenhoven 1996, 26-27.) Koherenssin tunteen on myös havaittu korreloivan positiivisesti tyytyväisyyden kanssa (Suominen et al. 1996).

Elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyyden välistä yhteyttä ei juurikaan ole tutkittu. Lähes ainoita tämän alan tutkimuksia on neliaaltainen 'Australian Quality of Life Panel Study' (Heady & Wearing 1992). Tutkimus osoitti, että elämäntapahtumat kasautuvat eri tavoin eri ihmisille. Joillekin ihmisille kasautui negatiivisia elämäntapahtumia jatkuvasti kun taas toisille kasautui positiivisia. Selittäviksi tekijöiksi löytyivät ihmisen elinmahdollisuudet (life chances) ja henkilökohtainen kompetenssi. Miellyttävät elämäntapahtumat näyttivät kasautuvan korkeasti koulutetuille ja ulospäinsuuntautuneille ihmisille. Hankalat tapahtumat kasautuivat neuroottisille henkilöille. Elämäntapahtumien suunnalla (myönteinen vs. kielteinen) oli yhteyttä elämään tyytyväisyyteen niin, että myönteisten ja kielteisten elämäntapahtumien keskinäisellä suhteella¹⁰ voitiin ennustaa seuraavan vuoden tyytyväisyyttä. Mitä enemmän henkilöllä on positiivisia elämäntapahtumia, sitä tyytyväisempi hän on elämäänsä. Elämäntapahtumat selittivät noin 25 % elämään tyytyväisyydestä. (Veenhoven 1996, 27-28.)

Erilaisten ilmiöiden ymmärtämiseksi on viime vuosikymmeninä korostettu talous-,

¹⁰vrt utilitaristien puhe onnellisuudesta tyydytyksen ja tuskan summana (Veenhoven 1996, 33).

ja yhteiskuntatieteissä erilaisten prosessien ja muutosten kehittymistä. Yksilöiden tasolla tämä on tarkoittanut kasvavaa kiinnostusta elämänkulun (life course) tarkasteluun pitkittäisaineistoilla. Tapahtumahistoriallista (event history) lähestymistapaa on käytetty esimerkiksi työttömyystarkasteluissa, kuluttajatutkimuksessa, erilaisten sairauksien kulun tarkastelussa (Blossfeld & Hanerle & Mays 1989, 14-25.) Suomessa erilaisten rekisteriaineistojen analyseja ovat tehneet työttömyyden osalta Suikkanen ym. (1996) ja erityisesti väestötieteen puolella Valkonen (1998) tutkimusryhmineen. Elämänkulutarkastelussa keskeisiä teemoja ovat kehityspsykologisten prosessien ymmärtäminen ja erilaisten roolien ja siirtymien ymmärtäminen (Clausen 1986, 39).

1.3.2 Hyvinvointierojen tulkinnasta

Tutkittaessa subjektiivista hyvinvointia eri maiden välillä, voidaan löytää selvä yhteys materiaalisen elintason ja elämään tyytyväisyyden välillä. Paremmat elinolot heijastuvat korkeampana tyytyväisyytenä (esim. Veenhoven 1996, Campbell 1981). Sen sijaan tarkasteltaessa subjektiivisen hyvinvoinnin tasoa maiden sisällä, eivät vaikutukset ole näin selviä. Ensinnäkin erot erilaisissa asemissa olevien väestöryhmien välillä ovat suhteellisen pieniä. Toiseksi subjektiivisessa hyvinvoinnissa ei ole havaittavissa juurikaan eroja ajan suhteen, ei edes silloin kun ajassa tapahtuu suuriakin (taloudellisia) muutoksia.

Voidaan arvailla erojen selittyvän eroista eri kansojen mentaliteeteissa¹¹. Mutta

¹¹Yksilön kohdalla tämä liittyy pohdintaan onko tyytyväisyydessä kyse asiantilasta vai luonteenpiirteestä tai näistä molemmista samanaikaisesti (esim. Veenhoven 1994a; 1996; Stones et al. 1995). Näkemyserolla on suuri vaikutus käytännön politiikan tasolla: yksilöiden hyvinvoinnin lisäämiseksi on tai ei ole tehtävissä mitään elinolojen parannuksella. Ongelma liittyy laajemmin keskusteluun tyytyväisyyden absoluuttisesta tai suhteellisesta luonteesta. Veenhoven (1991) on päätenyt edelliseen sillä perusteella, että huonojen elinolosuhteiden vallitessa objektivisilla tekijöillä on vahvempi yhteys tyytyväisyyteen kuin paremmissa elinolosuhteissa. (vrt. Veenhoven 1994b). Asiantila vs. luonteenpiirre - jaon yhteydessä on puhuttu myös onnellisuuden pitkä- tai lyhytkestoisesta komponentista (Kozma et al. 1990, 120).

miksi kansojen mentaliteetit eroaisivat juuri taloudellisen kehittyneisyyden suhteen? Voidaan myös ajatella maiden välisten ja näiden sisäisten erojen selittyvän viiteryhmävertailulla. Laajan viiteryhmän muodostaa koko kansakunnan elintaso (vrt. Campbell 1981, 37), mikä selittäisi sen, että subjektiivinen hyvinvointi näyttää pysyvän suhteellisen tasaisena. Toisaalta jos viiteryhmänä käytetään jotain abstraktia "yleistä" tasoa, on vaikeaa selittää sitä miksi eri asemassa olevat väestöryhmät eivät juurikaan eroa subjektiivisen hyvinvoinnin osalta toisistaan.

Erojen pienuutta voidaan selittää suppeammalla viiteryhmällä, jolloin omia elinoloja verrataan samassa asemassa tai tilanteessa elävien olosuhteisiin. Edellä kirjoitettu pohjaa tietysti ajatukseen, että fyysinen ja sosiaalinen ympäristömme vaikuttaa psyykkiseen olotilaamme.

Näyttää siltä, että ihminen on elämäänsä kohtuullisen tyytyväinen jos elämään ei liity jotain yksilö- tai henkilökohtaista tyytyväisyyttä heikentävää tekijää (Veenhoven 1996, Campbell 1981). Toisaalta vaikuttaa siltä, että tyytyväisyys tai onnellisuus on suhteellinen käsite: erot rahapelivoittajien, onnettomuuteen joutuneiden ja ”keskivertokansalaisten” onnellisuuden välillä ovat varsin pieniä (Brickman & Coates & Janoff-Bulman 1978). Kurjatkin elinolot näytetään hyväksyvän, jos ne ovat muillakin samanlaiset ja koetaan, että yhteiskunnassa toteutuu oikeudenmukaisuuden periaate eri väestöryhmien kesken?

Mitä sitten ovat yksilö- tai henkilökohtaiset subjektiivista hyvinvointia heikentävät tekijät? Lähinnä tulevat kysymykseen ihmisen persoonallisuuden piirteet, joilla on havaittu olevan selvä yhteys onnellisuuteen ja elämään tyytyväisyyteen. Tällaisia piirteitä ovat Diener & Suh (1997) mukaan ulospäinsuuntautuneisuus (ekstroverttisyys), neuroottisuus, optimismi ja itsekunnioitus. Watten et al. (1995) arvioivat elämään tyytyväisyyden mittaavan osittain juuri persoonallisuutta.

Hyvinvoinnin ajallisesta vakaudesta ja vähäisistä väestöryhmien välisistä eroista huolimatta tyytyväisyys näyttää vaihtelevan sekä ajallisesti että erilaisissa elinolosuhteissa. Ajallinen vaihtelu on kuitenkin lyhytaikaista, vain muutamia kuukausia. Päivittäiset lähiajan "pientapahtumat" ovat vahvemmin yhteydessä tyytyväisyyteen

kuin aiemmin tapahtuneet "suuret" elämäntapahtumat. (Chamberlain & Zika 1992.)

Campbell (1981, 39-49) on erottanut 12 yleistä elämänaluetta: avioliitto, perhe-elämä, ystävyysuhteet, elintaso, työ, naapuruussuhteet, asuinalue, yhteiskunta (politiikka), asuminen, koulutus, terveys ja itse (persoonaa). Yhdysvalloissa eri elämänalueista olivat selvimmän yhteydessä yleiseen elämäntyytyväisyyteen tyytyväisyys itseen (persoonaa tms.), elintasaan, perhe-elämään, avioliittoon, ystäviin ja työhön. Heikompia yhteydet olivat yhteiskunnan, naapureiden ja asumisen kohdalla.

Sisäisen hyvinvointitilan ja ulkoisen reaali maailman välinen yhteys on tutkimuksellisesti ongelmallinen. Näiden tekijöiden on todettu toisissa tutkimuksissa olevan toisistaan riippuvia tekijöitä ja toisissa riippumattomia. Tekijöiden välistä yhteyttä on usein pyritty lähestymään tai ymmärtämään loogis-rationaalisen päättelyn kautta. Voidaan kuitenkin kysyä, että missä määrin ihminen toimii loogis-rationaalisesti. Reaali maailman ja tyytyväisyyden välistä yhteyttä sekoittaa (aina jossain määrin) ihmisen kyky ajattelun avulla siirtyä eri aikaan, paikkaan ja tilaan. Ollessaan esimerkiksi konsertissa kuuntelemaan kaunista musiikkia, voivat ihmisen ajatukset "harhailla" kotona olevaan sairaaseen lapseen tai kuolemaa tekevään ihmiseen jossain kehitysmaassa. Näin ulkoisesti miellyttävä tilanne voi olla ihmiselle sisäisesti ahdistava ja päinvastoin. Miten yleistä tällainen 'muualla' oleminen on? Reaali maailman ja subjektiivisen hyvinvoinnin välisen yhteyden tarkentamiseksi olisi merkityksellistä selvittää tätä puolta ihmisen olemuksessa.

Kysymys subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta on ylipäätään ongelmallinen kuten Berger & Luckmann (1994) ovat tiedonsosiologisessa tutkimuksessaan esittäneet. Objektiivinenkin todellisuus rakentuu heidän mukaansa aina sosiaalisesti jatkuvassa dialektissa yksilön ja yhteisön välillä. Jos siis objektiivista todellisuutta rakennetaan sosiaalisesti, niin tästä seurannee se, että on oletettavaa, että myös käsityksiä hyvinvoinnista ja sen merkityksisällöstä rakennetaan sosiaalisten prosessien kautta. Erilaiset sosiaaliset prosessit (eri sosiaaliluokissa) tuottavat hyvinvoinnille erilaisen merkityksen?

1. 4 Elämäntapahtumat murroksen indikaattoreina

Yhteiskunta voidaan nähdä jatkuvassa (kehitys)liikkeessä olevaksi järjestelmäksi mihin vaikuttavat yhteiskunnan ulkopuoliset tapahtumat ja muutokset samoin kuin yhteiskunnan jäsenten käyttäytymismuutokset. Toisaalta yhteiskunnan toiminnan ja rakenteen muutokset voivat edetä eri tahtiin ja eroja muutosnopeudessa on myös yhteiskunnan eri tasoilla ja sektoreilla. Osin muutokset esimerkiksi eri sektoreilla kumoavat toistensa vaikutuksia (esim. työllisyys heikkenee yhdellä alalla mutta paranee toisella), mutta joskus muutokset voivat olla samanlaisia ja saman suuntaisia koko yhteiskunnassa. Jos muutokset tapahtuvat vielä suhteellisen lyhyellä aikavälillä voimme puhua yhteiskunnan murroksesta: sen keskeisissä rakenteissa ja toiminnoissa on havaittavissa pysyväluonteisia muutoksia. Suomen on todettu olevan 1990-luvulla siirtymässä teollisesta jälkiteolliseen yhteiskuntaan, jolloin yhteiskunnan rakenteissa tapahtuu uudelleen muotoutumista. (vrt. Karisto & Takala & Haapola 1998, 91.)

Yhteiskunnallisia muutoksia voidaan tarkastella eri tavoin. Makrotasolla voimme selvittää esimerkiksi väestö- ja elinkeinorakenteiden muuttumista ajassa. Tällöin saamme kokoavan kuvan siitä mitä yhteiskunnan joillekin keskeisille ominaisuuksille on ajassa tapahtunut. Voimme esimerkiksi sanoa Suomen palveluelinkeinoissa toimivien henkilöiden määrän lisääntyneen viime vuosikymmeninä. Nopeasti herää kuitenkin kysymys ”mitä sitten, mitä se tarkoittaa?”. Makrotason tarkastelulla emme kykene tähän kysymykseen juurikaan vastaamaan, emme tavoita arkipäivän toimintaa. Kuitenkin tämän toiminnan kautta institutionaalistuvat erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet. Yksilön tai arkielämän tason tarkastelu ja tunteminen on tämän vuoksi tarpeellista. Yksilön tasolta tarkasteltuna palveluelinkeinossa toimivien määrän lisääntyminen nostaa kysymykseksi esimerkiksi ”miten tämä vaikuttaa ihmisen elämään, toimeentuloon tai poliittiseen käyttäytymiseen?”

Yhteiskunnallinen murros näkyy muutoksina yhteiskunnan rakenteissa. Miten tämä murros ja rakenteiden muutos näkyy yksittäisen ihmisen elämässä? Ihminen kokee

yhteiskunnalliset muutokset omassa elämässään erilaisina elämäntapahtumina. Lähikauppa ja tehdas lopettavat toimintansa, jolloin palveluja on haettava kauempaa ja työttömyys on omalle kohdalle sattunut tosiasia. Yhteiskunnan rakennemuutos on säädellyt ja määrännyt ihmisen elämää. Tämän seurauksena saattaa ihminen myös omalla käyttäytymisellään aiheuttaa elämäntapahtumia tai -muutoksia itselleen ja muille: avioitua tai erota, aloittaa liikuntaharrastuksen tai viinan juonnin tms.

Elämäntapahtumat saattavat liittyä myös (ainakin tilastollisesti) ihmisen elämänkulun ns. normaaleihin tapahtumiin, jolloin tällaista elämäntapahtumaa ei voi tulkita yhteiskunnallisen murroksen aiheuttamaksi. Eroa näiden välillä on vaikea tehdä muuten kuin erottelemalla iän, ajankohdan ja sukupolven vaikutuksia.

Allardt (1975, 115) on, pohtiessaan hyvinvoinnin selittämättömyyttä, arvellut hyvinvointia selittävien tekijöiden löytyvän ennemminkin menneisyydestä kuin nykyisyydestä. Henkilöhistoriallisten tietojen kerääminen on ollut kuitenkin niukkaa. Toisen ongelman muodostaa Allardtin mukaan sosiaalisen elämän satunnaisvaihtelu, joihin hän katsoo kuuluvan erilaisten yksittäisten tapahtumien, kuten puolison kuoleman tms.

Negatiivisia elämäntapahtumia voidaan pitää myös (yhteiskunnan tason) hyvinvoinnin sosiaalisina indikaattoreina (vrt. Campbell 1981, 14). Ne kuvaavat tilastollisella tasolla yksilöiden elämää ja erityisesti sen ongelmia. Elämäntapahtumat tulkitaan tässä tutkimuksessa yhteiskunnallisen murroksen mittareina ihmisen arkielämän tasolla samalla kun ne kuvastavat sitä millaisessa todellisuudessa (oli se sitten objektiivista tai subjektiivista) eri sosiaaliluokkien ihmiset elävät.

2 HYVINVOINNIN JAKAUTUMISEN SOSIOLOGISET SELITYSMALLIT

2.1 Yhteiskunnan jäsentymisen rakenteina

Tutkimuksen keskeinen tavoite on peilata yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen yhteyksiä yksilön elämään. Miten tai missä määrin sosiaalisen rakenteen voidaan arvioida vaikuttavan ihmisen elämään arkielämän tasolla? Missä määrin arkielämän tapahtumat ovat näistä rakenteista riippumattomia, ja näin ainakin osin yksilöllisiä tekijöitä?

Mitä ovat rakenteet? Ne eivät sinällään tai itsessään ole olemassa, vaan ne liittyvät oleellisesti yhteiskunnan toimintaan. Rakenteita voidaan tarkastella useammalla eri tavalla. Rakenne-käsitteen käytön taustalta on erotettavissa kolme näkökulmaa (Ruonavaara 1998, 55): tarkasteltaessa sosiaalista todellisuutta *yhteiskunnallisesta perspektiivistä* voidaan puhua rakenteellisesta tarkastelutavasta, rakenne-käsitettä käytetään usein suhteellisen *pysyvistä* yhteiskunnan piirteistä ja rakenteella viitataan *syviin*, taustalla vaikuttaviin yhteiskunnan piirteisiin.

Eriarvoisuuden ja yhteiskunnan rakenteen välistä suhdetta tutkivaa otetta sanotaan stratifikaatiotutkimukseksi. Yhteiskunnallisen stratifikaation lähteinä ovat esimerkiksi Marx ja Wright korostaneet taloutta, Weber ja Dahrendorf politiikkaa (laajassa mielessä), Bourdieu ja DiMaggio kulttuuria, Warner ja Coleman sosiaalisia suhteita, Shils ja Treiman arvostusta, Marshall ja Brubaker juridisuutta sekä Svalastoga ja Becker yksilön kykyjä. (Grusky 1994, 4.) Eriarvoisuutta esiintyy monilla eri elämänalueilla ja sitä voidaan lähestyä monista eri näkökulmista.

Jokaisessa tunnetussa yhteiskunnassa on eriarvoisuutta ihmisten välillä (Grusky 1994, 3). Yhteisöt näyttävät järjestäytyvän hierarkioihin eri tekijöiden suhteen. Puhtaimmillaan tai pelkistetyimmillään tällainen hierarkia on nähtävissä yhteisöissä, joissa yksilön asema yhteisössä määräytyy suoraan suvun aseman kautta (säätö-, tai kastiyhteiskunta). Näin vahva hierarkia asettaa yksilön suoraan tiettyyn asemaan taloudellisessa, poliittisessa ja kulttuurisessa järjestelmässä.

Harvoin yhteisöjen hierarkiat ovat kuitenkaan edellä mainitun kaltaisia. Pikem-

minkin yhteiskuntien hierarkiat muotoutuvat sekä periytyvän aseman että yksilön oman käyttäytymisen seurauksena; ts. yksilöllä on vanhempiensa asema yhteiskunnassa siihen asti kunnes hän ottaa vastuun omasta elämästään. Tämän vastuunkannon seurauksena voi yksilö (yhteiskunnan asettamat rajat huomioiden) ponnistella tai olla ponnistelematta omasta asemastaan yhteiskunnassa. Muutoksia sosiaalisessa asemassa kutsutaan sosiaalisiksi liikkuvuuudeksi.

Yhteiskuntien stratifikaatiojärjestelmiä voi hahmottaa kolmen tekijän avulla. Ensinnäkin tällaisessa järjestelmässä on institutionaalisia prosesseja, mitkä arvottavat tai asettavat tavoiteltaviksi joitain asioita. Toiseksi järjestelmä jakaa joidenkin sääntöjen mukaan näitä arvokkaita asioita eri asemissa (esim. työmarkkina-asemissa) olevien kesken. Kolmanneksi järjestelmässä on sääntöjä tai mekanismeja, joiden perusteella yksilöt sijoittuvat asemiinsa (esim. ammatteihinsa). Näin työtehtävät, ammatit ja sosiaaliset roolit arvotetaan yhteiskunnassa eri tavoin, jonka jälkeen yksittäiset ihmiset "jaetaan" näihin asemiin¹². (Grusky 1994, 3.)

Keskeinen yhteiskuntia muuttanut ja muovannut kehityskulku on ollut teollistuminen parin viime vuosisadan aikana. Se on kiihdyttänyt yhteiskuntien eriytymistä monin tavoin, erityisesti tehtävien eriytymisen kautta. Teollistuminen on massatuotannon, tehokkuuden ja pääomamarkkinoiden avulla kyennyt kohottamaan teollistuneiden maiden hyvinvointia voimakkaasti monilla eri sektoreilla. Samalla se on kuitenkin luonut pysyviä muutoksia ihmisten ja ihmisryhmien keskinäisissä suhteissa. Se on muuttanut radikaalisti tapamme elää.

Teollistumista tarkasteltaessa puhutaan samalla myös työn tekemisestä ja siinä tapahtuneista muutoksista. Mitä pidemmälle teollistuminen on edennyt, sitä eriytyneemmiksi eri työtehtävät ovat toisistaan siirtyneet. Kullekin työtehtävätyypille on muodostunut siihen erikoistunut ammattiryhmänsä. Eriytymistä on tapahtunut paitsi ammattiryhmien välillä (horisontaalinen) myös eri tasojen välillä (vertikaalinen). Organisaatioiden kasvaessa on niihin muodostunut

¹²Schumpeter (1991, 248) on verrannut luokkarakennetta "hotelliin tai omnibussiin, joka on aina varattu, mutta aina eri henkilöille".

erilaisia välitasoja. Organisaatioissa on näin erilaatuisia ammatteja ja eritasoisia ammatteja.

Yleisellä tasolla luokat ovat joukko rakenteellisia asemia, jotka muodostuvat erilaisilla markkinoilla ja yrityksissä sosiaalisten suhteiden kautta. Luokka-asetat nähdään tyhjinä, yksittäisestä ihmisestä riippumattomina, paikkoina (esim. Breen & Rottman 1995b, 456). Luokkia voidaan havainnoida myös seuraustensa kautta, jolloin voidaan erottaa kolme erilaista vaikutusta: *tiedostamaton* tai pakollinen (esim. kuolleisuus), *tietoinen* tai vapaaehtoinen käyttäytyminen (esim. tavat) ja *luokkatietoinen* käyttäytyminen. Breenin ja Rottmanin (1995b) mukaan luokka on samalla rakenne ja havaittavaa toimintaa. Keskeinen ongelma ja luokkateorian hyvyyden koete on ymmärtää yhteys näiden kahden välillä. Miksi tietty luokka-asema tuottaa havaittavasti erilaista toimintaa yhteiskunnassa? Heidän mukaansa selitystä täytyy lähteä hakemaan toimivista, valintoja tekevästä ihmisestä. Samanlaisen näkemyksen merkitystä luokkatutkimukselle korosti Allardt esitelmässään sosiologipäivillä 22.3.1997.

Luokkajärjestelmä vaikuttaa tasa-arvoisuuteen kahdessa eri prosessissa. Ensiksi on kyse eri asemiin liittyvien palkkioiden jakautumisesta ja toiseksi näihin asemiin pääsemisestä. Asemien saavuttamisessa valtion rooli on keskeinen tasa-arvon mahdollistaja (Parkin 1974, 13, 27.) Valtion on mahdollista edistää tasa-arvon toteutumista poistamalla eri asemiin pääsyn esteitä. Valtio voi edistää myös yksilöiden välistä tulojen tasa-arvoa verotuksen (tms.) kautta.

Luokkarakenteen muodostaa keskeisesti ammattien järjestys. Keskeinen jako tässä järjestyksessä on havaittavissa ruumiillista ja ei-ruumiillista työtä tekevien välillä. Ero ei ole pelkästään ero palkoissa, vaan laajemmin työolosuhteissa ja etuuksissa koko työuraa (ml. eläke aika) ajatellen. (Parkin 1974, 18, 25.) Vaikka luokkaeroille on olemassa taloudellinen perusta, se ei itsessään riitä selittämään näitä eroja. Erojen selityksiä on haettava myös erilaisista merkitysmaailmoista, sillä tämä heijastuu siihen, miten henkilö sosiaalisen ympäristönsä ja sosiaalisen järjestyksen yleensäkin jäsentää. (Parkin 1974, 81.)

Luokan käsite on varsin epämääräinen eikä sen sisällöstä vallitse yksimielisyyttä. Yhteiskuntaluokan käsite juontaa juurensa Rooman valtakuntaan, jossa otettiin käyttöön termi *classis* jakamaan väestö eri veroryhmiin heidän maksukykynsä mukaan. Yhteiskunnallisessa keskustelussa luokan käsite ymmärrettiin pitkään synonyymiksi sosiaaliselle kerrostumalle. Vasta 1700 -luvun lopun teollistuminen nosti luokkakäsitteen yhteiskunta-analyysin työvälineeksi lähelle sen modernia merkitystä. Teollistumisen myötä muodostui uusia väestöryhmiä (yrittäjät ja työntekijät), joilla ei ollut minkäänlaista perinteistä arvojärjestystä, ei legitimiisyysmyyttiä, eikä syntyperän¹³ tuomaa arvovaltaa. Näitä luokkia luonnehtivat vain omistamisen ja ei-omistamisen, hallitsevuuden ja alistuvuuden karkeat tunnusmerkit. Näistä uusista ulkoisten, materiaalistien tekijöiden erottamista ryhmistä käytettiin nyky sosiologiassa ensi kertaa käsitettä luokka. Luokan käsitettä käytettiin analysoitaessa yrittäjien ja työntekijöiden ryhmiä ja luokan käsitteeseen liittyi oleellisesti myös näiden ryhmien keskinäinen konflikti. (Dahrendorf 1969, 19-23; Edgell 1993, 1-15; Scott 1996, 10-11.)

Gobon (1995) mukaan 'luokka' on ennemminkin kognitiivisesti muodostunut käsite kuin havaittava objekti, minkä vuoksi luokan käsitettä ei ole mahdollista määrittellä ilman että siihen vaikuttaisi määrittelijän näkökanta. Edellisen vuoksi jokaisessa luokkarakennetta käsittelevässä tutkimuksessa on määriteltävä luokan käsite erikseen. (Ahrne & Wright 1983, 212.) Käsitteen epämääräisyyden ja sen käytön kirjavuuden vuoksi on vaikeaa suorittaa vertailuja eri tutkimusten välillä. Keskustelu luokan sisällöstä kulminoituu keskusteluksi teoreettisista ja empiirisistä määrittelyistä. Uus-marxilaiset ovat elvyttäneet keskustelun sosiaalisesta ja ammatillisesta luokasta. Toisaalta uus-marxilainen luokkakäsitys ei ole yhtenäinen, sillä 1980-luvun marxilaisen keskustelun luokkakäsitteestä voi jakaa kolmeen näkökulmaan (Hoff 1985, 213): luokat talouden rakenteina (esimerkiksi Roemer, Wright), luokat sekä rakenteina että toimintana (Poulantzas) sekä luokat hajanaisesti määrittäytyneinä "taisteluryhminä" (collectives-in-struggle) (Laclau, Mouffe, Przeworski).

¹³Luokan käsite korvasi aiemman *sääty* -käsitteen (Blom et al.1984, 11).

Kysymys luokista ei ole ainoastaan keskustelua käsitteen alasta tai määritelmästä. Se on myös keskustelua luokkien olemassaolosta ylipäätään (ks. esim. Lee & Turner 1996). Niin sanottuun uuteen keskiluokkaan kuuluvat ihmiset karttavat itse vahvasti erilaisia kriteereitä tai määritelmiä luokille (Sulkunen 1992).

Sosiaaliluokkien määräytymisestä ja sisällöstä keskusteltaessa nousevat väistämättä esiin Max Weberin (esim. 1978, 305) ja Karl Marxin (Marx & Engels [1848] 1958) näkemykset ja luokittelut. Weberin ja Marxin luokittelut ovat tiivistetysti seuraavat (Druby 1991, 40-41):

Teoreetikko	Luokka	Määritelmä
Weber, Max	<i>I Omistava ja koulutettu luokka</i>	Pääomatuloilla elävät, yrittäjät, joskus professioammatteissa toimivat
	<i>II Omistamaton älymystö ja erikoishenkilöstö</i>	teknisen alan henkilöt, toimihenkilöt, valtion viranhaltijat
	<i>III Pikkuporvarit</i>	itsensä työllistävät maanviljelijät ja liikemiehet
	<i>IV Työläiset</i>	kaikki työntekijät taidoista (koulutuksesta) riippumatta
Marx, Karl	<i>I Porvarit</i>	tuotantovälineiden omistajat, palkattua työvoimaa omaavat yrittäjät
	<i>II Pikkuporvarit</i>	pienyrittäjät (yrittäjä työllistää vain itsensä)
	<i>III Proletariaatti</i>	tuotantovälineitä omistamattomat palkkatyöläiset, joiden on myytävä työvoimansa elääkseen

Kuvio 5. Luokkajaottelu Karl Marxin ja Max Weberin mukaan.

Vaikka Marxin ja Weberin sosiaaliluokan määrittelyjä pidetään kahtena keskeisenä ja erityyppisinä tällä alueella, niissä on kuitenkin hyvin paljon samoja aineksia (Wright 1997, 30). Wrightin oman työn on arveltu (Alestalo 1986, 47; vrt. Blom 1982, 164) lähentävän uus-marxilaista ja uus-weberiläistä luokkateoriaa toisiinsa. Wright nimeää kolme¹⁴ keskeistä tekijää, jotka ovat samoja molemmissa teorioissa: 1) molempien suuntausten edustajat määrittelevät luokat suhteessa muihin luokkiin erotuksena materiaalistien elinolojen jakautumisen suorasta jaottelusta eri luokkiin, 2) molemmat tutkimustraditiot määrittelevät luokan käsitteen ihmisen ja talouden (varallisuus, resurssit) väliseksi suhteeksi, 3) molempien tutkimustraditioiden edustajat näkevät luokan yhteyden ihmisten käyttäytymiseen. Se mitä ihmisillä on, asettaa rajat heidän toimilleen saavuttaa haluamansa. Marxilainen traditio painottaa tässä materialistisen maailman (material interests) objektiivisten piirteiden yksilöä ohjaavaa vaikutusta, kun taas weberiläinen traditio painottaa jossain mielessä enemmän yksilön subjektiivista tilaa, tarpeita.

Myös kahden teoreettisen suuntauksen ero on tavallaan saman asian tarkastelua eri näkökulmista. Weberiläisessä luokkatutkimuksessa keskeinen käsite on *elinolot tai elinmahdollisuudet* (life chances) marxilaisten käyttäessä *riiston* (exploitation) käsitettä. Käsitteiden kautta selittyvät myös erilaiset fokusoinnit yhteiskuntaan. Marxilainen luokkatutkimus hakee taustansa tuotannosta, sillä riisto esiintyy siellä puhtaimmillaan. Elinmahdollisuuksien eroja voidaan taas selvimmin tarkastella markkinoiden yhteydessä. (Wright 1997, 31.)

Yhteiskuntien tuotantoelämässä on ihmisiä aina eri tehtävissä. Katselemmepa yhteiskuntaa minkä teoreettisen viitekehysten tahansa läpi, se ei muuta ihmisten toimintaa siinä, vaan viitekehys ainoastaan muuttaa tulkintaamme siitä. Tämän vuoksi valittu viitekehys ei niinkään vaikuta tuloksiin (esimerkiksi sosiaaliluokat ovat useimmissa luokituksissa varsin samanlaiset), mutta se vaikuttaa niihin johtopäätöksiin joita tuloksista vedämme (ks. Wright 1997, 37; Rauhala 1966b).

¹⁴Weberin ja Marxin samaistaminen yksinkertaisesti sen perusteella, että molemmat näkevät taloudelliset määreet luokkarakenteen perusteena on riittämätön (Blom 1987, 133).

Tämän vuoksi keskeisempää tässä tutkimuksessa on luoda toimiva sosiaaliluokitus kuin pyrkiä johtamaan sen perusteita kaukaa teoreettis-filosofisista taustoista. Sosiaaliluokan määrittely on tässä tutkimuksessa käytännöllinen kysymys pikemminkin kuin teoreettinen kysymys. Tämän takia seuraavassa tarkastellaan muutamia yleisimpiä tapoja jäsentää sosiaaliluokan (tai sosioekonomisen aseman) käsitettä sekä pohditaan niitä tekijöitä, joita sosiaaliluokan operationaalistamisessa tulee ottaa huomioon.

Karl Marx

Marxin ajattelua käydään tässä läpi hyvin pintapuolisesti. Työn kannalta tärkeämpiä lienevät uudemman marxilaisen suuntauksen edustajat, joista esitellään analyttistä marxilaisuutta edustavan E. O. Wrightin jäsenyyksiä luokista.

Marxille ja Engelsille (1958, 8-9) käsitys luokasta nivoutui koko yhteiskunnan kehitykseen ja he näkivät koko silloisen yhteiskunnan historian luokkataistelujen historiana:

"vapaa ja orja, patriisi ja plebeiji, paroni ja maaorja, ammattikuntamestari ja kisälli, lyhyesti sanottuna sortaja ja sorrettu ovat aina olleet toistensa vastakohtia, käyneet keskeytymätöntä, milloin peitettyä, milloin avointa taistelua, taistelua, mikä joka kerta on päättynyt koko yhteiskunnan vallankumoukselliseen uudistamiseen tahi taistelevien luokkien yhteiseen häviöön. ... Meidän aikakautemme, porvariston aikakausi, on kuitenkin erikoinen siinä suhteessa, että se on yksinkertaistanut luokkavastakohdat. Koko yhteiskunta jakautuu yhä enemmän kahdeksi suureksi vihollisleiriksi, kahdeksi suureksi, välittömästi vastakkain olevaksi luokaksi: porvaristoksi ja proletariaatiksi".

Työväenluokka ei ollut luokitteleva tekijä, vaan historiassa toimiva subjekti, jonka keskeinen tehtävä oli porvariston kukistaminen:

"... porvaristo ei ole vain takonut aseita, jotka tuottavat sille kuoleman;

se on myös synnyttänyt miehet, jotka tulevat käyttämään näitä aseita - nykyajan työläiset proletariaatit" (Marx & Engels 1958, 14).

Vaikka Marxia pidetään yleisesti keskeisenä luokkateoreetikkona, ei hän kuitenkaan ole itse määritellyt luokan käsitettä kovinkaan tarkasti (esim. Ritzer 1996, 175; marxilaisesta luokkakäsitteestä ks. esim. Ruotsalainen 1978, 149-205). Yleensä marxilaisen luokkakäsitteen määritelmänä esitetään Leninin määritelmää luokasta (Kivinen 1989, 47 [suom. SK]):

"Luokiksi kutsutaan laajoja ihmisryhmiä, jotka eroavat toisistaan sen suhteen, mikä on niiden paikka historiallisesti määräytyneessä yhteiskunnallisen tuotannon järjestelmässä, mikä on näiden suhde (useimmiten lailla säädelty ja vahvistettu) tuotantovälineisiin, millainen asema heillä on tuotannon yhteiskunnallisessa organisaatiossa ja millä tavoin ja missä määrin ne saavat osuutensa yhteiskunnallisesta rikkaudesta. Luokat ovat sellaisia ihmisryhmiä, joista toinen voi anastaa itselleen toisen työn tulokset näiden erilaisen aseman vuoksi."

Max Weber

Weberin on sanottu (Edgell 1993, 11) laajentaneen marxilaista luokkateoriaa yhteiskunnalliseksi stratifikaatioteoriaksi. Weberille yhteiskunnan stratifikaatio oli monidimensionaalinen perustuen talouteen (class), asemaan (status) ja valtaan (party) (Ritzer 1996, 234; Giddens 1974, 42).

Weberillä on kolme luokkakäsitettä. Luokat jakautuvat omistavaan luokkaan (property class), elinkeinoluokkaan (commercial class) ja yhteiskuntaluokkaan (social class). Omistusluokan luokkaerot määräytyvät ensisijaisesti omistuseroista, elinkeinoluokan tavaroiden ja suoritusten markkinakäytön mahdollisuuksista ja yhteiskuntaluokan niiden asemien kokonaisuudesta, joiden välillä liikkuvuus on "helppoa ja tyypillistä". Luokkatilanteet ovat harvoin joko-tai -tilanteita. Enneminkin ne toteutuvat aina jossain määrin. Tällöin puhtaat luokat ovat harvinaisia.

Weberille yhteiskuntaluokat (esitetty kuviossa 4) olivat vain yksi luokan muoto. (Weber 1978, 302; Blom 1987, 130.) Yhteiskuntaluokan (Soziale Klasse) käsitteellä Weber on pyrkinyt nivomaan yhteen taloudellisten luokkien moninaisuuden. Omistus- ja elinkeinoluokat eriytyvät lähes rajattomasti ja rajanveto niiden välillä on paikoin vaikeaa joten niiden varaan on vaikea hahmottaa järkevää rakennelmaa.

Weberille (1978, 302; Grusky 1994, 122; Breen & Rottman 1995a, 27; Ritzer 1996, 234) luokka sisältää samassa luokkatilanteessa (class situation, Klassenlage) olevat ihmiset. Luokkatilanteella hän ymmärsi mahdollisuutta hankkia markkinoilta tavaroita (procuring goods), elinaseman saavuttaminen (gaining a position in Life) ja sisäisen tyydytyksen saavuttamista. Blomin (1987, 130) tulkinnan mukaan luokka-asetat määrittyvät tietynlaisen (rationaalisvälineellisen) toiminnan kautta, jolloin luokka-asetassa on kyse taloudellisen menestyksen tavoittelusta. Tämän menestyksen ehtona on kyky kontrolloida toiminnan välineitä.

Luokat liittyvät keskeisesti yhteiskunnan taloudelliseen järjestykseen. Sosiaalisen järjestyksen kohdalla vastaavanlaisena aggregaattina on statuksen käsite. Status merkitsee etuoikeutusta (negatiivista tai positiivista) suhteessa muihin. Statusasema voi perustua elämäntapaan, muodolliseen kasvatustapaan sekä syntyperään tai ammattiin. Vaikka statusasemilla ja luokka-asetilla on yhteisiä piirteitä, määrittyvät ne eri elämänalueilta tai sfääreistä. Weber näkee näiden merkityksen vuorottelevan siten, että yhteiskunnallisesti vakaina aikoina korostuu statuksen merkitys kun taas epävakaina kausina luokka-asetta on merkittävämmässä asemassa yhteiskunnassa. (Blom 1987, 137-138; Grusky 1994, 125.) Luokka- ja statusryhmien eroa on (Giddens 1974, 43-44) hahmotettu myös erona objektiivisen ja subjektiivisen tai tuotannon ja kulutuksen välillä. Nämä korostavat luokan määräytymistä tuotannon ulkoisista oloista ja statuksen määräytymistä (ryhmä)tietoisuuden kautta erilaisina elämäntyyleinä markkinoilla.

Kolmas keskeinen ihmisen asemaa yhteiskunnassa säätelevä tekijä on taloudellisen toiminnan ja sosiaalisen "kunnian" lisäksi valta, puolue sen toimintamuotona. Weberille puolue ei tarkoita ainoastaan poliittista puoluetta kuten se yleensä

ymmärretään, vaan kaikkea toimintaa, jolla pyritään saamaan jotain etuutta itselle tai ryhmälle. (Grusky 1994, 121; Ritzer 1996, 235.) Luokka ja status yhdessä puolueen¹⁵ kanssa olivat Weberille vallan jakautumisen aspekteja poliittisesti organisoiduissa yhteisöissä (Scott 1996, 22.) Ritzer (1996, 234) ja Giddens (1974, 42-45) ovat tulkinneet statusryhmän ennemminkin toimivaksi yhteisöksi (tosin epämääräiseksi) kun taas yhteiskuntaluokka olisi luokittelu samoissa elinoloissa elävistä ihmisistä.

Weberin ajatusten pohjalta on syntynyt monentyyppistä teoretisointia luokista. Näitä voidaan jakaa esimerkiksi status- ja stratifikaatioteoreetikot, auktoriteetikot, markkinakapasiteettiteoreetikot, sulkautumateoreetikot ja luokkatilanteen yhdistelmäteoreetikot. (Blom 1987, 128.)

Erik Olin Wright

Wright on viime vuosien tunnetuimpia marxilaisen koulukunnan luokkatutkijoita. Hän on kehittänyt tuotannon sosiaalisiin suhteisiin perustuvaa luokkajakoa vuodesta 1976, väitöskirjastaan asti (Wright 1997, xxvii). Hänen tuotannostaan voidaan erottaa useita eri vaiheita luokan määrittelyssä. Alkuperäisessä luokittelussa olivat mukana työnantajat (employer), pikkuporvarit (petty bourgeois), työnjohto (controller of labour) ja työntekijät (worker). Seuraavassa vaiheessa Wright lisäsi edelliseen luokitukseen johtajien ja työnjohtajien alaluokat, sekä pienyrittäjien ja itsenäisten työntekijöiden luokat. (Duke & Edgell 1988, 449.)

Wright (1989, 8) on nähnyt kapitalistisessa yhteiskunnassa kolmenlaista luokkajakoa muovaavaa riistoa: kapitalistinen riisto, byrokraattinen tai organisatorinen riisto ja kykyyn perustuva riisto. Nämä kolme riiston muotoa tai järjestelmää muodostavat samalla kolme tuotannon ydinmuotoa: kapitalistisen tuotantotavan, valtio-byrokraattisen tuotantotavan ja sosialistisen tuotantotavan. Kapitalistisessa

¹⁵Scott (1996) on tulkinut Weberin tarkoittaneen 'Party'-käsitteellä valtaa (command) ennemminkin kuin poliittisluonteista toimintaa.

yhteiskunnassa yhdistyvät edellä mainitut kolme tuotantomuotoa, jolloin ne luovat pohjan sen luokkarakenteelle. Keskiluokan olemassa olo selittyy näillä samanaikaisilla riistojärjestelmillä. (Hoff 1985, 214.)

Wright (1997, 19) on todennut, että pitäydyttäessä kapitalismin luokkarakenteen analyysissä ainoastaan tuotannon omistavien ja syrjäytettyjen luokissa, päädytään ainoastaan kolmeen luokkaan: kapitalistien, työläisten ja pikkuporvareiden luokkiin. Ongelmana on se, että lähes kaikissa kehittyneissä kapitalistisissa maissa yhteen luokkaan sijoittuu 85-90 prosenttia väestöstä. Vaikka se Wrightin mukaan kertoo totuuden kapitalismista - enemmistö väestöstä on syrjäytetty tuotantovälineiden omistuksesta ja joutuu myymään työvoimansa selvitäkseen - se ei tarjoa käsitteellistä viitekehystä selittämään monia haluamiamme luokan aiheuttamia asioita. Jakaessamme luokittelua törmäämme 'keskiluokan ongelmaan'. Keskiluokka on käsitteenä ristiriitainen sijoituessaan työläisten luokkaan silti kuulumatta siihen. Keskiluokka on samanaikaisesti riistetty (omistamaton luokka) ja riistäjä (erityistaidot ja asema organisaatiossa) (Hoff 1985, 214.) Keskiryhmien ongelmaa on Pöntisen (1984, 26) mukaan yritetty ratkoa joko laajentamalla porvariston tai työväenluokan käsitettä tai katsomalla keskiryhmät omaksi luokakseen. Tämä käsitteellinen epämääräisyys on pakottanut Wrightiä systematisoimaan luokka-analyysiaan tarkemmin¹⁶. On myös arvioitu (Alapuro 1985, 70), ettei keskiluokka olisi

¹⁶Keskustelu keskiluokan asemasta luokkarakenteessa liittyy keskusteluun julkisen alan työntekijöiden asemasta tässä rakenteessa. Uus-weberiläisessä luokka-analyysissä ei juurikaan painoa sille työskenteleekö henkilö julkisella vai yksityisellä sektorilla. Tämä johtuu lähinnä weberiläisen luokan määräytymisestä markkinoiden kautta, jolloin asemaan markkinoilla ei vaikuta em. jako yksityiseen ja julkiseen. Johtuen marxilaisen luokkajaon perusteista, on julkisen sektorin työntekijöiden sijoittaminen tähän luokkajakoon ongelmallisempaa. Poulantzas sijoittaa julkisen sektorin työntekijöitä omiin luokkiinsa rinnakkaisiksi perinteisen marxilaisen luokituksen rinnalle (esim. 'old petty bourgeoisie' ja 'new petty bourgeoisie'). Wright taas ei erottele julkista ja yksityistä sektoria toisistaan tässä suhteessa (ks. Wrightin kritiikistä Blom 1982, 166). Wright on liukunut tiukasta marxilaisesta luokan tulkinnasta ja nostanut esiin uusia riiston muotoja (organisaatio ja taidot), jolloin jako yksityiseen ja julkiseen ei ole hänen luokkajaossaan ratkaiseva. Bourdieun taloudelliselle ja kulttuuriselle pääomalle rakentuvan luokkateorian kohdalla julkisella sektorilla on merkitystä koko luokkarakenteelle julkisten ammattien kautta. Teoriaa ei kuitenkaan ole juurikaan kehitetty tältä osin pidemmälle. Empiiristen tarkastelujen perusteella ei ole löydettävissä yhtä julkisen sektorin 'luokkaa', vaan ryhmä on eriytynyt samoin kuin yksityisellä sektorilla. (Alestalo,

luokka perinteisempien porvari- ja työväen muodostamien luokkien tapaan, vaan ennemminkin sosiaalinen kerrostuma (Mittelstand). Tätä sosiaalista kerrostumaa on alettu kutsua keskiluokaksi sen takia, että ne on määritelty suhteessa porvariston ja työväenluokan väliin.

		OWNER	EMPLOYEES				
E m p l o y e e s	Many	Capitalists	Expert ma- nagers	Skilled managers	Nonskilled managers	Managers	A u t h o r i t y
	Few	Small emplo- yers	Expert su- pervisors	Skilled su- pervisors	Nonskilled supervisors	Supervi- sors	
	None	Petty bourge- oise	Experts	Skilled wor- kers	Nonskilled workers	Non-ma- nagement	
			Expert	Skilled wor- kers	Nonskilled workers		
			Relation to scarce skills				

Kuvio 6. E. O. Wrightin systematisoitu luokkatypologia. Lähde: Wright 1997, 25.

Wrightin kolmannessa (1997, 25), edelleen kehitetyssä typologiassa keskeinen jako tapahtuu, marxilaisen perinteen mukaan, omistajien ja työntekijöiden luokkiin. Omistajien luokka eriytyy edelleen kolmeen luokka-asemaan¹⁷ työntekijöiden määrän¹⁸ mukaan. *Kapitalistien* omistamissa yrityksissä työskentelee monia palkattuja henkilöitä. *Yrittäjien* tai pientyönantajien yrityksissä työskentelee muutamia palkattuja henkilöitä. *Pikkuporvarit* työllistävät ainoastaan itsensä.

Palkattujen henkilöiden luokka jakautuu yhdeksään luokka-asemaan ammat-

Bislev & Furåker 1991, 94-100, 115.)

¹⁷Wright (1997, 23) toteaa, etteivät typologian luomat "solut" ole varsinaisia luokkia, vaan ne esittävät eri ryhmien sijainnin luokkasuhteissa (locations within class relations).

¹⁸Luokkarakennetta operationaalistaessaan Wright (1997, 76) on käyttänyt seuraavia työntekijämääriä: kapitalisteilla 10 tai enemmän, yrittäjillä 2-9 ja pikkuporvareilla 0-1.

tiaseman (relation to authority) ja ammattitaitojen erityisyyden (relation to scarce skills) mukaan. Ammattitaitojen erityisyyden Wright (1997, 76) on operationaalistanut professio- ja johtotehtävissä toimiviksi henkilöiksi (Experts), teknisissä, puoliprofessio- ja kaupallisissa tehtävissä toimiviksi henkilöiksi (Skilled), sekä kaikissa muissa ammateissa toimiviksi henkilöiksi (Nonskilled). Ammattiasema jakautuu kolmeen tasoon: johtajiin, jotka eriytyvät taitojensa mukaan *asiantuntijajohtajiin*, *ammattijohtajiin* (keskijohto) ja *ammattitaidottomiin johtajiin*; työnjohtajiin, jotka eriytyvät taitojensa perusteella *asiantuntijatyönjohtajiin*, *keskitason työnjohtoon* ja *käytännön työnjohtoon*; työntekijöihin (non-management), jotka eriytyvät edelleen *asiantuntijoihin*, *ammattitaitoisiin työntekijöihin* sekä *ammattitaidottomiin työntekijöihin*.

John Goldthorpe

Samantyyppistä jaottelua ammatillisen toiminnan (occupational functioning) ja työmarkkina-aseman (employment status) välillä on käyttänyt myös Goldthorpe (1980). Tämän erottelun avulla on mahdollista erottaa toisistaan ryhmiä, jotka ovat samassa tilanteessa sekä markkinoilla että työelämässä. Goldthorpe (1980, 39-41) on sosiaalista liikkuvuutta brittiläisessä yhteiskunnassa tutkiessaan käyttänyt seitsemänkerroksista luokka-ajottelua:

- I korkea-asteen professioammattilaiset (palkalliset tai itsenäiset), korkeissa hallinnollisissa ammateissa olevat sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, johtajat suurissa yrityksissä.
- II alemman asteen professioammattilaiset, korkea-asteen teknikot, alemmissa hallinnollisissa ammateissa olevat sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, johtajat pienissä yrityksissä sekä työnjohtajat ei-suorittavissa tehtävissä.
- III toimistotyöntekijät, myyntihenkilöstö, muut "rivimiehet" palvelualoilla.
- IV pienyrittäjät (ml. maanviljelijät tms.), käsityöläiset, muut itsenäiset (ei-professioammateissa toimivat).
- V alemman asteen teknikot (työ luonteeltaan suorittavaa), työnjohtajat suorittavissa tehtävissä.
- VI ammattitaitoiset suorittavaa työtä tekevät.
- VII ammattitaidottomat tai alhaisen koulutason omaavat palkkatyöläiset,

maatyöläiset.

Luokka-asetat voidaan ryhmitellä karkeammin kahteen tai kolmeen luokkaan riippuen luokittelun käyttötärpeesta. Ensinnäkin luokka-asetat voidaan jakaa palveluluokkaan ja työväenluokkaan. Luokka-asetat I, II ja III muodostavat palvelu(service)luokan ja loput neljä luokka-asetaa työväenluokan. Jaettaessa luokka-asetaa kolmeen, muodostavat luokka-asetat I ja II palveluluokan, luokka-asetat III, IV ja V keskiluokan (intermediate) ja luokka-asetat VI ja VII työväenluokan. (Goldthorpe 1980, 40-41.)

Pierre Bourdieu

Jakautuminen eri luokkiin yhteiskunnassa tapahtuu taloudellisen ja kulttuurisen pääoman suhteen. Nämä muodostavat kaksi ulottuvuutta, joiden keskinäisen suhteen perusteella muodostuvat luokat. (Grusky 1994, 404.) Bourdieun (1998, 15-17) puhuu kahden erottelun periaatteesta, jolloin toimijoilla on sitä enemmän yhteistä mitä lähempänä he ovat näillä kahdella ulottuvuudella toisiaan ja päinvastoin. Ensimmäinen jako tehdään sen suhteen kuinka paljon *sekä* kulttuurista *että* taloudellista pääomaa eri ammatit omaavat. Eniten samanaikaisesti näitä kahta pääoman muotoa omaavat johtajat, vapaan ammatin harjoittajat ja yliopisto-opettajat ja vähiten ammattitaidottomat työläiset. Toinen jako tehdään tai muodostuu sen suhteen kuinka paljon eri ammateissa toimivilla on *joko* kulttuurista *tai* taloudellista pääomaa. Ammattien sijoittumista pääomien mukaisesti on hahmotettu kuviossa 7.

Kuvio 7. Ammattien sijoittuminen kulttuurisen ja taloudellisen pääoman suhteen.
Lähde: Bourdieu 1998, 17.

Edellä kuvatut sosiaaliset asemat kääntyvät käyttäytymistapausten (habitus) kautta kannanotoiksi (valinnoiksi). Niin jokaisella erotteluperiaatteen luomalla sosiaalisella asemalla on oma habitus (tai maku) mikä näkyy näissä asemissa olevien toimijoiden tyylin samankaltaisuutena. Tämä järjestelmä tai mekanismi luo tunnusmerkkejä joka erottelee ihmisryhmiä. (Bourdieu 1998, 18-19.)

Bourdieun malli kykenee kohtuullisesti jäsentämään eri tavalla ja eri asemissa

eläviä ihmisiä toisistaan. Merkittävää siinä on myös se, että (luokka)rakenne nähdään ihmisten käyttäytymisen tuloksena eikä päinvastoin. Bourdieun jäsenyys sopiikin suhteellisen hyvin kuvaamaan ajatusta jälkimodernista yhteiskunnasta yksilöllisyyttä korostavana järjestelmänä. Yhteiskunnan rakenne syntyy yksilöiden taloudellisten ja kulttuuristen pääomien tavoittelusta.

Luokitteluongelmia

Oman ongelmansa luokkarakenteen määrittelylle tuovat julkisella sektorilla työskentelevät henkilöt. Heitä on luokiteltu työntekijöiksi, eri luokkiin kuuluviksi, omaksi uudeksi pikkuporvarien luokaksi ja omaksi erilliseksi luokakseen. Saman tapainen ongelma on ollut 'keskiluokan' sijoittamisessa perinteisiin luokkakajakoihin. (Hoff 1985, 209.)

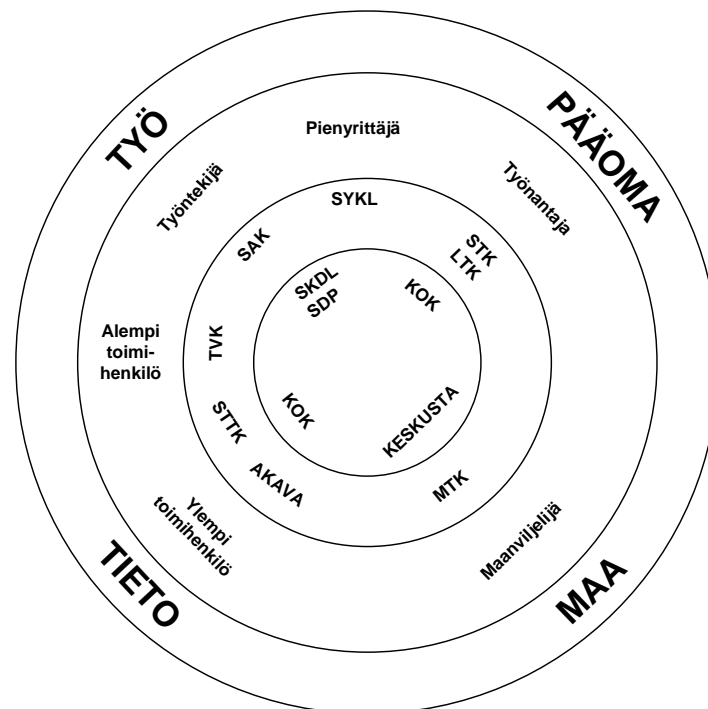
Luokkarakenteen analyysille ongelmallisia ovat myös palkattuun työvoimaan kuulumattomat henkilöt. Kuinka heitä tulisi käsitellä analyyseissa? Wrightin (1997, 26) mukaan keskeinen tekijä eläkeläisten, vammautuneiden, opiskelijoiden, sosiaalietuuksien varassa elävien, työttömien ja kotiäitien/-isien sijoittamisessa luokkiin on se, kiinnittyvätkö he luokkaan perheensä kautta. Tällöin luokka-asema määräytyy perheen aseman mukaan (tosin tässäkin on eri vaihtoehtoja). Muiden kohdalla keskeiseksi tulee se, omaavatko he tuottavasti myytävää työvoimaa. Jos eivät, he ovat ”luokattomia” (underclass). Wrightin keskittyessä palkatun työvoiman tarkasteluun, hän yksinkertaisesti rajaa tarkastelunsa ulkopuolelle hyvin suuren osan väestöstä.

Feministit ovat korostaneet keskustelua luokka-analyysin yksiköstä (yksilö vai kotitalous). Keskeinen kritiikki kohdistui 1970-luvun alussa tapaan luokitella molemmat puoliset "perheen pään" sosiaaliluokan mukaan samaan aikaan kun suuri osa vaimoista oli jo kokopäivätyössä ja sijoittuneena eri ammatteihin miesten kanssa (esim. Abbot 1987; Erikson & Goldthorpe 1988; Leiufrud & Woodward 1988; Graetz 1991; Marshall, Roberts, Burgoyne, Swift & Routh 1995, 1).

Luokkien on sanottu olevan yksi keskeisimmistä yhteiskuntaa erittelevistä tai kuvaavista käsitteistä. Miksi näin? Toisaalta luokkarakenne kuvaa staattisesti ryhmien asemaa yhteiskunnan taloudellis-sosiaalisissa suhteissa. Kuvailu mahdollistaa erilaiset vertailut esimerkiksi maiden ja ajan suhteen. Tällaisena kuvailevana työkaluna luokkarakenne ei kuitenkaan kykene selittämään yhteiskunnallista muutosta vaikka sen osuus tässä lienee merkittävä. Joudummekin kysymään mikä on luokkien asema yhteiskunnallisessa muutoksessa. Tällöin voimme ajatella luokkia lopputuloksena (taloudellis-sosiaalisen toiminnan tyypittelynä, seurauksena), toimijana tai näiden jatkuvan toisiaan uusintavana kehänä. Samansuuntaisen ajatuksen (luokka)rakenteen muodostumisesta ovat esittäneet myös Berger & Luckmann (1994, 65-81) puhuessaan inhimillisen toiminnan totunnaistumisesta ja institutioitumisesta.

Uusitalo (1985) on tarkastellut luokkien merkitystä ja suhdetta yhteiskunnan taloudellis-sosiaalisessa rakenteeseen. Hän korostaa luokkien dynaamisuutta staattisuuden rinnalla. Luokkia tulee tarkastella samanaikaisesti rakenteina ja toimintana. Luokkarakenne ohjaa paljolti erilaisia (poliittisluonteisia) intressien organisoitumisia.

Uusitalo (1985) jakaa Suomen taloudellis-sosiaalisen rakenteen neljään tasoon: tuotannontekijät, luokka- ja kerrostumarakenne, työmarkkina- ja taloudellinen organisoituminen sekä poliittinen organisoituminen. Perustan rakenteelle muodostavat tuotannontekijät, joita ovat maa, työ, tieto ja pääoma. Tuotannontekijöiden laajentuminen kolminapaisesta nelinapaiseksi (tieto omana tekijänään) on aiheuttanut keskikerrosten korostuneemman aseman luokkarakenteessa. Tässäkään mielessä keskikerrosten ei voi katsoa olevan ”ainoastaan” välikerros kahden välissä. Rakenteen perustaan kuuluvat myös tuotannontekijöiden omistussuhteet, joita ovat maanviljelijät, työntekijät, alemmat ja ylemmät toimihenkilöt sekä pienyrittäjät ja työnantajat. Tämän kaksikerroksisen perustan varaan rakentuu yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen organisoituminen. Taloudellista organisoitumista ilmentävät työmarkkina tai etujärjestöt ja poliittista organisoitumista puolueet.

Kuvio 8. Yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen organisoituminen. Lähde: Uusitaloa 1985 mukailleen.

Luokkarakenteella on selvä yhteys yhteiskunnan perustaan ja sen toimintajärjestelmiin. Aina tulee olemaan ihmisiä jotka myyvät työvoimaansa, yrittävät, viljelevät maata ja toimivat työnantajina. Sosiaaliluokkarakenne on tässä mielessä yksi keskeisimmistä rakenteista yhteiskunnassa. Keskeinen asema ei kuitenkaan tarkoita jälkimodernissa yhteiskunnassa määräävää asemaa.

Luokkien muotoutuminen on myös oma kysymyksensä: muuttuvatko erilaiset elämäntilanteet ja -mahdollisuudet erilaisiksi luokiksi? Perinteisiä termejä käyttäen luokkatilanne tuottaa luokka-aseman. Nämä kaksi seikkaa muovaavat toisiaan, eli luokka-asema määrittää luokan jäsenten luokkatilannetta, mutta toisaalta luokkatilanne luo uusia luokka-asemia. Näin yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat ja muovaavat luokkarakennetta. Toisessa vaiheessa luokkien vakiintumisessa keskeistä on se, tuottavatko luokka-asema ja luokkatilanne ihmisissä tietoisuuden omasta tilanteestaan ja aiheuttaako tämä tietoisuuden

lisääntyminen järjestäytymistä ja toimintaa. Kolmannessa vaiheessa voidaan ajatella luokkien olevan yhteiskunnallisia toimijoita ja vaikuttajia. (ks. Blom et al. 1984, 37.)

2.2 Modernista postmoderniin yhteiskuntaan: muuttuvatko rakenteet?

Modernia yhteiskuntaa on kuvattu yhteiskuntana, jonka luonnetta kuvaavat universalismi, yhtenäisyysajattelu, monotonisuus ja selkeys. Postmodernia maailmaa taas edustavat moninaisuus, vaihtelu, satunnaisuus ja ambivalenssi. (Bauman 1992, 187-8.)

Postmodernissa yhteiskunnassa yhteiskuntaluokat eivät ole merkittäviä tekijöitä koska sosiaalinen rakenne on kompleksinen ja pysyvästi fragmentoitunut eri ulottuvuuksiin. Tällaisia fragmentoivia tekijöitä ovat esimerkiksi (sosiaalinen) sukupuoli, ikä, etnisyys ja kulttuuri. Sosiaalinen asema määrittyy postmodernissa yhteiskunnassa tuotannon sijasta kulutuksen ja kulttuurin alueilta. Postmodernissa korostuvat sellaiset tekijät kuten kulttuuriteollisuus (turismi), elämän estetisoituminen (kulutuskäyttäytyminen), sosiaalisen identiteetin muodostuminen yksilöllisten valintojen kautta, identiteetin ja elämäntulon pluralisoituminen sekä ”rakenteellisen” elämänkaaren puuttuminen. (Lee & Turner 1996, 8.)

Luokka-analyysin kriitikot (Pahl, Clark, Lipset, Pakulski, Waters) ovat nähneet hyvinvointivaltion kehittymisen, yleisen elintason nousun ja markkinoiden merkityksen kasvun olevan historiallisia kehitystendenssejä, jotka murentavat vääjäämättä luokkien merkitystä. Nämä kehitystrendit näkyvät sosiaalisen liikkuvuuden lisääntymisenä ja luokkapohjaisen äänestyskäyttäytymisen vähenemisenä. Luokkatutkijoiden mukaan kyseessä ovat kuitenkin muutokset absoluuttisessa merkityksessä, kun muutoksia tulisi tarkastella suhteellisina muutoksina. Suhteellisesti tarkastellen luokkasuhteiden pysyvyys on hyvin suurta. (Kivinen 1998, 321-324.)

Suomalainen yhteiskunta koki toisen maailmansodan jälkeen erityisen nopean

(muihin Euroopan maihin verrattuna) yhteiskunnallisen muutoksen. Voimakas pitkäaikainen talouden kasvu loi pohjan myös sosioekonomisen rakenteen muutokselle. Teollistumisen voimistuminen lisäsi samanaikaisesti työntekijöiden (manual) ja toimihenkilöiden (white-collar) määrää vähentäen samanaikaisesti työvoiman tarvetta maatalouden piirissä. Nopea muutos suoraan maatalousammateista toimihenkilöammatteihin (non-manual) on poikkeuksellista. (esim. Alestalo 1986, 34-39.)

Sosiaalis-taloudellisten asemien pluralisoituminen aiheutti myös keskustelua uusien työntekijäryhmien sijoittumisesta aiemmin määriteltyihin yhteiskuntaluokkiin, näin esimerkiksi toimihenkilöiden kohdalla. Toimihenkilöistä valtaosan katsottiin kuuluvan työväenluokkaan, palveluelinkeinoissa toimivat "välikerroksiin" ja ylin huippukerros porvaristoon (Karvonen 1971).

Taulukossa 2 on havainnollistettu sosioekonomisen rakenteen muutosta 1960-luvulta 1990-luvulle. Vuosien 1960 - 1990 luvut perustuvat väestölaskentoihin ja vuoden 1993 luku työssäkäyntitilastoon. Tämän tilastointitavan muutoksen vuoksi vuoden 1993 vertailu aiempiin on vain viitteellinen. Myös väestölaskennassa on tapahtunut muutoksia siirryttäessä lomakepohjaisesta rekisteripohjaiseen tilastointikäytäntöön (ks. Tilastokeskus 1990).

Suomen väkiluku on lisääntynyt noin kymmenellä prosentilla 1960-luvulta 1990-luvulle tultaessa. Sosioekonomisten asemien muutokset ovat olleet selvästi suurempia. Selvästi suurimmat sosioekonomiset ryhmät olivat vuonna 1960 työntekijät ja maatalousyrittäjät. Työntekijöitä oli tuolloin 1,6 ja maatalousyrittäjiä 1,1 miljoonaa henkeä. Seuraavaksi suurimpia ryhmiä olivat alemmat toimihenkilöt (0,6 milj.) ja eläkeläiset (0,4 milj.). Suhteellisen pieniä ryhmiä olivat 1960-luvulla ylemmät toimihenkilöt (0,2) ja yrittäjät (0,3).

Tultaessa 1970-luvulle työntekijöiden määrä pysyi saman suuruisena kuin se oli edellisellä vuosikymmenellä. Maatalousyrittäjille 1960-luku oli luopumisen aikaa. Kymmenessä vuodessa maatalousyrittäjien määrä lähes puolittui. Samoin muiden yrittäjien määrä pieneni voimakkaasti. Samaan aikaan eläkeläisten määrä lisääntyi

voimakkaasti ja työelämässä yleistyivät toimihenkilöiden työpaikat.

Yrittäjien määrän lasku jatkui vielä 1970-luvulla, erityisesti maatalousyrittäjillä. Vuonna 1980 maatalousyrittäjiä oli neljännes siitä määrästä, mitä heitä oli ollut vuonna 1960. Myös muiden yrittäjien määrä oli lähes puolittunut samana aikana. 1970-luvulla kääntyi myös työntekijöiden määrä laskuun. Toimihenkilöistyminen jatkui edelleen 1970-luvulla samalla kun eläkeläisten määrä kasvoi nopeasti.

Taulukko 2. Väestö (1000) sosioekonomisen aseman mukaan 1960-1993. Indeksi kertoo ryhmien muutokset vuoteen 1960 verrattuna. Lähde: Tilastokeskus 1990, 54 ja Tilastokeskus 1996b

	1960	<i>ind.</i>	1970	<i>ind.</i>	1980	<i>ind.</i>	1990	<i>ind.</i>	1993	<i>ind.</i>
Maatalousyritt.	1082	100	610	56	254	24	226	21	167	15
Muu yrittäjä	290	100	214	74	164	57	242	84	236	81
Ylempi toimih.	239	100	299	125	434	182	556	233	530	222
Alempi toimih.	599	100	789	132	918	153	1039	173	892	149
Työntekijä	1632	100	1667	102	1519	93	1209	74	886	54
Eläkeläinen	418	100	739	177	869	208	1071	256	1113	266
Opiskelija	0		269	100	355	132	341	127	447	166
Muu	186	100	12	6	271	145	315	169	807	433
YHTEENSÄ	4446	100	4598	103	4785	108	4998	112	5078	114

Suomen sosioekonominen rakenne on 1990-luvulle tultaessa hyvin erilainen kuin mitä se oli vain 30 vuotta aiemmin. Eläkeläisten sekä ylempien ja alempien toimihenkilöiden määrän lisääntyminen on aiheuttanut sen, että työntekijät, saati maatalousyrittäjät, eivät ole enää suurin sosioekonominen ryhmä maassamme. Työmarkkinoiden sisällä työntekijöiden määrä on puolittunut 30 vuodessa ja maatalousyrittäjien määrä on pudonnut viidennekseen. Väestön kasvuun suhteutettuna pudotukset olisivat vieläkin suurempia. Samana tarkastelujaksona alempien toimihenkilöiden määrä on osapuilleen puolitoistakertaistunut ja ylempien toimihenkilöiden yli kaksinkertaistunut.

Teollisuusyhteiskunnassa oli säätymäisiä muodostumia (esim. yhteiskuntaluokka), jotka paljolti jäsensivät ihmisten elämää. Julkinen valta ja puolueet olivat ottaneet paljolti vastuun tapahtumien kulusta. Jälkimodernissa julkisen osuus kaventuu ja yksityisen laajenee, yksityiselämän merkitys korostuu.

Vaikka yksilöllisten valintojen mahdollisuudet lisääntyvät teollisuusyhteiskunnan rakenteiden murenemisen seurauksena, vaikuttaa palveluyhteiskunnan toiminta seurausilmiöineen uuden luokkarakenteen muotoutumiseen. Esimerkiksi työttömyyden oletetaan yhdessä (teollisuuden) rakenteellisten muutosten kanssa muovaavan suomalaista luokkarakennetta. Vähätalo (1998) olettaa yhteiskunnan jakautuvan tulevaisuudessa ”kolmen kerroksen yhteiskuntaan”. Jakautumisen kriteereinä ovat menestyminen ja elämäntavat. Yläkerrostuman tässä rakenteessa muodostavat *euromenestyjät*, joita saattaisi olla 30-40 prosenttia väestöstä. Ryhmän jäsenet kykenevät parhaiten hyödyntämään refleksiivisen yhteiskunnan antamia mahdollisuuksia ja hyödyntämään eurooppalaista yhdentymiskehitystä. Euromenestyjät ovat korkeakoulututkinnon omaavia nuoria miehiä, jotka asuvat statusasuinalueilla. Perinteisessä sosiaaliluokkarakenteessa he sijoittuisivat ylempään keskiluokkaan.

Laajimman väestöryhmän, 50-60 prosenttia, muodostaa *sinnittelevä kansa*. Ryhmä kiinnittyy lähinnä kansalliseen talouteen toimien erilaisissa marginaalisissa ja joustavissa alihankinta- ja palvelutehtävissä. Sinnittelevä kansa on koulutukseltaan keskiasteen koulutuksen omaavia myöhäisnuoria tai keski-ikäisiä naisia, jotka toimivat sosiaalialalla tai palveluammateissa ja asuvat tavallisilla asuinalueilla. He kuuluisivat perinteisessä sosiaaliluokkarakenteessa alempiin toimihenkilöihin tai ammatyöväestöön.

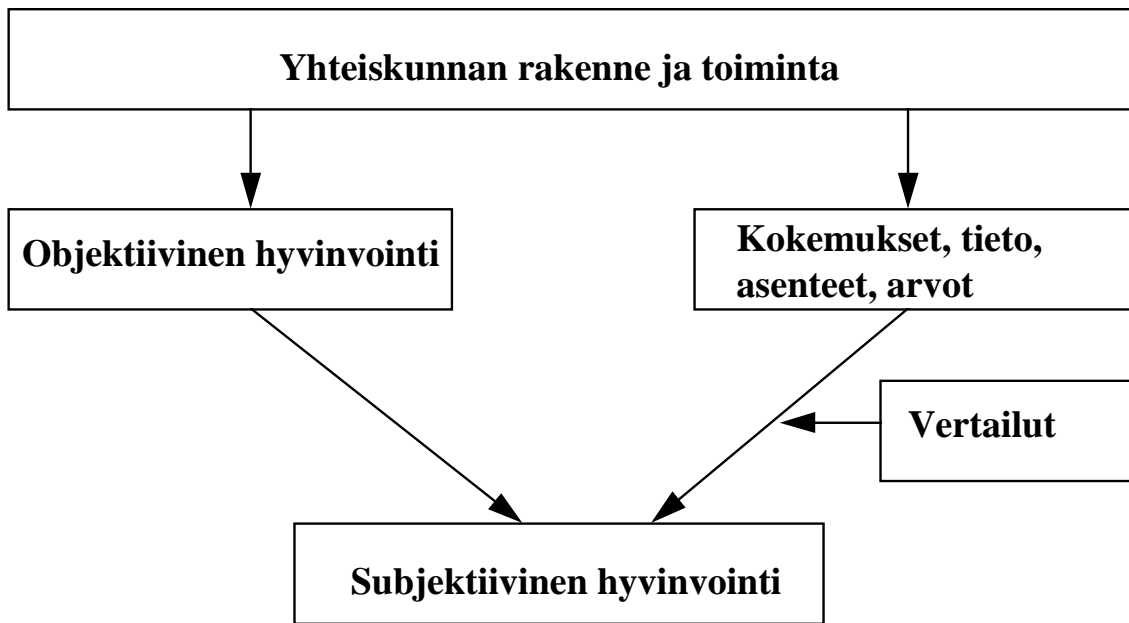
Alimman kerroksen hierarkiassa muodostaa *pudonneiden alaluokka* (n. 10-15 prosenttia). Heidät pakotetaan elämään pysyväisluontoisesti työmarkkinoiden ulkopuolella. Sosiaalivaltion supistusten vuoksi pudonneiden alaluokka saattaa hankkia elantonsa harmaasta taloudesta ja jopa rikollisuudesta. Putoavan alaluokan koulutusaste rajoittuu pelkkään perusasteen koulutukseen. He ovat keski-ikäisiä yksinäisiä miehiä tai yksinhuoltajanaisia. Asuinalueina ovat ydinalueiden ongelmaosat tai laita-alueen syrjäkylät. Perinteisessä sosiaaliluokassa he sijoittuisivat alempaan työväestöön tai työmarkkinoiden ulkopuoliseen väestöön. (Vähätalo 1998, 165-182.)

2.3 Yksilöiden hyvinvointi ja yhteiskunnan rakenne

Funktionaalinen yhteiskuntateoria korostaa yksilöiden oma-aloitteisuutta ja -vastuisuutta. Teoria näkee hyvinvoinnin epätasaisen jakautumisen syntyvän yhteiskunnan tarpeiden pohjalta. Hyvinvointi¹⁹ on se motiivi, millä saadaan ihminen ponnistelemaan ylöspäin yhteiskunnan hierarkiassa. Hyvinvoinnin epätasainen jakautuminen on näin ollen eräs edellytys yhteiskunnan toiminnalle. Konfliktiteoreettisen näkemyksen mukaan hyvinvointi jakautuu yhteiskunnassa taas vallan jakautumisen perustella, hyvinvoinnin kasautuessa niille, joilla on valtaa. (Noponen 1971, 11-12.) Funktionaalisen eriarvoisuusteorian mukaan (Davis & Moore 1945) sosiaalinen eriarvoisuus on välttämätön kaikissa yhteiskunnissa. Heidän mukaansa eriarvoisuuden tarkasteluissa on erotettava toisistaan (universaali) funktionaalinen stratifikaatorakenne ja toisaalta niiden saavuttaminen tai yksilölliset ponnistelut (mt. 242). Ajatus kahtia jaosta vastaa Parkinin (1974) myöhemmin esittämää jaottelua.

Noponen (1971, 63) on tarkastellut objektiivisen ja subjektiivisen hyvinvoinnin yhteyttä osana yhteiskunnan rakennetta ja toimintaa. Tällöin yhteiskunnan rakenne ja toiminta vaikuttaa objektiiviseen hyvinvointiin sekä yksilöiden kokemuksiin, tietoon, asenteisiin ja arvoihin. Nämä kaksi tekijää vaikuttavat subjektiiviseen hyvinvointiin, objektiivinen hyvinvointi suoraan ja kokemukset (yms.) vertailuryhmien välityksellä tai ohella.

¹⁹ Myös muita motiiveja on esitetty. Esimerkiksi ammattien arvostuksia on tarkasteltu stratifikaation yhteydessä ja muodostajana (ks. Alestalo & Uusitalo 1980).

Kuvio 9. Subjektiiivisen hyvinvoinnin muotoutuminen. Lähde: Noponen 1971.

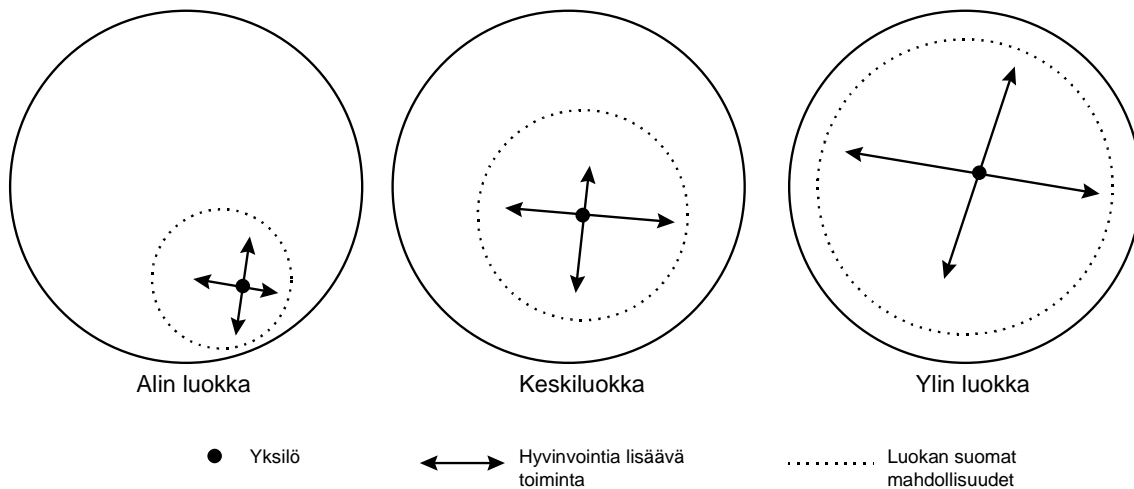
Stratifikaatiotutkimus voidaan ymmärtää toisaalta yhteiskunnallisten suhteiden (talous, valta) järjestelmänä tai toisaalta erilaisten "hyvien" jakautumisena²⁰ (Karisto 1984, 33). Vastaavasta jaosta Kivinen (1998, 106) käyttää käsitteitä "luokka-asema" ja "luokkatilanne". Luokka-asema viittaa tuotannossa vallitseviin omistus- ja valtasuhteisiin, kun taas luokkatilanne tarkoittaa luokan uusintamistilannetta ja työoloja. Uusintamistilanne on lähellä elinolosuhteiden²¹ kuvausta sisältäessään esimerkiksi tulot ja koulutuksen.

Hyvinvointierojen tutkiminen yhteiskuntaluokkien ja kerrostumien suhteen mahdollistaa yhteiskunnan rakenteen välittymisen tarkastelun yksilötasoisii hyvinvointieroihin (Karisto 1984, 34). Yhteys rakenteen ja yksilön välillä ei luonnollisestikaan ole suora. Yksilöiden toiminta ei siis suoraan määräydy rakenteesta käsin. Enemminkin rakenteen ja yksilön toiminnan välillä on ohjaava tai mahdollisuuksia säätelevä yhteys. Sosiaaliluokan ja yksilön

²⁰Rauhala (1966a, 8) on Ossowskiin viitaten esittänyt jaon riippuvuus- ja järjestyssuhteisiin perustuvista luokkarakenteiden selitystyypeistä.

²¹Luokkien elinolosuhteita (luokkatilannetta) kuvataan empiirisesti luvussa 4.1.

hyvinvointiin tähtäävän toiminnan välistä suhdetta voi kuvata (kuvio 10) analogisesti yksilönvapauden määrittelylle (Kainulainen 1997).

Kuvio 10. Sosiaaliluokka ja yksilön hyvinvoinnin mahdollisuudet.

Kuvio 10 esittää eri luokka-asemissa olevien yksilöiden mahdollisuuksia tuottaa itselleen hyvinvointia. Hyvinvointia, tässä yhteydessä lähinnä objektiivista hyvinvointia, lisäävää toimintaa säätelevät yksilön kyvyt ja yksilön sosiaaliluokka. Kuviossa pisteviivalla kuvataan yhteiskunnan antamia mahdollisuuksia kullekin luokalle toteuttaa luokan yksilöiden hyvinvointipyrkimyksiä. Tämän sosiaalisesti konstruoidun piirin sisällä on kunkin luokan jäsenen mahdollista luoda omaa hyvinvointiaan omien käyttäytymis- ja valintataipumustensa mukaisesti. Ajatusrakennelma on lähellä Amartya Senin (1995; 1992; 1987) näkemystä hyvinvoinnista toimintamahdollisuuksina (capabilities). Myös Allardt (1976, 328-330) on pohtinut tätä samaa jakaessaan hyvinvoinnin vaihteluun vaikuttavat tuntemattomat tekijät yksilöllisiin ja sosiaalisiin voimiin.

Alimman luokan hyvinvointimahdollisuudet ovat niukimmat samaan aikaan kun ylimmän luokan mahdollisuudet kattavat lähes kaikki mahdollisuudet yhteiskunnassa. Voinee myös olettaa, että tämä mahdollisuuksien piiri vaikuttaa

myös yksilöiden käyttäytymiseen (sisäistettynä ohjeena) hyvinvoinnin tavoittelussa. Vähäisten mahdollisuuksien vallitessa eivät omatkaan tavoitteet ole kaukana ja päinvastoin. Mahdollisuuksien piiriin ja hyvinvoinnin tavoitteluun liittyvät myös negatiiviset elämäntapahtumat näitä rajoittavina tekijöinä. Etenkin negatiivisten elämäntapahtumien kumuloituminen ”pettymysten ketjuksi” oletettavasti heijastuu paitsi reaaliseen toimintaan myös niihin toiveisiin ja odotuksiin, joiden motivoimana toiminta tapahtuu.

Mitä sitten saattaisivat olla luokan suomat mahdollisuudet ja hyvinvointia lisäävä toiminta? Ainakin suomalaisesta yhteiskunnasta puhuttaessa helposti kavahtaa ajatusta, että eri sosiaaliluokkiin kuuluvien ihmisten välillä olisi radikaaleja eroja mahdollisuuksissa luoda omaa hyvinvointiaan. Hyvinvointi kuitenkin jakautuu aineellisten mittareiden mukaan eri sosiaaliluokkien kesken eri lailla ja vielä niin että tämä erilainen jakautuminen pysyy samanlaisena sukupolvelta toiselle. Miksi eivät alempien sosiaaliluokkien ihmiset kohota elintasoaan muita enemmän?

Vastausta tai selitystä voidaan lähteä etsimään kahdesta suunnasta: yksilöistä ja heidän kyvyistään tai yhteiskunnasta ja sen rakenteellisista ominaisuuksista. Kysymys on hyvin laaja ja siihen vastatessaan joutuisi vastaamaan kysymykseen siitä mikä luo hierarkiat ja epätasa-arvoisuuden kaikkiin yhteiskuntiin. Pelkistetysti voidaan todeta, että etsittäessä vastausta yksilöistä päädyimme puhtaimmillaan ajatukseen geneettisesti määräytyvistä luokista: luokat kertovat ihmisten geneettisen perimän jakautumisesta yhteiskunnassa. Jos taas etsimme vastausta yhteiskunnan rakenteellisista ominaisuuksista, päädyimme sosiaaliluokkien kohdalla pohtimaan sitä, mitkä tekijät pitävät luokkarakennetta yllä. Tällöin pohdimme tuotannontekijöiden merkitystä ja muutoksia sekä sosiaalista liikkuvuutta.

Tuotannontekijöiden painoarvo yhteiskunnassa (kansantaloudessa) säätelee paljolti myös näitä edustavien luokkien painoarvoa yhteiskunnassa. Tämän voi olettaa vaikuttavan myös siihen millainen ”hyvinvoinnin piiri” kullekin luokalle yhteiskunnassa määräytyy ja miten yhteiskunta luokkien jäseniin panostaa. Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksissa (esim. Pöntinen 1983) on voitu havaita

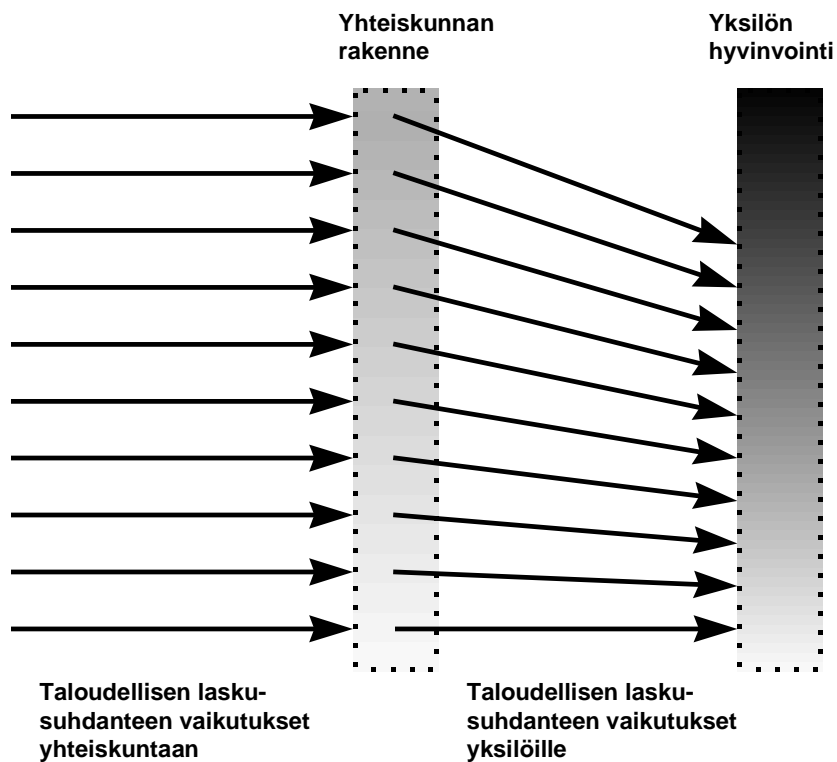
luokka-aseman suhteellisen voimakas periytyminen sukupolvelta toiselle. Ts. lapsuus- ja nuoruusaika antaa ihmiselle suhteellisen vahvat tavat toimia yhteiskunnassa. Näiden totuttujen tapojen voidaan ajatella myös olevan muovaamassa ”hyvinvoinnin piiriä”. Luokkien ympärillä oleva ”hyvinvoinnin piiri” ei ole siis jonkun tahon määräämä raja, vaan ennemminkin yhteiskunnallisten ja yksilöllisten toimintojen määrittämä raja. Sosiaaliluokkarakenne määrittää näkemykseni mukaan edellä hahmottamallani tavalla yksilöiden hyvinvointia.

3 TUTKIMUSASETELMA, -NÄKÖKULMA JA EMPIIRISET MENETELMÄT

3.1 Hyvinvoinnin jakautuminen - tutkimuksen tehtävät ja tarkastelumalli

Tutkimuksessa tarkastellaan miten laaja yhteiskunnan toimintaan vaikuttava taloudellinen lama heijastuu yksilöihin näiden yhteiskunnallisen aseman välityksellä. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Suomen valtiontalous, kansantalous ja kotitaloudet ovat 1990-luvulla joutuneet elämään hyvin suurten taloudellisten ongelmien alla. Taloudelliset ongelmat ovat olleet niin massiivisia, että lähes jokainen kansalainen on kokenut sen vaikutukset omassa elämässään. Miten nämä kokemukset, elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyydellä mitattuna, vaihtelevat eri asemissa olevien ihmisten välillä? Subjektiiivisen hyvinvoinnin vaihtelun osalta aiemmat tulokset ovat osin ristiriitaisia siten, että joissain tutkimuksissa objektiivisten tekijöiden yhteys subjektiiviseen hyvinvointiin todetaan heikoksi (esim. Allardt 1976 ja Pöntinen 1983) ja joissain taas tätä yhteyttä korostetaan (esim. Heikkilä 1990). Tämän vuoksi tutkimusongelmana on mielekästä kysyä, miten subjektiivinen hyvinvointi on kehittynyt viime vuosina eri väestöryhmissä.

Tutkimuksen yleisenä tavoitteena on tarkastella erilaisten elämäntapahtumien ja subjektiivisen hyvinvoinnin vaihtelua ja muutoksia laman aikana eri väestöryhmien sisällä ja välillä. Kuviossa 11 esitetään pelkistetysti tutkimuksen taustalla oleva näkemys sosiaalisen hierarkian merkityksestä taloudellisen paineen jakautumiselle yhteiskunnassa. Samalla koetellaan teesiä postmodernista yhteiskunnasta, jonka mukaan yhteiskunnan rakenne ei säätele yksilöiden elämää, vaan jokainen ihminen tuottaa itse oman elämänsä kulun. Tarkastelun teoreettisena peruslähtökohtana on ajatus, että jos yhteiskunnan rakenteella on edelleen merkitystä ihmisten elämää jäsentävänä rakenteena, niin eri väestöryhmien (sosiaaliluokan ja -kerrostuman merkityksessä) välillä esiintyy systemaattista vaihtelua hyvinvoinnissa ja elämäntapahtumissa.

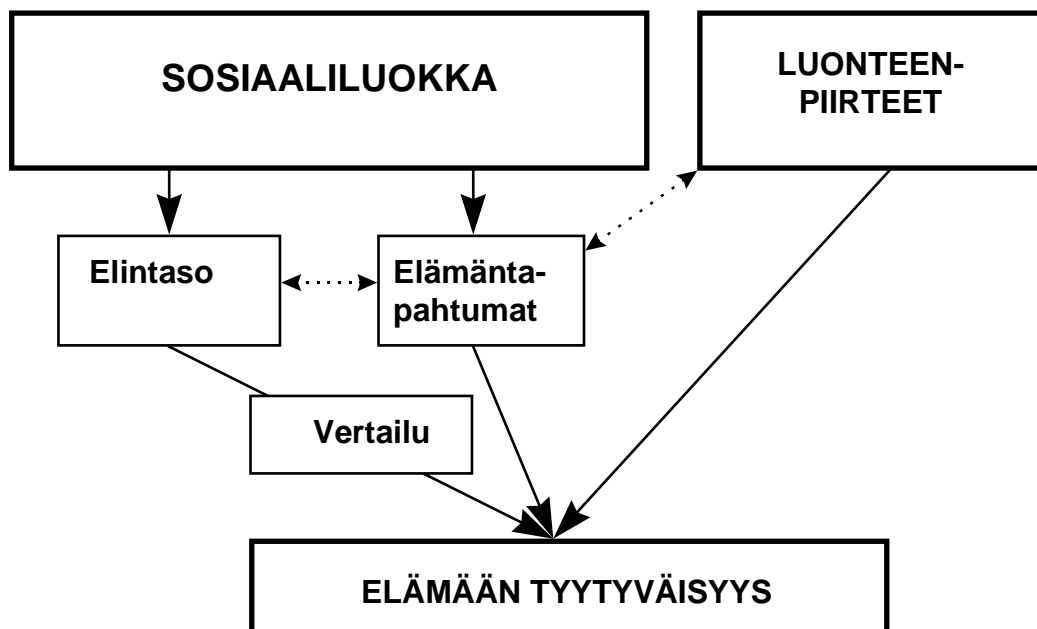

BKuvio 11. Sosiaalinen hierarkia ja hyvinvoinnin jakautuminen.

Kuviossa 11 esitetään graafisessa muodossa ennakko-oletus siitä miten subjektiivinen hyvinvointi jakautuu suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaaliluokkarakenteen suhteen. Oletetaan, että yksilöiden hyvinvointi noudattelee sosiaaliluokkarakennetta: mitkä korkeampi asema sosiaaliluokkarakenteessa, sitä korkeampi hyvinvointi ja päinvastoin. Massiivinen ja nopea taloudellinen taantuma kohdistaa erilaisia muutosvaateita ja hyvinvointia heikentäviä tapahtumia yhteiskunnan kaikkiin kerroksiin (nuolet vasemmalla). Yhteiskunnan sosiaalinen rakenne muuntaa kuitenkin näiden tapahtumien jakautumista, minkä seurauksena yksilön kannalta negatiivisiksi katsottavia elämäntapahtumia jakautuu enemmän rakenteen alaosiin kuin rakenteen yläosiin. Negatiivisten elämäntapahtumien kasautuminen rakenteen alaosiin oletettavasti alentaa subjektiivista hyvinvointia, minkä seurauksena subjektiivinen hyvinvointi eroaa eri luokka-asemissa olevien kesken aiempaa enemmän.

Tutkimuksessa on siis tarkoitus hahmottaa yhteiskunnan yhden keskeisen

rakenteen yhteyttä ihmisen elämään. Tämä tarkastelu rakentuu Noposen (1971, 63) hahmotteleman (ks. edellä) viitekehysten varaan. Viitekehysten muutetaan tämän tutkimuksen käsitteistöä ja sitä rakennetaan hieman eteenpäin tuomalla siihen aiemmista tutkimuksista keskeiseksi nousseita yksilön ominaisuuksia kuvaavia tekijöitä. Viitekehyksessä yhteiskunnan rakenne ja toiminta vaikuttaa objektiiviseen hyvinvointiin sekä yksilöiden kokemuksiin, tietoon, asenteisiin ja arvoihin. Nämä kaksi tekijää vaikuttavat subjektiiviseen hyvinvointiin, objektiivinen hyvinvointi suoraan ja kokemukset (yms.) vertailuryhmien välityksellä tai ohella. Yhteiskunnan rakenne ja toiminta on kuvattu tässä tutkimuksessa sosiaaliluokkien ja yksilöiden elämäntilanteiden (työssä, työttömänä tms.) kautta. Objektiivista hyvinvointia kuvaa yksilön elintaso (tulot tms.). Kokemuksia valotetaan elämäntapahtumien avulla ja subjektiivista hyvinvointia mitataan elämään tyytyväisyytenä. Näiden lisäksi yhtenä keskeisenä hyvinvointiin vaikuttavana tekijänä tarkastellaan yksilön joitain käyttäytymistäipumuksia kuvaamassa persoonallista asennoitumista elämään. (Kuvio 12)

Kuvio 12. Elämään tyytyväisyyden muodostuminen - tutkimuksen tarkastelumalli.

Tutkimuksessa selvitetään kasaavatko sosiaaliluokat vaihtelevassa määrin subjektiiviseen hyvinvointiin vaikuttavia elämäntapahtumia. Kääntäen ajatellen analysoidaan sitä, voidaanko sosiaaliluokkaerot palauttaa kokemustason eroihin. Asetelma ei jälkimmäisessä ole kattava, koska kaikkia mahdollisesti relevantteja kokemuksia ja tapahtumia ei voida saada mukaan tutkimukseen. Jos kuitenkin voidaan tutkimuksellisesti osoittaa, että edes kohtuullinen osa aggregaattitason hyvinvointieroista voidaan palauttaa toiminnan ja tapahtumien tason eroiksi, niin sillä on merkitystä sosiaalisen rakenteen ja yhteiskunnallisen tarkastelun kannalta.

Ensimmäisenä ja keskeisenä tehtävänä on etsiä niitä yksittäisiä elämäntapahtumia tai elämäntapahtumien kasautumia²², jotka selittävät muutoksia subjektiivisessa hyvinvoinnissa. Tämä tarkastelu muodostaa samalla perustan myöhemmälle sosiaaliluokkien ja muiden yhteiskunnallisten kategorisointien (sukupuoli, ikä jne) tarkastelulle. Kolmantena tehtävänä on seurata subjektiivisen hyvinvoinnin muutoksia 1990-luvulla eri sosiaaliluokissa. Tutkimus muodostuu näin kolmesta toisiaan tukevasta kokonaisuudesta:

- 1) *tutkimuksessa etsitään ensinnäkin niitä elämäntilanteita ja -tapahtumia, jotka ovat yhteydessä yksilöiden subjektiiviseen hyvinvointiin,*
- 2) *tutkimuksessa selvitetään toiseksi miten subjektiivinen hyvinvointi sekä elämäntapahtumat ovat yhteydessä sosiaaliluokkiin.* Tavoitteena on selvittää sitä, ovatko sosiaaliluokat ja eri väestöryhmät edelleen merkittäviä aggregaatteja, joihin kasaantuu subjektiivista hyvinvointia muuttavia elämäntapahtumia. Sosiaaliluokan merkitystä elämää jäsentävänä rakenteena tarkastellaan samalla suhteessa oletukseen luokkien merkityksen vähenemisestä siirryttäessä postmoderniin yhteiskuntaan.

²²Tarkastelukulma on lähellä deprivatiotutkimusta (esim. Heikkilä 1990; Ritakallio 1991), mutta deprivoiivat tekijät ymmärretään tässä laajemmin ja kasautumispesteinä tarkastellaan luokan tasoa yksilö- tai perhetason sijasta.

- 3) *tutkimuksessa tarkastellaan kolmanneksi miten sosiaaliluokkien hyvinvointi on muuttunut taloudellisen laman seurauksena ja millaisia muutoksia on elämäntapahtumissa.* Tarkastelun tavoitteena on löytää ne väestöryhmät, joiden subjektiivinen hyvinvointi on laman aikana heikentynyt, pysynyt ennallaan tai parantunut.

Näiden kolmen tutkimustehtävän avulla hahmotetaan mitä suomalaisessa yhteiskunnassa on väestötasolla tapahtunut viimeisimmän taloudellisen taantuman aikana ja millaisina elämäntapahtumina tämä on näkynyt yksittäisen kansalaisen elämässä.

3.2 Hyvinvoinnin kvantitatiivinen mittaaminen

Subjektiiivinen hyvinvointi on vaikeasti tavoitettavissa oleva tila tai tunne - etenkin ulkopuoliselle. Haluttaessa selvittää toisen ihmisen tunnetilaa, olisi pitkäaikainen ja -kestoinen syvähaastattelu luultavasti paras tapa. Syvähaastattelussa olisi mahdollista ehkä erottaa haastateltavan "aito" hyvinvointi "julkituodusta" hyvinvoinnista. Tutkimusmenetelmänä se on kuitenkin niin hidas ja kallis, että väestötasoisena sen toteuttaminen on mahdotonta. Tämän vuoksi on tyydyttävä menetelmään, missä luotetaan haastateltavan omaan arvioon ja kokemukseen hyvinvointinsa tasosta. Tällöin arvioon sisältyy väistämättä 'päivittäistä' satunnaisvaihtelua. Yleisellä tasolla (suora jakauma) tämä vaihtelu ei aiheuta ongelmia, mutta satunnainen varianssi heikentää tuloksen luotettavuutta tarkemmissa osaryhmissä ja selitettäessä hyvinvoinnin varianssia muilla tekijöillä. Otopohjainen ja riittävän laaja selvitys on kuitenkin ainoa tapa tarkastella subjektiivista hyvinvointia väestön tasolla (vrt. Campbell 1981, 16-18.)

Hyvinvoinnin moniulotteisuus aiheuttaa ongelmia yleisen hyvinvoinnin mittaamiselle. Subjektiiivisen hyvinvoinnin mitatusta varianssista on erotettavissa neljänlaisia komponentteja (Mc Kennell 1978, 396; Andrews & Mc Kennell 1980; Horley & Little 1985), jotka ovat seurausta tunteista ja kognitioista sekä mittaustavoista ja satunnaisvirheestä (Kuvio 13). Vaikka kognitiot ja tunteet ovat vaikeasti erotettavissa, liitetään kognitiot yleensä tyytyväisyyteen (satisfaction) ja tunteet onnellisuuteen (happiness) (esim. Andrews & Mc Kennell 1980, 150). Kognitiot liitetään tyytyväisyyden mittaamiseen sen vuoksi että tyytyväisyyden katsotaan liittyvän arviointiprosessiin tiedon avulla. Onnellisuus taas kytetään yleensä selvemmin tunteisiin kuin tietoon.

Kognitio	Tunne		Menetelmä	Virhe
	myönteinen	kielteinen		

Kuvio 13. Hyvinvointimittarin varianssin komponentit.

Kahden samanaikaisen komponentin sisältyminen samaan mittariin tuo ehkä eniten ongelmia vertailtaessa eri väestöryhmiä keskenään. Toiset ryhmät voivat olla herkempiä tunne- ja toiset kognitiokomponentille. Näin he vastatessaan samaan kysymykseen antavat sille erilaisen sisällön tai merkityksen. On esimerkiksi todettu onnellisuuden alenevan, mutta tyytyväisyyden lisääntyvän iän myötä; onnellisuuden vaihtelevan eri jaksoina, mutta tyytyväisyyden pysyvän vakiona (Andrews & Mc Kennell 1980, 129).

Objektiivisten ja subjektiivisten mittareiden korreloimattomuutta on pyritty selittämään subjektiivisten mittareiden heikkoudella. Asia voi olla kuitenkin myös päinvastoin, jolloin objektiiviset mittarit eivät ole relevantteja suhteessa subjektiivisiin. Voidaan selvittää esimerkiksi niin suurta objektiivista asiaa, että sen sisälle mahtuu monenlaisia mielipiteitä ja tunteita jakavia tekijöitä. Esimerkiksi avioeroon liittyy kaksi osapuolta, joille sillä on aivan erilainen sisältö ja merkitys. Erilaisilla tapahtumilla on myös erikestoinen vaikutus subjektiiviseen kokemukseemme, jolloin tapahtuman vaikutus subjektiiviseen hyvinvointiin on mahdollisesti "haihtunut" sitä mitatessamme. (ks. Atkinson 1982.)

Otos pohjaiseen kyselyaineistoon liittyy aina virhemahdollisuuksia. Keskeinen ja vaikeasti kontrolloitava virhemahdollisuus liittyy aineiston katoon. On aina mahdollisuus, että kyselyyn vastaamattomat ovat jotenkin valikoituneita. Ongelmallisinta olisi, jos valikoituneisuus liittyisi johonkin keskeiseen tutkimusilmiöön, kuten subjektiiviseen hyvinvointiin tässä tutkimuksessa. Tämän vuoksi elämään tyytyväisyyttä on tutkittu erikseen eri tavoin tutkimukseen osallistuvilta. Elämään tyytyväisyyden on todettu olevan samalla tasolla sekä tutkimuksessa mukana olleiden, hitaasti vastanneiden ja tutkimuksesta kieltäytyneiden osalla (Moum 1994). Tämän vuoksi tulokset elämään tyytyväisyydestä vastannevat elämään tyytyväisyyttä myös laajemmin perusjoukossa.

3.3 Väestötutkimus - yksilöt oman hyvinvointinsa arvioijina ja rakenteen osina

Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti muutamaa tutkimusasetelmasta johtuvaa luotettavuuteen liittyvää tekijää. Tekijöitä ovat poikkileikkausaineiston käyttö, yksilöiden kyky arvioida omaa tilannettaan ja yksilöiden mielipiteiden summaaminen ryhmätasolle.

Selvitettäessä laajoja ja moniulotteisia tai -merkityksisiä yhteiskunnallisia ilmiöitä on laaja väestöotokseen pohjaava tutkimus tarpeellinen. Laaja otos lisää paitsi varmuuttamme tulosten pysyvyydestä myös mahdollisuuksiamme eritellä ilmiötä ja erilaisia riippuvuussuhteita rajoitettuja otostutkimuksia paremmin. Survey-tutkimukseen (poikkileikkaustutkimuksena) liittyy kuitenkin ilmiöiden selittämiseen liittyvä ongelma. Poikkileikkausaineistosta voimme etsiä yhteyksiä ilmiöiden välillä, mutta niiden vaikutussuhteita (kausaalisuhteita) emme voi kuin päätellä ja olettaa. Tämän vuoksi emme voi esittää, että tietyt olosuhteet aiheuttavat tietynlaisen (tunne)tilan tai käyttäytymisen (ks. Campbell 1981, 53). Tämä on ongelmallista tyytyväisyyttä tutkittaessa. Aiheuttavatko jotkin olosuhteet tietyn tyytyväisyyden tason, vai vaikuttaako tyytyväisyys arvioon olosuhteista?

Edellä kuvaillun ongelman vuoksi tulisi analyyseissa välttää selittävinä tekijöinä erilaisilla asteikoilla tehtyjä olosuhteita kuvaavia muuttujia ja pyrkiä selittämään mielipiteitä ”objektiivisilla” muuttujilla. Tämä ei kuitenkaan ole aina mahdollista. Virhemahdollisuus on kuitenkin syytä pitää mielessä tuloksia tulkittaessa.

Survey-tutkimuksissa ongelman muodostaa monesti myös kato. Emme voi useinkaan päätellä miten tämä vaikuttaa tuloksiimme. Epäsuorasti voimme tarkastella vastaamatta jättäneistä tiedossa olevia (ikä, sukupuoli tms.) tekijöitä, ja arvioida näiden vaikutusta saamiimme tuloksiin. Milloinkaan ei kuitenkaan voida päästä varmuuteen, ovatko pois jääneet henkilöt jääneet pois tutkimuksesta juuri jonkun päätutkimusongelmaan liittyvän tekijän vuoksi. Tämän vuoksi kadon analyysi ei lisää tietoaamme tässä suhteessa paitsi jos se voidaan kytkeä muuta kautta saatuun ymmärrykseen.

Muutosten tutkiminen ja erityisesti selittäminen ovat ongelmallisia. Paras lähestymistapa muutoksen tutkimisessa olisi seurata samoja tutkimuskohteita ajan kuluessa. Tällaisessa seurantatutkimuksessa olisi mahdollista arvioida muutosten syitä yksilötasolla. Tyytyväisyyden muutoksille olisi mahdollista etsiä (muuttujien antamissa rajoissa) konkreettiset selitykset yksilön lähi- ja pitemmän ajan kokemuksista. Toinen tapa tarkastella muutosta on ottaa samasta populaatiosta eri otos kahtena eri ajankohtana. Kahden ajankohdan vertaamisella voidaan etsiä yleisiä muutostrendejä yleisellä tasolla ja muutostrendejä suhteellisen pysyvien ryhmien sisällä. Suhteellisen pysyviä ovat esimerkiksi sukupuoli ja ikäkohortti. Saman luonteisena on käsitelty myös sosiaaliluokkaa, ts. oletetaan sosiaaliluokkarakenteen pysyneen suhteellisen muuttumattomana kahden tutkimusajankohdan välillä.

Väestökysely korostaa yksilöiden omaa, toisista riippumatonta roolia yhteiskunnallisena toimijana. Tuloksissa sivuutetaan tällä tavoin yksilöiden keskinäiset vuorovaikutussuhteet yhteiskunnan eri areenoilla. Näiden vuorovaikutussuhteiden merkitystä hyvinvoinnin muodostumisessa ei voida yksilöpohjaisella aineistolla arvioida. Osin tämän ”yliyksilöllistävän” ongelman vuoksi sosiologisessa tutkimuksessa on aikanaan siirrytty kulttuurin ja vuorovaikutusten tutkimiseen kvalitatiivisin menetelmin. Yksilöiden välisen kommunikoinnin rajautuminen tutkimuksen ulkopuolelle on jossain määrin ongelmallista sosiaaliluokan merkitystä analysoitaessa. Jotta luokka olisi yhtenäinen luokka erotuksena ulkoapäin tehdystä kategorisoinnista, olettaisi siihen keskeisesti vaikuttavan luokan jäsenten keskinäisten vuorovaikutussuhteiden. Muiden tutkimuksen kannalta tärkeiden tekijöiden osalta yksilö on kaikkein paras tiedon tuottaja: kukapa tietäisi paremmin yksilön subjektiivista hyvinvointia ja hänen kokemiaan negatiivisia elämäntapahtumia kuin yksilö itse?

Kolmas aineiston käyttökelpoisuuteen liittyvä tekijä liittyy yksilöiden mielipiteiden (tulosten) summaamiseen luokan tasolle. Kertooko näin muodostettu tulos jotain ryhmästä ja jättääkö se jotain olennaista kertomatta

ryhmän ominaisuuksista? Esimerkiksi hyvinvoinnin osalta yksilöiden hyvinvointi ei summaudu välttämättä yhteiskunnan hyvinvoinniksi; ts. jokin yksilön hyvinvointia lisäävä tekijä saattaa liaksi yleistyessään aiheuttaa haitallisia vaikutuksia (esimerkkinä yksityisautoilun aiheuttama saastuminen) koko yhteiskunnan tasolla.

Tässä tutkimuksessa arvioidaan taloudellisen taantuman seurauksia eri sosiaaliluokissa oleville ihmisille. Keskeinen tavoite on tarkastella makrotasoisien ilmiöiden yhteyttä mikrotasolle, ihmisten arjen tasolle. Sosiaaliluokalla arvioidaan olevan välittävää vaikutusta näiden kahden tason väliseen yhteyteen. Tämän vuoksi yksilöpohjaisen aineiston käytölle ei löydy esteitä, päinvastoin. Asia olisi eri, jos sosiaaliluokkia lähestyttäisiin vaikka politiikan tutkimuksen viitekehyksestä ja arvioitaisiin erilaisten kokemusten vaikutuksia luokkien käyttäytymiseen. Tällaisessa arviossa olisi tärkeää ja mielekäästä selvittää yhteiskunnan ja luokkatason välisiä yhteyksiä ja toisaalta luokkien jäsenten keskinäistä vuorovaikutusta.

3.4 Käsitteiden operationaalistaminen

Ympäröivä maailma pitää sisällään loputtoman joukon erilaisia havaittavia asioita. Tämän loputtomuuden vuoksi ei voida kuvitella saatavan koskaan valmiiksi edes kohtuullista kuvausta ympäröivästä todellisuudesta. Vaikka saisimmekin, olisi kuvaus jo syntyessään vanha yhteiskunnan muutoksesta johtuen. Ei ole mahdollista rakentaa kuvausta tai selitystä yhteiskunnallisista ilmiöistä laajassa tai suppeassa mitassa ilman erilaisia näkökulman rajoituksia. Näkökulman rajaus voi nousta jo tutkimuskohteen rajauksesta, mutta yleisemmin apuvälineenä tässä toimivat (omien näkemysten lisäksi) yhteiskuntafilosofien ja -teoreetikkojen pohdinnat yhteiskunnallisten ilmiöiden luonteesta ja keskinäisistä riippuvuuksista.

Idealisesti teoreettiset käsitteet ja empiiriset havainnot tukevat toisiaan²³. Perinteisesti empiiristen havaintojen on katsottu toimivan parhaimmillaan teoreettisten mallien (tms.) todentajina hypoteesien testauksen kautta. Empiiristen havaintojen merkitys on toimia teoreettista käsitteen muodostusta tukevana toimintana. Sen tyyppistä lähestymistapaa, missä yksittäiset havainnot johdetaan yleisistä lainalaisuuksista, voidaan luonnehtia deduktiiviseksi. Toisessa ääripäässä empiiriset havainnot ovat se pohja, jonka varaan hahmotellaan teoreettisia käsitejärjestelmiä yhteiskunnallisista ilmiöistä. Teoreettiset rakennelmat eivät toimi tällöin tutkimusta mittaritasolla ohjaavana ylärakenteena, vaan auttavat esimerkiksi rajauksessa tms. seikoissa. Tällöin voidaan puhua induktiivisesta lähestymistavasta. Suurin osa nykyisestä yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta sijoittunee näiden väliin.

Teoreettisilla ja empiirisillä käsitteillä on enemmän tai vähemmän vahvat sidokset toisiinsa. Näissä sidoksissa on kyse operationaalistamisen ongelmasta. Luonnontieteiden kohdalla operationaaliset ja teoreettiset käsitteet voidaan pitkälti samaistaa, kun taas yhteiskuntatieteissä ollaan helposti tilanteessa, missä operationaaliset käsitteet eivät kata teoreettisia käsitteitä (Mäkelä 1996, 224).

Yhteiskuntatieteissä muuttujien operationaalistaminen on erityisen tärkeää siinä suhteessa, että tilastollisen aineiston pohjalta pyritään tuloksia yleistämään teorian suuntaan erotuksena perusjoukkoon tapahtuvasta yleistyksestä²⁴. Empiirisillä yleistyksillä ei kyetä nousemaan teoreettiselle tasolle, jos muuttujien (käsitteiden) väliset suhteet eivät ole teoreettisesti perusteltuja. Tätä vaikeuttaa edelleen teoreettisten käsitteiden heikko operationalisointi.

Tässä tutkimuksessa on erotettavissa käsitteellisesti kolmen aihepiirin muuttujia: hyvinvointia, yksilön sijoittumista sosiaaliluokkarakenteeseen ja

²³On tietysti olemassa tutkimustraditioita, jotka eivät lainkaan yhdistä teoriaa ja empiriaa.

²⁴katso tästä ns. Columbian koulukunnan aloittama keskustelu tilastollisen testaamisen mielekkyydestä (mielettömyydestä) ja rajoituksista (Mäkelä 1996, 100-118).

elämäntapahtumia mittaavia. Kahden ensimmäisen osalta on ollut mahdollista operationalisoida näitä mittaavat indikaattorit teoreettisten jäsenysten ja aikaisemman tutkimustoiminnan pohjalta vaikka luokkarakenteen ja sosioekonomisen aseman määrittely ei olekaan kiistatonta. Myös näiden kahden tekijän keskinäisiä riippuvuuksia on aiemmin tutkittu, jolloin näiden ilmiöiden keskinäisistä riippuvuussuhteista on mahdollista hahmottaa mielekäs viitekehys. Tätä hankaloittaa kuitenkin aiempien tutkimusten keskenään osin ristiriitaiset tulokset yksilöiden sisäisen ja ulkoisen maailman suhteesta. Tulokset elämään tyytyväisyyden ja sosiaaliluokan osalta on mahdollista kytkeä pohjoismaiseen hyvinvointitutkimukseen ja sen yhteydessä käytyyn keskusteluun. Keskustelua on teoreettisella tasolla runsaasti ja empiirisiä tutkimuksia on tehty paljon, mutta niiden varaan ei ole juurikaan syntynyt kumuloituneita tuloksia.

Tilanne elämäntapahtumien kohdalla on sen sijaan ongelmallisempi tässä suhteessa. Elämäntapahtumien tutkimusta on sosiologiassa suhteellisen niukasti. Ennemminkin elämäntapahtumia on tutkittu erilaisten (psykologisten) stressitutkimusten yhteydessä²⁵. Erityisen vähäistä on tutkimus, missä on liitetty elämäntapahtumien yhteydet subjektiiviseen hyvinvointiin ja nämä yhteiskunnan rakenteeseen.

Seuraavassa esitetään yksityiskohtaisesti käytössä olevat mittarit aihepiireittäin.

Hyvinvointi

Hyvinvointitutkimuksen keskeisenä kiistanaiheena on ollut hyvinvoinnin operationaalistaminen. Operationaalistamisen yhteydessä on pohdittu hyvinvoinnin muodostumista lähinnä tarpeiden tyydyttymisenä tai resurssien

²⁵Stressitutkimuksissa on havaittu selvä yhteys stressin ja hyvinvoinnin (well-being) välillä, yhteyden ollessa voimakkaampi naisilla kuin miehillä. Stressiä on operationaalistettu elämänmuutoksina, suurina elämäntapahtumina ja pieninä elämäntapahtumina tai harmeina (hassles). (French & Gekoski & Knox 1995, 1.)

(hyvinvointia lisäävänä) käyttönä. Toinen kiistanaihe liittyy hyvinvoinnin mittaamiseen. Tällöin pohditaan sitä mistä lähteistä on mahdollista saada "aidoin" tieto hyvinvoinnista. Puhumme objektiivisesta ja subjektiivisesta mittaamistavasta (ja usein myös objektiivisesta ja subjektiivisesta hyvinvoinnista sinällään). Pohdinta objektiivisen ja subjektiivisen mittaamisen paremmuudesta on osoittanut, että kumpaistakaan yksinään ei voida pitää riittävänä hyvinvoinnin mittana.

Oman näkemykseni mukaan hyvinvoinnista ei ole mielekäästä puhua juurikaan objektiivisena tilana. Hyvinvointia ei ole olemassa ilman kokijaa ja tämän vuoksi hyvinvointi on aina subjektiivinen kokemus. Tätä väitettä vastustavat asettavat itsensä oppimestareiksi ihmisen elämän hyvydestä ja normittavat samalla muiden elämät omaksumiensa moraalikäsitysten mukaisesti. En väittämälläni pyri kiistämään objektiivisten tilojen yhteyttä hyvinvointiin, mutta ulkoiset tekijät ovat kuitenkin hyvinvointia selittäviä tekijöitä, eivät hyvinvointia sinällään. Hyvinvointitutkimuksen usein sosiaalipoliittisesta luonteesta johtuen hyvinvoinnille on ollut pakko löytää empiiriset vastineet, joita on mahdollista manipuloida tasapuolisuuden lisäämiseksi yhteiskunnassa (ks. Kariston 1984, 38-42 kritiikki elintasotutkimusta kohtaan). Kyse on tällöin siitä, millaiset elinolosuhteet katsomme yhteiskunnassa *oikeudenmukaisiksi* tai *siedettäviksi*.

Hyvinvoinnista puhuttaessa sekoittuvat yksilötaso ja yhteisötaso helposti toisiinsa. Tasoeron ongelma on havaittavissa kaikessa väestötutkimuksessa: väestötason kausaalisuhteita ei ole mahdollista siirtää koskemaan yksilöitä vaikka ne tilastollisessa mielessä kausaalisia ovatkin. Tämä näkyy esimerkiksi kansanterveystieteen alueella. Vaikka voimme osoittaa tupakoinnin vääjäämättä aiheuttavan syöpää, emme voi vetää siitä johtopäätöstä, että herra tai rouva x saavat syövän aloittaessaan tupakoinnin. Samalla tavoin voimme osoittaa huonojen elinolojen yhteyden (tai yhteydettömyyden) ihmisten hyvinvointiin, mutta emme voi tämän perusteella kertoa herra tai rouva x:n hyvinvointia. Herra tai rouva x:n hyvinvoinnin voimme saada ainoastaan sitä heiltä itseltään kysymällä. Jos tähän mittaamistapaan liittyy ongelmia, niin se ei ole peruste väärin sijaismittareiden käyttöön tai ongelmien kiertämiseen (vrt. Doyal &

Gough 1992, 269). Vertaus syövän ja hyvinvoinnin välillä on ontuva, mutta hahmottanee niitä ongelmia joita tilastolliseen (kausaaliseen) päättelyyn liittyy.

Näkökantani on lähinnä hyvinvointikäsitteen sisällön erittelyä, eikä se pyri osoittamaan muita käytettyjä käsitteen määrittelyjä tässä rajattua huonommaksi. Hyvinvointikäsite on kuitenkin yksi niistä käsitteistä, jotka ovat paitsi sisällöltään liian laajoja myös omaksuttu liian helposti arkipäivän keskusteluun yleiskäsitteeksi, jolloin käsitteen ala on hämärtynyt.

Hyvinvoinnin mittaamiseen liittyy ehkä konkreettisempia käsitteitä useammin virhelähteitä johtuen sen subjektiivisesta luonteesta. Näin erityisesti yleistä elämään tyytyväisyyttä mitattaessa, sillä siihen vaikuttavat yksilön omat arvot ja hänen kuvitelmansa muiden arvoista sekä hänen näkemyksensä ympäröivästä todellisuudesta. Ihmisen arviota (vastausta) omasta hyvinvoinnistaan voidaan ajatella ketjuna, jonka lähtökohtana on se objektiivinen elämäntilanne, jossa ihminen elää. Ketjun toisen pään muodostaa vastaus, jonka ihminen antaa tutkijalle. Näiden kahden välillä on, yksilöstä riippuen, enemmän tai vähemmän suora yhteys. Ensinnäkin yksilön on muodostettava käsitys omasta elämäntilanteestaan. Käsitteeseen vaikuttavat yksilön tiedot ja kyvyt hahmottaa omaa elämäänsä. Toisaalta yksilön arvioon vaikuttavat hänen tarpeensa ja tavoitteensa elämässään, tai hän voi suhteuttaa omaa tilannettaan muiden elämäntilanteisiin; ts. vaikka kyse on mitä vahvimmin ihmisen yksilöllisestä elämästä ja kokemuksista, ei siitä ole mahdollista tehdä absoluuttista kartoitusta. Elämäntilanteensa arvion pohjalta yksilö voi vasta pohtia millaista hänen elämänsä on laadultaan, tyydyttääkö se häntä vai ei. Tämäkään arvio ei kuitenkaan siirry tutkijoiden käyttöön suoraan. Saattaa olla, että vastaaja ei kerro tutkijalle sitä millaiseksi elämänsä arvioi vaan jotain muuta. Tässä yhteydessä on puhuttu ns. onnellisuusmuurista, joka estää tai vähentää vastaajien ongelmien julkituontia. Vastauksena voidaan saada se mitä vastaaja arvelee tutkijan (muiden ihmisten) häneltä odottavan. (vrt. Ojala 1991, 49.)

Roos (1973, 37-47) on nostanut kolme ongelmaa hyvinvoinnin (teorian) määrittelyssä. Ensiksi ongelma on hänen mukaansa yhden yleisen hyvinvoinnin mittarin

puuttuminen. Hyvinvointi muodostuu moniulotteisesta kokonaisuudesta. Toisen ongelman muodostaa kysymys hyvinvoinnin yksiköstä. Onko hyvinvointi ainoastaan yksilön vai osin myös yhteisön muodostuma? Jälkimmäisessä tapauksessa yhteisön hyvinvointi olisi jotain muuta kuin yksilöiden hyvinvoinnin summa (vrt. hyvinvoinnin taloustiede). Kolmanneksi ongelmaksi Roos katsoo hyvinvoinnin dynaamisen luonteen. Hyvinvointi ei ole näin ainoastaan mitattava kokonaisuus, vaan se liittyy ihmisen toimintaan; ihminen luo hyvinvointinsa omalla toiminnallaan.

Subjekttiivinen hyvinvointi pitää sisällään hyvin monia eri asioita. Tämän vuoksi empiirisellä aineistolla etsitään vastausta siihen, minkä elämänalueen negatiiviset kokemukset heijastuvat mielipiteeseen hyvinvoinnista yleensä. Negatiivisia elämäntapahtumia on tässä tutkimuksessa selvitetty kysymällä kokemuksia *terveyden, ihmissuhteiden, työelämän, talouden ja asumisen* alueilla. Näiden lisäksi on selvitetty erilaisten *yhteiskunnan toimien* (esim. sosiaaliturva) ja *ilmiöiden* (esim. rikollisuus) alueilla tapahtuneita elämäntapahtumia. Kultakin näiltä alueilta on kartoitettu keskeisiä mahdollisesti syrjäytymistä²⁶ lisääviä yksittäisiä elämäntapahtumia.

Subjekttiivisen hyvinvoinnin mittareita on monen tyyppisiä. Usein käytetty on Andrews & Witheyn (1976) kehittämä D-T-skaala (Delighted - Terrible). Siinä on yhdistetty subjekttiivisen hyvinvoinnin kognitiivinen ja emotionaalinen komponentti samaan mittariin²⁷: delighted (7), pleased (6), mostly satisfied (5), mixed

²⁶Syrjäytymisellä voidaan tarkoittaa tilannetta, jossa ihmiset ovat joutuneet sosiaalisesti ja kulttuurisesti arvostetusta elämäntavasta eräänlaiseen marginaaliasemaan. Yksilön ja yhteiskunnan välisten kytkentöjen heikkeneminen korostuu syrjäytymisessä. Yhteisö voi niin halutessaan jättää yksilön ulkopuolelleen ja toisaalta myös yksilö itse voi tietoisesti esimerkiksi normeja rikkoessaan syrjäyttää itsensä. Syrjäytyminen on mahdollista ymmärtää myös tarpeiden tyydyttämisen vajeena ja resurssien puutteen kasautumisena (esim. Hirsch 1980).

²⁷Andrew & Withey (1976, 19) halusivat erottaa vähän tyytyväiset ja hyvin tyytyväiset muita mittareita paremmin toisistaan. Subjekttiivisesta hyvinvoinnista on usein erotettu sen tunne-pohjainen (emotional) ulottuvuus kognitiivisesta (rational) ulottuvuudesta (Chamberlain 1988; Andrews & Withey 1976; Beiser 1974; Campbell & Converse & Rodgers

(about equal satisfied and dissatisfied) (4), mostly dissatisfied (3), unhappy (2), terrible (1). Skaalan ulkopuolella on kolme luokkaa varmistamassa, että kysymykseen vastaavat ainoastaan henkilöt, joilla on mahdollisuus arvioida asiaa relevantisti. Ulkopuolisia luokkia olivat 'neutral (neither satisfied nor dissatisfied)', 'I never thought about it' ja 'Does not apply to me'.

Pelkästään tyytyväisyyttä mittaavaa asteikkoa on käyttänyt mm. Campbell & Converse & Rodgers (1976). Tyytyväisyyttä on, kuten edellä, mitattu seitsemänluokkaisena ääripäinään 'Completely satisfied' ja 'Completely dissatisfied'. Mittarin ongelmaksi arvioivat Andrews & Withey (1976, 19) sen vinouden. Ongelma on heidän mukaansa edellä mainitun käsitteellisen jaon lisäksi tilastollinen.

Uusintamittauksilla on voitu havaita, että mittarin reliabiliteetti on alhaisempi sellaisissa kysymyksissä, joissa vastausvaihtoehdot ovat epämääräisiä tai kartoitetaan jotain ei-faktista (mielipidettä). Samoin retrospektiiviset kysymykset ilman aikarajausta heikentävät muuttujan reliabeliutta. (Wikman & Wärneryd 1990.)

Kaiken kaikkiaan tyytyväisyyttä voidaan Veenhovenin (1996, 2-3) mukaan mitata suhteellisen validilla ja reliabelilla tavalla. Tähän on vaikuttanut edellä kuvattu hyvinvointitutkimuksen kehittyminen sekä käsitteen että menetelmien kannalta. Hyvinvointitutkimuksen alkuvuosikymmeninä ongelmana oli hyvinvointikäsitteen jäsentymättömyydestä johtuva hyvinvointimuuttujan vahva korrelointi ”kaikkeen hyvään”. Ongelmallista oli myös mittarin summapisteiden tulkinta. Tultaessa 1970-luvulle hyvinvointikäsitteen jäsentyminen ulottuvuuksiin täsmensi tutkimustuloksia, mutta edelleen ongelmana oli summapisteiden tulkintaan liittyvät ongelmat. Yksittäisten kysymysten käyttö tuli vallitsevaksi tavaksi kun havaittiin niiden toimivan yhtä hyvin kuin erilaisten moniossaisten kysymyssarjojen. Tällöin tulosten tulkinta muuttui yksiselitteisemmäksi. (Veenhoven 1996, 4-8.)

1976). Monenlaisia vastaavia jakoja on käytetty: 'hedonic level of affect' vs. 'contentment' (Veenhoven 1984), 'reflective' vs. 'spontaneous' (Bryant & Veroff 1984).

Tässä tutkimuksessa hyvinvointia selvitetään elämän tyydyttävyyden viisiportaisella mittarilla. Elämän tyydyttävyys ja tyytyväisyys rinnastetaan tutkimuksessa toisiinsa, vaikka semanttisesti tyydyttävyys viitanee tarpeiden tyydytykseen ja tyytyväisyys sisältänee myös onnellisuuden elementtejä. Hyvinvoinnin muutosta on mitattu yleisellä elämäntilanteen suuntaa kartoittavalla kysymyksellä. Eri elämänalueilla tapahtuneita muutoksia selvitetään subjektiivisen arviona (objektiivisista tiloista). Mittarit vastaavat esimerkiksi Heikkilän (1990) käyttämiä.

Subjektiivinen hyvinvointi:

Kuinka tyydyttäväksi koette elämäenne tällä hetkellä?

- 1 hyvin epätydyttäväksi,
- 2 melko epätydyttäväksi,
- 3 ei epätydyttäväksi, mutta ei tyydyttäväksikään,
- 4 melko tyydyttäväksi,
- 5 hyvin tyydyttäväksi

Entä jos ajattelette elämäänne viisi vuotta sitten ja vertaatte sitä nykyiseen, niin onko elämäenne mennyt?

- 1 huonompaan suuntaan
- 2 pysynyt ennallaan
- 3 parempaan suuntaan

Muutokset hyvinvoinnissa:

Millaiset ovat olleet kotitaloutenne tulot välttämättömiin menoihin verrattuna viime vuosina?

- 1 Tulot ovat olleet välttämättömiä menoja suuremmat (rahaa jäänyt säästöön / voinut käyttää rahaa "ylimääräisiin" asioihin)
- 2 Tulot ovat riittäneet välttämättömiin menoihin (rahaa ei jäänyt säästöön / ei voinut käyttää rahaa "ylimääräisiin" asioihin)
- 3 Tulot ovat olleet välttämättömiä menoja pienemmät. **Miten olette menetelleet?**
 - 1 olemme joutuneet laskemaan elintasoamme
 - 2 olemme joutuneet myymään omaisuuttamme

- 3 olemme joutuneet ottamaan lisää velkaa
- 4 olemme joutuneet luopumaan asunnostamme
- 5 emme suoriudu enää maksuista (edellisten keinojenkaan jälkeen)

Miten arvioitte

- terveydentilanne,
 - ihmissuhteidenne,
 - tilanteenne työelämässä,
 - taloudellisen toimeentulonne,
 - asumistilanteenne,
- muuttuneen viiden viimeisen vuoden aikana?**

Eri elämänalueiden muutoksia on kysytty kutakin erikseen elämänalueen elämäntapahtumien yhteydessä. Kaikissa kysymyksissä oli samanlaiset vastausvaihtoehdot:

- 1 x on nyt selvästi parempi
- 2 x on nyt hieman parempi
- 3 x on pysynyt samana
- 4 x on nyt hieman huonompi (heikompi)
- 5 x on nyt selvästi huonompi (heikompi)

Elämäntapahtumat

Hyvinvointi yleensä ja subjektiivinen hyvinvointi erityisesti muodostuvat synteettisinä useammasta eri lähteestä, jotka samanaikaisesti muodostuvat kokemukseksi ihmisen tajunnassa. Tässä tutkimuksessa rajaudutaan analysoimaan hyvinvoinnin vaihtelua ja muutosta, joka seuraa ulkoisten (objektiivisten) tapahtumien vaikutuksesta. Tutkimuksen ulkopuolelle rajautuvat näin yksilökeskeisemmät (psykologisemmat) tulkinnat hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä.

Elämäntapahtumat ymmärretään tässä melko laajasti käsittäen monenlaisia, monentasoisia ja eri kestoisia asioita ihmisen elämismaailmassa. Elämäntapahtumat voi tässä yhteydessä ymmärtää myös sosiaalisesti pohjaksi, jonka varaan

ihminen elämäänsä rakentaa²⁸. Mukana olevat elämäntapahtumat voi myös ymmärtää elämäntilanteen kuvaukseksi. Ne kuvaavat osaltaan ihmisten arkielämän todellisuutta. Elämäntapahtumien moninaisuus ja tapahtuman kokemisen läheisyyden mittaamisen karkeus tekevät tuloksiin mahdollisesti epäselvyyttä.

Elämäntapahtumien ja hyvinvoinnin välisellä tarkastelulla pyritään laajentamaan käsitystämme hyvinvoinnin muodostumisesta. Mahdollisimman laajalla elämäntapahtumien kirjon tarkastelulla pyritään etsimään niitä tapahtumia, joita ihmiset eivät pidä toivottavina (vrt. Uusitalo 1975, 27).

Elämäntapahtumien yhteyttä tyytyväisyyteen on jonkin verran tutkittu. Latten (1989) on tehnyt elämäntapahtumien osalta suppean tutkimuksen, missä havaittiin elämään tyytyväisyyden alentuvan 55 ikävuoteen asti ja olevan yhteydessä negatiivisiin elämäntapahtumiin. Vanhemmilla henkilöillä elämään tyytyväisyyttä heikentävät sairaudet ja leskeytyminen jne. Latten (1989, 609) esittää kysymyksen, että johtuuko tämä ilmiö siitä, että vanhukset hyväksyvät elämän sellaisena kuin se on.

Alunperin kiinnostus elämäntapahtumien tutkimiseen on noussut lääketieteen piiristä, jolloin on selvitetty elämäntapahtumien yhteyttä fyysisiin sairauksiin (Selye 1956; 1971; Holmes & Rahe 1967; Rahe & Lind 1971), sekä neurooseihin ja masennukseen (Dohrenwend et al. 1973). (Headey et al. 1984, 204.) Aihetta ovat käsitelleet kokoavasti Brown & Harris (1989) teoksessa 'Life events and Illness', missä pohditaan laajasti elämäntapahtumien nostattamien tunteiden yhteyttä erilaisiin stressioireisiin.

Tyytyväisyyden ja hyvinvoinnin yhteyksiä elämäntapahtumiin on tietävästi selvitetty ainoastaan muutamassa paneelitutkimuksessa. Campbell et al. (1976) selvitti elämäntapahtumia (42 tapahtumaa) 8 kuukauden jaksolta ja havaitsi elämäntapahtumilla yhteyksiä subjektiiviseen hyvinvointiin. Ajanjakson

²⁸ Berger & Luckmann (1994, 81) katsovat erilaisten kokemusten kerrostuvan muistiin tunnistettaviksi ja muistettaviksi kokonaisuuksiksi. Kerrostumien avulla ihminen saa selkoa omasta elämänsästä.

lyhydestä johtuen elämäntapahtumat olivat kuitenkin niin harvinaisia, ettei yhteyksiä voitu täsmentää. Atkinson (1982) selvitti kuinka herkkiä subjektiivisen hyvinvoinnin mittarit ovat retrospektiivisesti arvioituille elämäntapahtumille (16 tapahtumaa). Atkinson ei havainnut tilastollista yhteyttä elämäntapahtumien kasautumien ja yleisen hyvinvoinnin välillä. Sen sijaan muutamat elämäntapahtumat olivat yhteydessä niille relevantin elämänalueen tyytyväisyyden kanssa. (Headey et al. 1984, 204.)

Eri elämänalueiden tyytyväisyyden muutosten on todettu heijastuvan selvästi yleiseen hyvinvointiin. Elämäntapahtumien kohdalla yhteydet eivät ole näin selviä, mutta elämäntapahtumien on todettu olevan yhteydessä ennemminkin hyvinvoinnin tunne- kuin kognitio-komponenttiin. Elämäntapahtumien kokemiseen vaikuttavat itse tapahtuman lisäksi yhtä voimakkaasti henkilön persoonalliset ominaisuudet. Henkilökohtaiset ominaisuudet voivat vaikuttaa paitsi tapaukseen reagointiin, myös 'oikeaan' tapahtumaan: erilaisille luonteenpiirteille tapahtuu eri asioita elämässä. (Headey et al. 1984, 221.)

Tämän tutkimuksen mittaristo elämäntapahtumien osalta on alunperin kytketty hyvinvoinnin ohella myös turvattomuuden ilmiön tarkasteluun (ks. Niemelä et al. 1997), minkä vuoksi valitut elämäntapahtumat kuvastavat valtaosin yleisesti kielteisiksi arvioituja tapahtumia.

Yksilöön kohdistuvia tapahtumia tarkastellaan lähinnä seuraavilla elämänalueilla tapahtuneiden tapahtumien avulla:

Oletteko kokenut näitä asioita?

TERVEYDENTILA.

- vammautuminen,
- kuoleman vaara,
- työkyvyttömäksi tuleminen,
- laitoshoitoon joutuminen,
- toimeentulon vaikeutuminen,
- vaikeudet saada apua ja päästä hoitoon tarvittaessa,
- kipu ja kärsimys,
- perheenjäsenten tai muiden läheisten elämän vaikeutuminen,
- joutuminen riippuvaiseksi toisten avusta,
- unohdetuksi tai hyljättyksi tuleminen,
- muistin heikkeneminen
- henkisen tasapainon järkkäminen.

IHMISSUHTEET.

- tärkeän ihmissuhteen katkeaminen,
- oma avio/avoero,
- yksinhuoltajuus,
- läheisen liiallinen alkoholin tai muiden päihteiden käyttö,
- läheisen vakava sairaus,
- läheisen kuolema,
- omien vanhempien avio/avoero,
- huoli lasten elämästä ja tulevaisuudesta,
- uskottomuus perheessä,
- läheisen väkivaltaisuus
- kasvatusongelmat.

TYÖELÄMÄ.

- työttömyys tai työttömäksi joutuminen,
- vuorotyö,

- tekniikan aiheuttamat muutokset työtehtävissä,
- työelämän tulos- ja tehostamisvaatimukset sekä uudelleenjärjestelyt,
- työn ruumiillinen rasittavuus,
- työn henkinen rasittavuus (esim. kiireinen tai yksitoikkoinen työ),
- työhön liittyvät vaaratekijät ja puutteellisuudet työturvallisuudessa,
- ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla
- eläkkeelle siirtyminen.

TALOUS.

- palkka- ja/tai yrittäjätulojen niukkuus,
- eläketulojen niukkuus,
- työttömyysturvan niukkuus,
- sairausturvan niukkuus,
- muun sosiaaliturvan niukkuus (vammainen, lapsilisät, elatusapu, asumistuki, opinto- ja kotihoidontuki),
- vaikeuksia perheen elatuksessa,
- toimeentuloturvajärjestelmien väliin putoaminen,
- menojen suuruus,
- vaikeuksia selviytyä asumismenoista,
- ylivelkaantuminen,
- konkurssi tai sen uhka.

ASUMINEN.

- yksin asuminen,
- yksityisyyden puuttuminen,
- hankaluudet naapureiden kanssa,
- irtisanomisen tai hädän uhka,
- asuminen syrjässä muista ihmisistä,

- puutteellinen varustetaso,
- vaarallinen ympäristö,
- asuminen saastuneessa ympäristössä
- levoton ympäristö.

YHTEISKUNTA-POLITIIKKA.

- sosiaali- ja terveystalujen supistaminen,
- koulupalvelujen supistaminen,
- eläkkeiden leikkaaminen,
- työttömyysturvan leikkaaminen,
- sairausturvan leikkaaminen,
- laitoshoitopaikkojen vähentäminen
- lapsiperheiden tuen supistaminen.

YHTEISKUNNALLISET ONGELMAT.

- virkamiesten epäoikeudenmukaisuus,
- asuntopula,
- väkivallan uhriksi joutuminen kodin ulkopuolella
- joutuminen omaisuusrikköksen uhriksi.

Vastausvaihtoehdot erosivat eri haastattelukerroilla. Vuosina 1991/92 ja 1996 vastausvaihtoehdot olivat:

Vuosi 1991/92	Vuosi 1996
1 en ole kokenut	1 en ole kokenut
2 olen, yli vuosi sitten	2 olen vuonna 1991 tai aiemmin
	3 olen vuosien 1992-1994 aikana
3 olen, alle vuosi sitten	4 olen vuoden 1995/-96 aikana

Vuoden 1996 aineistossa on koodattu lisäksi luokka 5 silloin jos kokemus on ollut pitkäaikainen (vastaaja valinnut vaihtoehdot 2, 3, ja 4). Jos on valittu kaksi ajankohtaa, on niistä koodattu vain jälkimmäinen. Molempien aineistojen elämäntapahtumia kuvaavat muuttajat on lopullisissa analyyseissä koodattu kaksiluokkaisiksi erotellen elämäntapahtuman kokeneet (ajankohdasta riippumatta) sitä kokemattomista.

Sosiaaliluokka

Duke & Edgell (1988) ovat pohtineet ja hahmottaneet erilaisia luokan määrittelyperusteita lähinnä empiiristä tutkimusta varten. Heidän mukaansa (1988, 446) määritellessään luokan käsitettä on tutkijan tehtävä kolmenlaisia valintoja: *valinta luokan käsitteellisestä taustasta* (conceptual scheme), *valinta luokan yksiköstä* (unit of class analysis) ja *valinta käsitteen kattavuudesta* väestön suhteen (degree of coverage).

Valinta luokan käsitteellisestä perustasta jakautuu kahtia sen mukaan pohjaako käsitteen määrittely näkemykseen luokasta ammatillisena vai sosiaalisena luokittelijana. Ammatillinen luokkajako luokittelee ihmiset *tuotannon teknisten suhteiden* perusteella. Ammatillinen asema (occupational status) on lähellä ammattiin pohjaavaa luokkajakoa erotuksella, että ammatillista asemaa mittaavat

usein monisataluokkaiset arvostusskaalat (prestige scale) kun luokkia on tavallisesti muutamia (esim. 6-7 luokkaa). Sosiaaliluokat taas muodostetaan *tuotannon sosiaalisia suhteita* erittelemällä. Yleensä ammattipohjainen luokkajako perustuu keskeiseen jakoon 'manual vs. non-manual' ja luokittelee edelleen näitä pääryhmiä taitojen tai vaatimusten mukaan. Sosiaaliluokat jaetaan taas yleensä 'omistajiin vs. ei-omistajiin' (owners / non-owners) ja tämän jälkeen hienompiin luokkiin työaseman mukaan. Jakoa 'manual vs. non-manual' on pidetty sosiologiselle tutkimukselle keskeisimpänä, kun taas politiikkatieteissä on korostettu jakoa 'white collar vs blue collar' keskeisimmäksi. (Duke & Edgell 1988, 446-8.) Jakojen operationalisoinneissa ei tosin ole systemaattisia eroja. Kyse on ennemminkin työn luonteeseen vs. työn organisointiin perustuvista tulkintapainotuksista.

Ammatillisen luokituksen etuna on se, että sitä käytetään yleisesti virallisissa tilastoissa. Ammatillinenkaan luokitus ei kuitenkaan ole yksiselitteinen ja se on usein yhdistelmä eri luokitteluista. Tilastojen yhteydessä puhutaan usein sosioekonomisesta luokituksesta, missä yhdistetään ammatti, ammattiasema, toimiala ja yrityksen palkansaajien määrä. (Tilastokeskus 1989.) Ammattiin pohjaavista luokituksista usein käytetty on Goldthorpen (1980, 39-41) esittämä seitsemänluokkainen luokkajako.

Sosiaali- ja ammattiluokkia on myös yhdistelty, jolloin on poimittu osia molemmista käsitteellisistä lähestymistavoista. Wrightin neliluokkaista jaottelua on esimerkiksi eriytetty jakamalla työnjohtajat ja työntekijät manual- ja non-manual-luokkiin (Dunleavy & Husband). (Duke & Edgell 1988, 449.)

Joissain luokkateorioissa maanviljelijöiden asema on eriytymätön ja heidät sijoitetaan luokitteluissa muihin ryhmiin. Maanviljelijöiden rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä ei ole ollut niin vahva kuin teollisuuden liittyvien ryhmien asema teollistumisen aikana, minkä vuoksi em. luokittelu on ollut ainakin osin perusteltua. Pohjoismaissa sen sijaan - myöhäisestä teollistumisesta osin johtuen - maanviljelijöillä on ollut merkittävä (tasapainottava) asema yhteiskunnan kehityksessä. Tämän vuoksi heidän

sijoittamisensa omaksi luokakseen tässäkin tutkimuksessa on perusteltua. (vrt. Uusitalo 1985, 167.)

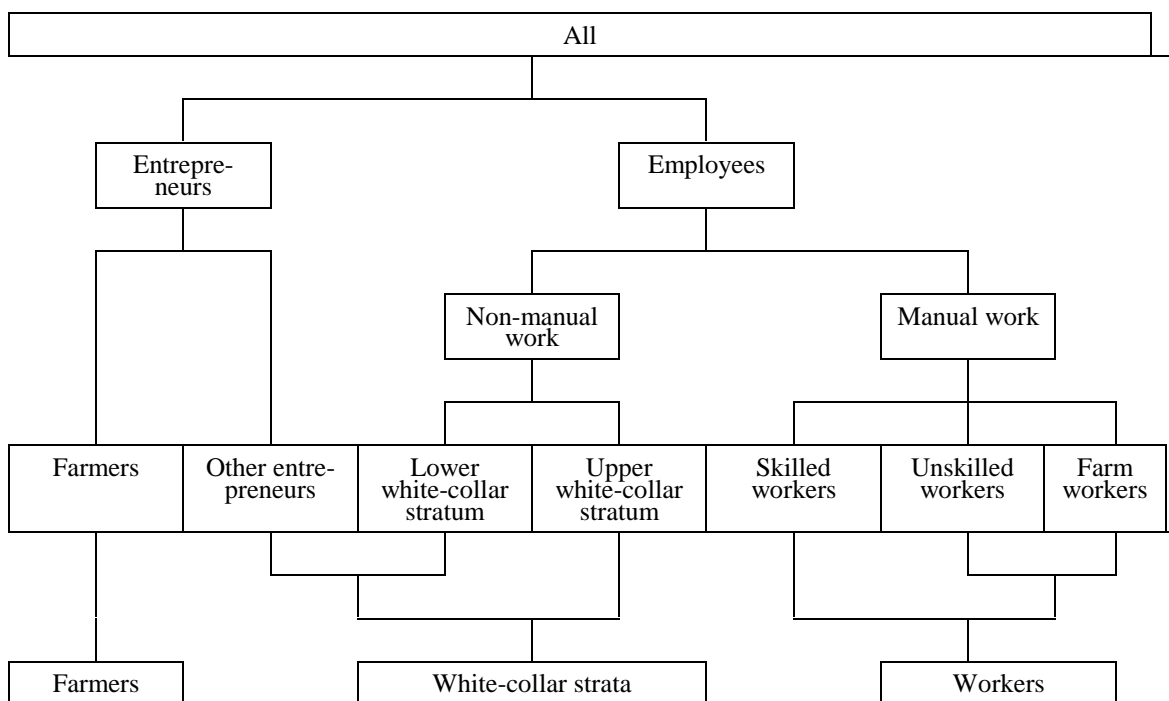
Mietittäessä sitä, keitä lasketaan kuuluvaksi mihinkin luokkaan, joudumme pohtimaan toisaalta analyysimme perusyksikköä ja toisaalta kysymystä palkkatyön ulkopuolisen väestön sijoittumisesta luokkiin.

Luokka-analyysin perusyksikköinä voivat olla joko vastaaja (yksilö) tai kotitalous (household/family). Vastaajan luokka-aseman huomioiminen on yksinkertaisin lähtökohta suorittaa luokka-analyysiä. Tätä on perusteltu sillä, että on loogisesti perusteltua selvittää vastaajan arvoja ja käyttäytymistä suoraan häneltä itseltään. Toisaalta monet brittiläiset stratifikaatiotutkijat ovat korostaneet kotitalouden perustavanlaatuisesta merkitystä, erityisesti taloudellisessa toiminnassa ja kulutuksessa. Goldthorpe (1983) on todennut luokkajaon kulkevan ennemminkin perheiden välillä kuin niiden sisällä. Erikson (1984) on päätenyt käyttämään kahta luokan määrittelyä riippuen tutkittavasta asiasta. Työhön pohjautuvassa luokkakäsitteessä keskeinen määrittelijä on yksilö, sillä työasema on yksilöllinen tekijä. Tämän vuoksi taloudellista toimintaa ja siihen liittyviä arvoja (production behaviour/attitudes) tulee tutkia yksilön aseman mukaan. Sen sijaan markkinapohjaisessa luokkakäsitteessä korostuu perheen tai kotitalouden merkitys. Tutkittaessa kulutuskäyttäytymistä ja siihen liittyviä arvoja on perustellumpaa määrittellä²⁹ luokka perheen mukaan. (Duke & Edgell 1988, 450.)

Analyysiyksikön ohella keskeistä on harkita sisällytetäänkö analyysiin ainoastaan taloudellisesti aktiiviväestö vai koko väestö. Taloudellinen aktiivisuus ei ole joko-tai kysymys, vaan siinäkin on eri asteita kokopäivätyöstä osa-aikaiseen tms. Toisaalta taloudellinen aktiivisuus voi olla eri tavoin vaihteleva olotila. Taloudellinen toimeettomuus voi olla pysyvää (eläkeläiset, vammautuneet), väliaikaista

²⁹Luokan määrittely ei ole tällöin yksinkertaista ja joudumme päättämään mitkä tekijät määräävät koko perheen luokan. Näitä kriteerejä ovat mm. 'perheen pään luokka' (head of household), 'dominoivan perheenjäsenen luokka' (dominant member of the household), 'luokkien yhdistelmä' (joint of classification) tai 'indikaattoriluokittelu' (multiple indicator approach). (Duke & Edgell 1988, 451.)

(työtön, kotirouva) tai valmistautumista (opiskelija). Duke & Edgell (1988, 453-4) suosittelevat sijoittamaan myös taloudellisesti ei-aktiivin väestön mukaan luokka-analyysiin. Perusteena tälle he mainitsevat mm. taloudellisesti ei-aktiivin väestön suuren määrän sekä sen, että ihminen ei putoa luokkien ulkopuolelle jäädessään työttömäksi tai eläkkeelle tms. Duke & Edgell (1988, 455) esittävät taloudellisesti ei-aktiivin väestön luokittelun pohjaksi heidän aiempaa ammattiaan tai luokka-asemaansa.

Kuvio 14. Sosioekonomisten ryhmien luokitteluperusteet. Lähde: Pöntinen 1983.

Pöntinen (1983, 40-1) on käyttänyt ammattiin perustuvan sosioekonomisen luokittelunsa pohjana Tilastokeskuksen vastaavaa. Hänen mukaansa ammattiluokitusten tulee täyttää melko mittavia vaatimuksia. Ensiksikin sen tulee kuvastaa yksilötason luokkasuhteita (esim. tuotantomuoto, suhde tuotantovälineisiin, valtasuhteet ja asema työvoimamarkkinoilla). Toisaalta luokittelun tulisi pystyä heijastelemaan muutoksia ammattirakenteessa. Kolmas vaatimus liittyy kykyyn eritellä ihmisten elinoloja ja elämäntapaa. Luokittelun perusteet esitetään kuviossa 14. Kuvion keskellä ovat sosioekonomiset ryhmät,

jotka on muodostettu kuvion ylhäällä olevien jakoperusteiden pohjalta (yrittäjä vs palkansaaja; non-manual vs manual). Sosioekonomisten ryhmien alapuolella esitetään näiden luokitteluperusteet kolmeen pääryhmään (maanviljelijät, toimihenkilöt, työntekijät).

Keskeisenä yhteiskunnan sosiaalista kerrostumaa kuvaavana muuttujana on empiirisissä tarkasteluissa käytetty yksilön sosioekonomista asemaa, missä yhdistyy talouteen ja työhön (sen arvostamiseen yleensä) liittyviä tekijöitä. Vaihtoehtona tälle luokittelulle on esitetty mm. elämäntapaan liittyviä luokitteluja, joista yksi kuuluisimmista lienee Bourdieun laajennus kulttuurisen pääoman suuntaan. Yleisessä tilastotoimessa on kuitenkin päädytty käyttämään sosioekonomista asemaa, mikä on heijastunut tutkimusten luokittelujen suuntaan: sosioekonomisesta asemasta on tullut jonkinlainen vertailupiste muuten niin erilaisille yhteiskunnalliselle tutkimuksille.

Henkilöt on tässä tutkimuksessa luokiteltu sosiaaliluokkiin ammattinsa perusteella. Luokittelu vastaa pääosin Tilastokeskuksen (1989) käyttämää, kuitenkin sillä poikkeuksella, että sosiaaliluokkiin on sijoitettu myös työelämän ulkopuolella (eläkeläiset, opiskelijat, kotihenkilöt) olevat henkilöt milloin se on ollut mahdollista.. Ammatin pohjalta suoritettussa luokituksessa esiintyi ongelmia lähinnä silloin kun ammattia ei oltu ilmoitettu tai käytetty luokitustaso³⁰ ei kyennyt eriyttämään alempia ja ylempiä toimihenkilöitä tai alempia toimihenkilöitä työntekijöistä. Myös yrittäjien ja opiskelijoiden luokittelussa oli erityisjärjestelyjä.

Milloin henkilön ammatti on tuntematon, on sosiaaliluokkaan sijoittaminen tapahtunut hänen oman arvionsa pohjalta kysymyksellä ”Mihin alla mainittuun ryhmään kuulutte?” Vastausvaihtoehtoina olivat 1 koululainen, opiskelija / 2 työntekijä (esim. siivooja, vahtimestari) / 3 alempi toimihenkilö (esim. toimistovirkailija) / 4 ylempi toimihenkilö (esim. opettaja, lääkäri) / 5 yrittäjä tai ammatinharjoittaja / 6 kotiäiti/koti-isä / 7 työtön / 8 eläkeläinen /9 muu.

³⁰ Tutkimuslomakkeet oli aiemmin koodattu kolmen numeron tarkkuudella, mutta nyt

Joissakin ammattiryhmissä ei kyetty erittelemään sitä kumpaan toimihenkilöryhmään vastaaja kuuluu, tai sitä onko vastaaja luokiteltava alemmaksi toimihenkilöksi vai työntekijäksi. Näiden ammattiryhmien kohdalla vastaajan luokittelu suoritettiin heidän oman näkemyksensä mukaisesti. Näitä tapauksia oli noin 15% aineistossa.

Yrittäjien (pl maanviljelijät) ryhmä on muodostettu kokonaan vastaajan oman ilmoituksen perusteella. Yrittäjiltä ei erikseen selvitetty yrityksen kokoa, minkä vuoksi ryhmä on varsin heterogeeninen tässä suhteessa: samassa luokassa ovat itsensä työllistävät yrittäjät ja periaatteessa myös isoa konsernia johtavat yrittäjät. Ammatin ilmoitustapa voi myös vaihdella, minkä vuoksi yrittäjiä (itsenäisiä ammatinharjoittajia) on luokiteltu myös muihin sosiaaliluokkiin, ehkä lähinnä työntekijöiden ryhmään. Tällaisia ovat yrittäjät, jotka ovat ilmoittaneet ammatikseen esimerkiksi maalarin tai sähkömiehen ammatit eivätkä ilmoittaneet toimivansa yrittäjinä. Tämä ryhmä on kuitenkin oletettavasti marginaalinen.

Opiskelijoiden kohdalla luokittelu poikkeaa hieman Tilastokeskuksen luokituksesta. Tilastokeskuksen luokituksessa peruskoulua käyvät nuoret luokitellaan päämiehen (kotitalouden tai perheen vastuullinen henkilö) sosioekonomisen aseman mukaan. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ollut käytettävissä vastaajien vanhempien (tms) ammatteja, minkä vuoksi tätä luokittelua ei ole ollut mahdollista tehdä.

Tutkimuksessa käytetty sosioekonominen luokitus poikkeaa myös viiteajanjaksoltaan Tilastokeskuksen käyttämästä. Tilastokeskus pitäytyy mahdollisimman pitkässä viiteajanjaksossa (mieluiten vuosi) sosioekonomista asemaa määrittäessään. Tässä tutkimuksessa selvitettiin vastaushetken tilannetta, jolloin äskettäin tapahtuneet muutokset sosioekonomisessa asemassa voivat tuoda 'virhevarianssia' tulkintoihin. Kun on kuitenkin vaikeaa sanoa milloin ihmisen luokka-asema muuttuu pysyvästi uuden aseman mukaiseksi, on myös vaikea asettaa oikeaa

tehty uudelleenluokittelu olisi täydellisenä vaatinut neljän numeron tarkkuuden.

viiteajanjaksoa. Vastaajan vastaushetken luokka-aseman katsottiin kuvastavan parhaiten hänen yhteiskunnallista asemaansa. Tutkimuksessa käytettävä sosiaaliluokka-jako ja havaintomäärät ovat seuraavat:

Taulukko 3. Tutkimusaineiston jakautuminen sosiaaliluokan mukaan, 18-74-vuotiaat.

	f	%
maatalousyrittäjä	112	5
yrittäjä/ ammatinharjoittaja	164	7
ylempi toimihenkilö	267	11
alempi toimihenkilö	693	28
työntekijä	943	37
opiskelija (koululainen)	235	9
muu	91	3
YHTEENSÄ	2505	100

Luokassa 'muu' on lähinnä sellaisia työttömänä, eläkkeellä tai kotiäitinä/isänä olevia, joiden ammattia ei tunnettu. Tulokset esitetään suorien jakaumien osalta myös tästä ryhmästä, mutta niitä ei tulkita ryhmän sisäisestä heterogeenisuudesta johtuen. Luvussa 4.1 käydään tarkemmin läpi mihin luokkiin työvoiman ulkopuoliset ryhmät sijoittuivat tässä aineistossa. Seuraavassa esitetään yleisellä tasolla millaisia eri sosiaaliluokat ovat ammatin ja ammattiaseman perusteella (Tilastokeskus 1989; vrt. Alestalo 1986, 56-60).

Yrittäjien ryhmään kuuluvat henkilöt, jotka hoitavat omaa yritystään, viljelevät maatilaa tai ovat vapaan ammatin harjoittajia. *Maanviljelijät* on erotettu omaksi ryhmäkseen.

Ylemmät toimihenkilöt ovat palkansaaajia, mutta toimivat päätöksentekijöinä tai osallistuvat siihen. Ylemmille toimihenkilöille on tyypillistä suhteellisen suuri itsenäisyys ja vastuullisuus. Ylempiin toimihenkilöihin luokitellaan myös keskimäärin korkean asteen erikoistumista vaativissa palveluammateissa (julkiset ja yksityiset) toimivat henkilöt. Erotuksena alempiin toimihenkilöihin pidetään

korkeampaa sijoittumista päätöksenteko-organisaatiossa ja laajempaa teoreettista tietomäärää.

Ylempiä toimihenkilöitä seuraavalla alemmalla päätöksenteko-organisaation tasolla ja suppeampia teoreettisia tietoja vaaditaan *alemmilta toimihenkilöiltä*. He suorittavat tavanomaisia toimisto- tai myyntitöitä. Tehtävissä on keskeistä symbolien käsittely tai palvelutyö. Myös työnjohtajat tms. työtehtävät katsotaan alempiin toimihenkilöihin kuuluviksi. Mukaan alempiin toimihenkilöihin katsotaan kuuluviksi myös hoito-, huolto- ja turvallisuuspalveluammateissa toimivat henkilöt, jotka huolehtivat ihmisestä tai käsittelevät ihmistä koskevaa tai muuta informaatiota. Raja fyysistä työtä tekeviin on liukuva ja on ajan myötä liudentunut.

Työntekijät työskentelevät varsinaisissa tuotantotyön ammateissa tai niihin välittömästi liittyvissä huolto-, korjaus- yms. tehtävissä tai suorittavat varasto-, jakelu-, tai kuljetustehtäviä. Myös toimihenkilöihin kuulumattomat palvelutehtävät luokitellaan työntekijöiden ryhmään kuuluviksi.

Opiskelijoiksi luokitellaan iästä riippumatta ammattia omaamattomat opiskelijat.

Luokkaan 'muu' luetaan kuuluviksi henkilöt, joita ei voida (puutteellisten tietojen vuoksi) luokitella kuuluviksi muihin sosioekonomisiin luokkiin.

Kyse tulosten eroista eri luokitusten välillä on paitsi kyse todellisista luokkien välisistä eroista, mutta samalla myös kyse luokkien todellisesta olemassaolosta. Erot ja samanlaisuudet kertovat samalla siitä miten hyvin olemme onnistuneet operationaalistamaan itse erottelijan³¹. Luokan kohdalla meidän tulisi kysyä mitä varten käyttämämme luokitus on muodostettu; miksi käytämme juuri tätä emmekä toista luokitusta? Tämä on erittäin vaikea kysymys ja liittyy hyvin laajasti näkemykseemme tutkimuksen mahdollisuudesta vangita tietoa

³¹ks. luokittelun ongelmallisuudesta esim. Kinnunen 1988; tietotyön tuomista muutoksista esim. Kortteinen 1985 ja Vartiainen & Ruohomäki 1991.

todellisuudesta. Suhteellisessa todellisuudessa eläessämme voimme valinnoillamme vaikuttaa siihen millaisen empirisen kuvan todellisuudesta annamme. Luokan kohdalla esimerkkinä toimivat vaikka Marxin ja Weberin näkemykset yhteiskunnasta ja sen luokkarakenteesta. Valitessamme toisen näkemyksen, hylkäämme samalla lähes kokonaan mahdollisuuden tuottaa toista näkemystä tukevaa tietoa. Vaikka luokan käsite on sosiologiassa keskeinen, on keskustelua luokan käsitteestä käyty ensisijaisesti teorian tasolla. Luokan empiristen vastineiden validiteettia on tutkittu vähän (Evans 1992). Evans totesi Goldthorpen skeeman vastaavan hyvin sille asetettuja kriteerejä.

Tässä tutkimuksessa käytetyn sosioekonomisen luokittelun tarkoituksena on "jakaa väestö sosiaaliselta ja taloudelliselta asemaltaan suhteellisen homogeenisiin ja konkreettisesti mielletäviin luokkiin. Tavoitteena on ollut muodostaa sellaisia sosioekonomisia ryhmiä, joiden jäsenet elävät yhteiskunnan rakenteellis-toiminnallisissa osajärjestelmissä suurin piirtein samantapaisissa asemassa" (Tilastokeskus 1989, 7).

Yhteiskunnan rakennetta kuvaavia käsitteitä on runsaasti. Sosiaalis-taloudellista väestön ryhmittelyä on mainittu mm. yhteiskuntaluokiksi, sosiaalisiksi kerrostumaksi tai sosioekonomiseksi ryhmäksi. Suhtautumisessa näihin käsitteisiin on havaittavissa ajallista muuntumista. Yhdysvalloissa sosiaaliluokan (social class) käsite oli vielä 1940-luvulla legitiimi käsite viitaten subjektiivisesti määriteltyyn ylä-, keski- ja alaluokkajakoon. Myöhemmin käsitteen kytkeytyessä marxilaiseen ajatteluun, legitiimiksi tai neutraalimmaksi käsitteeksi nousi statuksen käsite. Euroopan puolella luokan käsite on aina säilyttänyt legitiimin aseman. Kiistaa on lähinnä käyty sen sisällöstä: kytkeytyykö luokan käsite tuotantosuhteisiin vai johonkin muihin yhteiskunnallisiin suhteisiin. (Alestalo & Uusitalo 1980.)

Miksi käytän tässä tutkimuksessa sosiaaliluokan käsitettä? Käsitteen valinta ei ole ollut sattumanvarainen. Luokan yhteiskunnallista puolta painotettaessa korostetaan luokan yhteiskunnallisten kriteereiden varaan tapahtuvaa määrittelyä. Painotettaessa luokan sosiaalista puolta, korostetaan yksilöiden välisen sosiaalisen vuorovaikutuksen tai tämän pohjalta muodostuneen aseman

merkitystä. Voisimme käyttää sosiaaliluokan sijasta sosiaaliryhmän tai sosioekonomisen ryhmän käsitettä, joissa on myös mukana sana 'sosiaali' viittaamassa luokituksen sosiaalisiin kytkentöihin. Vieroksun kuitenkin ryhmä-termin käyttöä sen vuoksi, että ryhmä viittaa nopeasti muuttuvaan tai pieneen yksikköön. Luokkarakenne on ollut kuitenkin suhteellisen pysyvä rakenne suomalaisessakin yhteiskunnassa. Rakenteessa on jotain ajallisesti pysyvää, eikä se ole pelkästään kiinni yksilöiden sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja tämän summautumisesta suuremmaksi kokonaisuudeksi. Tämän vuoksi luokan käsite on mielestäni ryhmän käsitettä parempi käytettäväksi tässä yhteydessä. Joskus käytetään myös sosiaalisen kerrostuman käsitettä, jolloin ohitetaan kokonaan ryhmien laadulliset ja periaatteelliset erot. Sosiaalisen kerrostuman käsitteestä puuttuu dynamiikka. Se antaa kuvan poikkileikkauksesta ajassa ja voi olla sisällöltään hyvinkin erilainen riippuen siitä minkä parametrin valitsemme kerrostumaa kuvaamaan.

Käsite 'sosiaaliluokka' kuvaa parhaiten omaa näkemystäni eri asemissa elävistä ihmisistä. Luokka-asetat määrittyvät talouteen liittyvien kriteerien varaan, mutta nämä sisältävät myös erilaisia sosiaalisia korrelaatioita. Näiden erilaisten kriteerien varaan ihmisen luokka-asema määrittyy kunakin hetkenä, eikä se määrää deterministisesti ihmisen tulevaa asemaa.

3.5 Muutoksen mittaaminen

Laman vaikutusten tarkastelussa keskeinen menetelmä on muutostutkimuksen perinteen mukainen ennen - jälkeen vertailu. Tämä mahdollistuu kahden samalta alueelta kerätyn poikkileikkauksaineiston avulla, joista ensimmäinen aineisto on kerätty laman alussa ja toinen aineisto taloudellisen nousukauden orastaessa. Haastatteluhetken elämään tyytyväisyyttä ei voida kuitenkaan ajatella käytettävän ennen lamaa vs. jälkeen laman -mittaukseen, sillä molemmat mittauskerrat ovat tapahtuneet taloudellisen laman aikana. Ennemminkin asetelma antaa vastauksen siihen, mitä vaikutuksia lamalla on *pitkittyessään* ollut ihmisten elämään tyytyväisyyteen.

Vuoden 1996 aineistonkeruussa kysyttiin suoraan miten lama on vaikuttanut vastaajan asemaan yhteiskunnassa ja miten he arvioivat hyvinvointinsa muuttuneen viime vuosina. Muutoksilla sosiaalisissa asemissa selvitetään laman suoria vaikutuksia yhteiskunnan rakenteeseen. Käytännössä selvitetään sitä, missä asemassa vastaajat ovat olleet laman alussa ja sen loppupuolella, jolloin saadaan tietoa siitä keiden sosiaalinen asema on laskenut, keiden noussut ja keiden pysynyt ennallaan. Tutkimuksessa ei näin tuoteta ainoastaan tietoa subjektiivisen hyvinvoinnin muutoksista, vaan myös muutoksista yksilöiden sosiaalisessa asemassa. Mittaustapoja kahdessa eri aineistossa hahmotetaan kuviossa 15.

	MITTAUSTAPA			
	1991/92		1996	
MUUTTUJARYHMÄ	nykyhetki	muutos	nykyhetki	muutos
Elämään tyytyväisyys	X	-	X	-
Hyvinvoinnin ulottuvuudet	-	-	-	X
Elämänkulku yleensä	-	X	-	X
Elämäntapahtumat(*)	(X)	(X)	(X)	(X)
Asema yhteiskunnassa	X	-	X	X

* mitattu kysymyksellä 'milloin olette kokeneet'

Kuvio 15. Muutoksen ja nykyhetken mittaukset eri muuttujaryhmissä vuosien 1991 ja 1996 aineistoissa.

3.6 Tutkimusjoukot

3.6.1 Perusjoukko ja aineistonkeruu

Ryhmien hyvinvoinnin muutoksia tarkastellaan viimeisimmän taloudellisen nousukauden lopulta syvän laman ja hienoisen noususuhdanteen aikaan. Tänä aikana on kerätty kaksi haastatteluaineistoa, joiden valossa etsitään muutoksia väestöryhmien hyvinvoinnissa. Empiirisenä aineistona tutkimuksessa käytetään Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen turvattomuus -tutkimuksen jo kerättyä aineistoa Kuopion ja Varkauden kaupungeista ja Rautalammen kunnasta (vuonna -91 / -92). Muutoksen seuraamiseksi on samassa projektissa kerätty uusi aineisto samoista kaupungeista ja kunnista (vuonna 1996). Aineisto on siis kerätty osin eri tarkoitusta varten kuin vain tämän tutkimuksen tarpeisiin. Tämän seurauksena aineisto ei sisällöltään ja otostekniikaltaan ole paras mahdollinen tutkimusongelman kannalta.

Ensimmäinen aineistonkeruu aloitettiin Kuopion kaupungista syksyllä 1991. Vuoden 1992 alusta haastatteluja jatkettiin muissa kunnissa jatkuen kevään 1992. Pääosa aineistosta on kerätty näin vuoden 1992 alkukevästä. Otos on otettu kustakin kunnasta satunnaisesti ikäryhmittäin kiintiöiden. Ts. kustakin ikäryhmästä on poimittu yhtä suuri otos. Otoksen perusjoukkona olivat laitoksien ulkopuolella asuvat, suomenkieliset, 13-85 -vuotiaat henkilöt. Näyte rajattiin tätä tutkimusta varten iän suhteen koskemaan 13-74-vuotiasta väestöä.

Toinen aineistonkeruu suoritettiin Kuopion kaupungissa kevään 1996 aikana sekä kesän ja alkusyksyn aikana Varkaudessa ja Rautalamella. Otoksen perusjoukon muodostivat samoina vuosina syntyneet henkilöt kuin edellisessäkin aineistonkeruussa. Tällä kertaa otos oli satunnaisotos, jota ei kiintiöity iän suhteen. Rautalammin kunnasta ei otettu uutta otosta, vaan sieltä haastateltiin samat henkilöt kuin aiemmalla kerralla. Yhdessä kunnassa haluttiin (Turvattomuustutkimuksen tarpeisiin) suorittaa aito seurantatutkimus. Tämä luo pienen tilastollisen ongelman, sillä Rautalammin osalta kyse ei ole kahdesta erillisestä satunnaisotoksesta, vaan samoista vastaajista. Näyte rajattiin tätä tutkimusta varten 18-79-vuotiaaseen väestöön.

Pääosin kahta ajankohtaa vertailtaessa käytetään molemmissa aineistoissa ikärajausta 18-74 vuotta. Kohorttianalyyssissä sen sijaan käytetään alkuperäisiä rajauksia, jolloin tavallaan seurataan 13-74-vuotiaiden kohortin vaiheita 1990-luvulla.

Taulukko 4. Tutkimusaineistot

Perusjoukko	Aineistonkeruun ajankohta	Otoksen koko	Aineiston koko	Palautusprosentti	
I	Kuopio,	syksy -91/kevät -92	980	814	83,1
	Varkaus,	kevät -92	300	255	85,0
	Rautalampi	kevät -92	244	211	86,5
	YHTEENSÄ		1524	1280	84,0
II	Kuopio,	kevät -96	1116	936	83,9
	Varkaus,	kevät -96/syksy -96	318	256	80,5
	Rautalampi	syksy -96	244	210	86,5
	YHTEENSÄ			1402	

Aineistonkeruumenetelmänä on ollut pääsääntöisesti strukturoitu haastattelu ja toissijaisesti informoitu kysely. Vastausprosentti on varsin korkea, ollen reilusti yli 80 prosenttia kussakin kunnassa. Nyt analysoitava aineisto on osa turvallisuustutkimus-projektin keräämää valtakunnallista aineistoa. Aineistonkeruuta on näiltä osin selvitetty tarkemmin projektin julkaisuissa (lähinnä Niemelä et al. 1997.)

3.6.2 Aineiston ja perusjoukon vastaavuus

Kuten edellä on todettu, ei kerätty aineisto - erityisesti vuoden 1992 aineisto - vastaa iän suhteen perusjoukkoa. Otoksen lisäksi aineiston jakaumiin vaikuttaa jonkin tekijän suhteen systemaattinen kato. Kyselyyn vastaajat eivät näissä tapauksissa anna satunnaisesti poimittua kuvaa koko perusjoukosta. Tämän vuoksi aineistoa painotetaan sellaisten tekijöiden suhteen, joista on olemassa varmaa tietoa perusjoukosta. Yleensä tarkastelussa ovat perusjoukon sukupuoli-

ja ikärakenne.

Tässä tutkimuksessa katsottiin perustelluksi painottaa aineistoa iän suhteen johtuen ikäryhmittäin vakioidusta otoksesta ja sukupuolen suhteen johtuen eroista eri kuntien kesken.

Taulukossa 5 esitetään perusjoukon ja aineiston jakautuminen ikäryhmiin sukupuolittain vuonna 1992. Taulukossa 6 esitetään vuoden 1996 aineisto ja sen pohjana oleva perusjoukko. Painotuksella on saatu oikaistua sekä otoksesta johtunut virhe että aineistonkeruusta (kato) syntynyt virhe ainakin iän ja sukupuolen suhteen. Kaikki tutkimuksen analyysit on suoritettu painotetulla aineistolla.

Aineiston painottamisessa on käytetty seuraavaa kaavaa:

$$w_i = \frac{n}{n_i} * \frac{N_i}{N}$$

, missä w_i =ositteen painokerroin; n =aineiston koko; n_i =ositteen koko; N_i =perusjoukon ositteen koko; N =perusjoukon koko

Painotuskaava pitää aineiston saman suuruisena. Tavanomaisten testien otantajakaumia koskevat oletukset (yksinkertainen satunnaisotanta) eivät tällöin kuitenkaan täsmällisesti ottaen pidä paikkaansa. Valinta on tällöin tehtävä sen suhteen käyttäkö testejä lainkaan, käyttäkö niitä tietoisena niihin liittyvistä mahdollisista ongelmista vai käyttäkö erityisiä monimutkaisille otosasetelmille tarkoitettuja testejä. Tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston taustalla on sen verran monimutkainen otosasetelma, että sitä varten räätälöitävien testien käyttöä ei katsottu tarkoituksenmukaiseksi. Testejä tulkitaan niin kuin ne pohjaisivat yksinkertaisella satunnaisotannalla kerättyyn aineistoon.

Aineisto vastaa myös koulutusasteeltaan ja sosioekonomiselta rakenteeltaan perusjoukkoa (Taulukko 7).

Taulukko 5. Perusjoukon¹ ja aineiston jakautuminen ikäryhmiin koko tutkimusjoukossa vuonna 1992.

Ikäryhmä	Mies			Nainen			Yhteensä			
	Perus- joukko		Vastan- neet	Perus- joukko		Vastan- neet	Perus- joukko		Vastan- neet	
	f	%	%	f	%	%	f	%	f	%
Yhteensä	41769	100,0	100,0	44950	100,0	100,0	86719	100,0	1280	100,0
13-17 vuotta ²	3449	8,3	17,6	3358	7,5	14,3	6807	7,8	202	15,8
18-19 vuotta ²	1350	3,2	5,1	1318	2,9	3,0	2668	3,1	51	4,0
20-24 vuotta	3956	9,5	10,4	4096	9,1	8,9	8052	9,3	123	9,6
25-29 vuotta	4550	10,9	8,0	4500	10,0	7,9	9050	10,4	102	8,0
30-34 vuotta	4368	10,5	6,0	4435	9,9	6,6	8803	10,2	81	6,3
35-39 vuotta	4751	11,4	7,2	4704	10,5	5,5	9455	10,9	80	6,3
40-44 vuotta	4789	11,5	6,8	4652	10,3	7,9	9441	10,9	95	7,4
45-49 vuotta	3494	8,4	8,4	3546	7,9	4,9	7040	8,1	83	6,5
50-54 vuotta	3122	7,5	8,7	3237	7,2	6,8	6359	7,3	98	7,7
55-59 vuotta	2427	5,8	5,5	2877	6,4	8,8	5304	6,1	93	7,3
60-64 vuotta	2417	5,8	6,1	3118	6,9	7,3	5535	6,4	87	6,8
65-69 vuotta	1858	4,4	7,0	2844	6,3	9,9	4702	5,4	110	8,6
70-74 vuotta	1238	3,0	3,2	2265	5,0	8,1	3503	4,0	75	5,9
		48,2	45,8		51,8	54,2				

¹ Tilastokeskus. Väestörakenne 1991. Väestö 1992:11. Hakapaino. Helsinki. (31.12.1991)

² Laskettu erikseen 10-14 ja 15-19-vuotiaiden ryhmistä olettaen ikäryhmät samankokoisiksi

Taulukko 6. Perusjoukon¹ ja aineiston jakautuminen ikäryhmiin koko tutkimusjoukossa vuonna 1996.

Ikäryhmä	Mies			Nainen			Yhteensä			
	Perus- joukko		Vastan- neet	Perus- joukko		Vastan- neet	Perus- joukko		Vastan- neet	
	f	%	%	f	%	%	f	%	f	%
Yhteensä	40286	100,0	100,0	44259	100,0	100,0	84545	100,0	1402	100,0
18-19 vuotta ²	1464	3,6	3,6	1461	3,3	2,6	2925	3,5	42	3,0
20-24 vuotta	3613	9,0	10,6	3765	8,5	11,2	7378	8,7	151	10,8
25-29 vuotta	4170	10,4	10,6	4233	9,6	9,2	8403	9,9	136	9,7
30-34 vuotta	4489	11,1	10,6	4381	9,9	11,0	8870	10,5	149	10,6
35-39 vuotta	4363	10,8	7,9	4461	10,1	7,4	8824	10,4	106	7,6
40-44 vuotta	4666	11,6	10,4	4573	10,3	9,5	9239	10,9	137	9,8
45-49 vuotta	4765	11,8	9,5	4693	10,6	10,1	9458	11,2	136	9,7
50-54 vuotta	3214	8,0	8,9	3361	7,6	8,7	6575	7,8	121	8,6
55-59 vuotta	2727	6,8	8,4	3008	6,8	6,4	5735	6,8	101	7,2
60-64 vuotta	2283	5,7	6,8	2822	6,4	7,3	5105	6,0	98	7,0
65-69 vuotta	2136	5,3	5,4	3050	6,9	6,2	5186	6,1	82	5,8
70-74 vuotta	1497	3,7	4,7	2577	5,8	6,0	4074	4,8	75	5,3
75-79 vuotta	899	2,2	2,8	1874	4,2	4,5	2773	3,3	68	4,9
		47,7	46,4		52,3	53,6				

¹ Tilastokeskus. Väestörakenne 1995. Väestö 1996:9. Edita. Helsinki. (31.12.1995)

² Laskettu erikseen 15-19-vuotiaiden ryhmästä olettaen ikäryhmät saman kokoisiksi

Taulukko 7. Perusjoukon koulutusaste ja sosioekonominen asema vuoden 1990 väestölaskennan mukaan.

	Perusjoukko		Näyte	
	f	%	f	%
Koulutusaste				
Vain perusaste	40743	44,2	1033	41,8
Keskiaste	41791	45,4	1232	50,0
Korkea-aste	9555	10,4	202	8,2
Yhteensä (15 v. täyttän.)	92089	100,0	2467	100,0
Soseko⁽¹⁾				
Maatalousyrittäjä	746	1,6	32	1,4
Yrittäjä	3007	6,3	137	6,1
Ylempi toimihenkilö	7722	16,1	249	11,0
Alempi toimihenkilö	18707	39,1	651	28,8
Työntekijä	16786	35,1	827	36,6
Tuntematon	881	1,8	363 ⁽²⁾	16,0 ⁽²⁾
Yhteensä (työllisiä)	47849	100,0	2258	100,0

¹⁾ mukana Kuopio ja Varkaus

²⁾ mukana 294 (13 %) opiskelijaa joita ei voitu luokitella vanhempien tietojen puuttumisen vuoksi
Lähde: Tilastokeskus 1993.

3.7 Aineiston analysointi ja käytettävät menetelmät

Analysoitavina ovat elämään tyytyväisyys, elämäntapahtumat, näiden keskinäinen yhteys sekä näiden muutokset laman aikana. Kaikkien analyysien tavoitteena on etsiä eroja ja samanlaisuuksia sosiaaliluokkien välillä. Analysoitavat ilmiöt ovat monentyypisiä ja niitä on myös mitattu eri tavoin. Elämään tyytyväisyyttä on mitattu yhdellä mittarilla ja elämäntapahtumia useilla kymmenillä ja elämäntapahtumien kumuloitumistakin yli kymmenellä mittarilla. Muuttujat ovat myös mittaustasoiltaan erilaisia. Tämän vuoksi tutkimuksen analyyseja on monenlaisia. Tässä luvussa esitetään pääpiirteissään käytetyt menetelmät ja käytännön analysoinnin periaatteet. Täsmentäviä kommentteja analyyseista esitetään tulosluvuissa.

Analyysit on pyritty rakentamaan siten, että edellinen analyysi tuottaa pääosin

relevantit muuttujat seuraavaan analyysiin. Analysoitavien muuttujien määrää on näin mahdollista rajata "suppilotekniikalla" tutkimuksen edetessä. Tulokset esitetään julkaisussa kuitenkin analyysijärjestyksestä poiketen. Aineiston analyysit on suoritettu SPSS -ohjelman kahdella eri versiolla. Perusjakaumat, ristiintaulukot, faktorianalyysi ja yksiulotteiset varianssianalyysit on suoritettu SPSS -ohjelman PC+ 5.0 -versiolla. Monimuuttuja-analyysit on suoritettu SPSS 6.1:n Windows -versiolla.

Analyysimenetelmät on valittu kulloinenkin tutkimusongelma ja aineiston rajoitukset huomioiden. Menetelminä on käytetty tulomomenttikorrelaatiotarkastelua, ristiintaulukointia, faktorianalyysiä, varianssianalyysiä (yksi- ja useampisuuntaista) sekä regressioanalyysiä (menetelmistä Tacq 1997; Alkula & Pöntinen & Ylöstalo 1995; Harman 1962; Norusis 1994; Nummenmaa & Konttinen & Kuusinen & Leskinen 1997.)

Ikävakiointi on varianssianalyysien kohdalla tehty asettamalla vastaajan syntymävuosi kovariaatiksi, jonka vaikutus on poistettu ennen muita tarkasteluja. Ristiintaulukoissa on ikävakiointinissa käytetty hyödyksi MCA-analyysiä. Koska elämäntapahtumat ovat dummy-muuttujia, kertoo muuttujan keskiarvo samalla sen prosenttiosuuden. Tämän vuoksi MCA:n tuottamia ikävakiointuja keskiarvoja on voitu muuttaa ikävakioiduiksi prosenttiosuuksiksi kertomalla nämä 100:lla.

MCA-analyysi on tarkoitettu yhden jatkuvan muuttujan vaihtelun tarkasteluun. Dikotomisen muuttujan selittämisessä ei täyty vaatimus selitettävän muuttujan normaalijakautuneisuudesta. MCA-analyysiä ei kuitenkaan käytetä tässä tutkimuksessa keskeisenä tutkimusmenetelmänä, vaan lähinnä teknisenä apumenetelmänä, minkä vuoksi dikotomisen muuttujan käytön katsottiin sopivan tässä yhteydessä. Tulos on sinällään oikea, mutta jakaumaongelma vaikuttaa tilastolliseen merkitsevyyteen. Eri sosiaaliluokkien välisten erojen tilastollinen merkitsevyys pysyi kuitenkin useimmiten samalla tasolla ikävakiointuna tai ilman sitä.

Kvantitatiivisena tutkimuksena empiiriset tulokset kertovat erilaisten erojen määristä eri väestöryhmien välillä. Tällaista tutkimusta tehdessä vaanii aina vaara

ajautua tilastotieteen ehdoilla tutkimuksessa eteenpäin. Tällöin itse substanssi joutuu alisteiseen asemaan suhteessa metodiin. Tämän ei voida olettaa olevan hedelmällistä sosiaalitutkimuksen sisällöille. Määrien vertaaminen pelkistyy puhtaimmillaan tilastollisten erojen tai hypoteesien testaamisessa. Tilastollisten testien käytössä ovat vakiintuneet kolme merkitsevyyden tasoa lähes myyttisiksi tieteellisyyttä osoittaviksi merkeiksi. Yleisesti puhutaan melkein merkitsevistä, merkitsevistä tai erittäin merkitsevistä tuloksista tai nollahypoteesin hylkäämisestä tasoilla .05, .01 tai .001. Näille tasoille ei ole kuitenkaan löydettävissä mitään ns. tieteellistä perustetta ja on arveltu (Mäkelä 1991, 47) näiden tasojen hyväksymisen taustalla olevan ajatus, että 'huono normi on parempi kuin ei normia ollenkaan'.

Tämän tutkimuksen ohjaavana periaatteena on ollut pyrkiä seuraamaan teoreettisesti mielekkäitä polkuja, olivatpa niiden empiiriset yhteydet tilastollisessa mielessä enemmän tai vähemmän merkitseviä. Tämä periaate auttaa toisaalta tutkijaa pitäytymään alkuperäisessä tutkimussuuntauksessaan, mutta saattaa tietysti jättää joitakin "merkitseviä" riippuvuuksia löytymättä. On kuitenkin perustellumpaa pyrkiä liittämään empiiriset tulokset laajempaan sosiologiseen keskusteluun kuin etsiä yksittäisiä "herkullisia löydöksiä" empiirisestä avaruudesta. Ongelmallisinta näissä löydöksissä on usein se, että tilastollinen riippuvuus saattaa olla tilastollisesti merkitsevä, mutta ilmiöiden riippuvuussuhteen tarkempi elaboraatio on usein mahdotonta johtuen väliintulevien muuttujien puuttumisesta. Jälkimmäinen tutkimusote on usein tyypillistä kuvailevalle tutkimukselle, joka jättää monasti ilmiöiden teoreettiset yhteydet vähemmälle huomiolle. Tutkija joutuukin asettamaan itselleen kysymyksen 'haluanko kuvata vai pyrkiä ymmärtämään ilmiöitä?' Sosiaalitutkimuksessa soisi vastauksen kallistuvan jälkimmäiselle kannalle.

Edellä kirjoitettu ei tarkoita sitä, että tutkimus hylkäisi kokonaan tilastollisten testien käytön yleensä tai muuttujien valinnassa. Kyseessä ei ole joko tai -tilanne, vaan ennemminkin arviointitilanne. Testejä voi ja on syytä käyttää, mutta niiden orjaksi ei tule ryhtyä.

Ensimmäinen tutkimustehtävä

"tutkimuksessa etsitään ensin niitä elämäntilanteita ja -tapahtumia, jotka ovat yhteydessä yksilöiden kokemaan subjektiiviseen hyvinvointiin,"

Subjektiivista hyvinvointia on mitattu samalla tavoin yleisellä kysymyksellä 'Kuinka tyydyttäväksi koette elämäne tällä hetkellä?' molemmissa aineistoissa. Lisäksi molemmissa aineistoissa on tiedusteltu muutosta elämän suunnassa viiden viime vuoden aikana kysymyksellä 'Jos ajattelette elämäänne viisi vuotta sitten ja vertaatte sitä nykyiseen, niin onko elämäne mennyt huonompaan suuntaan, pysynyt ennallaan tai parempaan suuntaan?'. Toisessa kyselyssä on edellisten lisäksi tiedusteltu muutosta viiden viime vuoden aikana hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla (terveydentila, ihmissuhteet, työelämä, taloudellinen toimeentulo, asumistilanne, sosiaalipoliittiset toimet).

Elämän tyydyttävyys on tässä tutkimuksessa keskeisin selitettävä muuttuja. Subjektiivisen hyvinvoinnin mittari on luonteeltaan Likert-tyyppinen asteikko, jota analyyseissa käsitellään kvantitatiivisena.

Tutkimusasetelmasta ja ennakko-oletuksista johtuen oletetaan elämäntapahtumien vaikuttavan subjektiiviseen hyvinvointiin eikä päinvastoin. Mittaus on myös suoritettu tätä taustaa vasten: hyvinvointia on mitattu haastatteluhetkellä ja elämäntapahtumia tätä hetkeä edeltävältä ajalta. Elämäntapahtumat edeltävät näin hyvinvoinnin kokemusta.

Elämäntapahtumat ovat ensimmäisessä aineistossa kolmiluokkaisia muuttujia: 1) ei kokenut tapahtumaa, 2) tapahtuma joskus elämän aikana ja 3) tapahtuma viimeisen vuoden (-91) aikana. Toisessa aineistossa elämäntapahtumat ovat viisiluokkaisia: 1) ei kokenut tapahtumaa, 2) tapahtuma vuonna 1991 tai aiemmin, 3) tapahtuma vuosien 1992-1994 aikana, 4) tapahtuma vuoden 1995/-96 aikana ja 5) pitkäaikainen tapahtuma kaikkina tutkimusvuosina. Aineistoon on tallennettu viimeisimmän kokemuksen ajankohta.

Yhdistetyssä aineistossa luokat on sovitettava toisiaan vastaaviksi, jolloin vaihtoehtoisia tapoja on kolme. *Ensinnäkin* muuttujat voidaan sovittaa yhteismitallisiksi luokittelemalla ne kaksiluokkaisiksi sen mukaan onko ylipäättään kokenut elämäntapahtumaa tai ei. *Toiseksi* voidaan pysyä ensimmäisen aineiston mittaus-tavassa ja luokitella muuttujat kokemisen ajankohtaisuuden mukaan kolmeen luokkaan. Tässä luokittelussa uuden aineiston kolmas luokka on kuitenkin pidempi (12 kk vs. 16 kk) kuin ensimmäisen aineiston. Tämä korostaa jonkin verran elämäntapahtumien yleistymistä ja tällaiseen tarkasteluun on suhtauduttava varauksella. *Kolmanneksi* voidaan luokitella elämäntapahtumat kaksiluokkaisiksi niin, että muuttujat mittaavat ainoastaan äskettäin (viimeisen vuoden aikana) tapahtuneita elämäntapahtumia. Tähän luokitteluun liittyy sama epätarkkuus kuin edelliseen luokitteluun.

Elämäntapahtumat heijastuvat monella eri tavalla, monille eri elämänalueille ja eri pituisesti ihmisten elämään. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan näiden yhteyttä subjektiiviseen hyvinvointiin ja ihmisen asemaan sosiaalisessa hierarkiassa. Kun ottaa huomioon ihmisen kyvyn sopeutua erilaisiin uusiin tilanteisiin, ja tapahtumien ja hyvinvoinnin yhteyden tarkastelun, olisi perusteltua tarkastella ainoastaan äskettäin tapahtuneita elämäntapahtumia. Toisaalta elämäntapahtumien vaikutukset ovat erilaisia. Tästä johtuen elämäntapahtumat voivat heijastua muiden tapahtumien kokemiseen myös vuotta pitemmän jakson puitteissa. Molemmat tarkastelutavat ovat perusteltuja. *Elämäntapahtumat luokitellaan tässä tutkimuksessa siten, että ne kuvaavat elämän aikana tapahtuneita kokemuksia.* Yksittäisten tapahtumien ja hyvinvoinnin välisessä tarkastelussa käytetään myös lyhyempää aikaperspektiiviä.

Kuten myöhemmin analyyseissa huomataan, eivät vastaajat kuitenkaan käsittele tai muistele tapahtumia koko elämänsä ajalta. Tällaiseen päätelmään voi tulla siitä, että luokkatasolla tarkasteltuna voi esiintyä hyvinkin suuria elämäntapahtumien vähenemisiä neljässä - viidessä vuodessa. Vaikka kyseessä ovat eri henkilöt, ei näin suurten muutosten tulkinta, varsinkaan tähän suuntaan, ole muuten mahdollista. Ihmiset ajattelevat elämäänsä taaksepäin joitain vuosia ja muistavat niiden vuosien tapahtumia. Toisaalta eroja muistamisessa on myös eri tapahtumien välillä. Oman

avioeron tai puolison kuoleman muistaa kauemmin kuin lasten tulevaisuuteen liittyvän huolen tai riidat naapureiden kanssa.

ANALYYSI 1. Elämäntapahtumien yhteyttä subjektiiviseen hyvinvointiin tarkastellaan ensin muuttujittain korreloimalla. Näin voidaan seuloa hyvinvoinnin kanssa eniten yhteydessä olevat *yksittäiset* elämäntapahtumat. (Luku 4.3.1)

Yksittäisen elämäntapahtuman vaikutus hyvinvointiin voi jäädä melko pieneksi, mutta kasautuessaan epämiellyttävillä elämäntapahtumilla voi olla yksittäisten tapahtumien summaa suurempi yhteisvaikutus. Monesti yhtä elämäntapahtumaa seuraa toinen jne. Tämän vuoksi on syytä tarkastella sitä miten elämäntapahtumat kasautuvat yhteen ja millainen *yhteisvaikutus* näillä on hyvinvoinnin kokemukseen.

ANALYYSI 2. Elämäntapahtumien ryhmittymistä voidaan selvittää faktorianalyysin, tapahtumien keskinäisten korrelaatioiden sekä käsitteellisen jäsentämisen avulla. Faktoriulottuvuuksien ja käsitteellisen jäsentämisen pohjalta on mahdollista muodostaa summamuuttujia kuvaamaan erilaisia elämäntapahtumien kasautumia. Jos elämäntapahtumien summamuuttujat osoittautuvat selvästi yksittäisiä tapahtumia hedelmällisemmiksi (korkeammat korrelaatiot), niin jatkoanalyysissa on mahdollista pysytellä ainoastaan näiden summamuuttujien tarkastelussa, jolloin analyysien tarve vähenee huomattavasti. Elämäntapahtumien ryhmittymistä ulottuvuuksiksi tarkastellaan kahdessa vaiheessa (liite 3, luku 4.3.3).

ANALYYSI 3. Elämäntilanteen ja elämäntapahtumien samanaikaista yhteyttä elämään tyytyväisyyteen tarkastellaan tutkimuksen viitekehyksen mukaisesti luvuissa 4.4.1 ja 4.4.2. korrelaatiokertoimia tarkastellen sekä varianssianalyysin ja regressioanalyysin keinoin. Regressioanalyysiin liittyy multikollinearisuongelmas. viiteryhmä-muuttujien osalta, minkä vuoksi jyrkkiä tulkintoja eri teorioiden suuntaan ei ole syytä tehdä.

Toinen tutkimustehtävä

"tutkimuksessa selvitetään toiseksi miten subjektiivinen hyvinvointi sekä elämäntapahtumat ovat yhteydessä sosiaaliluokkiin."

Toinen tutkimustehtävä pitää sisällään kolme erillistä tarkastelua. Ensiksi hyvinvoinnin vaihtelun selvittäminen eri sosiaaliluokissa, toiseksi elämäntapahtumien kasautumisen selvittäminen eri sosiaaliluokissa ja kolmanneksi vaikuttavimpien elämäntapahtumien ja subjektiivisen hyvinvoinnin yhteydet eri sosiaaliluokissa. Vaikuttavimmat elämäntapahtumat löytyvät ensimmäisen tutkimustehtävän analyysien perusteella.

ANALYYSI 4. Subjektiivisen hyvinvoinnin vaihtelua eri sosiaaliluokissa voidaan tarkastella hyvinvoinnin keskiarvotarkasteluna ja jakaumina näissä ryhmissä. (Luku 4.2.1).

ANALYYSI 5. Elämäntapahtumien esiintymistä eri sosiaaliluokissa voidaan selvittää yksittäisten tapahtumien osalta kasautumina tai monien tapahtumien kumuloitumisena. Yksittäisten tapahtumien tarkastelu on luontevinta tehdä ristiintaulukoimalla ne sosiaaliluokan kanssa. Tapahtumien kumuloitumista kuvaavat summamuuttujat ovat valtaosin jatkuvia muuttujia, jolloin niiden tarkasteluun sopii parhaiten keskiarvotarkastelu varianssianalyysillä (Luku 4.3.2).

Sekä kasautumisten että kumuloitumisten tarkasteluissa on käytetty ikävakiointia tai sukupuolten erillistä tarkastelua milloin se asian luonteesta johtuen on katsottu merkitykselliseksi.

ANALYYSI 6. Tutkimuksen yhden keskeisimmän osan muodostaa analyysi sosiaaliluokan merkityksestä elämäntapahtumien ja subjektiivisen hyvinvoinnin väliseen riippuvuuteen. Analyysi tuottaa tietoa siitä millainen resurssi tai puskuri ihmisen sosiaalinen asema on erilaisten ongelmien kohdatessa. Vaikuttaako samanlainen kielteinen tapahtuma samalla tavoin ihmisten hyvinvointiin sosiaalisen hierarkkian ylä- ja alatasolla?

Analyyseissa on aina mukana kolme elementtiä: sosiaaliluokka (luokitteluasteikol-

linen), elämäntapahtuma (dikotomia tai jatkuva) ja subjektiivinen hyvinvointi. Kahden tai useamman selittäjän ja yhden selitettävän tekijän analyysitarpeeseen vastaa parhaiten varianssianalyysi, johon otetaan mukaan tarvittaessa myös selittävien tekijöiden yhdysvaikutuksia. (Luku 4.4.1)

Kolmas tutkimustehtävä

"tutkimuksessa tarkastellaan kolmanneksi miten sosiaaliluokkien hyvinvointi on muuttunut taloudellisen laman seurauksena ja millaisia muutoksia on elämäntapahtumissa."

Kolmannen tutkimustehtävän suorittamiseksi tulee selvittää

- 1) miten 1990 -luku on vaikuttanut elämäntapahtumien yleisyyteen ja eroavatko eri sosiaaliluokat toisistaan tässä suhteessa, (Liite 5; Luku 4.3.2)
- 2) miten elämään tyytyväisyys on muuttunut vuosien 1991/92 ja 1996 välillä (Luvut 4.2.1, 4.2.3.1 ja 4.2.3.2)

ANALYYSI 7. Analyysissä tarkastellaan elämäntapahtumien kasautumisen ja kumuloitumisen muutoksia eri sosiaaliluokissa. Kasaantumisen osalta tarkastelu tehdään kolmisuuntaisena ristiintaulukointina (aika, elämäntapahtuma, sosiaaliluokka). Kumuloitumisen osalta tarkastellaan kumuloitumista (varianssianalyysi) eri ajankohtina erikseen kussakin sosiaaliluokassa. (Luku 4.3.2)

ANALYYSI 8. Hyvinvoinnin muutoksen tarkastelu on mahdollista tehdä keskiarvotarkasteluna käyttäen molempia aineistoja. Varianssianalyysillä voidaan tarkastella elämään tyytyväisyyden eroja vuosien 1991/92 ja 1996 välillä sosiaaliluokittain ja ottaa samalla luokkaspesifit erot (yhdysvaikutus ajan ja luokan välillä) huomioon.

ANALYYSI 9. Muutoksia hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla tarkastellaan haastateltavien oman arvion perusteella. Tämä on mahdollista vuoden 1996 aineiston avulla. Ulottuvuuksia ovat tässä tutkimuksessa terveydentila,

ihmissuhteet, työelämä, taloudellinen toimeentulo ja asuminen. Näistä ulottuvuuksista on mitattu hyvinvoinnin muutosta viiden viimeisen vuoden aikana. (Luku 4.2.3.2)

Moniulotteinen varianssianalyysi (MANOVA) sopii analyysimenetelmäksi, kun selitettävänä on useampia jatkuvaluonteisia muuttujia ja selittäjinä yksi tai useampi luokitteluasteikollinen muuttuja. Elämäntapahtumat muodostavat kokonaisuuden, jonka komponentteja ovat tapahtumat eri elämänaalueilla. MANOVALLA voidaan testata sitä, eroavatko elämäntapahtumien yleisyydet ylipäätään (kokonaisuutena) eri ryhmien välillä. Tämän jälkeen on mahdollista tarkastella erikseen yksiulotteisella varianssianalyysillä niitä yksittäisiä komponentteja, joissa eroja näyttää esiintyvän.

ANALYYSI 10. Oman tarkastelunsa muodostaa eri kohorttien tarkastelu. Sukupuolittain tehtävällä kohorttianalyysillä voidaan ehkä paikantaa miten eri ikä- ja sukupuoliryhmille on laman aikana käynyt, vaikka yksilötason paneeliaineistoa ei ole käytettävissä. Kohorttianalyysin käyttöön liittyviä ongelmia tarkastellaan analyysien yhteydessä luvussa 4.2.3.1.

3.7 Aineiston ja näkökulman rajat

Lomakkeilla kerättyä survey-aineistoa on luokiteltu luonteeltaan karkeasti kuvaavaan ja selittävään. Kuvaamistehtävässään survey onnistuu tilastollisen edustavuutensa puitteissa hyvin. Sen sijaan selittävä tutkimusote tai käytötapa on ongelmallista lähinnä kausaalisuusoletusten perusteella (ks. esim. Moser & Kalton 1985): ilmiöiden keskinäisten riippuvuuksien tulkinta jää perimmiltään oletusten varaan.

Kuopion läänin (ent.) väestön hyvinvointi on erilaisilla mittareilla mitaten yksi alhaisimmista Suomessa (ks. Heikkilä 1990, 119; Niemelä 1991, 7; Aromaa ym. 1997). Hyvinvointiongelmat näyttävät työttömyydellä, asumisväljyydellä ja terveydellä mitaten painottuvan Suomen itä- ja pohjoisosiin. Tulojen, koulutuksen

ja asunnon varusteiden avulla mitattuna hyvinvointiongelmat kasautuvat alkutuotantovaltaisiin kuntiin. Henkeen ja terveyteen kohdistuva rikollisuus (ks. turvattomuudesta Niemelä et al. 1997) on taas yleisintä kaupunkimaisilla alueilla ja maakuntien keskusalueilla. (Sisäasiainministeriö 1988.)

Aineisto on näin kerätty alueelta, jota ei voi pitää - ainakaan hyvinvoinnin osalta - edustavana koko Suomen väestöä ajatellen. Lähtötaso on muuta maata synkempi ja laman vaikutukset saattavat olla muusta maasta poikkeavia. Tämän vuoksi tulosten yleistettävyyden ilmiöiden yleisyyden osalta tulee suhtautua varauksella.

Sen sijaan ei liene mitään syytä olettaa sosiaaliluokkien keskinäisten erojen olevan erilaisia maan eri osissa. Voi tietysti esiintyä vivahde-eroja esimerkiksi elintavoissa, mutta luokkien keskinäisten suhteiden olettaisi olevan suhteellisen pysyviä. Tämän vuoksi tutkimuksen tuloksista on soveltuvin osin mahdollista vetää yleisempiäkin johtopäätöksiä suomalaisesta yhteiskunnasta.

Toinen mahdollinen ongelma aineiston suhteen liittyy aineiston edustavuuteen jälkiteollisen yhteiskunnan kuvaajana. Voidaan kysyä, onko suomalaisen yhteiskunnan siirtyminen teollisesta yhteiskunnasta jälkiteolliseen (postmoderniin) yhteiskuntaan samanaikaista maan eri osissa ja tapahtuuko tätä siirtymää kaikissa osissa ylipäätään. Postmoderni elämäntapa esiintyy suurissa kaupungeissa, joiden elinkeinorakennetta ei leimaa perinteinen teollisuustyö, vaan palvelutyö, kaupankäynti ja kulttuurityö (Lähteenmaa 1995, 11).

4 HYVINVOINNIN JAKAUTUMINEN LAMA-SUOMESSA

4.1 Luokkien rakenne ja elinolot

Arkielämän tasolla sosiaaliluokkiaan edustavat ihmiset eivät muodosta kaikissa suhteissa yhtenäistä ryhmää, vaan sosiaaliluokat eroavat monien tekijöiden suhteen toisistaan. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi sukupuoli, ikä, siviilisääty ja ruokakunnan koostumus, koulutus, asumiseen liittyvät tekijät sekä taloudelliset tekijät. Näiden tekijöiden osuus hyvinvoinnin muodostumisessa on otettava huomioon, kun arvioidaan sosiaaliluokkien välisiä eroja. Tämän luvun tarkoituksena on hahmottaa eri sosiaaliluokkien elämäntilannetta näiden tekijöiden suhteen. Tätä kautta on mahdollista paremmin pyrkiä tulkitsemaan hyvinvoinnin luokkaerojen tai samanlaisuuksien syitä. Luvun tarkoituksena on myös hahmottaa sitä millaisia muutoksia luokkien sisäisessä rakenteessa on laman aikana mahdollisesti tapahtunut.

Tekstissä esitetään vuonna 1996 kerättyä aineistoa ja liitteen 4 taulukoissa vuoden 1991/92 aineisto. Muutoksia näiden ajankohtien välillä tarkastellaan sosiaaliluokittain ristiintaulukoimalla. Muutoksia kuvaavat tulokset esitetään tekstissä milloin muutos on ajankohtien välillä tilastollisesti merkitsevä.

Taulukosta 8 näkyy miten sosiaaliluokat jakautuvat *sukupuolen* ja *ään* mukaan. Molempien tekijöiden osalta erot ovat varsin selviä. Kun puhumme sosiaaliluokkien välisistä eroista tai samanlaisuuksista, puhumme samalla myös miesten ja naisten sekä eri ikäryhmien välisistä eroista.

Miesten osuus painottuu erityisesti maanviljelijöiden, yrittäjien ja jonkin verran myös työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden ryhmissä. Naisten osuus painottuu taas lähinnä alempien toimihenkilöiden ryhmässä. Opiskelijoiden keskuudessa on miesten ja naisten osuus suurin piirtein samanlainen. Kahtena ajankohtana kerätyt aineistot eroavat sukupuolen suhteen ainoastaan maanviljelijöiden ($p < .001$) kohdalla. Vanhemmassa aineistossa naisten osuus on miesten osuutta suurempi, kun taas uudemmassa aineistossa on päinvastoin.

Taulukko 8. Sosiaaliluokat sukupuolen ja iän mukaan (%) vuonna 1996, 18-74-vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Sukupuoli (p<.000)								
Mies	68	65	53	31	58	47	34	49
Nainen	32	35	47	69	42	53	66	51
Ikä (p<.000)								
18-24 vuotta	2	1	2	4	6	71	19	12
25-34 vuotta	5	18	23	21	20	24	27	21
35-44 vuotta	11	40	26	24	24	4	10	22
45-54 vuotta	22	30	27	21	21	1	7	19
55-64 vuotta	30	8	16	16	15	0	16	14
65-74 vuotta	30	3	6	14	15	0	21	12
N	45	82	140	363	494	147	54	1325

Iän suhteen aineistossa on kaksi muista eroavaa ryhmää: maanviljelijät ja opiskelijat. Maanviljelijöistä suuri osa on iäkkäitä eläkeläisiä ja opiskelijoista kaksi kolmasosaa on 18-24 -vuotiaita. Muiden ryhmien ikäjakaumat vastaavat suurin piirtein toisiaan painottuen noin 40 vuoden ikään. Alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden ryhmissä on jonkin verran yrittäjiä ja ylempiä toimihenkilöitä enemmän eläkeikäisiä henkilöitä. Ylempien toimihenkilöiden ikäjakaumat kahdelta ajanjaksolta eroavat toisistaan (p<.05). Vaikuttaa siltä, että ryhmä on hieman ikääntynyt, eli ryhmään ei ole tullut nuorempia mukaan laman aikana.

Kaksi kolmasosaa vastaajista asuu avio- tai avoliitossa. Reilu viidennes on naimattomia ja joka kymmenes on *siviilisäädyltään* eronnut tai leski. Odotetusti opiskelijoiden keskuudesta löytyy suurin naimattomien ryhmä. Lähes kaksi kolmesta opiskelijasta on ollut naimaton vuonna 1996. Parisuhteessa asuvia ovat useimmin yrittäjät ja toimihenkilöt. Eronneita tai asumuserossa asuvia on eniten toimihenkilöiden ja työntekijöiden ryhmissä. Leskiä on taas odotetusti eniten maanviljelijöiden ryhmässä. Tarkasteltaessa samanaikaisesti siviilisäätystä ja ruokakunnan rakennetta, näyttää siltä, että alempien sosiaaliluokkien kohdalla painottuvat keskimääräistä useammin naimattomuus ja yksinasuminen kun taas ylempien sosiaaliluokkien kohdalla painottuvat avio- tai avoliitossa asuminen ja

perheellisyys, erityisesti lapsiperheisyys.

Siviilisääty on laman aikana muuttunut yrittäjien ($p < .02$) ja ylempien toimihenkilöiden ($p < .001$) ryhmissä. Yrittäjät ovat laman pitkittyessä avioituneet tai perustaneet avoliiton. Vuonna 1991/92 yrittäjistä noin joka kymmenes oli naimaton tai eronnut kun vuonna 1996 naimattomia oli enää kolme ja eronneita kaksi prosenttia. Ylempien toimihenkilöiden kohdalla suunta on ollut päinvastainen. Vuonna 1991/92 ylemmät toimihenkilöt olivat joko avio- tai avoliitossa tai naimattomia. Vuonna 1996 eronneita on kymmenen ja leskiäkin kolme prosenttia. (Taulukko 9 ja liite 4.)

Taulukko 9. Sosiaaliluokat siviilisäädyn ja ruokakunnan rakenteen mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Siviilisääty ($p < .000$)								
Naimaton	22	3	11	13	20	62	36	21
Avio/avoliitossa	61	95	76	75	65	35	52	66
Eronnut tai asumusero	3	2	10	8	9	3	6	7
Leski	14	0	3	5	7	0	7	5
Ruokakunta (ei test. edell.)								
Yksi henkilö	17	4	15	18	22	25	17	19
Vastaaja+vanhemmat	4	0	2	2	6	30	10	7
Vastaaja+lapsi/lapset	5	3	4	4	3	4	10	4
Vastaaja+puoliso	33	24	30	35	33	28	30	32
Vastaaja+puoliso+lapset	28	69	49	39	33	7	20	35
Vastaaja+joku muu	13	0	1	2	3	7	13	3
N	45	80	140	362	494	147	53	1322

Ruokakunnan tyyppi on muuttunut laman aikana selvimmin työntekijöillä ($p < .05$). Muissakin ryhmissä on tapahtunut muutoksia, mutta ryhmien pienuudesta johtuen muutoksen testaaminen ei ole mahdollista. Työntekijöiden kohdalla ovat yhden hengen ruokakunnat lisääntyneet laman aikana. Työntekijöiden kohdalla perinteinen ydinperhe on käynyt harvinaisemmaksi. Tulosta on vaikea tulkita muuten, kuin siten, että laman pitkittyessä työntekijöiden käyttäytyminen on tässä suhteessa muuttunut. Epävarmassa taloudellisessa tilanteessa ei avioiduta (asuta yhdessä)

samalla tavoin kuin varmemmassa tilanteessa.

Koulutus on läheisesti yhteydessä sosiaaliluokkaan. *Koulutusaste* on tässä aineistossa muodostettu yhdistämällä perus- ja ammatillinen koulutus kolmiportaiseksi (perus-, keski- ja korkea-aste) mittariksi (vrt. Tilastokeskus 1996a, 91). Perusaste käsittää henkilöt, joilla on kansa-, kansalais- tai peruskoulu suoritettuna ilman ammatillista koulutusta (38 %). Keskiasteeseen kuuluvat henkilöt, jotka ovat suorittaneet joko ylioppilastutkinnon tai koulu- tai opistotasaisen ammatillisen tutkinnon (54 %). Korkea-asteeseen kuuluvat korkeakoulu- tai yliopistotutkinnon omaavat henkilöt (9 %). Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty opiskelijat, kotiäidit tai -isät, eläkeläiset, sekä luokkaan 'muu' kuuluvat henkilöt.

Taulukko 10. Koulutusaste sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrittäjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työntekijä	opiskelija	muu	yhteensä
Koulutusaste (p<.000)								
Perusaste	68	25	4	25	58	29	53	38
Keskiaste	32	68	43	70	42	65	47	54
Korkea-aste	0	7	54	5	1	6	0	9
N	45	82	138	363	494	147	53	1323

Alhaisimman koulutusasteen osuus on suuri maanviljelijöiden keskuudessa. Kaksi kolmesta maanviljelijästä omaa korkeintaan perusasteen koulutuksen. Samoin työntekijöiden luokassa alhaisimman koulutusasteen omaavia on selvästi keskimääräistä enemmän. Keskiasteen koulutus on tyypillisintä yrittäjille ja alemmille toimihenkilöille. Korkea-asteen koulutuksen omaavat ovat sijoittuneet lähes poikkeuksetta ylempien toimihenkilöiden ryhmään.

Asuintalon tyyppi vaihtelee sosiaaliluokittain. Suurin osa vastaajista (45 % vuonna 1996) asuu kerrostalossa ja kolmannes omakotitalossa. Rivi- tai paritalossa asuu noin joka viides. Maanviljelijät ja yrittäjät asuvat keskimääräistä useammin omakotitalossa, ylemmät toimihenkilöt keskimääräistä useammin rivi/paritalossa ja

alemmat toimihenkilöt ja työntekijät keskimääräistä useammin kerrostalossa. Samoin opiskelijat asuvat usein kerrostalossa. Tätä tulosta sekoittaa se seikka, että joidenkin opiskelijoiden kohdalla kyse on heidän omasta (opiskelija-)asunnostaan, kun taas toiset asuvat vielä vanhempiansa luona. Lama ei juurikaan näytä vaikuttaneen eri sosiaaliluokkien asumiseen asuintalon tyypillä arvioiden.

Asunnon omistussuhde vaihtelee sosiaaliluokittain ja elämänvaiheittain. Valtaosa, eli kaksi kolmannesta asui vuonna 1996 omistusasunnossa. Näin erityisesti maanviljelijät, yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt sekä jonkin verran keskimääräistä useammin myös alemmat toimihenkilöt. Vuokralla asuminen korostuu opiskelijoiden, työntekijöiden sekä alempien toimihenkilöiden keskuudessa.

Asunnon omistussuhteissa on tapahtunut muutoksia laman aikana eri sosiaaliluokissa. Luokkien pienuudesta johtuen ei kuitenkaan muutosten tilastollinen testaaminen ole mahdollista (ilman uudelleenluokittelua). Voidaan kuitenkin sanoa, että vuokralla asuminen on laman aikana lisääntynyt yrittäjien, maanviljelijöiden, alempien toimihenkilöiden sekä työntekijöiden luokissa.

Puolella vastanneista *asumismenot* ovat suurin kuukausittainen kotitalouden menoerä, vajaalla kolmanneksella se on toiseksi suurin ja joka kymmenennellä kolmanneksi suurin. Noin joka kymmenennellä asumismenot eivät ole kolmen suurimman menoerän joukossa, yleisimmin maanviljelijöillä. Asumismenojen osuus kaikista menoista myötäilee omistusasumista: ylemmillä toimihenkilöillä asumismenot ovat useimmin suurin menoerä. Samaan ryhmään kuuluvat myös opiskelijat. Alemmilla toimihenkilöillä, työntekijöillä ja maanviljelijöillä asumismenot ovat keskimääräistä useammin toiseksi suurin menoerä.

Asumismenojen osuus kulutusmenoista on yleisellä tasolla kasvanut vuodesta 1990 vuoteen 1994 (Juntto 1996, 213). Muutos paikantuu tässä tutkimuksessa maanviljelijöiden ja yrittäjien keskuuteen. Asumismenojen osuus kotitalouden menoista näyttää kasvaneen erityisesti yrittäjien ($p < .03$) kohdalla. Vuonna 1991/92 maanviljelijöistä joka toinen ilmoitti asumismenojen olevan kolmen suurimman menoerän joukossa. Yrittäjistä näin ilmoitti kolme neljäsosaa. Vuonna 1996 kaksi

maanviljelijää kolmesta totesi asumismenojen olevan kolmen suurimman menoerän joukossa. Yrittäjistä sen sijaan tätä mieltä oli jo yhdeksän kymmenestä. Muutokset näyttävät näiden ryhmien kohdalla olleen varsin suuria. Muissa ryhmissä asumismenojen osuus näyttää pysyneen osapuilleen samalla tasolla.

Taulukko 11. Asuintalon tyyppi, omistussuhde ja asumismenot sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelijä	muu	yh- teensä
Asuintalo(p<.000)								
Kerrostalo	10	24	38	50	48	60	33	45
Omakotitalo	90	55	31	29	31	31	39	34
Rivitalo/paritalo	0	18	28	20	18	8	27	18
Muu	0	3	3	1	2	1	1	2
Asunnon omistussuhde (ei test. edell.)								
Omistusasunto	95	77	79	74	67	41	64	69
Vuokra-asunto	5	18	19	24	30	51	36	28
Työsuhdeasunto	0	6	2	1	3	3	0	2
Asuntola/laitos/muu	0	0	0	0	0	5	0	1
Asumismenot (p<.000)								
Suurin menoerä	24	49	59	52	49	57	53	51
Toiseksi suurin menoerä	29	29	25	31	30	21	27	28
Kolmanneksi suurin menoerä	12	13	6	9	10	3	4	9
Pienempi menoerä	36	9	9	8	11	19	16	12
N	44	82	140	362	493	147	54	1322

Taulukossa 12 tarkastellaan *pääasiallisia tulonlähteitä* haastattelua edeltäneiden 12 kuukauden ajalta. Tulonlähteissä heijastuvat sosiaaliluokkien elämäntilanteiden erot. Palkkatuloistaan (tai yrittäjien kohdalla yrittäjätuloistaan) saavat elantonsa selvästi useimmin ylemmät toimihenkilöt ja yrittäjät. Työntekijät ja alemmat toimihenkilöt sekä erityisesti maanviljelijät saavat tulonsa suhteellisen usein eläketuloista. Opiskelijoiden kohdalla toisen henkilön tuloilla elävät luultavimmin vielä oppivelvollisuuttaan suorittavat ja opintotuen ulkopuolella opiskelevat nuoret.

Toimeentulon lähteiden suuresta määrästä johtuen eroja vuosien 1991/92 ja 1996 välillä ei ole mahdollista (järkevästi) mitata eri sosiaaliluokissa. Yleisesti voidaan

kuitenkin sanoa palkkatuloja saavien osuuden vähentyneen 48 prosentista 41 prosenttiin. Samanaikaisesti eläketuloisten osuus on noussut 23 prosentista 27 prosenttiin ja työttömyyskorvauksesta pääasiallisen toimeentulonsa saavien osuus kuudesta kahteentoista prosenttia.

Taulukko 12. Pääasiallinen toimeentulon lähde edellisen 12 kuukauden aikana sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrittäjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työntekijä	opiskelija	muu	yhteensä
Pääasiallinen toimeentulo (ei test. edell.)								
Palkkatulot	2	16	80	58	48	10	7	45
Yrittäjätulot	38	78	0	0	0	0	2	6
Omaisuuksutulot	2	0	1	1	0	1	0	1
Eläketulot	51	0	11	23	29	1	46	22
Sairauspäiväraha	0	2	0	1	1	0	0	0
Työttömyyskorvaus	0	2	4	13	17	7	23	12
Äitiyspäiväraha	0	0	1	1	0	1	9	1
Toimeentulotuki	0	0	0	0	1	3	2	1
Opintotuki	0	1	1	2	2	55	54	3
Toisen henkilön tulot	1	1	1	1	1	16	2	3
Muu	5	0	1	1	2	5	6	2
N	45	82	140	362	494	147	53	1323

Nettotulot vaihtelevat hyvin selvästi eri sosiaaliluokkien välillä. Alhaisin tulotaso on selvästi opiskelijoilla, mutta myös maanviljelijöiden ryhmässä on runsaasti pienituloisia. Maanviljelijöiden tulotaso tässä tarkastelussa laskee eläkeläisten suuri osuus ryhmästä. Selvästi korkein tulotaso on ylemmillä toimihenkilöillä. Alemmilla toimihenkilöillä ja erityisesti työntekijöillä tulotaso on useita tuhansia markkoja alhaisempi kuin ylemmillä toimihenkilöillä. Yrittäjien ryhmä jakautuu selvästi muista poiketen tasaisesti eri tuloluokkiin. Yrittäjistä löytyy näin sekä suuri- että pienituloisia. Laman aikaiset muutokset nettotuloissa ovat yllättävän pieniä. Sosiaaliluokista ainoastaan ylempien toimihenkilöiden nettotuloissa on tapahtunut lievää laskua ($p < .03$). Tulojen jakautumisen on todettu pysyneen laman aikana suhteellisen samalla tasolla (Lehtinen 1998; Uusitalo 1997), mutta talouden elpymässä on saatu viitteitä tuloerojen kasvusta. Tuloerot ovat kaventuneet 1970-

luvulta 1990-luvun puoliväliin, mutta tämän jälkeen tuloerot ovat alkaneet kasvaa ja erot ovat vuonna 1996 samalla tasolla kuin ne olivat kaksi vuosikymmentä sitten (Toimeentuloturvakatsaus 1998, 124).

Taulukko 13. Nettokuukausitulot sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrittäjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työntekijä	opiskelija	muu	yhteensä
Nettotulot, mk/kk (p<.000)								
0-3000	43	9	5	14	21	89	60	27
3001-5000	38	22	4	34	45	8	26	31
5001-7000	11	30	28	38	23	3	13	25
7001-9000	5	18	36	8	9	1	2	11
yli 9001	4	21	26	7	2	0	0	7
N	44	81	139	361	493	146	53	1317

Kaksi kolmasosaa arvioi *toimeentulonsa* vuosina 1991/92 ja 1996 kohtuullisiksi, noin neljännes huonoksi ja noin kymmenesosa hyväksi. Hyväksi toimeentulonsa arvioivat useimmin ylemmät toimihenkilöt ja yrittäjät - tosin yrittäjissä on lähes yhtä usein myös huonoon toimeentuloon yltäviä. Huonoon toimeentuloon yltäviä on useimmin työntekijöiden ja alempien toimihenkilöiden ryhmissä ja erityisesti opiskelijoiden keskuudessa.

Hieman yli puolet vastaajista arvioi vuonna 1996 *tulojensa ja menojensa vastanneen* toisiaan haastattelua edeltäneinä vuosina. Kolmannes arvioi tulojen olleen välttämättömiä menoja suuremmat ja joka kymmenes arvioi tulojen olleen menoja pienemmät. Menojen kattamisessa on useimmin ollut vaikeuksia opiskelijoilla ja työntekijöillä.

Noin joka viides vastaaja ilmoittaa reagoineensa jotenkin taloudelliseen tilanteeseensa. Asiaa on selvitetty erityisesti niiden kohdalta, jotka ilmoittivat menojen ylittäneen tulot edellisinä vuosina. Useimmin (11%) vastaajat ovat laskeneet elintasoaan ja näin pienentäneet menojaan. Osa (2%) on myynyt jotain omaisuudestaan tai ottanut lisävelkaa (3%). Joka sadas on joutunut luopumaan asunnostaan. Osa (2%) ilmoittaa olevansa niin velkaantunut, että ei suoriudu velkavastuistaan

millään keinoin. Kotitalouksittain tarkastellen on myös todettu noin viidenneksen kotitalouksista jollain tavoin reagoineen asumiseen liittyviin maksuvaikeuksiin (Junto 1996, 212).

Taulukko 14. Tulojen riittävyys sosiaaliluokan mukaan (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrittäjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työntekijä	opiskelija	muu	yhteensä
Toimeentulon riittävyys vuonna 1991/92 (p<.000)								
Huono toimeentulo	28	20	5	19	26	41	33	23
Kohtuullinen toimeentulo	67	55	61	69	71	51	64	66
Hyvä toimeentulo	6	25	34	12	3	8	3	11
N	65	82	127	324	446	86	37	1169
Toimeentulon riittävyys vuonna 1996 (p<.000)								
Huono toimeentulo	13	13	8	19	31	47	34	25
Kohtuullinen toimeentulo	79	71	66	72	65	46	57	65
Hyvä toimeentulo	8	17	26	9	4	7	9	9
N	45	82	140	362	493	146	53	1320
Tulojen ja menojen suhde "viime vuosina", 1996 (p<.000)								
Tulot > menot	26	31	58	38	25	21	21	32
Tulot = menot	70	58	39	53	61	60	67	57
Tulot < menot	4	11	4	9	14	19	12	11
N	45	82	139	360	491	146	54	1317

Aineiston pienuudesta johtuen ryhmien väliseen vertailuun on suhtauduttava suurella varauksella. Elintason laskua ongelmanratkaisukeinona ovat käyttäneet useimmin työntekijät ja yrittäjät. Kaikilla ryhmillä ei ole resursseja reagoida tulojen ja menojen epäsuhtaan menoja pienentämällä, vaan ainoaksi keinoksi jää tulojen lisääminen jollain tavoin. Lisävelkaa ovat ottaneet tai joutuneet ottamaan opiskelijat (opintolaina), yrittäjät ja työntekijät. Useimmin ylivelkaantuneita ovat yrittäjät ja työntekijät.

Taulukko 15. Taloudellisista ongelmista selviytymiskeinot sosiaaliluokan mukaan (%), kysymykseen vastanneet. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 kyselyssä, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelijä	muu	yh- teensä
Toiminta (ei test. edell.)								
Elintason lasku	9	11	8	9	13	10	22	11
Omaisuuuden myynti	0	1	1	1	2	2	0	2
Lisävelanotto	2	5	1	1	4	7	2	3
Asunnosta luopuminen	0	0	1	1	1	2	0	1
Ei suoriudu enää	2	4	1	1	3	1	2	2
Ei toiminut lainkaan	87	79	89	87	77	78	75	81
N	46	82	140	363	494	151	55	1331

Sosiaaliluokalla näyttää olevan keskeinen *vaikutus yksilöiden asemaan työelämässä* ja siihen liittyviin tekijöihin. Sosiaaliluokka heijastelee työssäoloa, työttömyyttä ja eläkkeellä oloa. Mitä korkeammassa asemassa on, sitä varmemmin on mukana työelämässä. Kääntäen taas voidaan havaita, että mitä alhaisempi asema on, sitä useammin on työttömänä tai eläkkeellä. Vastaava erilaisuus sosiaaliluokkien välillä on havaittavissa työttömyyden osalta myös koko maan kotitalouksien kohdalla (Penttilä 1993).

Yleisellä tasolla näkyy työttömien ja eläkeläisten osuuksien kasvu vuosien 1991/92 ja 1996 välillä. Samalla työssäolevien osuus on hieman laskenut. Sama tulos tuli esiin tarkasteltaessa pääasiallisia toimeentulon lähteitä. Pääasiassa tämä muutos on seurausta alempien toimihenkilöiden luokassa tapahtuneista muutoksista. Alemmista toimihenkilöistä oli vuonna 1991/92 työssä 64 prosenttia, eläkkeellä 23 ja työttömänä 6 prosenttia. Neljä vuotta myöhemmin työssä oli 60 prosenttia, eläkkeellä 21 ja työttömänä jo 14 prosenttia ($p < .01$). Alemmilla toimihenkilöillä pääasiallinen muutos on tapahtunut näin työssäolevista työttömien ryhmään.

Joka kuudes 25-64 -vuotias on ollut työelämän ulkopuolella, useimmin opiskelemassa tai eläkkeellä. Kolmasosalla tämän ikäisistä on työura ollut laman aikana kestoltaan jatkuvaa. Jatkuvimmassa työsuhhteessa ovat olleet ylempät toimihenkilöt, yrittäjät ja maanviljelijät. Noin kolmanneksella työura on ollut

katkonaista vaihdellen työssäolon ja työttömyyden välillä. Epäsäännöllisyys painottuu alempiin sosiaaliluokkiin ja myös yrittäjien ryhmään.

Kun tarkastellaan 25-64 -vuotiaitten vastaajien työuraa vuosien 1991 ja 1996 välillä, voidaan havaita saman suuntainen yhteys kuin edellä. Korkeamman sosiaaliluokan edustajilla on ollut alempia selvästi useammin yhtäjaksoinen työura myös lamavuosina. Vastaavasti ajoittaiset työttömyysjaksot painottuvat alempiin sosiaaliluokkiin ja usein myös yrittäjiin. Yleisellä tasolla reilu kolmannes vastaajista on kokenut työttömyyden viiden edellisen vuoden aikana. Tulos vastaa elinolo tutkimuksessa (Pohjola 1996, 117) saatua tulosta.

Taulukko 16. Elämänvaihe tai -tilanne sosiaaliluokan mukaan (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Elämäntilanne vuonna 1991/92 (ei test. edell.)								
Opiskelija	0	0	1	3	1	93	0	8
Työssä	30	98	82	64	56	1	0	57
Työtön	1	2	1	6	13	2	26	8
Kotiäiti/isä	11	0	1	2	2	0	17	3
Eläkeläinen	57	0	14	23	26	1	50	23
Muu	1	0	1	2	2	2	6	2
N	67	82	126	330	448	88	37	1178
Elämäntilanne vuonna 1996 (ei test. edell.)								
Opiskelija	0	0	1	2	2	93	0	12
Työssä	45	100	83	60	52	1	0	52
Työtön	2	0	2	14	17	4	29	12
Kotiäiti/isä	0	0	2	2	2	0	21	2
Eläkeläinen	49	0	10	21	27	2	42	20
Muu	4	0	2	0	1	1	9	1
N	45	82	140	363	493	147	53	1323

Taulukossa 18 tarkastellaan *koulutusasteen ja työttömäksi joutumisen välistä riippuvuutta*. Koulutuksella näyttää olevan hyvin vahva suojaava yhteys työttömyyteen. Mitä pitempi koulutus, sitä alhaisempi työttömyysriski. Laman pitkittyessä koulutuksen vaikutus näyttää lähes dramaattisesti kasvaneen työssä pitävänä tekijänä.

Taulukko 17. Viiden edellisen vuoden työura 25-64-vuotiailla sosiaaliluokan mukaan (%). Työuraa selvitetty ainoastaan vuonna 1996 kerätyssä aineistossa.

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Työura (p<.000)								
Ei ollut työelämässä ¹⁾	25	10	8	13	13	62	40	16
Jatkuvasti työssä	38	16	8	32	41	18	40	31
Työssä / työtön	38	74	85	55	46	20	20	54
N	24	73	119	269	346	45	25	901

¹⁾ opiskelija, eläkkeellä pitemmän aikaa tms.

Kun vuonna 1991/2 työelämään kuuluvista hieman yli joka kymmenes oli työttömänä, niin vuonna 1996 oli työttömänä jo joka viides. Koulutusasteen ja työttömänä olon välinen riippuvuus on kasvanut selvästi. Korkea-asteen omaavien kohdalla työttömyys näyttää pysytelleen varsin alhaisella tasolla koko laman ajan. Sen sijaan keskiasteen kohdalla työttömien osuus on lisääntynyt yli puolella 11 prosentista 18 prosenttiin ja perusasteen kohdalla 17 prosentista 25 prosenttiin.

Tulos vuoden 1996 osalta vastaa vuoden 1994 työvoimatiedustelun tulosta koulutusasteen ja työttömyyden välisestä yhteydestä. Vuoden 1986 työvoimatiedusteluissa perusasteen koulutuksen omaavista oli työttömänä 11 prosenttia, keskiasteen 6 prosenttia ja korkea-asteen omaavista yksi prosentti. Yhteys näyttää voimistuneen viimeisen kymmenen vuoden aikana. (Ahlqvist 1996, 136).

Taulukko 18. Työmarkkina-asema koulutusasteen mukaan (%) työelämässä mukana olevien keskuudessa 1991/92 ja 1996.

	Perus- aste	Keski- aste	Korkea- aste	Yht.
Työmarkkina-asema (.000)				
Työssä	79	85	97	84
Työtön	21	15	3	16
Työtön vuonna 1991/2	17	11	3	12
Työtön vuonna 1996	25	18	4	19
N	534	883	158	1575

Yhteenvetona sosiaaliluokkien rakenteesta ja tilanteesta sekä näiden muutoksista voidaan todeta luokkien eroavan toisistaan monien tekijöiden osalta. Miesten osuus on korkeampi maanviljelijöiden, yrittäjien ja työntekijöiden ryhmissä kun taas naisten osuus korostuu alempien toimihenkilöiden ryhmässä.

Ikäjakaumaltaan sosiaaliluokat ovat suhteellisen samanlaisia keskenään. Maanviljelijät ovat kuitenkin selvästi keskimääräistä iäkkäämpiä ja opiskelijat nuorempia.

Avio- tai avoliitossa elävät erityisen usein yrittäjät ja selvästi keskimääräistä useammin myös toimihenkilöt. Maanviljelijöiden elämään liittyy keskimääräistä useammin leskeksi jääminen. Perinteinen ydinperhe (vanhemmat ja lapset) on keskimääräistä yleisempää yrittäjien ja ylempien toimihenkilöiden keskuudessa. Laman pitkittyessä yrittäjät näyttävät avioituneen, kun taas ylemmät toimihenkilöt ovat eronneet.

Koulutusaste on selvässä yhteydessä sosiaaliluokkaan työntekijöiden omatessa vähiten ja ylempien toimihenkilöiden eniten koulutusta. Alhaisin koulutusaste on kuitenkin maanviljelijöillä. Yrittäjien koulutusaste vastaa alempien toimihenkilöiden koulutusastetta. Työttömyys on kohdentunut erityisesti alhaisen koulutusasteen omaaviin henkilöihin.

Alemmat toimihenkilöt ja työntekijät asuvat keskimääräistä useammin kerrostalossa (vuokralla), maanviljelijät ja yrittäjät omakotitalossa (omistusasunnossa) ja ylempät toimihenkilöt rivi- tai paritalossa (omistusasunnossa). Noin 90 prosentille asumismenot sijoittuvat kolmen suurimman menoerän joukkoon. Maanviljelijöiden kohdalla tämä on kuitenkin selvästi harvinaisempaa. Laman pitkittymisen myötä vuokralla asuminen näyttää yleistyneen muiden paitsi ylempien toimihenkilöiden keskuudessa. Yrittäjien asumismenot vaikuttavat lisääntyneen laman aikana.

Palkka- ja yrittäjätulot ovat keskimääräistä useammin yrittäjien ja ylempien toimihenkilöiden tulonlähteenä. Eläketuloista saavat pääasiallisen toimeentulonsa keskimääräistä useammin maanviljelijät ja työntekijät (myös alemmat toimihenkilöt). Työttömyyskorvauksien varassa elävät useammin työntekijät ja alemmat toimihenkilöt. Palkkatuloja saavien osuus on laman aikana vähentynyt samaan aikaan kun eläkeläisten ja työttömien osuus on lisääntynyt. Muutokset ovat lähinnä seurausta alempien toimihenkilöiden lisääntyneestä eläkkeellä olost ja työttömäksi joutumisesta.

Nettokuukausiansiot myötäilevät koulutusasteen jakautumista. Korkein tulotaso on ylempillä toimihenkilöillä ja matalin maanviljelijöillä ja työntekijöillä. Yrittäjien tulotaso sen sijaan on heidän koulutusastettaan korkeampi. Tosin yrittäjien keskuudessa on myös suhteellisen pienituloisia. Tulojen ja menojen suhde on lamavuosina ollut tasaisinta toimihenkilöiden (erityisesti ylempien) ja maanviljelijöiden keskuudessa. Tulot eivät ole kattaneet menoja keskimääräistä useammin työntekijöillä ja yrittäjillä. Laman aikana ylempien toimihenkilöiden nettotuloissa on tapahtunut lievää laskua.

4.2 Subjektiiivinen hyvinvointi

4.2.1 Elämään tyytyväisyys

Elämän tyydyttävyys kuvaa vastaajan arviota elämästään vastaushetkellä. Se saattaa olla tämän vuoksi herkkä mittaamaan erilaisia "satunnaisia" tyytyväisyyteen

vaikuttavia (päivittäisiä) tekijöitä. Voimakkaimman tulkinnan mukaan hyvinvointi pohjaa vastaajan kulloisiinkin tunnetiloihin, eikä mitään yleistä (pitkäaikaista) hyvinvointia olisi olemassa (konstruktiivinen näkemys). Sekä konstruktiivinen että pitkäkestoisen hyvinvoinnin olemassa oloa kannattava näkemys ovat saaneet empiiristä tukea. Pavot & Diener (1993, 4) arvioivat tutkimuksensa pohjalta yleisen subjektiivisen hyvinvoinnin ja elämään tyytyväisyyden olevan sekä ajallisesti (ks. myös Chamberlain & Zika 1992) että ulkopuolisten kognitiivisten tekijöiden suhteen reliaabeli.

On myös arvioitu, että subjektiivinen hyvinvointi on helposti kysymys, mitä ei haluta paljastaa tutkijalle. Puhutaan "onnellisuusmuurista" (esim. Andrews & Withey 1976, 280; Karisto 1984, 29; Roos 1978; 1988a), jota ihminen haluaa esittää ulospäin. Tämä on eräs keskeinen tekijä kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimustradition eriytymiselle, ainakin hyvinvointitutkimuksen alueella. Roosin (1988a, 141) mukaan onnellisuusmuuri on subjektiivisesti konstruoitu psyykkinen rakenne, jonka tarkoituksena on estää muita näkemästä tai arvioimasta yksilön tai hänen perheensä elämää.

"Onnellisuusmuuri" (ollessaan oikeasti olemassa) aiheuttaa empiiriselle muuttujapohjaiselle tutkimukselle yhden ongelman³², mittarin vinouden. Ts. vaihtelu muuttujassa jää melko vaatimattomaksi, jolloin eroja ryhmien välillä ei helposti pääse syntymään. Suhteellisesti tarkastellen elämän epätyytyttävyyys ei juurikaan vaihtelee sosiaaliluokittain. Toinen hieman ongelmallinen seikka mittarissa on sen keskimmäisen luokan tulkinta. Mitä vastaaja on tarkoittanut ilmoittaessaan elämäänsä tyytyväisyyden olevan 'ei epätyytyttävä, mutta ei tyydyttäväkään'?

³²Ongelma on lähinnä "esteettinen". Teknisesti onnellisuusmuuri ei systemaattisena ilmiönä vaikuta subjektiivisen ja objektiivisen väliseen riippuvuuteen (Pöntinen 1983, 156).

Tulos, että kahdeksan ihmistä kymmenestä ilmoittaa olevansa elämäänsä tyytyväinen lienee hyväksyttävä asia. Voidaan kuitenkin aiheellisesti kysyä miksi joka viides ihminen Suomessa ei ole tai ei voi olla tätä mieltä. Heitä on satoja tuhansia. Tässä suhteessa puhe onnellisuusmuurista ja sen oletetusta tyytyväisyystasoa kohottavasta vaikutuksesta ovat ehkä sittenkin semanttista saivartelua?

Sijaitseeko tämä tila jatkumolla 'tyytyväinen - tyytymätön' vai tarkoitetaanko sillä kykenemättömyyttä ilmaista elämään tyytyväisyyttä, jolloin luokan tulkinta vastaisi 'en osaa sanoa' -luokkaa. Yksi mahdollinen tulkinta on myös se, että vastaajan mielipide vaihtelee ajan tai tilanteen mukaan. Toisena hetkenä vastaaja on tyytyväinen ja toisena tyytymätön. Toisessa tilanteessa vastaaja on elämäänsä tyytyväinen ja toisessa tilanteessa ei. Elämän tyydyttävyyden varianssin tarkastelu keskittyy pääosin vaihtoehtojen 'melko' ja 'hyvin' väliseen vertailuun. Tämä ei kuitenkaan estä tarkastelemasta tyydyttävyyden muutoksia eri elämäntilanteissa.

Hieman alle 80 prosenttia väestöstä kokee elämänsä melko tai hyvin tyydyttäväksi. Vastaava tulos on saatu koko maan väestön kattavassa vuosina 1989 ja 1995 tehdyissä tutkimuksissa (Juuti 1996, 151). Elämänsä kokevat melko tai hyvin tyydyttäväksi erityisesti ylemmät toimihenkilöt. Elämänsä epätydyttäväksi kokee noin seitsemän prosenttia väestöstä ja elämän tyydyttävyys vaihtelee 14 prosentilla. Heikkilän (1990, 174) käyttämässä vuoden 1986 ELO-aineistossa yli 15-vuotiaasta väestöstä 5,4 prosenttia oli elämäänsä melko tai erittäin tyytymätön. Työntekijöiden elämään tyytyväisyys vaihtelee useimmin: heistä vajaa viidennes ilmaisee ettei elämä ole epätydyttävää muttei tyydyttävääkään. Elämän epätydyttävyys on samalla tasolla kaikissa sosiaaliluokissa. Kuten myöhemmin havaitaan, ovat sosiaaliluokat varsin erilaisia toistensa kanssa monin eri tavoin mitaten. Tämän vuoksi elämän tyydyttävyyttä analysoitaessa on otettava huomioon näiden muiden tekijöiden mahdollinen yhteys (pelkän sosiaaliluokan lisäksi) elämän tyydyttävyyteen.

Taulukko 19. Elämän tyydyttävyys sosiaaliluokittain (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	keski- määrin
Elämän tyydyttävyys 1991/92 (p<.01/ ei test. edell.)								
Hyvin epätydyttävä	-	-	1	1	2	1	3	1
Melko epätydyttävä	8	9	10	6	7	3	8	7
Ei epätydyttävä/ei tyydyttävä	10	15	4	14	20	13	11	15
Melko tyydyttävä	69	53	63	66	58	69	70	62
Hyvin tyydyttävä	13	24	23	13	14	14	8	15
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
N	67	81	128	326	446	87	37	1172

Elämän tyydyttävyys 1996 (p<.02/ei test. edell.)

Hyvin epätydyttävä	2	4	2	1	2	1	4	2
Melko epätydyttävä	2	5	4	5	6	7	2	5
Ei epätydyttävä/ei tyydyttävä	7	12	10	11	19	12	17	14
Melko tyydyttävä	61	62	59	62	61	57	56	60
Hyvin tyydyttävä	28	17	26	21	13	23	22	19
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
N	46	82	141	362	495	147	54	1327

Elämän tyydyttävyys on pysynyt varsin samalla tasolla laman aikana tarkasteltaessa muutoksia sosiaaliluokittain. Ainoa tilastollisesti melkein merkitsevä muutos (p<.06) on tapahtunut ylempien toimihenkilöiden elämän tyydyttävyydessä. Tässäkin ryhmässä ainoa liukuma on tapahtunut luokasta 'melko epätydyttävä' luokkaan 'ei epätydyttävä, mutta ei tyydyttäväkään'. Tulkintaa tälle on vaikea sanoa. Vastaava elämän laatuarviointien varsin vähäinen muutos on havaittu myös vuosien 1989 ja 1995 välillä (Juuti 1996, 151). Lamalla sinällään ei näytä olevan suoraa yhteyttä elämään tyytyväisyyteen.

Tarkasteltaessa muutoksia elämänsä hyvin tyydyttäväksi kokeneiden osalta, on havaittavissa selviä muutoksia kahden ajankohdan välillä. Elämänsä hyvin tyydyttäväksi kokeneiden osuus on kasvanut 15 prosentista 19 prosenttiin. Selvimmin elämänsä hyvin tyydyttäväksi kokeneiden osuus on lisääntynyt vuodesta 1991/92 vuoteen 1996 maanviljelijöiden (13 vs. 28), alempien toimihenkilöiden (13 vs. 21) ja opiskelijoiden (14 vs. 23) ryhmissä. Hyvin tyytyväisten osuus on taas laskenut yrittäjien (24 vs. 17) ryhmässä.

Seuraavassa kuvaillaan lyhyesti kaksi henkilöä, jotka ovat ilmoittaneet kokevansa elämänsä 'hyvin epätydyttäväksi'. Näiden tapausten kautta on ehkä mahdollista arvioida jollain tavoin sitä, missä vaiheessa suomalainen aikuinen toteaa olevansa elämäänsä tyytymätön. Kuvaukset on koottu useamman haastattelulomakkeen tiedoista sekä henkilöiden kommentteista eri puolilta lomaketta, kuitenkin niin, että tapaukset ovat mahdollisia.

Tapaus 1. Noin 40-vuotias mies, avioliitossa ja kolme lasta. Koulutuksena kansakoulu ja ammattikoulu. Kouluttautunut kahteen eri

ammattiin työuransa aikana mutta joutunut jäämään työkyvyttömyyseläkkeelle tuki- ja liikuntaelinsairauksien vuoksi. Henkilö kärsii myös masennuksesta. Perheen tulot riittävät 'erittäin huonoon' toimeentuloon ja viime vuosina perheen tulot ovat olleet menoja pienemmät, minkä vuoksi perhe on joutunut muuttamaan huonompaan asuntoon ja tinkimään myös terveydenhuollosta ja ravinnosta. Miehen läheinen on tehnyt itsemurhan. Yksi perheen lapsista on synnynnäisesti vakavasti sairas ja vaatii jatkuvaa hoitoa. Mies ei kuitenkaan koe hoitoa liian rasittavaksi. Mies on katkera siitä ettei saa toimeentulotukea, koska siinä ei oteta huomioon asunnon velkojen lyhennyksiä. Samoin katkeruutta herättää entisen omistusasunnon hinnan romahtaminen. Mies ei ajattele juurikaan tulevaisuuttaan, mutta milloin ajattelee se tuntuu hyvin epävarmalta ja pelottavalta. Mies kokee olonsa hyvin turvattomaksi useimmilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla. Perhe on pitänyt miehen kuitenkin elämässä kiinni: 'onneksi on vielä perhe kasassa'.

Tapaus 2. Noin 50-vuotias nainen. Eronnut vuoden 1992 jälkeen. Yksinhuoltaja, kaksi kouluikäistä lasta. Peruskoulutukseltaan hän on ylioppilas ja omaa opistotasoisien tutkinnon. On ollut työssä koko 1990-luvun ja omaa suhteellisen hyvät palkkatulot. Tulot riittävät kuitenkin vain huonoon toimeentuloon korkeista asumiskustannuksista ja entisen miehen aiheuttamista veloista johtuen. Tämän vuoksi nainen on joutunut laskemaan elintasoaan ja myymään omaisuuttaan selvitäkseen. Suhteellisen korkeiden tulojen vuoksi nainen putoaa erilaisten tukijärjestelmien väliin. Erilaisia psykosomaattisia oireita on usein ja nainen kärsii masennuksesta. Naisen ongelmat selittyvät entisen miehen alkoholiongelmasta. Mies häiritsee naisen elämää eron jälkeenkin. Nainen arvioi kokemuksensa pohjalta, etteivät viranomaiset auta alkoholistin perheenjäseniä ja apu on viimeisten yli kymmenen vuoden aikana muuttunut joustamattommaksi. Nainen ihmettelee palvelujen tarjonnan runsautta ja sitä ettei apua kuitenkaan saa kun sitä tarvitsisi. Nainen on ongelmien kasautuessa nähnyt "kuoleman parhaana vaihtoehtona". Nainen pelkää omien voimiensa pettävän, jolloin lapset joutuisivat yhteiskunnan huollettaviksi. Tässäkään tilanteessa nainen ei katso viranomaisten antavan tukea hänen ponnistelulleen. Myös "sukulaiset ja ystävät hyljeksivät alkoholistin perhettä". Nainen ajattelee vain kuluvaan päivää, "muuten en jaksaisi".

Molemmissa edellä kuvatuissa tapauksissa on runsaasti erilaisia elämään

tyytyväisyyttä heikentäviä tapahtumia. Molemmissa niissä on kuitenkin yksi selvä ongelma, joka on synnyttänyt muita elämää hankaloittavia tilanteita. Miehen työkyvyttömäksi tulo laukaisi perheen taloudelliset ongelmat. Naisen ongelmien taustalla on taas entisen aviopuolison alkoholismi, jonka seurauksena nainen on velkaantunut ja kokee edelleen puolison taholta väkivaltaa ja uhkailua. Molemmat henkilöt ovat menettäneet jossain määrin otteen omaan elämäänsä ja he kokevat ulkopuolisen maailman säätelevän heidän elämäänsä ja tulevaisuuttaan. Kynnys sanoa, että on elämäänsä erittäin tyytymätön näyttää olevan suhteellisen korkealla.

4.2.2 Elämään tyytyväisyyttä selittävät tekijät

Kuten edellä taulukosta 19 voidaan havaita, ovat erot elämän tyydyttävyydessä sosiaaliluokkien välillä varsin pieniä. Elämän tyydyttävyyden jakauma on myös melko vino painottuen elämän tyydyttäväksi kokemiseen. Muutosta tässä jakaumassa ei ole havaittavissa yleisellä tasolla eikä sosiaaliluokittain. Tämän vuoksi ei ole mielekästä tarkastella sosiaaliluokkaa samanaikaisesti 'kolmansien muuttujien' kanssa. Elämään tyytyväisyyden ja sosiaaliluokan välistä suhdetta elaboroidaan myöhemmin elämäntapahtumien tarkastelun yhteydessä.

Seuraavassa tarkastellaan mitkä tekijät yksittäin ja yhdessä vaikuttavat selvimmin elämän tyydyttävyyteen. Taulukkoon 20 on koottu tarkastellut tekijät. Elämän tyydyttävyyden kokemusta tarkasteltiin sukupuolen, parisuhteeseen liittyvien tekijöiden, koulutuksen, asumiseen liittyvien tekijöiden, tulojen ja toimeentulon, terveydentilan sekä "sosiaaliryhmän" mukaan. Sosiaaliryhmä-muuttujan luokat kuvaavat työelämää ja sen ulkopuolisia ryhmiä. Ulkopuolisia ryhmiä ovat opiskelija, kotiäiti/-isä ja eläkeläinen. Työelämän ryhmät ovat työssä ja työttömänä. Kaikissa analyyseissä ikä on ollut kovariaattina.

Taulukossa 20 kuvailuista tekijöistä muodostettiin malli mahdollisten keskinäisten riippuvuussuhteiden analysoimiseksi. Elämän tyydyttävyyttä selittävien tekijöiden määrää karsittiin rajaamalla käsitteellisesti samaa aihepiiriä mittaavista muuttujista toinen (muut) pois ja jättämällä analyysin ulkopuolelle tekijät, joilla ei näyttänyt

olevan yksinään yhteyttä elämän tyydyttävyyteen. Pois jätettiin tilastollisen merkitsevyyden alhaisuuden perusteella lasten lukumäärä (0, 1, 2, 3+ lasta), asuinalue (ydinkeskusta, esikaupunki, keskusta, taajama, haja-asutusalue) ja asunnon tyyppi (kerros-, omakoti-, rivitalo).

Taulukko 20. Elämään tyytyväisyyden vaihtelu eri väestöryhmissä.

	F	P<
Sosiaaliluokka	5.9	.000
Sukupuoli	23.7	.000
Siviilisääty	7.8	.000
Avoliittojen määrä	7.6	.000
Lasten lukumäärä	0.7	.569
Ruokakunnan koostumus	7.5	.000
Ammattikoulutus	5.2	.000
Asuinalue	1.5	.214
Asunnon tyyppi	0.9	.422
Asunnon omistussuhde	31.9	.000
Nettotulot	6.4	.000
”Sosiaaliryhmä”	25.9	.000
Tulojen riittävyys	132.7	.000
Pitkäaikaissairaus	31.0	.000
Subjekttiivinen terveydentila	57.5	.000

Mukaan analyysiin otettiin seuraavat tekijät:

- sukupuoli (mies, nainen)
- ruokakunnan koostumus (yksin, vanhempien kanssa, yksinhuoltaja, puolison kanssa, puolison ja lasten kanssa)
- ”sosiaaliryhmä” (opiskelija, työssä, työtön, eläkeläinen)
- taloudellinen toimeentulo (huono, kohtuullinen, hyvä)
- yleinen terveydentila (erittäin hyvä, melko hyvä, keskinkertainen, melko tai erittäin huono)

Varianssianalyyseissä tarkasteltiin ensin mukaan valittujen muuttujien päävaikutukset ja tämän jälkeen toisen asteen interaktiovaikutukset. Kaikki päävaikutukset olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä erottelijoita.

Interaktiovaikutuksia muodostui sukupuolen ja terveydentilan välille, terveydentilan ja kotitalouden koostumuksen välille, sekä sosiaaliryhmän ja taloudellisen toimeentulon välille.

Elämään tyytyväisyyttä selittäviä tekijöitä näyttävät olevan ensisijassa kokemus omasta terveydentilasta ja taloudellinen toimeentulo. Näitä heikompia selittäviä tekijöitä ovat ruokakunnan koostumus, elämänvaihe ja sukupuoli. Interaktiovaikutukset ovat selitysvoimaltaan saman suuruisia edellisten kanssa. Seuraavassa esitetään suurimmat erot tekijöittäin adjustoiduista keskiarvoista laskettuna (muiden tekijöiden vaikutus vakioitu). Interaktiovaikutuksia on tarkasteltu kuvioissa varianssianalyysin parametriestimaattien avulla.

Erittäin hyväksi terveydentilansa kokevien elämän tyydyttävyys on 1,24ertainen terveydentilansa huonoksi kokeviin verrattuna. Hyvään taloudelliseen toimeentuloon yltävien elämän tyydyttävyys on 1,26ertainen verrattuna huonoon toimeentuloon yltäviin. Kotitaloustyyppien välillä suurin ero on yksinhuoltajien ja lapsettomien parien välillä: lapsettomien parien elämän tyydyttävyys on 1,13ertainen yksinhuoltajiin verrattuna. Elämänvaiheittain tarkasteltuna suurin ero on eläkeläisten (opiskelijoiden) ja työttömien välillä. Eläkeläisten elämän tyydyttävyys on 1,16ertainen työttömien elämän tyydyttävyteen verrattuna. Työelämän epävarmuuden on todettu alentavan myös työtyytyväisyyttä (Nätti ym. 1997). Naisten tyytyväisyys on 1,06ertainen miesten tyytyväisyyteen verrattuna.

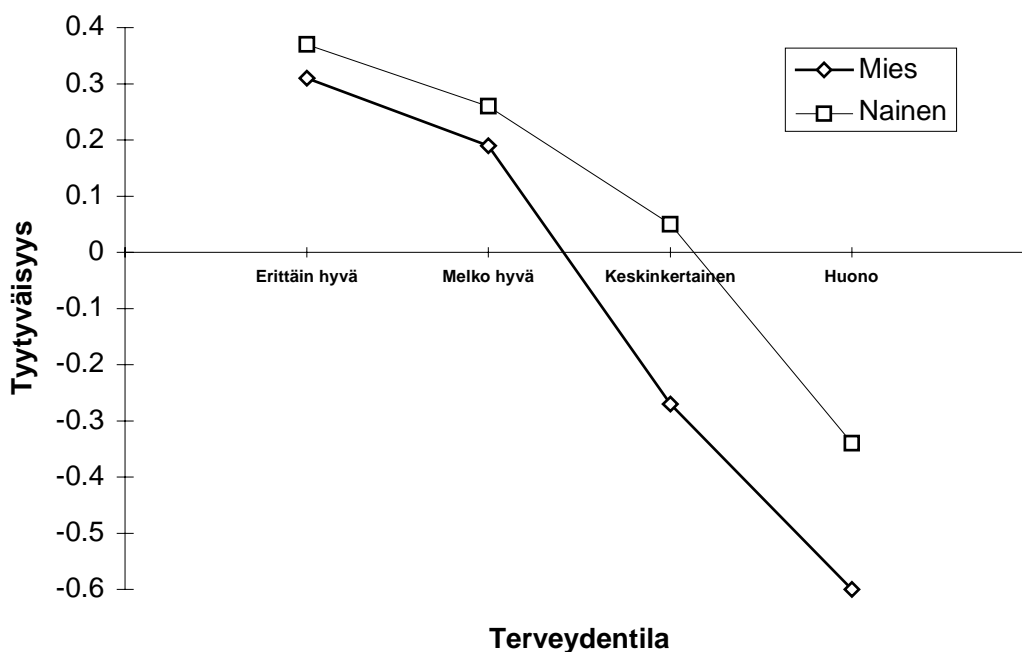
Taulukko 21. Elämään tyytyväisyyttä selittävät tekijät. Varianssianalyysi, ikä kovariaattina (n.s.)

	SS	F	P<
Terveydentila (M33)	61.0	38.1	.000
Toimeentulo (M21)	51.8	48.5	.000
Ruokakunta (M9)	20.1	9.38	.000
Sosiaaliryhmä (M13)	19.9	12.39	.000
Sukupuoli (M1)	10.6	19.8	.000
M33*M9	17.9	2.8	.001
M13*M21	12.5	3.9	.001
M1*M33	5.4	3.4	.02
Malli	345.7	18.5	.000
Kokonaissumma	1555.9		
R ²	.222		

Terveydentila ja toimeentulon taso ovat selvästi kaksi vahvimmin elämään tyytyväisyyttä selittävää tekijää³³. Näitä molempia voidaan pitää suhteellisen vahvoina resursseina, joiden varaan muu elämä rakentuu. Samalla ne kertonevat myös yhteiskunnasta ja siinä vallitsevista arvoista: ihmiset ovat tyytyväisiä (heitä arvostetaan) kun heillä on rahaa ja terveyttä. Suomalaiset vaikuttavat tämän perusteella olevan varsin suorituskeskeisiä: vahvoilla resursseilla varustetut ihmiset ovat elämäänsä tyytyväisimpiä. Viimeisessä tulosluvussa (4.3.2) voidaan tarkastella miten nämä resurssit selittävät ihmisen tyytyväisyyttä kun myös rakenteellisia ja psyykkisiä tekijöitä sekä elämäntapahtumia tarkastellaan samanaikaisesti.

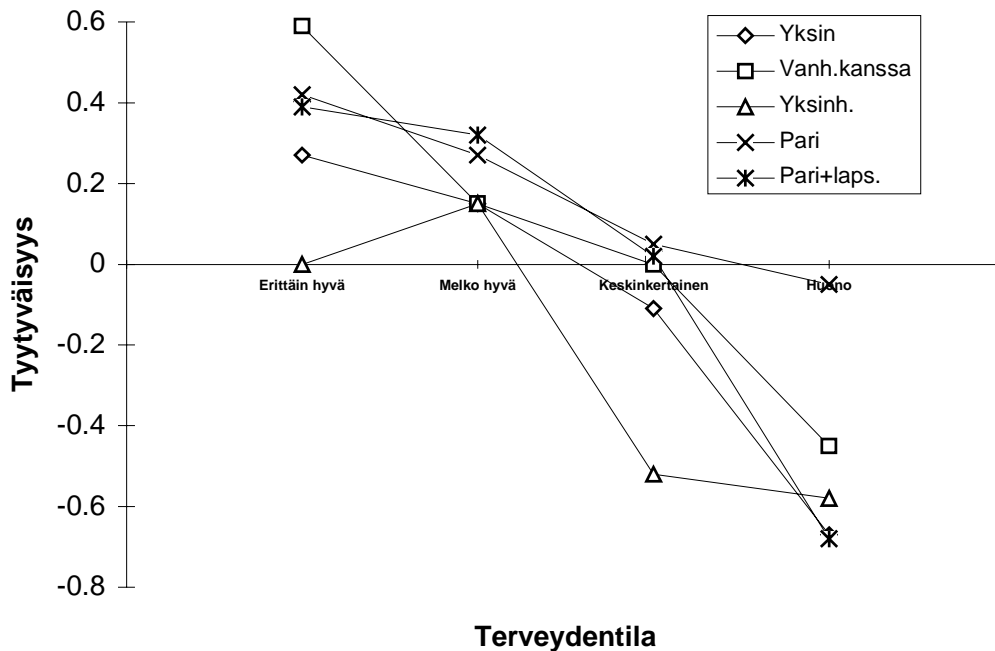
Terveydentilan ja elämän tyydyttävyyden välinen yhteys on erilainen miehillä ja naisilla. Terveydentilan yhteys elämän tyydyttävyyteen vaihtelee myös kotitalouden tyyppin mukaan. Toimeentulon ja elämän tyydyttävyyden välinen yhteys on erilaista riippuen siitä millaisessa elämänvaiheessa henkilö on. Näitä interaktiovaikutuksia tarkastellaan seuraavissa graafisissa kuvioissa.

³³ Toisaalta näin suoritettu kausaalinen päätelmä saattaa olla virheellinen kuten Koivumaa-Honkasen (1998) tulokset tyytyväisyyden vaikutuksesta terveyteen osoittavat.

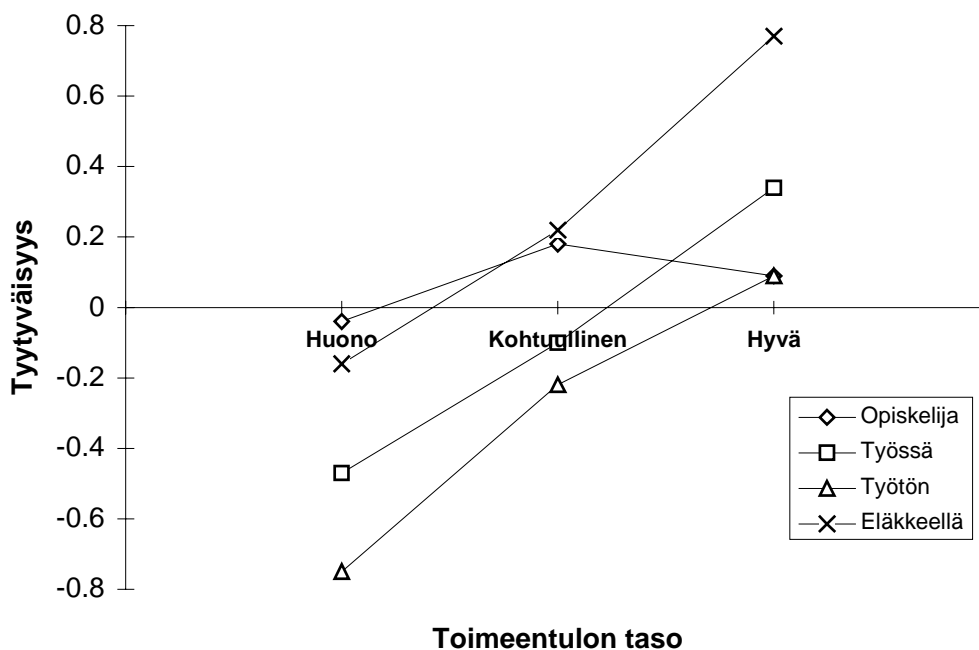
Kuvio 16. Tyytyväisyyden ja subjektiivisen terveydentilan välinen riippuvuus miehillä ja naisilla.

Elämän tyydyttävyyden aste on erilainen terveydentilaltaan erilaisilla miehillä ja naisilla. Ero sukupuolten välillä on suhteellisen pieni hyväkuntoiseksi itsensä kokevilla henkilöillä. Sen sijaan keskinkertaisen tai huonon terveydentilan omaavat miehet ovat elämäänsä selvästi vähemmän tyytyväisiä kuin vastaavan kuntoiset naiset. Miesten elämän tyydyttävyyden on suuremmin yhteydessä terveydentilaan kuin naisten.

Kuvio 17. Tyytyväisyyden ja subjektiivisen terveydentilan välinen riippuvuus eri tyyppisissä kotitalouksissa.

Toinen terveydentilan ja elämän tyydyttävyyden välistä yhteyttä sekoittava tekijä on kotitalouden tyyppi, mikä kuvastaa paljolti henkilön lähi-ihmissuhteita ja asemaa perheyhteisössä. Tyytyväisimpiä elämäänsä ovat lapsettomat parit. Heidän elämän tyydyttävyytensä ei laske huonokuntoisenakaan alle väestön keskimääräisen tyytyväisyyden. Puolison ja lasten kanssa asuvien, yksin asuvien ja vanhempien kanssa asuvien elämän tyydyttävyyks vähenee melko tasaisesti, laskien kuitenkin selvästi huonokuntoisten ryhmässä. Yksinhuoltajien kohdalla terveydentila näyttää vaikuttavan kaikkein selvimmän elämän tyydyttäväksi kokemiseen. Jo vain keskinkertaiseksi kuntosaa arvioivien yksinhuoltajien elämän tyydyttävyyks on selvästi keskimääräistä alhaisempi. Lapsistaan yksin vastuuta kantavan terveydentila on lähes suorassa yhteydessä toimeentuloon ja lasten huoltamisessa jaksamiseen.

Kuvio 18. Tyytyväisyyden ja toimeentulotason välinen riippuvuus eri elämänvaiheissa elävillä.

Kolmas interaktio on havaittavissa toimeentulon ja elämänvaiheen välillä. Elämään tyytyväisyys on eri tavoin yhteydessä toimeentuloon eri asemassa olevien ihmisten kesken. Vähäisin yhteys toimeentulon ja elämään tyytyväisyyden välillä on havaittavissa opiskelijoiden keskuudessa. Eläkkeellä olevat ovat myös suhteellisen tyytyväisiä elämäänsä vaikka toimeentulo olisi niukkaakin. Eläkkeellä olevat hyvän taloudellisen toimeentulon omaavat kokevat elämänsä kaikkein tyydyttävimmäksi. Alhaisin tyytyväisyyden taso on työttömällä. Vaikka toimeentulo olisi hyväkin, on heidän elämään tyytyväisyytensä keskimääräisellä tasolla. Työssä olevien elämän tyydyttävyyden taso noudattelee työttömien vastaavaa eri toimeentulon tasoilla ollen kuitenkin korkeammalla tasolla. Toimeentulo on näillä kahdella ryhmällä samalla tavoin yhteydessä elämän tyydyttäväksi kokemiseen. Myös eläkeläisillä yhteys on saman suuntainen. Opiskelijoilla sen sijaan elämän tyydyttävyyden muodostuu muista kuin taloudellisista tekijöistä.

4.2.3 Subjektiiivisen hyvinvoinnin muutokset

Muutoksia 1990-luvulla tarkastellaan kolmen tekijän osalta. *Ensinnäkin* tarkastellaan elämään tyytyväisyyttä vuosina 1991/92 ja 1996. Tuloksena voidaan verrata elämään tyytyväisyyden tasoa mainittuina vuosina. Tämä tasotarkastelu suoritetaan kohorttianalyysin keinoin selvittäen samalla miten ikä, sukupolvi, sukupuoli ja sosiaaliluokka ovat yhteydessä elämään tyytyväisyyteen ja sen muutokseen. *Toiseksi* tarkastellaan edelliselle tarkastelulle analogisesti (kohorttianalyysin tapaan) kokemusta elämän kulkusuunnasta. Tämä tarkastelu mahdollistaa aikaperspektiivin venyttämisen 1980-luvun lopulle asti, jolloin on mahdollista arvioida lamaa ”ennen - jälkeen” -asetelman mukaisesti. *Kolmanneksi* tarkastellaan muutoksia hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla vuoden 1996 aineistolla. Tässä aineistossa vastaajia on pyydetty arvioimaan hyvinvoinnin tilaa vastaushetkestä viiden vuoden takaiseen tilaan. Tässä arviossa yhdistyvät subjektiivinen ja objektiivinen hyvinvointi objektiivisen hyvinvoinnin oletettavasti kuitenkin painottuessa enemmän.

4.2.3.1 Kohorttianalyysi

Miten elämään tyytyväisyys on muuttunut laman aikana? Onko laman pitkittyminen vaikuttanut samalla tavoin eri sukupolvien kokemaan elämän tyydyttävyyteen? Onko iän yhteys elämään tyytyväisyyteen pysynyt samana, vai onko esimerkiksi eläkkeelle siirtyminen eri tavoin yhteydessä elämän tyydyttäväksi kokemiseen laman alussa ja nousukauden orastaessa? Tämän tapaisiin kysymyksiin etsitään vastausta paneelitutkimuksen keinoin. Kyseessä ei ole ”puhdas” paneelitutkimus johtuen erillisistä otoksista. Aineistoa on kuitenkin mahdollista analysoida kohorttianalyysin tapaan joidenkin suhteellisen pysyvien tekijöiden suhteen. Kohorttianalyysia onkin sanottu kvasipaneliasetelmaksi (quasipanel design) (Evan 1959). Kohorttiasetelmassa samat henkilöt eivät ole mukana kaikissa (molemmissa) mittauksissa, mutta otoksen perustat ovat samat kaikilla kerroilla. Analyysissä tarkastellaan sekä elämän tyydyttävyyttä että elämäntulon suuntaa kahtena mittausajankohtana ikäryhmittäin, syntymäkohortin, sukupuolen ja sosiaaliluokan

mukaan.

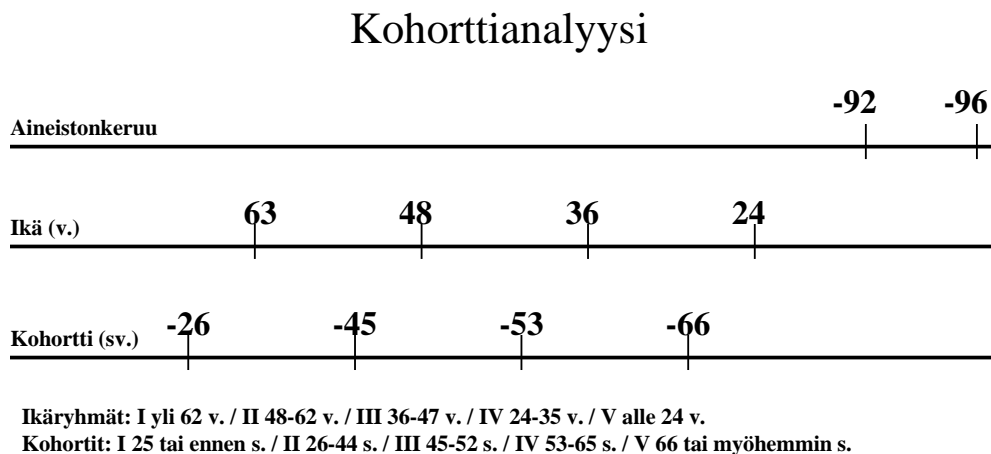
Yhteiskunnan historiallisen vaiheen (poikkileikkausaineistot), yksilön iän ja sukupolven vaikutukset on vaikea erottaa toisistaan, erityisesti iän ja sukupolvivaikutuksen osalta. Edustavathan vastaajat samaan aikaan sekä ikäryhmäänsä että sukupolveaan. Kuitenkin tulosten tulkinnan ja erityisesti tulevaisuuden ennustamisen yhteydessä on suuri merkitys ymmärretäänkö tuloksia ikä- vai sukupolviperusteisesti. Tulosten tulkinnassa voi tehdä virhepäätelmiä, joita sanotaan *sukupolvivirhepäätelmäksi*, *elinvaihevirhepäätelmäksi* ja *kohorttikeskeisyydeksi*. Sukupolvivirhepäätelmässä tulkitaan jotkin ominaisuudet sukupolvelle tyypillisiksi vaikka ominaisuudet todellisuudessa muuttuvat iän mukana. Elinvaihevirhepäätelmässä oletetaan nuorten ominaisuuksien liittyvän heidän elämäntilanteeseensa, vaikka ne todellisuudessa ovatkin sukupolvisidonnaisia. Kohorttikeskeisyydestä on kyse, kun seurataan ajassa yhden kohortin muutoksia ilman vertailua muihin kohortteihin. (Siurala 1994, 142-151.)

Kohorttitutkimuksessa on ajankohtaan, iän ja kohortin vaikutusten erittelyn kautta mahdollista tutkia yhteiskunnallisia muutoksia ja niiden lähteitä (Hastings & Berry 1979, 14). Kohorttianalyysi on muutosten tutkimisessa lähellä trenditutkimusta, mutta trenditutkimus tyytyy muutosten kuvaamiseen kohorttianalyysin pyrkiessä selittämään muutosta (Evan 1959, 237-238).

Ihmiset tekevät (huomaamattaan) kohortin sisäisiä vertailuja siitä miten he ovat menestyneet elämässään muihin ikäisiinsä verrattuna. Kohorttien välillä voidaan verrata eri kohorttien ”makroelämäkertoja”. Kohorttianalyysissä yksittäinen vastaaja ei ole tutkimusyksikkö vaan laajemman tutkimusyksikön osa. Kohorttien muodostaminen on suhteellisen mielivaltaista, tutkijan harkinnassa oleva asia. Voidaan puhua esimerkiksi syntymäkohorteista, koulutuskohorteista tai sukupolvista kohortteina. Aika, ikä ja kohortti ovat aina matemaattisesti toisistaan määritettävissä kaavan kohortti (K) = ajankohta (A) - ikä (I), minkä vuoksi niitä ei voi matemaattisesti erottaa toisistaan (Hastings & Berry 1979, 1 - 4.) Eri vaikutusten sekoittumisen estämiseksi on esitetty yhden tekijän vakiointia vuorollaan (esim. Schaie 1965; Baltes 1968). Mason et al. (1973) on pitänyt tätä

kuitenkin lähinnä ristiintaulukointiin liittyvänä ongelmana ja todennut, että kolmea tekijää on syytä analysoida samanaikaisesti esimerkiksi MCA-analyysin avulla. Tätäkään tapaa ei kuitenkaan voida pitää yleisenä ratkaisuna vaikutusten sekoittumiseen kuten artikkelista käyty keskustelu osoittaa (Mason et al. 1973; Glenn 1975).

Kuviossa 19 esitetään miten edellä käsitelty kohortti-, aika ja ikävaikutuksen sekoittuminen on pyritty tässä tutkimuksessa eliminoimaan. Keskeistä on se, että sukupolvilla ja ikäryhmillä on eri katkaisukohtat, jolloin yhden ikäryhmän vastaajat sijoittuvat kahteen eri syntymäkohorttiin. Näin on molemmissa aineistoissa, eivätkä sukupolvi- ja ikäryhmä vastaa toisiaan.

Kuvio 19. Aineiston jaottelu ajankohdan, iän ja syntymävuoden mukaan.

Aineistot on jaettu sekä haastatteluhetken iän että syntymävuoden suhteen viiteen luokkaan. Ensimmäisen sukupolven muodostavat ennen vuotta 1926 syntyneet henkilöt ja toisen vuosina 1926 - 1944 syntyneet. Nämä kaksi ryhmää yhdessä ovat lähellä Roosin (1988b, 26) määrittelemää 'pulan, sodan ja jälleenrakennuksen' sukupolvea. Ensimmäinen sukupolvi on viettänyt nuoruusvuotensa sodan aikana ja toinen sotien jälkeisenä aikana. Kolmas sukupolvi on syntynyt välittömästi toisen maailmansodan jälkeen, vuosina 1945 - 1952. Heidän elämänsä on leimannut siirtyminen maalais- ja työläisoloista toimihenkilöiksi (Roos 1988b, 26;

vrt. 'suuren murroksen sukupolvi). Neljäs sukupolvi on syntynyt vuosina 1953 - 1965. He ovat viettäneet nuoruusvuotensa hyvinvointivaltion 'nousun' aikoihin 1970 ja -80 -luvun kahta puolen. Tämä vastaa Roosin 'lähiöiden ja koulutuksen' sukupolvea. He ovat paljolti maaltamuuttaneiden lähiöläisten jälkeläisiä. Heidän koulutustasonsa on selvästi vanhempiaan korkeampi. Viidennen sukupolven muodostavat vuoden 1965 jälkeen syntyneet henkilöt. Heidän nuoruusvuosiaan on leimannut Suomen kansantalouden vahvan kasvun tuoma taloudellinen hyvinvointi ja ilmapiiri.

Ensimmäisen sukupolven nuorimmat edustajat olivat vuoden 1991/92 aineistonkeruussa 67 vuoden iässä ja vuoden 1996 aineistonkeruussa 71-vuotiaita. Toisen sukupolven nuorimmat olivat eri aineistonkeruissa osapuilleen 55 ja 59 vuoden iässä. Nuorimmat vastaajat kolmannesta sukupolvesta olivat vuonna 1991/92 iältään 40- ja vuonna 1996 44-vuotiaita. Neljännen sukupolven nuorimmat vastaajat olivat 27 ja 31 vuoden iässä eri haastatteluajankohtina. Viidennen sukupolven vastaajat olivat tätä nuorempia. Ikäryhmät muodostettiin siten että niiden katkaisukohtat sijaitsivat jokseenkin sukupolvien keskikohtissa. Näin muodostui viisi ikäryhmää: 63-vuotiaat ja tätä vanhemmat, 48 - 62 -vuotiaat, 36 - 47 -vuotiaat, 24 - 35 -vuotiaat sekä 24 -vuotiaat ja tätä nuoremmat.

Muutokset elämään tyytyväisyydessä ovat kaiken kaikkiaan varsin pieniä. Tyytyväisyyden varianssista saadaan selitettyä ajan, iän ja sukupolven avulla vain hyvin pieni osa. Malli, jossa edellisten lisäksi on mukana sukupuoli ja sosiaaliluokka sekä näiden tilastollisesti merkitsevät interaktiovaikutukset selittää tyytyväisyyden varianssista ainoastaan viisi prosenttia. Elämän tyydyttäväksi kokeminen ei tämän perusteella juurikaan kiinnity yhteiskunnalliseen tilanteeseen, ikään, sukupolveen, sukupuoleen tai sosiaaliluokkaan. Tulos voi viitata yksilöllisempien tekijöiden merkitykseen tyytyväisyyden muodostumisessa. Tulos saattaa viitata myös siihen, että vertailukohtat ja arviointistandardit vaihtelevat tarkastelluissa ryhmissä (ks. luku 1.3). Alhaisen selitystason vuoksi tuloksia ei käydä tässä läpi. Sen sijaan jatkossa tarkastellaan muutokselle herkemmän, ja samalla mahdollisesti konkreettimman, mittarin avulla muutoksia elämän kulkusuunnassa.

Taulukko 22. Elämään tyytyväisyyden muutos. Varianssianalyysi

	SS	F	P<
Aineistonkeruujankoha (AK)	1.5	2.4	.126
Ikäryhmä (IKA)	8.9	3.5	.008
Sukupuoli (SPOLVI)	5.9	2.3	.057
Sukupuoli (M1)	8.3	13.0	.000
Sosiaaliluokka (SESB)	13.4	4.2	.001
AK*IKA	7.7	3.0	.018
AK*SPOLVI	9.8	5.1	.002
SESB*SPOLVI	25.0	2.1	.005
Malli	81.6	3.1	.000
Kokonaissumma	1704.4		
R ²	.048		

Edellisessä analyysissä mallin heikko selitysaste saattaa liittyä myös aineistonkeruujankoha-kohtiin. Nehän ovat molemmat laman eri aikoina kerättyjä aineistoja, jolloin puhdas ”ennen lamaa vs. laman aikana”-asetelma ei ole mahdollinen. Tämän tapainen ennen vs. jälkeen -tarkastelu on mahdollista tehdä toisella samaa ilmiötä kartoittavalla mittarilla. Se kuvastaa vastaajien omaa näkemystä elämän kulkusuunnasta: onko elämä mennyt huonompaan tai parempaan suuntaan vai onko se pysynyt ennallaan viimeisten viiden vuoden aikana. Näin aikaperspektiivi ylittää lamaa edeltävälle ajalle.

Elämään tyytyväisyys ja elämän kulkusuunta mittaavat osin samaa asiaa. Vuonna 1991/92 korreloi elämään tyytyväisyys .34:n voimakkuudella elämän kulkusuuntaan ($p < .000$). Vuonna 1996 korrelaatio oli .36 ($p < .000$).

Elämän kulkusuunnan mittaaminen nostaa selvemmin eroja eri sosiaaliluokkien välillä. Yleisellä tasolla vajaa puolet väestöstä arvioi elämänsä kulkeneen parempaan suuntaan edellisten viiden vuoden aikana. Noin 40 prosenttia väestöstä arvioi elämänsä kulkeneen ennallaan. Noin joka kuudes vastaaja arvioi elämänsä kulkeneen huonompaan suuntaan viimeisten vuosien aikana. Arvio käsittää elämäntilanteen muutokset vuosien 1988 ja 1996 välillä.

Samoin kuin elämän tyydyttävyydessä, myös elämän kulkusuunnan arvioissa ylemmät toimihenkilöt ovat ainoa ryhmä, jonka arviot hieman eroavat eri vuosina. Tilastollisesti merkitseviä muutoksia ei kuitenkaan ole tapahtunut missään sosiaaliluokassa.

Taulukko 23. Elämän kulkusuunta sosiaaliluokittain (%) vuosina 1991/92 ja 1996, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	keski- määrin
Elämän kulkusuunta 1991/92(p<.000)								
Huonompaan suuntaan	21	9	8	13	21	2	8	15
Pysynyt ennallaan	49	40	29	41	38	35	32	38
Parempaan suuntaan	30	51	63	45	41	63	60	47
N	66	82	128	328	447	86	37	1174
Elämän kulkusuunta 1996 (p<.000)								
Huonompaan suuntaan	24	16	12	15	23	8	13	17
Pysynyt ennallaan	47	36	37	40	42	26	44	39
Parempaan suuntaan	29	48	51	45	35	67	43	44
N	45	81	138	361	490	147	54	1316

Keskimääräistä useammin elämänsä arvioivat kulkeneen parempaan suuntaan opiskelijat ja ylemmät toimihenkilöt. Opiskelijoista lähes kaksi kolmannesta ja ylemmistä toimihenkilöistä yli puolet on tätä mieltä. Vakaimmaksi elämänsä kulun arvioivat maanviljelijät. Toisaalta maanviljelijät ovat myös muita sosiaaliluokkia useammin sitä mieltä, että elämä on kulkenut viime vuosina huonompaan suuntaan. Samalla tasolla (n. neljännes) ovat myös työntekijät.

Kohorttianalyysi suoritettiin samoin kuin edellä. Mallissa ovat mukana aineistonkeruujankohhta, vastaajan ikä haastatteluhetkellä, syntymäkohortti, sukupuoli ja sosiaaliluokka sekä näiden tilastollisesti merkitsevät interaktiot.

Elämäkulussa näyttää yleisellä tasolla tapahtuneen muutos. Samoin eri ikäryhmät arvioivat elämänkulun suunnan eri lailla. Arvio elämänkulusta liittyy selvästi

myös siihen historiaan, joka kullakin yksilöllä on sukupolvensa edustajana. Elämänkulun suunta näyttää erilaiselta myös miehillä ja naisilla sekä eri sosiaaliluokissa olevilla. Yhteiskunnallisen tilanteen muutos näyttää vaikuttaneen eri tavoin eri ikäisiin ja eri sukupolviin.

Taulukko 24. Elämän kulkusuunnan muutos. Varianssianalyysi

	SS	F	P<
Aineistonkeruuajankohta (AK)	3.4	7.3	.007
Ikäryhmä (IKA)	7.9	4.2	.002
Sukupolvi (SPOLVI)	11.1	5.9	.000
Sukupuoli (M1)	3.2	6.9	.009
Sosiaaliluokka (SESB)	19.4	8.3	.000
AK*IKA	5.0	2.7	.031
AK*SPOLVI	6.4	4.6	.004
Malli	172.0	16.6	.000
Kokonaissumma	1364.7		
R ²	.126		

Ihmiset arvioivat yleisellä tasolla - ehkä yllättäen - elämänsä kulkeneen vuosina 1991-1996 jonkin verran huonompaan suuntaan kuin vuosina 1987-1992; ts. nousukauden lopun ja ensimmäisten lamavuosien välisellä ajanjaksolla ihmiset eivät ole kokeneet elämänsä kulkunsa huonontuneen niin yleisesti kuin laman pitkittyminen on tehnyt. Tässä mielessä laman alkuvuodet eivät näytä koetelleen 'suurta väestöä' niin paljon kuin laman pitkittyminen. Voi olla, että vuonna 1992 uskottiin laman olevan tilapäinen ja kokonaisarvio rakentui 1980-luvun lopun kehitykseen. Vuosien 1991 ja 1996 välillä moni oli kokenut jonkin laman seurauksen, joka ei poistunut laman heikkenemisen myötä. Arviossa voi tietysti heijastua oman elämänsä kulkun arvion lisäksi yleinen ilmapiiri, jolloin "laman aikana elämän täytyy mennä huonompaan suuntaan".

Ikäryhmittäin tarkastellen elämän koetaan kulkevan parempaan suuntaan nuoremmalla iällä ja huonompaan suuntaan vanhemmalla iällä. Kokemus elämän

kulkusuunnasta on epälineaarinen iän suhteen: nuorilla elämä on mennyt parempaan suuntaan, keski-ikäisillä ei kulkusuunnassa ole juurikaan muutosta ja vanhoilla elämä kulkee yhä huonompaan suuntaan. Erityisesti 24-35-vuotiaat kokevat (nuorempiaankin useammin) elämänsä kulkeneen parempaan suuntaan.

Taulukko 25. Elämän kulkusuunnan muutos. Varianssianalyysi, päävaikutusten parametriesestimaatit. Positiivinen parametri kuvaa elämän kulkemista keskimääräistä parempaan ja negatiivinen huonompaan suuntaan.

Muuttuja/luokka	kerroin	t	P<
Aineistonkeruujankohta (AK)			
1991/92	,0475	2.7	.007
1996	-,0475		
Ikäryhmä (IKA)			
yli 62-vuotiaat	-,3189	-3.5	.001
48-62-vuotiaat	-,2757	-3.4	.001
36-47-vuotiaat	,1635	2.7	.008
24-35-vuotiaat	,2443	4.1	.000
18-23-vuotiaat	,1868		
Sukupuoli (SPOLVI)			
ennen vuotta 1926 syntyneet	-,0806	-0.9	n.s.
vuosina 26 - 44 syntyneet	,1527	1.9	.061
vuosina 45 - 52 syntyneet	-,0833	-1.4	n.s.
vuosina 53 - 65 syntyneet	-,0829	-1.3	n.s.
vuoden 1965 jälkeen syntyneet	,0940		
Sukupuoli (M1)			
mies	-,0368	-2.6	.009
nainen	,0368		
Sosiaaliluokka (SESB)			
maanviljelijä	-,1219	-2.2	.027
yrittäjä	,0714	1.5	n.s.
ylempi toimihenkilö	,1554	4.0	.000
alempi toimihenkilö	,0048	0.2	n.s.
työntekijä	-,1158	-4.5	.000
opiskelija	,0061		

Sukupolven vaikutus elämän kulkusuunnan kokemukseen on yleisellä tasolla varsin lievä (kun iän vaikutus on huomioitu). Kuitenkin vuosina 1926-44 syntyneiden sukupolvi erottuu muita selvästi positiivisemmaksi arvioissaan elämänsä kulkusuunnasta. Tulos on mielenkiintoinen, sillä sekä tätä sukupolvea nuorempi

että vanhempi sukupolvi arvioi elämänsä keskimmäisestä 'huonommaksi'. Mikä erottaa kaksi vanhinta sukupolvea toisistaan? Ensimmäisen sukupolven edustajien nuoruutta, erityisesti miehillä, on leimannut toinen maailmansota ja ponnistelut siinä. Tämän sukupolven vastaajat ovat olleet aineistonkeruuaikoina yli 67 vuoden iässä, jolloin heistä suurin osa on ollut eläkkeellä koko sinä aikana, jota he arvioivat.

Toisen sukupolven edustajien nuoruus on sijoittunut pääasiassa sodan jälkeiseen aikaan. Näin tämä kohortti on ehkä muita selvemmin elänyt suomalaisen yhteiskunnan elintason jatkuvan nousun aikana. Yhteiskunnan keskeisiä toimintoja ja sosiaaliturvan järjestelmiä (esimerkiksi eläkejärjestelmä) on rakennettu paljolti heidän elämäänsä suhteuttaen. He ovat eläneet lineaarisen elämänsä mallin mukaan, johon on liittynyt täystyöllisyys. Tätä kuvaamaan on alettu puhua "työmarkkinasukupolvesta" (esim. Väisänen 1995). Jatkossa on syytä analysoida tarkemmin kohorttien välisiä eroja selittäviä tekijöitä.

Toisen sukupolven haastatteluissa nuorimmat heistä ovat olleet noin 55 vuoden iässä. Näin toisen sukupolven arviot elämän kulkusuunnasta sijoittuvat 50 ja 66 ikävuoden väliin. Tähän elämänsä vaiheeseen sijoittuu monia merkittäviä tekijöitä, mutta eräs keskeisimmistä lienee eläkkeelle siirtyminen (esim. Kotakari 1991). Suomalaiset siirtyvät eläkkeelle kansainvälisesti vertaillen suhteellisen nuorina. Tämä kertonee, paitsi järjestelmien eroista myös halukkuudesta siirtyä pois työelämästä mahdollisimman nuorena. Näkökö tämä työelämästä 'pois pääsy' toisen sukupolven arvioissa, vai onko ensimmäinen sukupolvi menettänyt terveystensä taistelu- ja kotirintamilla, mikä heijastuisi tämän hetken vastauksissa? Vai näkökö tuloksessa "työmarkkinasukupolven" lineaarisen elämänsä vaikutus? Eläkkeelle siirtymisen on todettu yleensäkin, etenkin miehillä, nostavan arviota elämän laadusta (Juuti 1996, 238).

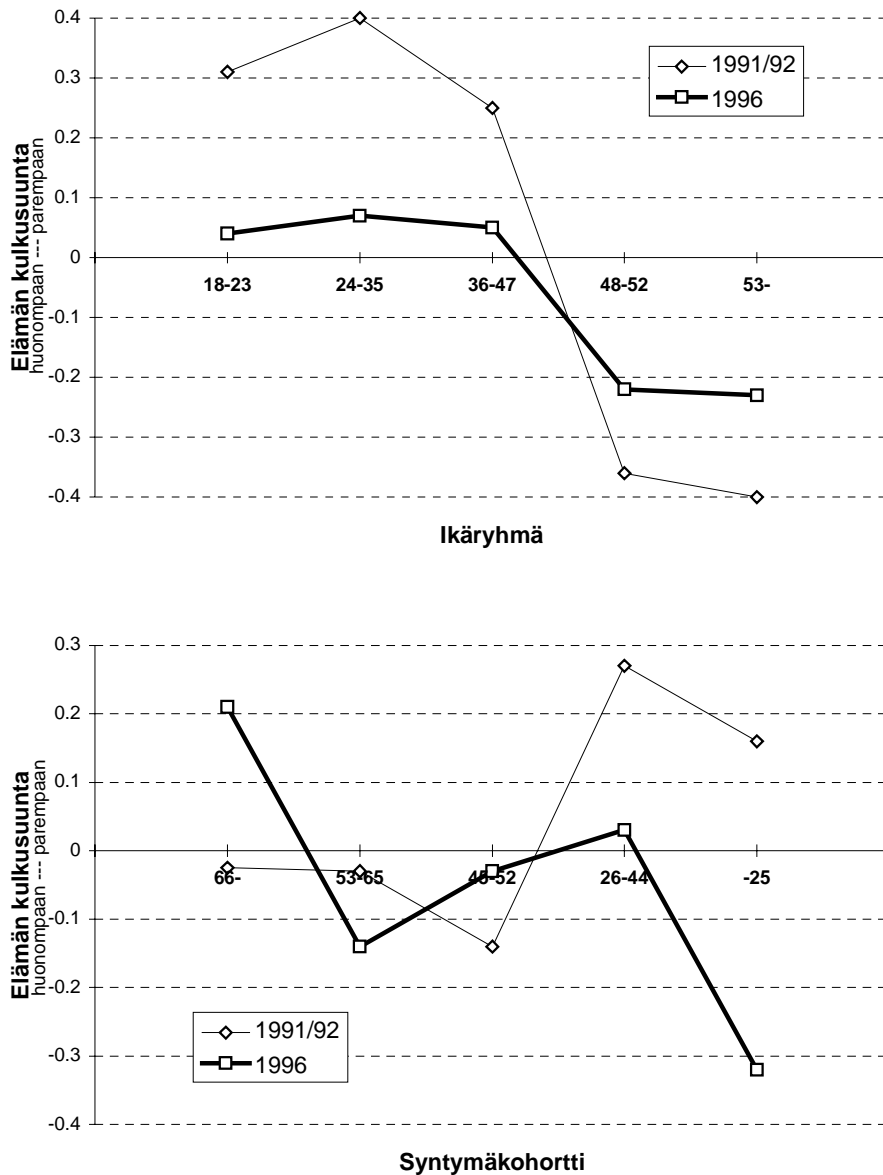
Sosiaaliluokkien välillä on selviä eroja elämän kulkusuunnassa (muiden tekijöiden vaikutukset huomioidenkin). Elämä on selvästi kulkenut keskimmäisestä parempaan suuntaan ylemmillä toimihenkilöillä. Keskimmäisestä harvinaisempaa tämä on taas työntekijöiden ja maanviljelijöiden keskuudessa.

Laman alku ja pitkittyminen näyttää vaikuttaneen eri tavoin eri ikäisiin ja eri sukupolviin. Näitä muutoksia tarkastellaan seuraavissa kuvioissa. Ikäryhmien väliset erot vaikuttavat jonkin verran kaventuneen laman aikana. Kuitenkin molempina ajankohtina arviot elämän kulkusuunnasta vaihtuvat noin 40 ikävuoden kohdalla siten, että tätä nuoremmat kokevat elämänsä kulkeneen parempaan suuntaan useammin kuin yli 40-vuotiaat. Yhteiskunnallinen muutos ei näytä vaikuttaneen tähän arvioon. Erot ikäryhmien välillä ovat pysyneet saman suuntaisina, mutta erot ovat selvästi tasoittuneet laman pitkittyessä. Nousukauden lopun ja laman alun vaikutukset eivät näytä olleen hyvin dramaattisia nuorten kohdalla tai niitä ei ainakaan tällaisina pidetty elämänsä kulkemisen kannalta tarkastellen. Sen sijaan laman pitkittyminen näyttää 'rassanneen' nuoria ikäryhmiä. Normatiivinen odotus nousevasta elämänsä kulkemisesta työllistymiseen jne. ei olekaan toteutunut yhtä usein kuin 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun taitteessa.

Lamalla näyttää olleen selvimmät vaikutukset kahteen vanhimpaan ja yhteen nuorimpaan sukupolveen. Laman alkuvuosina eläkkeellä olevat sukupolvet arvioivat elämänsä kulkeneen keskimääräistä parempaan suuntaan muiden sukupolvien arvioiden ollessa keskimääräisellä tasolla. Laman pitkittyminen näyttää koetelleen negatiivisimmin vanhinta sukupolvea. Nuorimman sukupolven arviot ovat taas kääntyneet positiivisempaan suuntaan laman pitkittyessä.

Elämän kulkusuunnan muutoksia eri aikoina ja eri kohorteissa on vaikea tulkita. Sukupolvien päävaikutukset saavat kuitenkin tätä kautta selvennystä. Nuorimman, vuoden 1966 jälkeen syntyneiden, kohortin elämään kulkusuunnan positiivisuus selittyy lähinnä positiivisella arviolla vuonna 1996. Vastaavasti toiseksi vanhimman, vuosina 1926-44 syntyneiden, kohortin positiivinen arvio elämän kulkusuunnasta selittyy paljolti vuoden 1991/92 positiivisella arviolla. Vanhimman, ennen vuotta 1926 syntyneiden, kohortin suhteellisen "keskimääräinen" arvio selittyy vuoden 1991/92 huomattavan positiivisella ja vuoden 1996 huomattavan negatiivisella arviolla. Taloudellisella taantumalla on ollut suhteellisen voimakas vaikutus maailmansotien aikana tai sitä ennen syntyneiden henkilöiden arvioon elämän kulkusuunnasta. Mahdollista on, että vanhimmat kohortit tulkitsevat

yhteiskunnallisen laman heidän oman elämäntyönsä murenemisena. Nyt on tuhoutumassa tai rapautumassa se yhteiskunta, minkä he sodassa pelastivat ja tämän jälkeen jälleenrakensivat.

Kuvio 20. Elämän kulkusuunta eri ajankohtina, eri ikäryhmissä ja eri sukupolvissa (sukupuolen ja sosiaaliluokan vaikutukset vakioitu).

4.2.3.2 Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla

Hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla tapahtuneita muutoksia analysoitiin monimuuttujaisella varianssianalyysillä. Työn osalta jouduttiin luokittelemaan puuttuvat tiedot luokkaan 'ei muutosta' johtuen siitä, että tähän olivat vastanneet ainoastaan työssä olevat henkilöt. Selitettävänä tekijöinä olivat muutokset terveydentilassa, ihmissuhteissa, tilanne työelämässä, taloudellisessa toimeentulossa ja asumisessa. Selittävänä tekijänä sosiaaliluokka ja sukupuoli syntymävuoden (ikä) ollessa kovariaattina. Kokonaisuutena voitiin havaita hyvinvoinnin muutoksissa eroja mainituissa ryhmissä (Pillais, $p < .000$). Erot olivat kaikilla ulottuvuuksilla tilastollisesti merkitseviä (min. $p < .02$). Samoin syntymävuodella oli tilastollisesti merkitsevä yhteys kaikkiin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin.

Sosiaaliluokkien välillä oli eroja hyvinvoinnin muutoksissa yleisellä tasolla (Pillais, $p < .001$), erityisesti työaseman muutoksiin ($p < .000$) ja terveydentilan muutoksiin ($p < .059$). Miesten ja naisten välillä ei sen sijaan ollut yleisellä tasolla eroja hyvinvoinnin muutoksissa (Pillais, n.s.). Kuitenkin ihmissuhteiden kohdalla muutos oli erilainen miehillä ja naisilla ($p < .000$). Sosiaaliluokalla ja sukupuolella oli yhteisvaikutus hyvinvoinnin muutoksiin (Pillais, $p < .03$), näin ihmissuhteiden ($p < .05$) ja taloudellisen toimeentulon ($p < .05$) kohdalla.

Seuraavassa tarkastellaan hyvinvoinnin muutoksia kootusti (tarkastelu ulottuvuuksittain on liitteessä 2) erikseen miehillä ja naisilla eri sosiaaliluokissa kun iän vaikutus on vakioitu. Yleisen tason hahmottamiseksi kunkin ulottuvuuden jakauma esitetään taulukossa 26. Graafisissa kuvioissa positiiviset arvot (ylöspäin) kuvastavat hyvinvoinnin muutosta parempaan suuntaan ja negatiiviset arvot (alaspäin) hyvinvoinnin muutosta huonompaan suuntaan edellisinä viitenä vuotena.

Viidestä tutkitusta ulottuvuudesta suhteellisen vakaita ovat olleet asuminen, ihmissuhteet ja osin myös terveydentila. Näillä ulottuvuuksilla selvästi yli puolet vastaajista on arvioinut tilanteen pysyneen samana vuosien 1991 ja 1996 välillä. Jos muutosta on tapahtunut, niin se on ollut ennemminkin parempaan

kuin huonompaan suuntaan. Terveystilan osalta kuitenkin neljännestä vastaajista on sitä mieltä, että terveystila on nykyisin aiempaa heikompi. Tämä on ymmärrettävää, koska aika merkitsee kaikilla vanhenemista ja erityisesti vanhimmilla se merkitsee terveystilan heikkenemistä.

Taulukko 26. Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla vuosien 1991/92-1996 välillä (%), 18-74-vuotiaat. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 aineistossa

	Terveystila	Ihmissuhteet	Työtilanne	Toimeentulo	Asumistilanne
<i>Tilanne verrattuna aiempaan</i>					
nyt selvästi parempi	4	13	13	7	13
nyt hieman parempi	8	22	18	18	17
pysynyt samana	55	57	31	38	62
nyt hieman heikompi	25	6	20	24	6
nyt selvästi heikompi	8	2	17	14	2
N	1324	1320	862	1315	1314

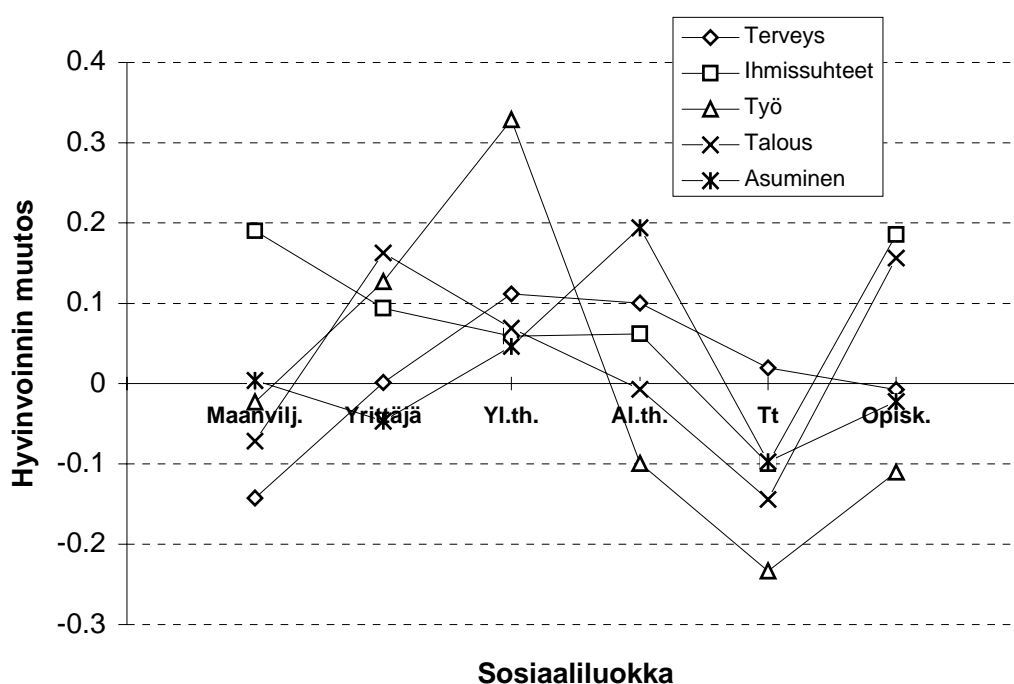
Työn ja toimeentulon kohdalla muutokset jakautuvat kolmeen lähes yhtä suureen osaan sen suhteen onko tilanne parantunut, pysynyt ennallaan tai heikentynyt. Kuitenkin lähes 40 prosenttia vastaajista on kokenut elämän kulkeneen huonompaan suuntaan työelämän ja toimeentulon osalta.

Yleisellä tasolla miesten hyvinvoinnin muutoksia tarkasteltaessa arvioivat työntekijät ja maanviljelijät hyvinvointinsa heikentyneen useimmilla ulottuvuuksilla. Työntekijämiehet arvioivat työtilanteensa, taloudellisen tilanteensa, ihmissuhteensa ja asumistilanteensa keskimääräistä heikommiksi vuonna 1996 kuin ne olivat vuosikymmenen alussa. Ulottuvuuksista ainoastaan terveystila on pysynyt keskimääräisellä tasolla. Maanviljelijämiehet arvioivat terveystilansa ja taloudellisen tilanteensa heikentyneen keskimääräistä enemmän kun taas ihmissuhteet ovat nykyisin keskimääräistä paremmat.

Yrittäjät arvioivat keskimääräistä useammin työn, talouden ja ihmissuhteiden olevan aiempaa paremmassa kunnossa. Ylemmät toimihenkilöt arvioivat

kehityksen olleen keskimääräistä paremman kaikkien ulottuvuuksien kohdalla, erityisesti tilanne työelämässä on aiempaa parempi. Myös alempien toimihenkilöiden arviot ovat keskimääräistä positiivisempia muiden paitsi työtilanteen osalta. Alemmat toimihenkilöt arvioivat työtilanteensa heikentyneen keskimääräistä useammin.

Opiskelijat arvioivat taloudellisen tilanteensa ja ihmissuhteittensa parantuneen mutta asemansa heikentyneen työelämässä.

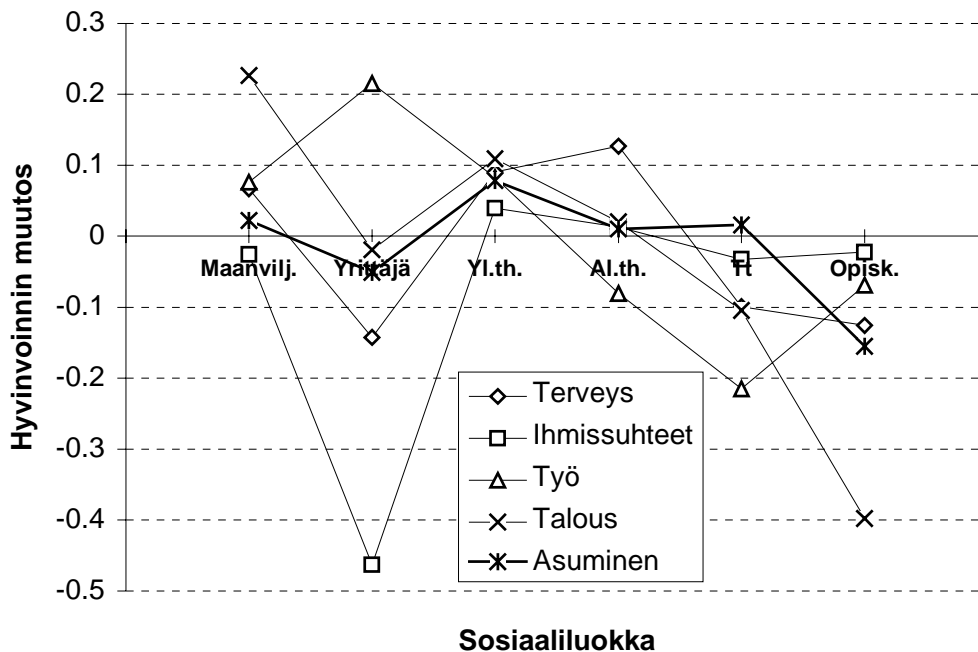

Kuvio 21. Miesten kokemukset hyvinvoinnin muutoksista eri elämäalueilla. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

Naisten arviot hyvinvoinnin muutoksista ovat saman suuntaisia miesten arvioiden kanssa. Naisyrittäjät eroavat kuitenkin selvästi muista ryhmistä ja myös miesyrittäjistä siinä suhteessa, että he arvioivat tilanteensa heikentyneen keskimääräistä enemmän elämän eri alueilla. Naisyrittäjät arvioivat ihmissuhteittensa, terveydentilansa ja asumistilanteensa heikentyneen

keskimääräistä enemmän samaan aikaan kun heidän asemansa työelämässä on aiempaa parempi.

Työntekijän asemassa olevat naiset ja opiskelevat naiset arvioivat myös elämäntilanteensa heikentyneen keskimääräistä enemmän useimmilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla laman aikana.

Kuvio 22. Naisten kokemukset hyvinvoinnin muutoksista eri elämänalueilla. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

Miesten ja naisten arviot muutoksista erovat selvästi eri ulottuvuuksilla. Miesmaanviljelijät arvioivat oman terveydentilansa muuttuneen selvästi naismaanviljelijöitä useammin heikompaan suuntaan. Terveystilansa arvioivat heikentyneen miehiä enemmän taas naisyrittäjät, -työntekijät ja opiskelijat.

Ihmissuhteiden osalta erot miesten ja naisten välillä ovat pieniä muuten paitsi yrittäjien osalta. Naisyrittäjät kokevat miesyrittäjiä useammin ihmissuhteittensa heikentyneen edellisten vuosien aikana. Maanviljelijä- ja opiskelijamiehet arvioivat taas jonkin verran naisia useammin ihmissuhteitten parantuneen viimeisten vuosien aikana.

Muutokset työelämässä ovat varsin samanlaiset miesten ja naisten kesken. Kuitenkin ylemmät toimihenkilömiehet arvioivat asemansa työelämässä parantuneen ylempiä toimihenkilönaisia useammin.

Muutokset toimeentulossa eroavat miesten ja naisten välillä opiskelijoiden ja maanviljelijöiden kohdalla. Opiskelijanaiset arvioivat miehiä useammin toimeentulonsa heikentyneen lamavuosina kun taas maanviljelijöiden kohdalla arviot ovat miesten ja naisten välillä päinvastaiset.

Asumistilanteensa arvioivat alemmat toimihenkilömiehet kehittyneen lamavuosina paremmiksi naisia useammin. Sen sijaan työntekijämiehet arvioivat naisia useammin tilanteensa heikentyneen. Asumistilanteensa arvioivat opiskelijanaiset heikentyneen miehiä useammin.

4.3 Elämäntapahtumat

Elämäntapahtumia tarkastellaan seuraavassa kahdelta kannalta. Ensiksi tarkastellaan negatiivisten elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyyden keskinäisiä riippuvuuksia ja toiseksi elämäntapahtumien kasautumista (yksittäisen tapahtuman yleisyys) ja kumuloitumista (eri tapahtumien yhdistymistä) eri sosiaaliluokkiin. Lisäksi tarkastellaan näiden ajallisia muutoksia.

Elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyyden välisen korrelaatiotarkastelun tarkoituksena on rajata negatiivisten elämäntapahtumien joukkoa tyytyväisyyden suhteen merkittäviin tapahtumiin. Tämä auttaa jatkoanalyysien muuttujavalinnassa. Eri ajankohtina tehty tarkastelu auttaa ymmärtämään ilmiöiden erilaisen merkityksen erilaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa (vrt. Junto 1996, 207). Kasautumisen ja kumuloitumisen tarkastelun tavoitteena on taas hahmottaa eri sosiaaliluokkiin kuuluvien ihmisten elämään liittyviä tapahtumia. Yksittäisiä elämäntapahtumia ei tarkastella niinkään psykologista stressiä aiheuttavina, vaan ne ennemminkin kuvaavat eri luokissa elävien ihmisten arkitodellisuutta. Samalla ne kuvaavat omalla tavallaan objektiivista hyvinvointia.

Negatiivistenkaan elämäntapahtumien yhteys hyvinvointiin ei liene yksiselitteinen niin, että ne aina alentaisivat hyvinvointia. Lähes ainoassa elämäntapahtumia ja hyvinvointia kartoittavassa seurantatutkimuksessa (Headey & Wearing 1992) on todettu, että hyvinvointi ei vaihtelee elämäntapahtumien kanssa suoraan. Elämäntapahtumilla on vaikutusta hyvinvointiin jos elämäntapahtuma poikkeaa jotenkin aiemmasta, totutusta elämäntapasta. Toisin sanoen hyvinvointi ei lisäännä toivotun elämäntapahtuman kohdatessa henkilöllä, jolle tapahtuu yleensä myönteisiä asioita elämässä. Hyvinvointi ei myöskään laske epämieluisien tapahtumien kohdatessa henkilöllä, jolle yleensäkin tapahtuu kielteisiä asioita elämässä. Samassa tutkimuksessa havaittiin myös elämäntapahtumien ryhmittyvän eri tavoin eri ihmisille: vaikuttaa siltä, että toisille tapahtuu aina mieluisia asioita ja toisille epämieluisia.

4.3.1 Elämään tyytyväisyys ja elämäntapahtumat

Seuraavassa tarkastellaan elämään tyytyväisyyden ja yksittäisten elämäntapahtumien välisiä riippuvuuksia. Taulukossa 27 esitetään haastatteluhetkeä edeltäneen vuoden sisällä tapahtuneen elämäntapahtuman ja elämään tyytyväisyyden väliset korrelaatiot sekä haastatteluhetkestä yli vuosi sitten tapahtuneiden elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyyden väliset korrelaatiot.

Elämäntapahtumilla näyttää olevan vahvempi yhteys elämään tyytyväisyyteen vuonna 1996 kuin oli vuonna 1991/92. Samoin tapahtuman läheisyys lisää yhteyttä tyytyväisyyteen useimpien tapahtumien kohdalla. Poikkeuksen näyttävät tekevän jollain tavoin pitkävaikutteiset tekijät. Näiden kohdalla kaukaisemmat tapahtumat korreloivat voimakkaammin elämään tyytyväisyyteen. Tällainen tapahtuma on esimerkiksi unohdetuksi ja hyljättyksi tuleminen. Erot korrelaatioissa ovat tällaisissa tapauksissa kuitenkin varsin pieniä.

Elämään tyytyväisyyden kanssa ovat selvimmin yhteydessä taloudelliset tekijät. Tämä on tullut esiin lukuisissa aikaisemmissakin tutkimuksissa (Suominen ym. 1996, 94; Diener et al 1993, 195). Myös muilta elämänalueilta (esim. terveydentila) vahvimmin elämään tyytyväisyyteen korreloivat taloudellispainotteiset seikat (esim. sairausturva). Elämään tyytyväisyys näyttää näin olevan ennen kaikkea ihmisten taloudelliseen toimeentuloon kiinnittyvä tekijä (talouden vahvaa osuutta hyvinvoinnin osana on tosin aiemmin kritisoitu, ks. Uusitalo 1975, 297). Muita tyytyväisyyteen yhteydessä olevia elämänalueita ovat ihmisten terveydentila ja sen muutokset, asumiseen liittyvät seikat, ihmissuhteet ja työ.

Taulukon 27 korrelaatiokertoimista voidaan tarkastella, paitsi tapahtuman ja tyytyväisyyden välistä riippuvuutta, myös tapahtuman ja tyytyväisyyden välisen riippuvuuden muutoksia. Ajallisesti samalla tasolla pysyvien korrelaatioiden voi arvioida ilmaisevan pysyvälouenteista riippuvuutta kun taas riippuvuuksien vaihdellessa voi arvioida tämän riippuvuussuhteen olevan seurausta yhteiskunnallisista muutoksista.

Taulukko 27. Elämään tyytyväisyyteen vahvimmin korreloivat elämäntapahtumat, 18-74 -vuotiaat.

Elämäntapahtuma	Tyytyväisyys elämään			
	1991		1996	
	Tapahtuman ajankohta			
	alle vuosi	yli vuosi	alle vuosi	yli vuosi
Toimeentulon vaikeutuminen (sair.) M44E	-,25**	-,27**	-,30**	-,26**
Vaikeuksia selviytyä asumismenoissa M70I	-,24**	-,20**	-,31**	-,24**
Työttömyysturvan niukkuus M70C	-,26**	-,25**	-,30**	-,25**
Työttömyys tai työttömäksi joutum. M57A	-,27**	-,21**	-,29**	-,24**
Vaikeuksia perheen elatuksessa M70F	-,24**	-,19**	-,28**	-,25**
Menojen suuruus M70H	-,19**	-,17**	-,26**	-,21**
Palkka- ja/tai yritystulojen niukk. M70A	-,26**	-,20**	-,22**	-,16**
Ylivelkaantuminen M70J	-,25**	-,23**	-,25**	-,25**
Henkisen tasapainon järkkäminen M44L	-,16**	-,16**	-,22**	-,21**
Työttömyysturvan leikkaaminen M81D	-,13**	-,16**	-,24**	-,23**
Toimeentuloj. väliinpuutoaminen M70G	-,10**	-,11**	-,23**	-,21**
Kipu ja kärsimys M44G	-,16**	-,14**	-,13**	-,12**
Unohdetuksi tai hyljättyksi tulem. M44J	-,12**	-,12**	-,20**	-,22**
Työkyvyttömäksi tuleminen M44C	-,16**	-,14**	-,13**	-,11**
Virkamiesten epäoikeudenmukaisuus M85A	-,09*	-,09*	-,21**	-,19**
Asuntopulasta kärsiminen M85B	-,22**	-,09*	-,11**	-,15**
Muun sos.turvan niukkuus M70E	-,08	-,07	-,16**	-,15**
Sairausturvan niukkuus M70D	-,16**	-,16**	-,07	-,08*
Perheenjäsenten elämän vaikeutum. M44H	-,14**	-,14**	-,11**	-,11**
Sos- ja terveystalvelujen supistaminen M81A	-,08*	-,08	-,15**	-,17**
Yksityisyyden puuttuminen M77B	-,12**	-,10*	-,10**	-,10**
Joutuminen muista riippuvaiseksi M44I	-,04	-,13**	-,12**	-,11**
Irtisanomisen tai hädän uhka M77D	-,13**	-,10**	-,13**	-,16**
Puutteellinen varustetaso M77F	-,12**	-,06	-,14**	-,10**
Vaarallinen ympäristö M77G	-,04	-,05	-,19**	-,15**
Eläketulojen niukkuus M70B	-,10*	-,10*	-,07	-,06**
Läheisen liiallinen päihteen käyttö M50B	-,10*	-,08*	-,12**	-,11**
Muistin heikkeneminen M44K	-,10*	-,12**	-,11**	-,13**
Tärkeän ihmissuhteen katkeaminen M50A	-,15**	-,12**	-,10*	-,10**
Läheisen ihmisen väkivaltaisuus M50J	-,03	-,07	-,09*	-,11**
(Katu)väkivallan uhriksi joutuminen	,04	-,05	-,09**	-,10**
Levoton ympäristö M77I	-,02	-,01	-,14**	-,17**
Lapsiperheiden tuen supistaminen M81G	-,07	-,05	-,07	-,07**
Huoli lasten elämästä ja tulevais. M50H	-,08	-,07	-,06	-,07**
Asuminen syrjässä M77E	-,10**	-,07	-,11**	-,04
Vammautuminen M44A	-,09*	-,10**	-,04	-,10**
Konkurssi tai sen uhka M70K	-,18**	-,19**	-,10**	-,12**
Vaikeudet saada apua ja hoitoa M44F	-,04	-,09*	-,04	-,09*
Oma avio/avoero M50D	-,06	-,06	-,07	-,07*
Yksinhuoltajuus M50C	-,07	-,08*	-,06	-,07*
Tekniikan aiheuttamat muutokset työssä M57C	,04	-,01	-,11*	,04
Ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla M57H	-,11*	-,12**	-,05	-,10*
Hankaluudet naapureiden kanssa M77C	-,07	-,07	-,08*	-,08*
Sairausturvan leikkaaminen M81E	-,09*	-,10**	-,03	-,07
Kasvatusongelmat M50K	-,07	-,09*	-,03	-,04
Joutuminen omaisuusrikoksen uhriksi M85E	-,05	-,07	-,08*	-,09*
Tarjottu huumeita M85C	-,08*	-,11**	-,04	-,03
Kuoleman vaara M44B	-,03	-,09*	-,04	-,05
Laitoshoitoon joutuminen M44D	-,01	-,04	,02	-,09*

Yleisellä tasolla voi todeta riippuvuuksien olevan suhteellisen alhaisia valtaosassa tapahtumia. Merkittävämpiä riippuvuussuhteita on noin kymmenen negatiivisen elämäntapahtuman ja tyytyväisyyden välillä. Korrelaatiotarkastelun ongelma on tietysti se, että harvinaisten ilmiöiden korrelaatiot eivät koskaan nouse kovin korkeiksi. Tämän vuoksi on liitteeseen 1 tehty vastaava elämäntapahtumien ja tyytyväisyyden yhteyttä kuvaava taulukko, missä on eritelty elämäntapahtuman vaikutus tyytyväisyyteen keskiarvotarkasteluna. Myös tämä liitetaulukko tukee näkemystä, että tapahtumista noin kymmenellä on merkittävä vaikutus elämään tyytyväisyyteen.

Selvästi vahvimmin elämään tyytyväisyyttä heikentää tilanne, jossa henkilön toimeentulo vaikeutuu (sairauden seurauksena, $r=-.30$). Toimeentulon vaikeutumisen kokemus selittää 7 prosenttia tyytyväisyyden varianssista. Asumismenoista selviytymisvaikeudet, perheen elatusvaikeudet ja ylivelkaantuminen ovat osapuilleen yhtä vahvasti yhteydessä tyytyväisyyden heikkenemiseen. Samalla tasolla ovat myös työttömyysturvan niukkuus ja työttömäksi joutumisen kokemus. Nämä kaikki vahvimmin tyytyväisyyttä alentavat tapahtumat liittyvät taloudellisiin ongelmiin. Ei-taloudellisista tekijöistä elämään tyytyväisyyttä näyttävät heikentävän selvimmin henkisen tasapainon järkkyminen, kivun ja kärsimyksen kokemus sekä unohdetuksi tuleminen.

Yhdeksän elämäntapahtuman kohdalla riippuvuus elämään tyytyväisyyden kanssa on voimistunut laman kuluessa ja muutaman heikentynyt. Lisäksi kun tarkastellaan vain 'alle vuosi' sitten tapahtuneita tapahtumia, voidaan havaita, että vahvimmin tyytyväisyyden kanssa korreloivien taloudellisten elämäntapahtumien yhteys tyytyväisyyteen on selvästi voimakkaampi vuonna 1996 kuin vuonna 1991/92.

Elämään tyytyväisyyttä heikentävät vuonna 1996 selkeästi vuotta 1991/92 vahvemmin seuraavat kokemukset: henkisen tasapainon järkkyminen ($r_{1996}=-.22$ ja $r_{1991}=-.16$), työttömyysturvan leikkaaminen (-.24 vs. -.13), toimeentulojärjestelmien väliin putoaminen (-.23 vs. -.10), unohdetuksi tai hyljättyksi tuleminen (-.20 vs. -.12), virkamiesten epäoikeudenmukaisuus (-.21 vs. -.09), muun sosiaaliturvan niukkuus (-.16 vs. -.08), sosiaali- ja terveystalvelujen supistaminen (-.15 vs. -.08),

vaarallinen asuinympäristö (-.19 vs. -.04) ja levoton asuinympäristö (-.14 vs. -.02). Miksi riippuvuus näiden tapahtumien ja elämään tyytyväisyyden välillä on voimistunut? Tähän ei voi antaa kuin arvailuja, joten niiden esittämiselle ei ole pohjaa tällä kohtaa. Jos myöhempi tarkastelu tuo ilmiölle valaistusta, niin arvioita esitetään pohdinnan yhteydessä. Osa näistä tapahtumista liittyy kuitenkin selvästi hyvinvointivaltion ongelmiin laman oloissa.

Riippuvuus elämään tyytyväisyyden ja elämäntapahtumien välillä on heikentynyt sairausturvan niukkuuden (-.16 vs. -.07), konkurssin tai sen uhan (-.17 vs. -.10), asuntopulasta kärsimisen (-.22 vs. -.11) ja palkka- ja/tai yrittäjätulojen niukkuuden (-.26 vs. -. 22) kohdalla. Nämä tekijät alensivat ihmisten elämään tyytyväisyyttä laman alussa selvästi nousukauden alkua vahvemmin. Konkurssin ja asuntopulasta kärsimisen kohdalla voi riippuvuuden muutoksen ymmärtää olevan laman alun mukanaan tuomien ilmiöiden laajentumisen seurausta. Konkurssit lisääntyivät 1980-luvun loppupuolelta 1990-luvun alkupuolelle tullessa nelinkertaisesti noin 2000 vuosittaisesta vireille pannusta konkurssista 7500 konkurssiin vuonna 1992 (Oikeustilastollinen vuosikirja 1993,199, 229). Tämä tarkoittaa sitä, että suhteellisen vakaallakin taloudellisella pohjalla olevia yrityksiä ajautui konkurssiin, jolloin voi arvella tapahtuman olleen yrittäjälle traumaattisen. Asuntopulan kokeminen on 1990-luvun alussa ollut suhteellisen vahvasti yhteydessä elämään tyytyväisyyteen. Vuosikymmenen puolivälissä tätä riippuvuutta ei juurikaan ole. Yksi selitysmahdollisuus liittyy asuntopulan erilaiseen kohdentumiseen eri aikoina. Vuosikymmenen alussa asuntopulasta ovat saattaneet kärsiä asuntonsa menettäneet tai sen uhan alla eläneet kun taas myöhemmin laman ensivaiheen mentyä asuntopulasta kärsivät siitä ”normaalistikin” kärsivät.

Negatiiviset taloudelliset elämäntapahtumat ovat nousukauden orastaessa selvemmin yhteydessä tyytyväisyyteen kuin laman alussa. Yksi tulkinta tälle on se, että syvimmän laman vaiheessa taloudelliset ongelmat koskettivat (ainakin julkisessa keskustelussa) niin monia, että ihmisten oma tilanne ei juurikaan eronnut yleisestä tilanteesta. Laman pitkittyttyä ja nousukauden orastaessa erot taloudellisissa ongelmissa painiskelevien ja ”menestyjien” välillä kasvoivat. Vaikka erot eivät olisi edes absoluuttisesti kasvaneet, niin julkisuus on pitänyt huolen siitä,

että tietoisuus suuresta työttömien ja syrjäytyneiden määrästä ja toisaalta kasvavasta kansantaloudesta on vahvistunut. Sosiaalinen vertailu laskee elämään tyytyväisyyttä (ks. vertailusta Runciman 1967, Alapuro & Uusitalo 1970, Veenhoven 1996, Meadow et al. 1992).

Alkuvuodesta 1995 kerätyllä Suomen 18-70-vuotiasta väestöä (N=1859) edustavalla aineistolla ei havaittu viiteryhmän valinnalla olevan vaikutusta elintasoon tyytyväisyyteen (Angerpuro 1996). Angerpuro arvioi kuitenkin viiteryhmien vaikutuksen korostuvan nousukaudella. Arvio näyttäisi saavan tukea tämän tutkimuksen tuloksesta.

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin eri elämäntapahtumia. Liitteessä 1 esitetään keskiarvoina elämään tyytyväisyyden ja elämäntapahtumien välinen yhteys, jolloin on mahdollista arvioida elämäntapahtumien vaikutuksen voimakkuutta suhteessa tyytyväisyyteen. Keskiarvotarkastelu on myös perusteltua sen vuoksi, että korrelaatioon vaikuttaa tapahtuman yleisyys niin, että harvinainen tapahtuma ei pysty korreloimaan elämään tyytyväisyyden kanssa.

Taulukossa 28 esitetään sellaiset elämäntapahtumat, joiden kokemisessa on tapahtunut muutoksia laman pitkittyessä. Muut taulukossa 27 esitetyt elämäntapahtumat ovat pysyneet yleisyydeltään samalla tasolla molempina tutkimusajankohtina. Luokkakohtaisia eroja tarkastellaan jäljempänä kaikkien tapahtumien osalta erikseen. Taulukossa 28 verrataan samanikäisiä (18-74) henkilöitä keskenään, jolloin voidaan tulkita muutoksen olevan seurausta yhteiskunnallisesta muutoksesta eikä ikääntymisen seurauksista. Liitteeseen 5 on listattu negatiiviset elämäntapahtumat niiden yleisyyden mukaiseen järjestykseen. Samassa liitteessä on esitetty ”vuoden sisällä” koetut elämäntapahtumat kahtena tutkimusajankohtana.

Muutoksia näyttää tapahtuneen sosiaaliturvan supistusten kohtaamisessa, taloudessa ja asumisessa. Talouden alueella erilaiset niukkuuden kokemukset ovat yleistyneet laman pitkittyessä. Usein nämä kokemukset liittyvät jollain tavoin työttömyyteen ja sen seurauksiin. Sen sijaan ongelmat asumisen kohdalla ovat harvinaistuneet lähes kaikkien asumista mittaavien tekijöiden - asuntopula,

yksityisyyden puuttuminen, puutteet asunnon varusteissa ja syrjässä asuminen -osalta. Sosiaaliturvan leikkausten ja supistusten kokeminen on noin kaksinkertaistunut laman alkuvuosista. Kansantalouden makrotason ongelmilla on suuria vaikutuksia yksilöiden (mikrotason) elämään.

Taulukko 28. Elämäntapahtumat vuosina 1991 ja 1996 järjestettynä eron suhteellisen muutoksen mukaan, 18-74 -vuotiaat.

Elämäntapahtuma	kokenut joskus		Suht. p<(* muutos
	1991	1996	
Työttömyysturvan leikkaaminen M81D	6	17	183 .000
Laitoshoitopaikkojen vähentäminen M81F	2	5	150 .000
Eläkkeiden leikkaaminen M81C	6	14	133 .000
Sos- ja terveystalvelujen supistaminen M81A	14	32	129 .000
Lapsiperheiden tuen supistaminen M81G	12	27	125 .000
Sairausturvan leikkaaminen M81E	9	18	100 .000
Koulupalvelujen supistaminen M81B	8	14	75 .000
Työttömyysturvan niukkuus M70C	24	30	25 .002
Oma avio/avoero M50D	17	20	18 .03
Joutuminen omaisuusrikoksen uhriksi M85E	18	21	17 .05
Työn ruumiillinen rasittavuus M57E	49	41	16 .001
Toimeentulon vaikeutuminen (sair.) M44E	29	33	14 .02
Työttömyys tai työttömäksi joutum. M57A	44	49	11 .02
Läheisen kuolema M50F	53	59	11 .003
Työelämän tulos- ja tehostamisvaatimukset M57D	53	58	9 .02
Puutteellinen varustetaso M77F	23	19	-17 .02
Kipu ja kärsimys M44G	43	33	-23 .000
Joutuminen riippuvaiseksi toisten avusta M44I	13	10	-23 .03
Yksityisyyden puuttuminen M77B	21	16	-24 .001
Asuminen saastuneessa ympäristössä M77H	9	6	-33 .02
Asuntopulasta kärsiminen M85B	19	12	-37 .000

*)Tilastollinen ero on otettu ristiintaulukosta, missä on taulukoitu tapahtuman kokeminen/kokemattomuus mittausajankohdan mukaan.

Sosiaaliturvan muutoksia 1990-luvun Suomessa kartoittavia tutkimuksia on vielä suhteellisen vähän. Kokonaisvaltaisin tarkastelu lienee teos ”Leikkausten hinta” (Heikkilä & Uusitalo 1997). Teos luo kattavan kuvan sosiaaliturvan muutoksista ja muutosten kohdentumisesta eri väestöryhmiin. Sosiaaliturvan muutosten tarkastelu pitäytyy kuitenkin järjestelmän tarkastelussa (Kosunen 1997a) missä ei edes pohdita leikkausten kohteena olevien mahdollisuutta toimia asiassa informantteina. Tarkastelu on näin lainsäädännön uudistusta tarkastelevaa eikä uudistusten vaikutuksia ihmisten elämään arvioida muuten kuin teknisesti simulaatiomallin avulla (Kosunen 1997b).

Sosiaaliturvan muutoksia ja kohdentumista on kuitenkin mahdollista selvittää myös

suoraan ihmisiltä kysymällä. Sosiaaliturvaan ja -palveluihin liittyvät kokemukset ovat eniten yleistyneitä kokemuksia 1990-luvulla. Sosiaaliturvaetuuksiin onkin tullut runsaasti muutoksia vuosien 1992 ja 1996 välillä. Muutokset ovat pääasiassa olleet erilaisia leikkauksia ja supistuksia, esimerkiksi tason alentamista, tarveharkinnan lisäämistä tai etuuden maksuajan rajoittamista (Kosunen 1997a).

Taloudelliset tekijät ovat yksi selvimmin yleiseen elämään tyytyväisyyteen vaikuttava kokonaisuus. Kotitalouksien käytettävissä olevat tulot ovat pysyneet suhteellisen samalla tasolla koko 1990-luvun tuotannontekijätulojen suuresta alenemasta huolimatta. Tuotannontekijätulojen aleneman ovat saadut tulonsiirrot kyenneet paikkaamaan suhteellisen hyvin. (Uusitalo 1997, 137-8.) Tulonsiirroissa tapahtuvien muutosten voi olettaa heijastuvan entistä vahvemmin suoraan kotitalouksien käytettävissä oleviin tuloihin ja elämään tyytyväisyyteen.

4.3.2 Elämäntapahtumien kasautuminen ja kumuloituminen

Seuraavassa tarkastellaan sitä, millaisia elämän tyydyttävyyteen liittyviä tapahtumia eri sosiaaliluokkiin kuuluvat ihmiset ovat kohdanneet. Ongelmia tarkastellaan kahdenlaisina kasautumina. Ensin tarkastellaan sitä, miten yksittäiset elämäntapahtumat *kasautuvat* eri sosiaaliluokkiin. Toiseksi tarkastellaan missä määrin eri sosiaaliluokkiin *kumuloituu* erilaisia elämäntapahtumia. Jälkimmäinen tarkastelu tehdään muodostamalla summamuuttujat kuvaamaan elämäntapahtumien kumuloitumista. Kasautumisella tarkoitetaan tapahtumien yleisyyden eroja luokittain, kun taas kumuloitumisella tarkoitetaan eri tapahtumien kertymistä samaan luokkaan. Ryhmän 'muu' tuloksia ei tulkita ryhmän heterogeenisuudesta johtuen.

Tarkasteluun on otettu mukaan elämäntapahtumat riippumatta niiden kokemishetkestä. Tämä on perusteltua siitä syystä, että elämäntapahtumilla on taipumus kumuloida myös muita tapahtumia joko samanaikaisesti tai peräkkäisinä tapahtumaketjuina. Esimerkiksi ylivelkaantuminen heijastuu monella tavoin (ks. Nykänen et al. 1995; Laitinen 1995) ihmisen elämään muutamien vuosien viiveellä.

Pidemmän aikavälin käyttö elämäntapahtumien tarkastelussa erityisesti kumuloitumisen tarkastelussa on perusteltua tätä taustaa vasten.

Elämään tyytyväisyyteen korreloivia erilaisia negatiivisia elämäntapahtumia tai ongelmia oli varsin runsaasti ja ne sijoittuivat eri elämänaalueille (ks. taulukko 27). Tarkastelun ja tulosten tulkinnan helpottamiseksi elämäntapahtumia ryhmiteltiin teemoittain sen mukaan miten ne empiirisesti ja sisällöllisesti ryhmittäivät keskenään. Elämäntapahtumien ryhmittely tehtiin keskinäisten korrelaatiotarkastelujen ja faktorianalyysin tulosten pohjalta. Faktorimatriisi on esitetty liitteessä 4. Jatkossa elämäntapahtumat esitetään ryhmiteltynä näihin ryhmiin. Elämäntapahtumien ryhmittelyjä muodostui tai muodostettiin taulukon 29 mukaisesti. Ryhmittelyistä muodostettiin summamuuttujat laskemalla yhteen yksittäisten dikotomisten muuttujien arvot. Summamuuttujiin kuuluvat yksittäiset elämäntapahtumat, summamuuttujien vaihteluvälit ja reliabiliteettikertoimet esitetään luvun 4.3.2 taulukoiden yhteydessä.

Taulukko 29. Negatiivisten elämäntapahtumien summamuuttujat ja niiden sijoittuminen eri elämänaalueille sekä summamuuttujien korrelaatiot elämään tyytyväisyyteen.

ELÄMÄNALUE	SUMMAMUUTTUJA	KORRELAATIO ¹
Terveys	Terveyden pettäminen	-.16***
Talous	Talousongelmat	-.29***
	Sosiaaliturvan supistaminen	-.13***
	Omaisuusrikos	-.08***
Työelämä	Työpaikan ristiriidat	-.11***
	Työttömyys	-.29***
Ihmissuhteet, lapset	Vakavat parisuhdeongelmat	-.14***
	Unohdetuksi tuleminen	-.20***
	Huoli lapsista	-.07***
Asuminen	Asumisen taso	-.16***
	Asuinympäristö	-.13***

¹ Pearsonin tulomomenttikorrelaatio elämään tyytyväisyyden ja summamuuttujan välillä, yksisuuntainen merkitsevyyden testaus.

Terveyden alueelta muodostui summamuuttuja ”Terveyden pettäminen”, jonka

muodostavat vammautuminen, työkyvyttömäksi tuleminen, kivun ja kärsimyksen kokemukset, kuoleman vaaraan joutuminen, eläkkeen niukkuus sekä muistin heikkeneminen. Terveyden pettäminen korreloi suhteellisen vahvasti (-.16) tyytyväisyyteen.

Talouden alaan kuuluvat elämäntapahtumat jakautuivat kolmeen alueeseen. ”Talousoongelmat” -summamuuttuja kasaa kokemuksia asumismenovaikeuksista, ylivelkaantumisesta, perheen elatusvaikeuksista, menojen suuruudesta, toimeentulojärjestelmien väliinputoamisesta, sosiaaliturvan niukkuudesta, konkurssista, sairaudesta johtuvasta toimeentulon vaikeutumisesta sekä tulojen niukkuudesta. Talousoongelmat korreloivat hyvin voimakkaasti elämään tyytyväisyyden kanssa (-.29). Toista talouden alaan liittyvää summamuuttujaa kuvataan nimellä ”Sosiaaliturvan supistaminen”. Sen muodostavat kokemukset sosiaali- ja terveystalouden palvelujen supistamisesta, sairausturvan leikkaamisesta ja niukkuudesta sekä lapsiperheiden tukien supistamisesta. Sosiaaliturvan supistamisen kokemukset korreloivat elämään tyytyväisyyden kanssa selvästi vähemmän kuin talousoongelmat (-.13). Kolmas talouden alan elämäntapahtuma on suhteellisen rajattu ja sen muodostaa yksi muuttuja: ”Omaisuusrikoksen uhriksi joutuminen” ($r=-.08$).

Työelämän alueella muodostuu kaksi elämään tyytyväisyyteen liittyvää kokonaisuutta. Ensiksi keskeinen lama-ajan ilmiö ”Työttömyys” ja siihen liittyvät taloudelliset tekijät sekä toiseksi työelämän arkea kuvaava ”Työpaikan ristiriidat”. Työttömyys-summamuuttujan muodostavat kokemukset työttömyydestä, työttömyysturvan niukkuudesta ja siihen kohdistuneista leikkauksista. Työttömyyskokemus on varsin voimakkaasti ($r=-.29$) yhteydessä elämään tyytyväisyyden kanssa. Työpaikan ristiriidat kuvaa yhden muuttujan (ristiriidat ja vaikeudet töissä) avulla työilmapiiriä. Työelämän sisäiset ongelmat korreloivat ($r=-.11$) selvästi työelämästä syrjäytymistä vähemmän elämään tyytyväisyyteen.

Ihmissuhteiden alueelta muodostui kolme ongelmaa kuvaavaa kokonaisuutta. Negatiiviset elämäntapahtumat ryhmittyvät parisuhdeongelmiksi, ihmissuhteista syrjäytymisongelmiksi ja vanhemman sukupolven huoleksi nuoremmista.

Perheiden hajoamista ja puolisoitten riitaisia suhteita kuvaa summamuuttuja ”Vakavat parisuhdeongelmat”. Siihen liittyvät kokemukset omasta avio- tai avoerosta, läheisen ihmissuhteen katkeamisesta, läheisen väkivaltaisuudesta, läheisen alkoholin tai muiden päihteiden käytöstä sekä yksinhuoltajuudesta. Kokemus tällaisesta ”perhehelvetistä” on pitkittyessään piinallista ja laskee varmasti siinä elävän hyvinvointia. Kokemus ”perhehelvetistä” alentaa ($r=-.14$) elämään tyytyväisyyttä. Toisaalta siitä vapautuminen kohentaa oletettavasti ainakin psyykkistä hyvinvointia, minkä vuoksi korrelaatio ei muodostu korkeammaksi. Tällaisen tulkinnan osalta elämäntapahtumien mittaustapa ja aineiston poikkileikkausluonne ovat suhteellisen ongelmallisia.

Toinen ihmissuhteisiin liittyvä kokonaisuus kiertyy ihmisen autonomian ja sen menettämisen ympärille. ”Unohdetuksi tuleminen” kuvaa kokemuksia henkisen tasapainon horjumisesta, riippuvaiseksi tulemisesta, unohdetuksi tulemisesta, avun ja hoidon puutteesta sekä laitoshoitoon joutumisesta. Unohdetuksi tuleminen alentaa selvästi ($r=-.20$) elämään tyytyväisyyttä. ”Huoli lapsista” muodostuu muuttujan ’huoli lasten elämästä ja tulevaisuudesta’ varaan. Sen yhteys elämään tyytyväisyyteen on nyt käsitellyistä muuttujista alhaisin ($-.07$).

Viimeinen tutkituista elämänalueista on asuminen. Laajasti ajatellen ”asumisen hyvään elämään” on katsottu kuuluvan mm. sosiaaliset suhteet, mielekäs tekeminen, kodin ja perheen merkitys, naapurusto ja luonto (Juntto 1996, 222). Asumisessa voidaan tyytyväisyyteen vaikuttavina tekijöinä erottaa tässä tutkimuksessa asumisen tasoon ja asuinympäristöön liittyvät tekijät. ”Asumisen taso”-summamuuttujan muodostavat kokemukset syrjässä asumisesta, asunnon heikosta varustetasosta, asuntopulasta, hädöstä tai sen uhasta sekä yksityisyyden puutteesta. Näiden oletettavasti negatiivisten tapahtumien kokeminen on yhteydessä ($r=-.16$) alentuneeseen elämään tyytyväisyyteen. Elämään tyytyväisyyttä alentavat ($r=-.13$) myös kokemukset asuinympäristön hankaluuksista. Tällaisia ovat kokemukset vaarallisesta ja levottomasta asuinympäristöstä, hankaluuksista naapureiden kanssa sekä katuväkivallan uhriksi joutumisesta.

Seuraavassa esitetään elämäntapahtumien kasautuminen ja kumuloituminen

sosiaaliluokittain. Tulokset on laskettu vuosien 1991/92 ja 1996 yhteisaineistosta. Elämäntapahtumia on tarkasteltu myös erikseen molempien ajankohtien aineistoissa sosiaaliluokittain sen selvittämiseksi onko yksittäisten elämäntapahtumien kohtaamisessa tapahtunut tilastollisesti merkitseviä muutoksia laman aikana. Tapahtumien yleistyminen on merkitty taulukoihin **lihavoiduilla** numeroilla ja tapahtumien harvinaistuminen *kursivoiduilla* numeroilla. Näiden tilastollisesti merkitsevien ($p < .05$) muutosten kohdalla on esitetty tekstissä tarkat prosenttiluvut. Tämä menettely sen vuoksi, että taulukkojen määrä on voitu puolittaa ja tulosten yleislinjan seuraaminen on lukijalle helpompaa. Vastaavasti on menetelty kumuloitumistarkasteluiden osalta. Näissä tarkasteluissa ikä on ollut kovariaattina kaikissa tarkasteluissa.

Terveyden pettäminen

Terveydentilan heikkenemistä kuvaavista tekijöistä korreloivat voimakkaimmin keskenään kipu ja kärsimys, kuoleman vaara, vammautuminen, työkyvyttömäksi tuleminen ja muistin heikkeneminen.

Kivun ja kärsimyksen kokemukset ovat ryhmänä yleisimpiä maanviljelijöillä sekä työntekijöillä ja harvinaisimpia yrittäjillä. Kun iän vaikutus huomioidaan, nousee opiskelijoiden ryhmä yllättäen useimmin kipua ja kärsimystä kokevaksi ryhmäksi. Työkyvyttömyyden kohdalla harvinaisimmin sen ovat kohdanneet yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt ja useimmin maanviljelijät, myös ikä huomioiden. Vammautumisen ovat kokeneet useimmin, ikä huomioiden, maanviljelijät sekä työntekijät ja harvimminkin yrittäjät.

Kuoleman vaaran ilmoittaa kokeneensa joka viides henkilö sosiaaliluokasta riippumatta. Muistin heikkeneminen on yleisintä maanviljelijöiden ryhmässä ja iän vaikutus huomioiden yllättäen myös opiskelijoiden ryhmässä.

Sosiaaliluokkien väliset erot terveydentilaan liittyvissä elämäntapahtumissa kaventuvat selvästi iän vaikutus huomioidessa. Maanviljelijöiden kokemukset

tulevat harvinaisemmiksi ja opiskelijoiden kokemukset yleistyvät huomattavasti. Eräs selitys opiskelijoiden suhteellisen korkeille kokemusten määrille on se, että opiskelijat pyrkivät tunnistamaan terveysongelmia muita luokkia herkemmin.

On arvioitu (Aromaa ym. 1997, 27) suurtyöttömyyden uhkaavan väestön elinoloja ja hyvinvointia enemmän kuin koskaan sitten 1930-luvun laman. Työttömyyden arvellaan muuttavan yksilöiden ja perheiden elämäntapoja, mikä heijastuu nopeammin henkiseen hyvinvointiin kuin muuhun terveyteen.

Lama ei näytä vaikuttaneen juurikaan vakavaan sairastamiseen (vrt. Martikainen & Valkonen 1995). Näin ainakin mitattaessa mittareilla, jotka ilmaisevat ihmisen autonomiaan ja toimintakykyyn liittyviä muutoksia. Ajallisia muutoksia on havaittavissa ainoastaan kivun ja kärsimyksen harvinaistumisena. Vuonna 1991/92 yrittäjistä joka kolmas ilmoitti kokeneensa kipua ja kärsimystä, mutta vuonna 1996 näin ilmaisi joka viides. Ylemmillä toimihenkilöillä vastaavat luvut olivat 42 ja 26, alemmilla toimihenkilöillä 44 ja 31 sekä työntekijöillä 46 ja 38.

Taulukko 30. Terveystilan heikkenemisen aiheuttamien ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelijä	muu	yh- teensä
Kipu ja kärsimys**	46	27	33	37	42	36	37	38
- ikävakioitu**	39	27	33	36	40	47	37	38
Kuoleman vaara	17	16	20	20	21	20	19	20
- ikävakioitu*	16	16	20	20	21	22	19	20
Vammautuminen**	35	8	17	15	22	7	14	18
- ikävakioitu**	28	9	18	14	21	19	16	18
Työkyvyttömäksi tuleminen**	24	9	10	14	23	3	24	17
- ikävakioitu**	17	10	10	14	22	15	25	17
Muistin heikkeneminen**	37	11	10	15	21	6	18	17
- ikävakioitu**	26	12	10	14	19	23	19	17
Eläkkeen niukkuus**	34	3	2	13	19	2	28	14
- ikävakioitu**	23	3	2	11	18	20	29	14
N	106	154	263	674	911	232	88	2429

*=p<.05; **=p<.01

Mitatuista kuudesta terveysongelmasta on vastaajilla kokemus keskimäärin yhdestä. Lähes joka kolmannella on kokemus kahdesta tai useammasta terveydentilaan liittyvästä ongelmasta. Useimmin terveydelliset ongelmat ovat kumuloituneet maanviljelijöille sekä työntekijöille, myös ikä huomioiden, ja selvästi harvimminkin yrittäjille.

Taulukko 31. Terveydellisten ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-6; Cronbachin alpha .70).

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	1.88	.72	.94	1.14	1.45	.73	1.20
-ikävakioitu	1.36	.74	.94	1.07	1.37	1.47	1.20
Keskihajonta	1.74	1.09	1.20	1.43	1.66	.96	1.49
F=18.83; p<.000							
N	97	146	259	635	850	221	2505

Terveydellisten ongelmien kumuloitumisessa ei näytä tapahtuneen muutosta laman aikana minkään sosiaaliluokan osalta. Iän lisääntyminen lisää terveydellisten ongelmien kumuloitumista kaikissa sosiaaliluokissa.

Taloudelliset ongelmat

Taloudelliset ongelmat korreloivat vahvasti elämään tyytyväisyyteen. Taloudellisista ongelmista selvimminkin keskenään korreloivat sairauteen liittyvät toimeentulo-ongelmat, vaikeudet asumismenoissa ja perheen elatuksessa, menojen suuruus, palkka- tai yrittäjätulojen niukkuus ja ylivelkaantuminen. Hieman lievemmin korreloivat toimeentulojärjestelmien väliinputoaminen, muun (mm. vammaisturva, lapsilisät, elatusapu, asumistuki, opinto- ja kotihoidon tuki) sosiaaliturvan niukkuus ja konkurssi tai sen uhka. Yhdessä ne muodostavat taloudellisten ongelmien summamuuttujan.

Taloudellisten ongelmien kohtaaminen liittyy erityisesti liiketoimintaan. Yrittäjien ryhmä on kokenut lähes kaikkia taloudellisia ongelmia muita useammin. Erityisen usein he ovat muuhun väestöön verrattuna kokeneet tulojen niukkuutta, ylivelkaantumista ja konkurssin tai sen uhan. Ainoastaan joidenkin sosiaaliturvan niukkuuskokemusten ja toimeentulojärjestelmien väliinpuotoamisen kohdalla joku muu sosiaaliluokka on kokenut niitä yrittäjiä useammin.

Alempien toimihenkilöiden taloudelliset ongelmat näyttävät olevan erityisesti vaikeudet asumismenoissa ja perheen elatuksessa sekä toimeentulojärjestelmien väliinpuotoaminen. Työntekijöillä korostuvat nämä samat ongelmat, tosin hieman alempia toimihenkilöitä harvemmin. Sairauden aiheuttamat toimeentulovaikeudet ovat työntekijöillä lähes yhtä yleisiä kuin yrittäjillä. Opiskelijoiden kohdalla taloudelliset ongelmat liittyvät opintotuen niukkuuteen.

Lama on vaikuttanut valikoiden taloudellisten ongelmien kokemuksiin eri sosiaaliluokissa. Taloudellisista tekijöistä ainoastaan toimeentulon vaikeutuminen sairauden vuoksi on yleisellä tasolla yleistynyt lamavuosina (taulukko 32). Tämä on seurausta lähinnä alempien toimihenkilöiden kokemusten yleistymisestä. Vuonna 1991/92 heistä 26 prosenttia ilmoitti kokeneensa joskus tämän, kun vuonna 1996 jo 35 prosenttia ilmaisi samoin. Tulojen ja menojen epäsuhta on lisääntynyt yrittäjillä. Vuonna 1991/92 yrittäjistä 49 prosenttia ilmoitti kokeneensa joskus menojen suuruutta ja 59 prosenttia tulojen niukkuutta. Neljää vuotta myöhemmin menojen suuruutta ilmoitti kokeneensa 64 prosenttia ja tulojen niukkuutta 75 prosenttia. Syy siihen, miksi muutokset eivät ole tätä suurempia, johtunee yrittäjien kokemusten yleisyydestä jo laman alkuvuosina. Tulojen niukkuus on yleistynyt myös maanviljelijöiden keskuudessa. Vuonna 1991/92 ilmaisi 41 prosenttia kokeneensa tämän ja vuonna 1996 näin ilmaisi jo 72 prosenttia maanviljelijöistä.

Jotkut kokemukset ovat harvinaistuneet laman aikana muutamissa sosiaaliluokissa. Alempien toimihenkilöiden kokemukset muun sosiaaliturvan (lapsilisä, asumistuki jne) niukkuudesta ovat vähentyneet pahimman laman jälkeisenä aikana. Vuonna 1991/92 muun sosiaaliturva niukkuutta ilmaisi kokeneensa 33 prosenttia alemmista

toimihenkilöistä, mutta vuonna 1996 enää 23 prosenttia. Alempien toimihenkilöiden keskuudessa ovat myös harvinaistuneet asumismenovaikkeudet ja kokemukset toimeentulojärjestelmien väliin putoamisesta. Vuonna 1991/92 ilmoitti 40 prosenttia kokeneensa asumismenovaikkeuksia, 20 prosenttia toimeentulotukijärjestelmien väliinputoamista. Vuonna 1996 vastaavat luvut olivat 30 ja 14 prosenttia. Tulos on yllättävä kun asumisen osuus kulutusmenoista on hieman lisääntynyt vuodesta 1990 vuoteen 1994 tultaessa (Juntto 1996, 213). Ilmeisesti muiden kulutusmenojen supistamisella on onnistuttu tasoittamaan asumismenoista johtuvia ongelmia?

Taulukko 32. Taloudellisten ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Menojen suuruus**	39	56	44	53	52	51	44	51
Tulojen niukkuus**	54	67	45	52	50	27	28	48
Vaikeuksia asumismenoissa**	10	37	23	35	34	26	29	31
Toimeentulon vaikeutuminen (sair.)**	21	39	19	30	36	26	36	31
Muun ¹⁾ sosteran niukkuus**	10	19	15	28	24	61	30	27
Vaikeuksia perheen elatuksessa**	8	25	13	23	23	9	11	20
Ylivelkaantuminen**	7	25	12	15	17	13	6	15
Toimeentulojärj. väliinputoaminen	14	15	11	17	15	15	8	15
Konkurssi tai sen uhka**	2	17	5	3	4	2	3	4
N	103	159	265	678	919	233	86	2442

¹⁾ mm. vammaisturva, lapsilisät, elatusapu, asumistuki, opinto- ja kotihoidontuki

*=p<.05; **=p<.01

Taloudelliset ongelmat myös kumuloituvat odotetusti yrittäjien ryhmään. Alemmille toimihenkilöille on myös kumuloitunut keskimääräistä useammin erilaisia taloudellisia ongelmia. Näihin ryhmiin on kumuloitunut keskimäärin noin 2,5 edellä esitettyä taloudellista ongelmaa. Koko aineistossa 54 prosenttia on kokenut kaksi tai useampia edellä esitetystä talousongelmista. Yksittäiset taloudelliset ongelmat kohdistuvat eri henkilöille, vaikka ryhmätasolla näyttää siltä, että ongelmat kumuloituvat hyvinkin tasaisesti tai vahvasti koko ryhmään. Kumuloituminen on säännöllisintä maanviljelijöiden ja ylempien toimihenkilöiden ryhmissä ja

hajaantuu eniten yrittäjien ryhmässä keskihajonnoista tulkiten.

Taloudellisten ongelmien kumuloitumisessa ei juurikaan ole ollut muutoksia sosiaaliluokittain tarkastellen. Ainoastaan opiskelijoiden kohdalla on havaittavissa taloudellisten ongelmien kumuloitumisen lisääntymistä (1.97 vs. 2.32) laman aikana. Ts. opiskelijoilla näyttävät taloudelliset ongelmat kietoutuvan yhä useammin yhteen. Opiskelijoiden ryhmä on myös nuorin tutkituista luokista ja nuorille näyttää kumuloituvan taloudellisia ongelmia vanhoja enemmän kaikissa sosiaaliluokissa paitsi maanviljelijöillä.

Taulukko 33. Taloudellisten ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-9; Cronbachin alpha .78).

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	1.61	2.82	1.79	2.45	2.37	2.20	2.30
Keskihajonta	1.83	2.43	1.92	2.33	2.29	1.96	2.24
F=6.98; p<.000							
N	97	147	250	609	822	221	2149

Sosiaaliturvan supistaminen

Sosiaaliturvaan liittyvistä muutoksista korreloivat keskenään selvimmin sairausturvan niukkuus, sosiaali- terveyspalvelujen supistaminen, sairausturvan leikkaaminen ja lapsiperheiden tuen supistaminen.

Useimmin vastaajat ilmoittavat kokeneensa sosiaali- ja terveyspalvelujen supistamisia. Näiden kohteeksi ilmoittaa joutuneensa joka neljäs vastaaja. Sairausturvan niukkuutta ilmoittaa kokeneensa noin joka kuudes vastaaja. Tulos on ymmärrettävä, sillä sosiaali- ja terveyspalveluja käyttää koko väestö, kun taas sairausturvaan liittyvät supistustoimet kohdentuvat lähinnä sairaisiin.

Sosiaaliturvan muutokset näyttävät kohdentuneen erityisesti työntekijöiden ryhmään, sillä kaikkien tekijöiden kohdalla heistä keskimääräistä useampi ilmoittaa joutuneensa näiden toimien kohteeksi. Sairausturvan niukkuus näyttää kohdentuneen maanviljelijöihin, sosiaali- ja terveystalveluiden supistaminen työntekijöiden ohella myös alempiin toimihenkilöihin ja opiskelijoihin.

Sosiaaliturvaa ja -palveluita saavat ja käyttävät eri ikäiset ihmiset eri tavoin. Erityisesti sairausturva painottuu vanhusväestöön. Tämän vuoksi on syytä poistaa tuloksesta iän vaikutus. Tasoitettaessa iän vaihtelut luokkien väliltä, ovat sairausturvan niukkuutta kokeneet useimmin työntekijät ja maanviljelijät. Harvimmin näitä kokemuksia ovat kohdanneet ylemmät toimihenkilöt ja opiskelijat.

Sosiaali- ja terveystalvelujen supistamisen ovat useimmin kohdanneet alemmat toimihenkilöt ja työntekijät. Aineisto ei anna mahdollisuutta tarkastella onko tämä seurausta erityisesti näiden ryhmien käyttämien palvelujen supistuksista vai näiden ryhmien suuremmasta tarpeesta palveluihin. Tulos on sama sairausturvan leikkausten kokemisen kohdalla.

Taulukko 34. Sosiaaliturvan supistusten kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Sosiaali- ja terveystalv. supistaminen**	13	15	18	26	25	27	25	24
-ikävakioitu**	16	16	19	27	26	24	26	24
Lapsiperheiden tuen supistaminen**	11	29	25	24	19	10	19	20
-ikävakioitu**	19	28	25	24	20	0	18	20
Sairausturvan leikkaaminen**	11	11	10	13	17	8	22	14
-ikävakioitu**	8	11	10	13	16	13	22	14
Sairausturvan niukkuus**	20	9	4	11	19	3	11	13
-ikävakioitu**	17	9	4	11	19	7	11	13
N	105	159	264	678	919	232	89	2447

*=p<.05; **=p<.01

Sairausturvan niukkuuskokemuksissa ei ole havaittavissa juurikaan eroa eri vuosina. Ainoa muutos on tapahtunut alempien toimihenkilöiden luokassa, missä kokemukset ovat harvinaistuneet 15:stä kahdeksaan prosenttiin. Sen sijaan eroja on

kokemuksissa sosiaaliturvan heikentämisessä. Kokemukset sosiaali- ja terveystalvelujen supistamisesta ovat yleistyneet laman aikana muissa paitsi maanviljelijöiden ja opiskelijoiden luokissa. Yrittäjistä tämä kokemus oli vuonna 1991/92 ainoastaan 5 prosentilla, mutta vuonna 1996 jo 25 prosentilla. Ylemmistä toimihenkilöistä tämä kokemus oli vuonna 1991/92 ainoastaan 9 prosentilla, mutta vuonna 1996 jo 26 prosentilla. Alemmista toimihenkilöistä tämä kokemus oli vuonna 1991/92 hieman edellisiä useammin, 18 prosentilla, mutta vuonna 1996 jo 33 prosentilla. Työntekijöistä palvelujen supistamisen kokemus oli 12 prosentilla vuonna 1991/92, mutta vuonna 1996 jo 36 prosentilla.

On epävarmaa, koskevatko tulokset täsmällisesti vain reaalisia supistuksia. Tuloksesta on mahdotonta erottaa "oikeita" henkilökohtaisesti koettuja palvelujen karsintoja yleisestä keskustelusta, vaikka kysymys on asetettu koskemaan vastaajan omia kokemuksia. Sosiaali- ja terveystalvelujen supistukset ovat olleet yleisessä keskustelussa hyvin usein koko taloudellisen taantumajan ajan, joten tästä keskustelusta ainakin osa on kanavoitunut tähänkin tulokseen.

Sairausturvan leikkaamisen kokemukset ovat yleistyneet. Maanviljelijöistä ilmoitti vuonna 1991/92 kokeneensa joskus sairausturvan leikkaamisen 5 prosenttia, mutta vuonna 1996 jo 19 prosenttia. Ylemmistä toimihenkilöistä näin ilmoitti 6 prosenttia vuonna 1991/92 ja 14 prosenttia vuonna 1996. Selvimmin muutokset sairausturvassa ovat kohdanneet työntekijöitä. Vuonna 1991/92 heistä 8 prosenttia ilmoitti kokeneensa tämän, kun vuonna 1996 samoin ilmoitti jo 24 prosenttia.

Kokemukset sosiaaliturvan ja -palveluiden supistuksista kumuloituvat työntekijöiden ja alempien toimihenkilöiden ryhmiin. Tulos pysyy samana myös ikähuomioiden. Vähiten sosiaaliturvan ja -palveluiden supistukset näyttävät kohdentuneen yrittäjille ja ylemmille toimihenkilöille.

Keskimäärin joka neljännellä henkilöllä on kokemus ainakin yhdestä sosiaaliturvaan liittyvästä vähennyksestä. Erot luokkien välillä ovat suhteellisen pieniä. 18 prosentille on kasautunut kaksi tai useampi sosiaaliturvan leikkauksiin liittyvää ongelmaa. Sosiaaliturvan supistusten kumuloituminen on yleistynyt laman

aikana. Tämä on havaittavissa maanviljelijöillä (.35 vs. .76), yrittäjillä (.38 vs. .89), ylemmillä toimihenkilöillä (.31 vs. .81), alemmilla toimihenkilöillä (.52 vs. .85), työntekijöillä (.48 vs. 1.04) ja opiskelijoilla (.36 vs. .53). Ikä vaikuttaa sosiaaliturvan ongelmien kumuloitumiseen eri tavoin eri sosiaaluokissa. Maanviljelijöiden ja alempien toimihenkilöiden osalta nuorille kumuloituu enemmän ongelmia kun taas opiskelijoiden kohdalla ongelmat kumuloituvat herkemmin iäkkäämmille opiskelijoille.

Taulukko 35. Sosiaaliturvan supistusten kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-4; Cronbachin alpha .58).

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	.53	.64	.57	.72	.78	.47	.69
-ikävakioitu	.57	.62	.57	.73	.79	.52	.69
Keskihajonta	.92	.97	.84	1.02	1.08	.78	1.00
F=5.13; p<.000							
N	100	153	261	637	878	220	2251

Omaisuusrikoksen uhri

Noin joka viides vastaaja ilmoittaa joutuneensa omaisuusrikoksen uhriksi. Omaisuusrikos on käsitteenä sängen laaja ja myös subjektiivisestikin määritettävä asia. Useimmin omaisuusrikoksen uhriksi ilmoittavat joutuneensa yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt. Yrittäjistä vajaa kolmannes ja ylemmistä toimihenkilöistä reilu neljännes on joutunut uhriksi tässä rikoksessa. Harvinaisinta ilmiö on maanviljelijöillä. Ajallisia muutoksia ei ole havaittavissa.

Taulukko 36. Omaisuusrikoksen uhriksi joutuminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Omaisuusrikoksen uhri**	3	31	26	18	18	23	9	19
N	112	162	263	685	933	233	90	2479

*=p<.05; **=p<.01

Ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla

Työpaikan tapahtumista tai ongelmista korreloi elämään tyytyväisyyteen lähinnä ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla. Työelämän kysymyksiin ovat tutkimuksessa vastanneet ainoastaan työelämässä mukana olevat henkilöt iästä riippumatta.

Ristiriitoja ja vaikeuksia ilmoittaa kohdanneensa 43 prosenttia työelämässä mukana olevista. Ristiriidat ja vaikeudet leimaavat useimmin toimihenkilöiden työkokemuksia.

Laman pitkittymisellä ei juurikaan näytä olleen vaikutusta työelämään tässä suhteessa. Ristiriidat työpaikalla näyttävät vähentyneen kuitenkin toimihenkilöillä, joilla kokemukset olivat yleisiä laman alkuvuosina. Vuonna 1991/92 ylemmistä toimihenkilöistä 61 prosenttia ilmoitti kokeneensa ristiriitoja työpaikalla ja alemmista toimihenkilöistä 56 prosenttia. Neljä vuotta myöhemmin ylemmistä toimihenkilöistä tätä mieltä oli 43 prosenttia ja alemmista toimihenkilöistä 47 prosenttia. Työilmapiirin hienoinen paraneminen on havaittu myös vuosien 1989 ja 1995 välillä (Juuti 1996, 239). Tämä viittaisi siihen, että työilmapiirin kehitys parempaan suuntaan liittyy muihin kuin laman käynnistämiin kehitysprosesseihin.

Taulukko 37. Työpaikkaan liittyvien ristiriitojen ja vaikeuksien kohtaaminen 18-74 -vuotiaassa työssäkäyvässä väestössä sosiaaliluokan mukaan (%).

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla**	7	36	51	51	40	34	44	43
N	52	157	233	505	654	63	40	1705

*= $p < .05$; **= $p < .01$

Ristiriitojen väheneminen antaa mahdollisuuden useampaankin tulkintaan. Voidaan ajatella, että laman ensivuodet olivat työilmapiirin kannalta ongelmallisimmat ja tilanne on tästä hiljalleen rauhoittunut. Toisaalta työttömyyskokemukset näyttävät lisääntyneen laman aikana alemmilla toimihenkilöillä (taulukko 38), joten ainakin tämän ryhmän sisällä olettaisi esiintyvät erilaisia ilmapiiriä heikentäviä tekijöitä myös vuoden 1996 aineistossa. Voidaan myös ajatella, että tehostuneen työnteon seurauksena halukkuus ristiriitojen ilmaisemiseen vähenee, vaikka erilaiset työelämään liittyvät ongelmat voimistuvat.

Työttömyys

Työttömyyteen liittyvistä tekijöistä korreloivat keskenään työttömyysturvan niukkuus, työttömäksi joutuminen ja työttömyysturvaan kohdistuneet leikkaukset.

Työttömyys heijastuu monin tavoin ihmisten elämään (esim. Väisänen 1995). Työttömyys ei kuitenkaan suoraan ja automaattisesti vaikuta muihin elämäntilanteisiin. Pitkäaikaistyöttömyydelläkään ei ole negatiivisia vaikutuksia ihmisen elämään (sairastavuuteen) jos hän kykenee löytämään elämälleen merkityksen ja kykenee tyydyttävästi turvaamaan elantonsa. Enemmistö työttömistä on tähän pystynyt, mutta huono-osaisuus on alkanyt kasautua työttömien ryhmässä. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 166-178.) Lukuisissa kansainvälisissä ja kotimaisissa tutkimuksissa on havaittu työttömyyden lisäävän psyykkistä ja psykosomaattista oireitumista. Työttömyys näyttää tuottavan enemmän paineita naiselle kuin miehelle. (Ahola 1996, 150.)

Työttömyysongelmat liittyvät keskeisesti ja suoraan siihen kauteen tai vaiheeseen ihmisen elämässä, jolloin hän on työelämässä mukana. Työttömyysongelmien tarkastelusta on syytä rajata pois sellaiset ryhmät, joille työnteko ei ole vielä tai enää relevanttia. Tällaisia ryhmiä ovat yleisimmin vielä työelämään siirtymättömiä opiskelijoita ja jo eläkkeelle siirtyneitä iäkkäämpiä henkilöitä. Tämän vuoksi tuloksissa ovat mukana ainoastaan työelämässä mukana olleet 18-64 -vuotiaat henkilöt.

Työttömyyden ilmaisee kohdanneensa vajaa puolet vastaajista. Kolmannes on kokenut työttömyysturvan niukkuutta ja joka seitsemäs työttömyysturvan leikkauksia. Työttömyyskokemukset vaihtelevat selvästi sosiaaliluokittain: useimmin kokemukset ovat kasaantuneet työntekijöiden luokkaan ja harvimminkin maanviljelijöille ja ylemmille toimihenkilöille. Työttömyysturvan niukkuuden ja rajoittamisen kokemukset kohdentuvat luonnollisesti samoihin luokkiin.

Taulukko 38. Työttömyyden kohtaaminen 18-64 -vuotiaassa työssä käyvässä väestössä sosiaaliluokan mukaan (%).

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Työttömyys**	7	37	24	45	60	40	83	47
Työttömyysturvan niukkuus**	8	19	14	33	44	24	52	32
Työttömyysturvan leikkaukset**	2	9	7	12	22	9	19	14
N	41	160	231	502	656	222	40	1851

*= $p < .05$; **= $p < .01$

Laman pitkittyminen näyttää vaikuttaneen laajimmin työttömyysturvan leikkausten kohdalla. Sosiaaliluokista taas laman pitkittyminen on selvimminkin lisännyt alempien toimihenkilöiden kokemuksia.

Vuonna 1991/92 yksikään yrittäjä ei ilmaissut kokeneensa työttömyysturvan leikkauksia, mutta vuonna 1996 tämä kokemus oli jo 18 prosentilla. Saman

suuntainen on ollut ylempien toimihenkilöiden kokemus. Vuonna 1991/92 heistä 2 prosenttia ilmoitti kokeneensa työttömyysturvan leikkauksen, mutta 1996 näin ilmoitti jo 11 prosenttia.

Alemmilla toimihenkilöillä laman pitkittyminen on vaikuttanut kaikkiin kolmeen mitattuun tekijään. Vuonna 1991/92 alemmista toimihenkilöistä ilmoitti kokeneensa työttömyysturvan niukkuutta 27 prosenttia, työttömyyttä 41 prosenttia ja työttömyysturvan leikkauksia 8 prosenttia. Nousukauden sarastaessa 1996 näin ilmoitti työttömyysturvan niukkuuden kohdalla 38 prosenttia, työttömyyden kohdalla 50 prosenttia ja työttömyysturvan leikkausten kohdalla 17 prosenttia.

Työntekijöiden kohdalla laman pitkittyminen on vaikuttanut lisäävästi työttömyysturvan leikkausten (12 % vs 31 %) kokemuksiin. Sen sijaan työttömyyskokemuksissa ei ole tapahtunut tilastollista muutosta. Tämä voi selittyä laman alun korkeilla työttömyyslukuilla työntekijöiden ryhmässä.

Taulukko 39. Työttömyyteen liittyvien talousongelmien kumuloituminen 18-64 -vuotiaalla työssä käyvällä väestöllä sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-3; Cronbachin alpha .73).

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	.19	.66	.43	.92	1.25	.79	.93
Keskihajonta	.60	.94	.83	1.03	1.13	1.04	1.07
F=28.8; p<.000							
N	64	167	244	542	722	65	1807

Keskimäärin työttömyyteen liittyviä ongelmia on ollut jokaisella työssä käyvällä noin yksi kappaale. Työttömyyteen liittyviä ongelmia ovat kaikkien tekijöiden kohdalla kokeneet selvästi useimmin työntekijät ja harvimminkin maanviljelijät. Näin on työttömäksi joutumisen, työttömyysturvan niukkuuden ja sen leikkausten kohdalla. Työttömyyteen ja työttömyysturvaan liittyviä ongelmia on 32 prosentilla kaksi tai kolme kappaletta. Laman pitkittyminen on kumuloinut ongelmia eri

määriä eri sosiaaliluokkiin. Työttömyyteen liittyviä kokemuksia on lisääntyvästi kumuloitunut yrittäjille (.45 vs. .86), alemmille toimihenkilöille (.77 vs. 1.05), työntekijöille (1.10 vs. 1.38) sekä opiskelijoille (.56 vs. 1.23). Iän lisääntymisellä on ongelmien kumuloitumista vähentävä vaikutus kaikissa palkansaajaryhmissä.

Unohdetuksi tuleminen

Unohdetuksi tulemiseen liittyvät tekijät ovat usein yhteydessä ihmisen ikään. Unohdetuksi tulemiseen liittyvistä tekijöistä korreloivat toisiinsa selvimmin henkisen tasapainon järkkäminen, unohdetuksi tai hylätyksi tuleminen riippuvaiseksi tuleminen, laitoshoitoon joutuminen sekä vaikeudet saada apua ja hoitoa tarvitessaan. Näistä tekijöistä ainoastaan henkisen tasapainon menettämisen yleisyydessä on eroja sosiaaliluokkien välillä.

Taulukko 40. Unohdetuksi tulemisen kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Henkisen tasapainon menettäminen**	11	7	8	15	12	13	8	12
-ikävakioitu**	10	7	8	15	12	14	8	12
Riippuvaiseksi tuleminen, ns	17	8	9	11	12	11	10	11
-ikävakioitu, ns	12	8	8	11	11	16	10	11
Unohdetuksi tuleminen, ns	4	6	6	8	7	9	9	7
-ikävakioitu, ns	4	5	6	8	7	8	9	7
Vaikeudet saada apua ja hoitoa, ns	7	2	5	7	7	4	6	6
-ikävakioitu, ns	6	2	4	7	6	6	6	6
Laitoshoitoon joutuminen, ns	7	3	5	5	6	6	10	6
-ikävakioitu, ns	6	3	5	5	6	9	10	6

N 106 156 266 677 912 234 84 2435

*=p<.05; **=p<.01

Unohdetuksi tuleminen ei näytä olevan suorassa yhteydessä ikään (ikävakiointi ei vaikuta tulokseen). Henkisen tasapainon menettäminen on yleisintä alempien toimihenkilöiden, opiskelijoiden ja työntekijöiden keskuudessa ja harvinaisinta yrittäjien sekä ylempien toimihenkilöiden keskuudessa. Lamalla ei juurikaan näytä olevan tähän vaikutusta. Unohdetuksi tuleminen näyttää olevan yhtä harvinaista

kaikissa sosiaaliluokissa.

Taulukko 41. Unohdetuksi tulemisen kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-5; Cronbachin alpha .62)

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	.42	.20	.33	.47	.42	.40	.41
-ikävakioitu	.36	.21	.33	.46	.41	.51	.41
Keskihajonta	.83	.56	.68	.94	.87	.86	.86
F=2.92; p<.01							
N	100	153	258	667	889	230	2300

Unohdetuksi tulemisen kokemukset ovat suhteellisen harvinaisia. Ongelmien kumuloitumisesta voidaan puhua joka kymmenennen kohdalla. Toisaalta mainitut tekijät voivat vaikuttaa hyvinkin dramaattisesti ihmisen elämään, jolloin ongelman alhainen yleisyys ei kerro mitään ongelman merkityksestä. Unohdetuksi tulemisen kumuloituminen noudattaa samaa linjaa kuin yksittäisten tapahtumien kohtaaminen. Ongelmat kumuloituvat alemmille toimihenkilöille ja eivät kasaudu yrittäjille. Kun iän vaikutus huomioidaan, erot kumuloitumisessa tasoittuvat. Selvimmät muutokset tapahtuvat maanviljelijöiden ja opiskelijoiden ryhmissä. Laman pitkittymisellä ei näytä olevan yhteyttä unohdetuksi tulemisen kumuloitumisen kanssa. Kumuloitumisessa ei ole tilastollisesti merkitseviä muutoksia missään sosiaaliluokassa. Sen sijaan ikä selittää unohdetuksi tulemisen kumuloitumista maanviljelijöiden ja alempien toimihenkilöiden luokissa siten että ikääntyminen tuo lisää ongelmia.

Vakavat parisuhdeongelmat

Ihmissuhteisiin liittyvistä tapahtumista keskenään korreloivat selvimmin ihmissuhteiden katkeamiseen tai niiden puuttumiseen liittyvät tekijät: pysyvän ihmissuhteen katkeaminen, oma avio- tai avoero ja yksinhuoltajuus. Samoin jonkun

läheisen henkilön häiritsevä käyttäytyminen liittyy edellisiin.

Vajaa puolet vastaajista ilmoittaa kohdanneensa tärkeän ihmissuhteen katkeamisen, erityisesti opiskelijat. Tulos kokemusten eroista ei ole selvä, sillä oletettavasti 'tärkeän ihmissuhteen katkeaminen' saa eri merkityksen eri ryhmissä ja eri ikäisillä henkilöillä. Avio- tai avoeron on kokenut keskimäärin vajaa viidennes vastaajista, keskimääräistä useammin yrittäjät, alemmat toimihenkilöt ja työntekijät. Yrittäjät avioituvat ilmeisesti muita helpommin uudelleen, sillä alemmien toimihenkilöiden ja työntekijöiden siviilisääty on yrittäjiä useammin 'eronnut tai asumuserossa' ja he ovat yksinhuoltajia. Läheisen liiallinen päihteiden käytön ilmoittaa kokeneensa vajaa kolmannes vastaajista ja läheisen väkivaltaisen käyttäytymisen kokemuksia on noin joka kymmenennellä vastaajalla. Keskimääräistä useammin näistä kärsivät opiskelijat.

Naiset ilmaisevat selvästi miehiä useammin yksinhuoltajuuden kokemuksia sekä läheisen päihteiden ja väkivaltaisuuden kokemuksia. Tärkeän ihmissuhteen katkeamisen kohdalla miesten ja naisten kokemukset eroavat erityisesti opiskelijoiden ja yrittäjien kohdalla naisten ilmaistessa selvästi miehiä useammin näitä kokemuksia.

Taulukko 42. Vakavien parisuhdeongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Tärkeän ihmissuhteen katkeaminen**	32	39	46	47	45	67	43	47
-Mies**	30	33	41	45	47	56	50	45
-Nainen**	33	50	51	48	41	78	39	48
Läheisen liiallinen päihteiden käyttö**	19	24	25	34	31	35	34	30
-Mies**	4	19	21	18	26	29	31	23
-Nainen, ns	33	33	31	40	38	41	35	38
Avio- tai avoero**	7	24	14	20	21	11	13	18
-Mies**	11	22	13	20	21	7	14	18
-Nainen**	2	28	14	20	22	16	13	19
Läheisen väkivaltaisuus**	4	10	10	13	12	18	14	12
-Mies**	2	4	6	8	8	14	15	8
-Nainen, ns	5	22	15	16	18	21	13	16
Yksinhuoltajuus**	5	9	6	13	12	6	5	10
-Mies, ns	3	4	4	5	6	3	-	5
-Nainen**	7	17	8	17	20	8	8	15
N	107	164	260	669	918	234	87	2438

*=p<.05; **=p<.01

Väkivaltainen käyttäytyminen ja alkoholin suurkulutus liitetään selvästi useammin miehelle kuin naiselle tyypilliseksi toiminnaksi. Tämän vuoksi on syytä tarkastella erikseen miesten ja naisten kokemuksia läheisten käyttäytymisestä. On yllättävää, että sosiaaliluokka ei naisten kohdalla erottele läheisen väkivaltaisen käyttäytymisen tai liiallisen päihteiden käytön kokemuksia. Miesten kohdalla taas erot ovat sosiaaliluokkien välillä tilastollisesti merkitseviä. Naiset ovat kohdanneet läheisen päihteiden käyttöä ja väkivaltaisuutta miehiä useammin, eikä tässä ole havaittavissa luokkaeroja. Kokemus em. tapahtumista on naisilla yhtä yleinen kaikissa luokissa. Miehillä erot keskittyvät maanviljelijöihin ja opiskelijoihin. Ryhmien välillä ei liene kuitenkaan luokka- vaan ennemminkin kulttuuriero. Emännät ovat vielä suhteellisen raittiita, eivätkä he uhmaa isäntävaltaa väkivallalla. Opiskelijat sen sijaan edustavat uutta kulttuuria, missä nainenkin voi käyttää päihteitä ja (osin tähän liittyen) kumppanien ristiriitoja voidaan ratkoa väkivalloin.

Miesten kohdalla ääriyhmät muodostavat maanviljelijät ja opiskelijat molempien tekijöiden kohdalla. Opiskelijamiehet ilmoittavat kokeneensa mainittuja seikkoja selvästi useimmin ja maanviljelijät harvimminkin. Läheisen päihteiden käytön kokemuksia ilmoittavat keskimääräistä useammin myös työntekijänaiset.

Laman pitkittymisellä näyttää olleen melko runsaasti vaikutuksia ihmissuhdekokemuksiin. Kokemuksissa on havaittavissa myös sosiaaliluokittaisia eroja. Yksi mielenkiintoinen piirre kokemusten muutoksissa on myös muutosten sukupuolispesifisyys. Kokemusten muutokset ovat lähes poikkeuksetta seurausta jomman kumman sukupuolen kokemusten muutoksesta, mutta ei yhtä aikaa molemmilla sukupuolilla tapahtuneesta muutoksesta. Ennen ja jälkeen laman suoritettussa mittauksessa on havaittu tyytyväisyyden perhettä kohtaan lisääntyneen keskimäärin jonkin verran (Juuti 1996, 200).

Maanviljelijöillä muutokset tuntuvat kohdentuvan tärkeän ihmissuhteen katkeamiseen. Vuonna 1991/92 maanviljelijöistä 25 prosenttia ilmoitti kokeneensa tärkeän ihmissuhteen katkeamisen ja vuonna 1996 näin heistä ilmoitti 43 prosenttia.

Yrittäjien kohdalla laman pitkittyminen ei näytä vaikuttaneen vakavien parisuhdeongelmien yleistymiseen tai harvinaistumiseen.

Ylemmillä toimihenkilöillä on yleisellä tasolla tapahtunut tärkeän ihmissuhteen katkeamisia vuonna 1996 vähemmän kuin aiemmin (53 % vs 39 %, $p < .02$). Tässä ei ole eroa sukupuolten suhteen. Sen sijaan avio- tai avoerojen kokemuksissa on eroja sukupuolten välillä. Laman pitkittyminen näyttää lisänneen erityisesti ylempien toimihenkilömiesten avio- tai avoeroja. Vuonna 1991/92 eron ilmoitti kokeneensa 6 prosenttia miehistä, mutta vuonna 1996 näin ilmaisi jo 20 prosenttia. Ylempien toimihenkilönaisten kokemukset yksinhuoltajuudesta ovat lisääntyneet kahdesta 12 prosenttiin.

Alemmilla toimihenkilöillä muutokset ovat kohdistuneet läheisten käyttäytymiseen. Ongelmalliset elämäntapahtumat näyttävät tulleen hieman harvinaisemmiksi. Läheisen väkivaltaisuuden kokemuksia oli alemmista toimihenkilöistä vuonna 1991/92 17 prosentilla, mutta vuonna 1996 enää 11 prosentilla. Myös läheisten päihteiden käyttö on jonkin verran harvinaistunut, erityisesti naisten kokemuksissa. Alemman toimihenkilöluokan naisista 47 prosenttia oli kokenut vuonna 1991/92 jonkun läheisen liiallista päihteiden käyttöä. Sen sijaan vuonna 1996 näin koki 35 prosenttia.

Työntekijöillä kokemukset ja niiden muutokset liittyvät läheisen väkivaltaisuuskokemusten ja yksinhuoltajuuskokemusten harvenemiseen. Läheisen väkivaltaisuuden oli naisista kokenut ensimmäisellä mittauskerralla 22 prosenttia ja toisella mittauskerralla 14 prosenttia työntekijöistä. Tulos on ristiriitainen Martikaisen ja Valkosen (1995, 73) tuloksen kanssa tapaturmaisten väkivaltaisten kuolemansyiden lisääntymisestä juuri työntekijöiden keskuudessa. Yksinhuoltajakokemusten lasku johtuu lähinnä miesten kokemusten harvenemisesta. Vuonna 1991/92 miehistä 9 prosentilla oli tämä kokemus ja vuonna 1996 enää 4 prosentilla ($p < .01$).

Opiskelijoiden kohdalla muutokset ihmissuhdekokemuksissa näyttävät liittyvän

läheisen liiallisten päihteiden käytön yleistymiseen. Vuonna 1991/92 opiskelijoista 24 prosenttia ilmaisi kohdanneensa tämän ilmiön kun vuonna 1996 samoin ilmaisi jo 41 prosenttia opiskelijoista.

Ihmissuhdeongelmat näyttävät kumuloituvan erityisesti opiskelijoille ja jonkin verran keskimääräistä useammin myös alemmille toimihenkilöille. Opiskelijoiden kohdalla kumuloituvat lähinnä tärkeän ihmissuhteen katkeaminen ja jonkun läheisen liiallinen päihteiden käyttö. Nämä lienevät tyypillisiä opiskelijaikäisten edustamalle ikäkaudelle. Harvinaisimpia ihmissuhdeongelmat ovat kokonaisuutena maanviljelijöillä. Muiden ryhmien kohdalla erot ovat varsin pieniä.

Taulukko 43. Vakavien parisuhdeongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-5; Cronbachin alpha .64).

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	.62	1.09	1.00	1.26	1.17	1.34	1.16
Keskihajonta	.83	1.36	1.06	1.36	1.32	1.14	1.28
F=6.39; p<.000							
Miehet							
Keskiarvo	.48	.86	.85	.95	1.05	1.08	.97
Keskihajonta	.79	1.10	.90	1.10	1.15	1.00	1.09
F=3.57; p>.003							
Naiset							
Keskiarvo	.75	1.50	1.19	1.39	1.35	1.60	1.36
Keskihajonta	.85	1.66	1.20	1.45	1.53	1.21	1.43
F=3.08; p<.009							
N	105	158	255	661	897	229	2307

Keskimäärin vastaajilla on yksi kokemus ihmissuhdeongelmista. Kuitenkin joka kolmannella vastaajalla on kumuloitunut kaksi tai useampia kokemuksia ihmissuhdeongelmista. Ihmissuhdeongelmilla näyttää olevan taipumus kumuloitua. Toisaalta mitatut ihmissuhdeongelmat ovat loogisesti toisiinsa kytkeytyviä.

Tarkasteltaessa erikseen miesten ja naisten ihmissuhdeongelmien kumuloitumista, ei kumuloitumisessa näytä olevan suurta eroa. Yleisellä tasolla naisilla on jonkin verran enemmän kokemuksia ihmissuhdeongelmista. Erot sosiaaliluokkien välillä ovat saman suuntaisia sekä miehillä että naisilla. Naisten kohdalla opiskelijanaisten ohella nousee useita ihmissuhdeongelmia kumuloivaksi ryhmäksi myös yrittäjänaiset. Lamalla näyttää olevan opiskelijoiden ryhmässä kokemuksia kumuloiva vaikutus (1.15 vs. 1.45) kun taas alempien toimihenkilöiden kohdalla kumuloitumista hillitsevä vaikutus (1.35 vs. 1.17).

Huoli lapsista

Seuraavassa tarkastelussa ovat mukana ainoastaan henkilöt, joilla on yksi tai useampia lapsia. Koko aineiston tarkastelussa ongelmat näyttävät kohdentuvat keskimääräistä useammin alempien toimihenkilöiden ryhmään.

Noin joka toinen vanhempi on ollut huolissaan lastensa tulevaisuudesta riippumatta vanhemman sosiaaliluokasta. Vaikka huoli lasten tulevaisuudesta ei vaihtelee sosiaaliluokittain, näyttää sosiaaliluokkien välillä olevan eroja sen suhteen miten kokemukset ovat muuttuneet laman aikana. Huoli lasten tulevaisuudesta on yleistynyt laman aikana maanviljelijöiden ryhmässä. Vuonna 1991/92 maanviljelijöistä 29 prosenttia ilmoitti olleensa joskus huolissaan lastensa tulevaisuudesta. Neljä vuotta myöhemmin tätä mieltä oli maanviljelijöistä 63 prosenttia. Tulos on hieman yllättävä maanviljelijöiden kohdalla kun muistamme ryhmän ikärakenteen. Maanviljelijät eivät näin ole huolissaan (tavallista enempää) nuorista lapsistaan, vaan vaikuttaa siltä, että huolta kantavat iäkkäät maanviljelijät, joiden lapset ovat jatkamassa tilan pitoa. Aineistojen keruun välille on mahtunut varsin suuria muutoksia suomalaisessa maataloudessa ja sen tulevaisuudennäkymissä ja tilanne ei ole tältä osin vielä vakiintunut. Huoli on tässä tilanteessa ymmärrettävää.

Taulukko 44. Huoli lasten elämästä ja tulevaisuudesta yhden tai useamman lapsen omaavien kesken sosiaaliluokan mukaan (%).

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelijä	muu	yh- teensä
Huoli lasten tulevaisuudesta, ns	42	41	43	48	44	41	42	44
N	157	160	213	567	782	31	59	1970

*=p<.05; **=p<.01

Asumisen taso

Asuntoon liittyvistä ongelmista selvimmin keskenään korreloivat yksityisyyden puuttuminen, puutteet asunnon varustuksessa, syrjässä asuminen, asuntopulasta kärsiminen sekä irtisanomisen tai hädän uhka.

Asuntopulasta ilmoittaa kärsineensä 15 prosenttia vastaajista. Irtisanomisen tai hädän uhan on kokenut hieman harvempi, 9 prosenttia väestöstä. Asunnon saantiin liittyviä ongelmia ovat kokeneet useimmin alemmat toimihenkilöt ja työntekijät. Erot muihin ryhmiin eivät ole suuria lukuunottamatta maanviljelijöitä, joilla ei juurikaan ole ollut ongelmia asunnon saannissa. Asuntopulan ja erityisesti irtisanomisen tai hädän kokemukset ovat molemmat onneksi suhteellisen harvinaisia kokemuksia. Harvinaisimpia ne ovat maanviljelijöille.

Molemmat asunnon saantiin liittyvät tekijät liittyvät oletettavasti vuokra-asumiseen. Aineistosta ei ole kuitenkaan mahdollista erottaa ryhmää, joka on asunut pitemmän aikaa (ikänsä) vuokralla, joten tulosta ei ole mahdollista tarkentaa näiltä osin. Vastaushetken asumismuoto ei kertone riittävästi sitä millaiseen asumismuotoon vastaaja asuntopulan liittyy.

Yksityisyyden puuttumisen ilmoittaa kokeneensa keskimäärin 18 prosenttia ja puutteita asunnon varusteissa 21 prosenttia vastaajista. Tulos vastaa aiempia tutkimustuloksia (Heikkilä 1990, 73; Junto 1996, 219) erittäin puutteellisesti asuvien ja ahtaasti asuvien määristä. Syrjässä asumisen kokemukset ovat selvästi harvinaisempia, näin ilmoittaa kokeneensa 8 prosenttia vastaajista.

Kokemus yksityisyyden puuttumisesta voi olla seurausta useammastakin eri seikasta. Voidaan ajatella sen kuvastavan kotitalouden sosiaalista ilmapiiriä tai asunnon kokoa ja kotitalouden rakennetta. Korreloidessaan saman suuntaisesti muihin asumisen tason mittareihin, tulkitaan sen tässä ilmentävän lähinnä asunnon kokoa. Pienessä asunnossa elintila (yksityisyyden suoja) on pienempi kuin suuressa. Vaikka osa muuttujan varianssista kuvastaisikin kotitalouden sosiaalista ilmapiiriä, ei sillä tulkinnan kannalta ole vaikutusta: ne molemmat ovat asumisen tasoa alentavia tekijöitä.

Yksityisyyden puuttumisen ovat keskimääräistä useammin kohdanneet opiskelijat ja toimihenkilöt. Puutteellisesti varustetuissa asunnoissa ovat elämänsä varrella asuneet (ovat kohdanneet) keskimäärin joka neljäs sosiaaliluokasta riippumatta. Syrjässä asuminen painottuu selvästi maanviljelijäryhmään, muiden ryhmien kokemukset ovat yli puolta alhaisemmalla tasolla.

Taulukko 45. Asumisen tasoon liittyvien ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Puutteet asunnon varusteissa, ns	25	26	24	22	20	15	19	21
Yksityisyyden puuttuminen**	6	17	24	21	13	32	17	18
Asuntopulasta kärsiminen**	2	11	14	16	18	17	11	15
Häätö tai sen uhka**	1	9	10	10	11	6	7	9
Asuminen syrjässä**	19	8	6	7	7	8	9	8
N	107	158	262	678	920	234	89	2448

*= $p < .05$; **= $p < .01$

Vuokra-asuntotarjonnan lisääntyminen 1990-luvulla näkyy tuloksissa vähenevänä asuntopulan kokemisena erityisesti niissä ryhmissä, joissa vuokra-asuminen on keskimääräistä yleisempää, eli työntekijöillä ja alemmilla toimihenkilöillä. Vuonna 1991/92 alemmista toimihenkilöistä 22 prosenttia ja työntekijöistä 21 prosenttia ilmoitti kokeneensa asuntopulan. Vuonna 1996 tätä mieltä oli alemmista toimihenkilöistä 11 ja työntekijöistä 15 prosenttia. Talouden kiristymisen ei näy irtisanomisten tai hädän uhkien lisääntymisenä tässä aineistossa.

Kuten edellä asunnon saanti, myös asumisen taso näyttää pysyneen vakaana - ja osin parantuneen - lamavuosina (vrt. Juntto 1996, 219). Alemmilla toimihenkilöillä ovat vähentyneet sekä yksityisyyden puuttuminen (28 % vs 15 %) että puutteet asunnon varusteissa (27 % vs 17 %). Muutosta voi tulkita parempaan asuntoon muuttamisella tai vaatimustason alentumisella. Asumisen tason nousua ei ainakaan tue se tosiasia, että asuntojen uustuotanto on ollut varsin vähäistä tutkimusajankohtien välillä. Onkin oletettavampaa, että ihmiset ovat sopeuttaneet asumisstandardinsa asumisen reaaliseen tilanteeseen. Laman alussa asumisen ihanne määrittyi 1980-luvun lopun normien mukaan, kun taas laman pitkittyessä standardit alenivat. Kaiken kaikkiaan alempien toimihenkilöiden asumisongelmat näyttävät harvinaistuneen laman aikana.

Taulukko 46. Asumisen tasoon liittyvien ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-5; Cronbachin alpha .56).

	maan- viljelijä	yrittäjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	yh- teensä
Keskiarvo	.53	.72	.78	.76	.68	.76	.72
-ikävakioitu	.68	.72	.79	.78	.70	.55	.72
Keskihajonta	.79	1.12	1.09	1.11	1.00	.96	1.04
F=1.49; p<.19							
N	107	157	260	674	910	232	2342

Asuntoon liittyvät ongelmat ovat kumuloituneet keskimääräistä useammin toimihenkilöille ja opiskelijoille. Erot ryhmien välillä ovat kuitenkin hyvin pieniä eivätkä ne ole tilastollisesti merkitseviä. Noin joka viidennellä vastaajalla on kumuloitunut kaksi tai useampia asuntoon liittyviä ongelmia. Asumisen tasoon liittyvät ongelmat eivät vuonna 1996 kumuloituneet yhtä usein kuin vuonna 1991/92 yrittäjien (.89 vs. .56) sekä ylempien (.96 vs. .63) ja alempien (.98 vs. .55) toimihenkilöiden luokissa. Muiden luokkien kohdalla ei muutosta ole havaittavissa. Nuorille yrittäjille, toimihenkilöille ja työntekijöille kumuloituu vanhempia

useammin asuntoon liittyviä ongelmia.

Asuinympäristö

Asuminen liittyy monin tavoin ihmisen elämään ja siitä on erotettavissa eri osia. Asuinympäristö muodostaa näistä yhden alueen. Asuinympäristöön liittyvistä tekijöistä selvimmin keskenään korreloivat vaarallinen asuinympäristö, levoton asuinympäristö, hankaluudet naapureiden kanssa ja kodin ulkopuolella väkivallan uhriksi joutuminen.

Asuinympäristö riippuu paljolti siitä millaisella asuinalueella (keskusta, taajama tms.) asuu. Tulosta tarkastellessa olisi syytä huomioida tämä seikka. Kun tarkastelun kohteena on se, millaisessa elämäntilanteessa eri sosiaaliluokat elävät, ei asuinalueen vaikutuksen poistaminen tuloksesta ole järkevää, sillä asuinalueella on problemaattista ainakin yleisellä tasolla selittää luokkaeroja, jos asuinalueet ovat luokittain eriytyneitä. Asuinalueella ei näytä myöskään olevan yleisellä tasolla (Taulukko 20) tilastollista yhteyttä elämään tyytyväisyyden kanssa, joten asuinalueen vaikutusta ei arvioida tässä yhteydessä.

Asuinympäristönsä on kokenut vaaralliseksi kuusi prosenttia vastaajista, levottomaksi 18 prosenttia ja hankaluuksia naapureiden kanssa on ollut 16 prosentilla vastaajista. Katuväkivallan uhriksi on joutunut 12 prosenttia vastaajista.

Asuinympäristön kokeminen vaaralliseksi ei vaihtele eri sosiaaliluokkien välillä. Asuinympäristön levottomuus ja hankaluudet naapureiden kanssa sekä katuväkivallan uhrikokemukset sen sijaan eroavat sosiaaliluokkien välillä. Kaksi ensimmäistä ovat erityisesti ongelmia ylemmille toimihenkilöille. Heistä reilu neljännes ilmoittaa asuneensa (kokeneensa) asuinympäristön levottomuutta ja joka viides ilmoittaa kokeneensa hankaluuksia naapureittensa kanssa. Myös alemmat toimihenkilöt ilmoittavat kokeneensa hankaluuksia naapureittensa kanssa keskimääräistä useammin. Ylempien toimihenkilöiden kohdalla tulkinta on vaikeaa. Onko tulos todellinen, vai erottuuko ylempien toimihenkilöiden ryhmä

muuta vaativammaksi näiden seikkojen suhteen? Maanviljelijöille asuin ympäristö ei tuota ongelmia.

Taulukko 47. Asuin ympäristöön liittyvien ongelmien kohtaaminen sosiaaliluokan mukaan (%), 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Vaarallinen asuin ympäristö, ns	2	3	4	6	6	7	8	6
Levoton ympäristö**	2	14	29	19	17	21	12	18
Hankaluudet naapureiden kanssa**	3	10	21	20	13	18	10	16
(Katu)väkivallan uhriksi joutuminen**	2	11	10	10	13	19	9	12
N	106	158	264	678	918	235	88	2446

*= $p < .05$; **= $p < .01$

Taloudellisella taantumalla näyttää olleen vain vähäisiä muutoksia asuin ympäristöön. Asuin ympäristöt ovat pysyneet joko melko samanlaisina tai sitten ihmiset eivät ole (joutuneet) muuttaneet eritasoisille asuinalueille systemaattisesti sosiaaliluokittain. Ympäristön levottomuus on kuitenkin vähentynyt kokemuksena yrittäjillä (24 % vs 5 %) ja lisääntynyt opiskelijoilla (14 % vs 24 %).

13 prosentilla väestöstä on kumuloitunut kaksi tai useampia asuin ympäristöön liittyvää ongelmallista kokemusta. Yrittäjien luokassa asuin ympäristöön liittyvät ongelmat eivät kumuloidu yhtä usein kuin vuosikymmenen alussa (.50 vs. .27). Opiskelijoille taas asuin ympäristön ongelmat kumuloiduvat nykyisin enemmän kuin vuosikymmenen alussa (.49 vs. .74). Asuin ympäristön ongelmien kumuloituminen on alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden kohdalla erityisesti nuorten ongelma.

Taulukko 48. Asuinympäristöön liittyvien ongelmien kumuloituminen sosiaaliluokan mukaan. Yksisuuntainen varianssianalyysi (vaihteluväli 0-4; Cronbachin alpha .52)

	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelijä	yh- teensä
Keskiarvo	.10	.38	.63	.55	.50	.65	.52
-ikävakioitu	.26	.38	.64	.57	.53	.42	.52
Keskihajonta	.35	.71	.84	.85	.87	.94	.85
F=8.23; p<.000							
N	103	155	256	670	908	233	2328

4.3.3 Elämäntapahtumat kootusti

Taulukkoon 49 on koottu elämäntapahtumien kasautuminen yleisellä tasolla sosiaaliluokittain. Kunkin tapahtumakokonaisuuden kohdalla on merkitty tähdellä luokat, joihin kumuloituu eniten negatiivisia elämäntapahtumia. Seuraavassa tarkastellaan luokille tyypillisiä tapahtumia.

Maanviljelijöille näyttävät terveydellisten ongelmien lisäksi kumuloituvan ihmissuhteista irtautumista kuvaavia elämäntapahtumia. Nämä molemmat tapahtumakokonaisuudet ovat luultavasti yhteydessä elämänkaareen yhtäläillä kuin maanviljelijöiden elämäntapaan. Yrittäjien ryhmää koettelevat erityisesti taloudelliset ongelmat. Taloudelliset kysymykset ovat keskeinen osa yrittäjien jokapäiväistä elämää, jolloin muutokset talouselämässä näkyvät nopeasti yrittäjien arjessa. Tuloksessa näkynee myös yrittäjien huono valmistautuminen tulojen hiipumiseen tai loppumiseen. Sosiaaliturva ei takaa yrittäjälle vastaavaa toimeentuloturvaa kuin se takaa palkansaajalle. Ylempien toimihenkilöiden ongelmia ovat työpaikan ilmapiiriin liittyvät ongelmat sekä ongelmat asumisessa. Työpaikan ristiriidat ovat tyypillisiä sekä ylempillä että alemmilla toimihenkilöillä. Alempaa toimihenkilöryhmää koettelevat edellisen lisäksi huolet lasten tulevaisuudesta. Työntekijöiden ryhmään kumuloituu muita ryhmiä useammin työttömyyteen ja siihen liittyviä ongelmia sekä sosiaaliturvan supistuksia. Opiskelijoille näyttävät kumuloituvan useimmin erilaiset ihmissuhteisiin liittyvät ongelmat, kuten vakavat parisuhdeongelmat ja unohdetuksi tuleminen.

Taulukko 49. Elämäntapahtumien kumuloituminen sosiaaliluokkiin.

Kumuloituminen	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija
TALOUS						
Talousongelmat		*				
Sosiaaliturvan supistaminen						*
Omaisuusrikos		*				
TERVEYS						
Terveyden pettäminen		*				
TYÖELÄMÄ						
Työpaikan ristiriidat			*	*		
Työttömyys						*
ASUMINEN						
Asumisen taso			*			
Asuinympäristö			*			
IHMISUHTEET, LAPSET						
Vakavat parisuhdeongelmat						*
Unohdetuksi tuleminen		*				(*)
Huoli lapsista					*	

Ongelmat eivät luonnollisesti kasaudu ainoastaan yhden elämänalueen sisällä, vaan eri elämänalueet ja näiden tapahtumat limittyvät monella tapaa yhdeksi kokonaisuudeksi. Tämän vuoksi on syytä tarkastella sekä eri elämänalueiden elämäntapahtumien keskinäisiä suhteita että näiden kaikkien kasautumista samanaikaisesti.

Taulukossa 50 esitetään elämäntapahtumien ryhmittäminen ulottuvuuksiin. Taulukossa on faktoroitu negatiivisia elämäntapahtumia kuvaavat summamuuttujat. Kaikki vastaajat eivät ole vastanneet kaikkien elämänalueiden kysymyksiin, minkä vuoksi kaikki summamuuttujat eivät kata koko aineistoa. Tämän vuoksi puuttuvat tiedot summamuuttujissa on korvattu tässä yleisanalyysissä arvolla 0 (nolla). Näin analyysiin on saatu mahdollisimman paljon tietoja ja tutkittavia henkilöitä. Puuttuvan tiedon korvaaminen nolllalla ei myöskään aiheuta virhetulkintaa, sillä merkityksettömällä elämänalueella (esimerkiksi työ eläkeläiselle) ei ole myöskään suoria negatiivisia tapahtumia.

Taulukko 50. Eri elämäntapahtumien ongelmien kumuloitumisen keskinäiset yhteydet, faktorimatriisi. Varimax-rotatointi pääkomponenttianalyysi.

	F1	F2	F3	F4	F5	Com.
Asuinympäristö	.74	.15	.11	-.06	.16	.60
Asumisen taso	.70	.21	.14	-.03	-.03	.56
Vakavat parisuhdeongelmat	.58	.06	-.05	.51	-.03	.60
Työttömyys	.18	.74	-.30	-.04	-.00	.67
Talousongelmat	.29	.69	.14	.18	.07	.61
Sosiaaliturvan supistaminen	-.03	.66	.50	.09	.05	.69
Terveyden pettäminen	.12	.02	.82	.10	.05	.69
Unohdetuksi tuleminen	.46	.02	.59	.14	.02	.58
Työpaikan ristiriidat	.34	.33	-.37	.35	.11	.49
Huoli lapsista	-.10	.08	.22	.86	.02	.80
Omaisuusrikos	.08	.06	.05	.02	.98	.98
Ominaisarvo	2.86	1.48	1.03	.97	.92	
Selitysosuus	26.0	13.5	9.4	8.8	8.3	66.1

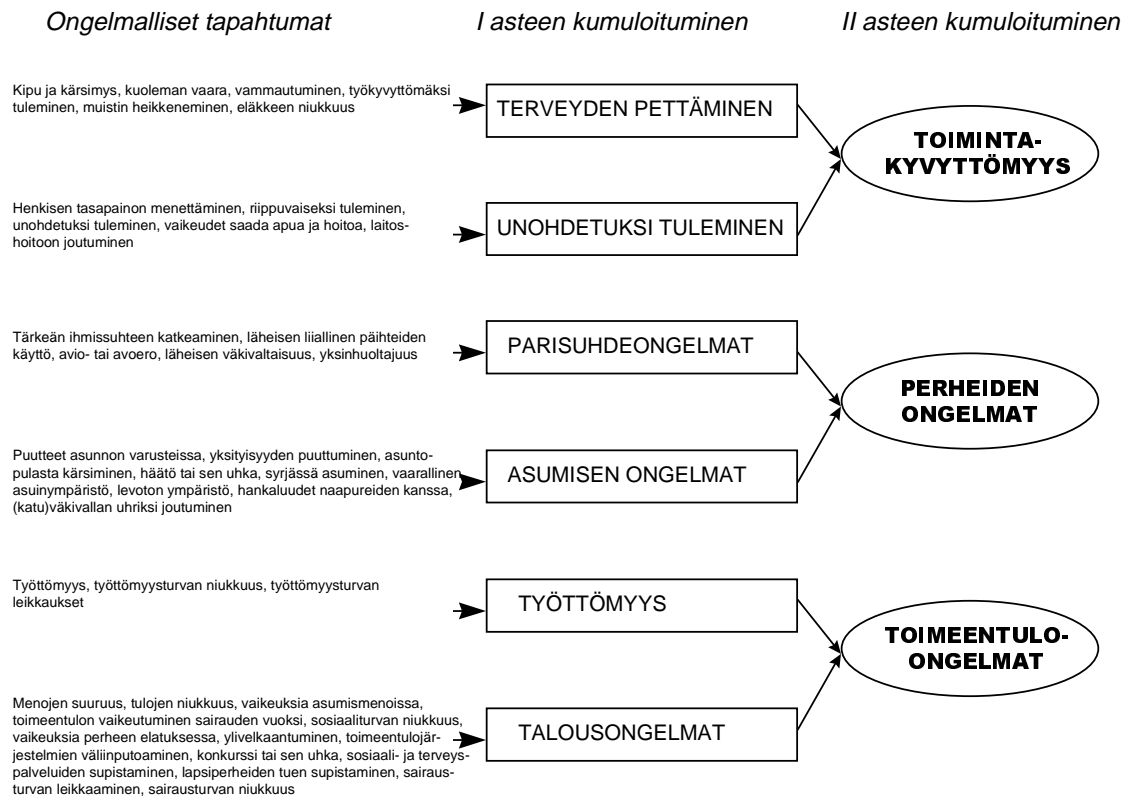
Taulukossa 50 esitetään tulokset vuoden 1996 aineistosta. Erot aineistojen välillä olivat pieniä. Taulukossa esitetään viiden faktorin ratkaisu. Aineistoja analysoitiin myös kolmen ja neljän faktorin ratkaisuna, mutta näiden tulokset olivat vaikeita tulkita. Viiden faktorin ratkaisua pidettiin parhaana sen tulkittavuuden (selkeyden) vuoksi.

Negatiiviset elämäntapahtumat muodostavat kolme toisen asteen ulottuvuutta. Näiden ulkopuolelle jää vielä kaksi uniikkia tapahtumaa. Toisaalta toinen uniikkiksi nimetty ilmiö liittyy muille faktoreille latautuviin ilmiöihin: faktorilla neljä latautuvat ”huoli lapsista”-muuttujan lisäksi muuttujat ”vakavat parisuhdeongelmat” ja jossain määrin myös ”työpaikan ristiriidat”. Näistä ei kuitenkaan muodosteta omaa neljättä toisen asteen ulottuvuutta, koska muuttujat latautuvat vahvemmin muille ulottuvuuksille.

Ensimmäinen ulottuvuus kokoaa elämäntapahtumia asuinympäristön, asumisen tason ja parisuhdeongelmien ympäriltä. Ulottuvuuteen liittyy suhteellisen vahvasti myös kokemukset unohdetuksi tulemisesta. Toinen toisen asteen ulottuvuus kokoaa yhteen työhön ja talouteen liittyviä ongelmallisia kokemuksia. Kolmas ulottuvuus on edellisiä selvemmin omaan selviytymiseen liittyvä kokonaisuus. Ulottuvuudella yhdistyvät terveydentilan heikkenemisen ja ihmissuhteista syrjäytymisen kokemukset. Ulottuvuuteen korreloi suhteellisen voimakkaasti myös kokemus erilaisista sosiaaliturvan supistuksista.

Elämään tyytyväisyyteen yhteydessä olevat elämäntapahtumat näyttävät ryhmittyvän Lama-Suomessa kolmen kokoavan käsitteen alle. Elämäntapahtumat liittyvät yksilön toimintakykyttömyyteen, kotitalouden ongelmiin ja toimeentulovaikeuksiin. *Toimintakyvyttömyys* koostuu terveyden pettämisestä ja unohdetuksi tulemisesta. Kokonaisuutta voisi kuvata terveysongelmista johtuvana autonomian menettämisenä. Yleisellä tasolla ja pitemmällä tarkastelujaksolla väestön toimintakyky näyttää jonkin verran parantuneen 1970-luvulta lähtien (Aromaa ym. 1997, 71). *Kotitalouden ongelmassa* yhdistyvät parisuhteen toimimattomuutta kuvaavat tekijät sekä asumisen ongelmat. Ryhmittymistä voisi ajatella perheiden hajoamisen kokonaisuutena. *Toimeentulo-ongelmassa* on kaksi pääsuuntaa. Toisaalta työttömyys ja sen taloudelliset seuraukset ja toisaalta erilaiset tasapaino-ongelmat talouden pidossa.

Muodostuneet kolme pääulottuvuutta eivät ole toisistaan riippumattomia, vaan niiden välillä erilaisia kytkentöjä. Esimerkiksi toimintakyvyttömyyteen liittyvät olellisesti sosiaaliturva ja -palvelut sekä kokemukset näiden leikkauksista.

Kuvio 23. Negatiivisten elämäntapahtumien kumuloituminen.

Kun tarkastellaan kaikkia edellä analysoituja elämäntapahtumien kasautumia samanaikaisesti, voidaan havaita sosiaaliluokkien eroavan selvästi toisistaan. Yleisellä tasolla elämään tyytyväisyyteen liittyvät elämäntapahtumat ovat suhteellisen harvinaisia: 49:stä elämäntapahtumasta tutkitut ilmaisivat kokeneensa keskimäärin kahdeksan tapahtumaa. Toisaalta tapahtumien joukossa on hyvinkin merkityksellisiä tapahtumia, jolloin tapahtumien määrä ei sinällään kerro mitään näiden tapahtumien vaikutuksesta ja merkityksestä ihmisen elämälle.

Kokonaisuutena negatiivisten elämäntapahtumien kokeminen on lisääntynyt ($p < .02$) 1990-luvulla. Kokemusten yleistymisen näyttää olevan pääosin seurausta työntekijöiden elämäntapahtumien yleistymisestä 7,8:sta 8,9:ään ($p < .01$). Muiden luokkien osalta muutokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Sosiaaliluokat eroavat toisistaan molempina tutkimusajankohtina ($p < .000$ ja $p < .002$), mutta erot vaikuttavat kokonaisuutena kaventuneen. Kun vuosikymmenen alussa negatiivisista

elämäntapahtumista oli useimmin kokemuksia alemmilla toimihenkilöillä niin vuosikymmenen puolivälissä tapahtumat olivat yleisimpiä työntekijöillä, alemmilla toimihenkilöillä ja yrittäjillä.

Taulukko 51. Kaikkien elämäntapahtumien kasautuminen vuosina 1991/92 ja 1996 sosiaaliluokittain, 18-74 -vuotiaat. Yksisuuntainen varianssianalyysi (suluissa keskihajonta).

Sosiaaliluokka	1991/92 Keski- arvo	1996 Keski- arvo	P<
Maanviljelijä	5.22 (4.4)	6.00 (4.4)	n.s.
Yrittäjä	7.25 (5.6)	8.09 (5.4)	n.s.
Ylempi toimih.	7.29 (5.2)	7.13 (5.3)	n.s.
Alempi toimih.	8.47 (6.7)	8.19 (6.0)	n.s.
Työntekijä	7.75 (5.8)	8.86 (6.5)	.01
Opiskelija	6.17 (4.3)	7.31 (5.5)	n.s.
Yhteensä	7.60 (5.9)	8.15 (6.0)	
F	4.98	3.96	5.61
P<	.000	.002	.02

Ainoastaan viidellä prosentilla väestöstä ei ole ainoatakaan mainittua negatiivista elämäntapahtumaa. Kokonaan vailla toimintakyvyttömyyttä mitanneita kokemuksia on 44 prosenttia vastanneista. Kuitenkin hieman useammalla kuin joka toisella on kokemus jostakin tämän alueen elämäntapahtumasta. Kokemukset perheiden ongelmista ovat suhteellisen yleisiä. Vastaneista 73 prosentilla on jokin kokemus perheiden ongelmista ja vastaavasti 27 prosenttia vastanneista ei ole kohdanut näitä elämässään. Elämäntapahtumista yleisimpiä ovat toimeentuloon liittyvät ongelmat. Lähes kahdeksalla vastaajalla kymmenestä on kokemus toimeentulo-ongelmista. Vailla toimeentuloon liittyviä negatiivisia elämäntapahtumia on 23 prosenttia vastanneista.

Luvun loppuksi tarkastellaan muutoksia laman aikana sosiaaliluokittain. Näin on mahdollista arvioida kootusti laman vaikutuksia eri sosiaaliluokkiin.

Maanviljelijöiden keskuudessa ovat laman aikana yleistyneet jotkin sosiaaliturvaan liittyvät seikat ja maanviljelijöiden huoli lasten asemasta on yleistynyt. Minkään elämäntapahtuman yleisyys ei ole laskenut laman aikana. Yleistyneitä kokemuksia ovat tulojen niukkuus, lapsiperheiden tuen supistaminen, sairausturvan leikkaaminen, tärkeän ihmissuhteen katkeaminen sekä huoli lasten elämästä ja tulevaisuudesta.

Yrittäjien kohdalla ovat yleistyneet menojen suuruus, tulojen niukkuus, sosiaali- ja terveyspalvelujen supistaminen, lapsiperheiden tuen supistaminen ja työttömyysturvan leikkaukset. Lama on lisännyt yrittäjien taloudellisten ongelmien kokemuksia sekä kokemuksia erilaisista sosiaaliturvaan kohdistuvista leikkauksista. Sen sijaan kokemukset kivusta ja kärsimyksestä, asunnon varusteiden puutteista ja levottomasta asuinympäristöstä ovat käyneet harvinaisemmiksi.

Ylemmät toimihenkilöt ovat enenevästi kokeneet erilaisia sosiaaliturvan leikkauksiin liittyviä tapahtumia. Lama on asettanut myös heidän parisuhteensa koetteelle. Yleisemmiksi ovat laman aikana käyneet kokemukset sosiaali- ja terveyspalvelujen supistamisesta, lapsiperheiden tuen supistamisesta, sairausturvan leikkaamisesta, omasta avio- tai avoerosta (miehet) sekä yksinhuoltajuudesta (naiset). Kipu ja kärsimys, ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla sekä tärkeän ihmissuhteen katkeaminen ovat kokemuksina taas harvinaistuneet.

Eniten lamalla näyttää olleen vaikutuksia *alempien toimihenkilöiden* elämään. Laman pitkittyessä useat negatiiviset elämäntapahtumat ovat harvinaistuneet. Yleistyneitä ovat erityisesti työttömyyteen liittyvät seikat. Vuosikymmenen puolivälissä oli vuosikymmenen alkua yleisempiä kokemukset toimeentulon vaikeutumisesta (sairauden vuoksi), sosiaali- ja terveyspalveluiden supistamisesta, lapsiperheiden tuen supistamisesta, työttömyydestä, työttömyysturvan niukkuudesta ja työttömyysturvan leikkauksista. Myönteisempää on kivun ja kärsimyksen, toimeentulojärjestelmien väliin putoamisen, sairausturvan niukkuuden, työpaikan ristiriitojen ja vaikeuksien, läheisen alkoholin käytön (naiset), läheisen väkivaltaisuuden, asunnon varusteiden puutteellisuuden, yksityisyyden puuttumisen, asuntopulasta kärsimisen, hädän tai sen uhkan sekä syrjässä

asumisen kokemusten harvinaistuminen.

Työntekijöiden kohdalla ovat laman aikana yleistyneet erityisesti erilaiset sosiaaliturvan muutoksista johtuvat tapahtumat. Heidän keskuudessaan ovat yleistyneet sosiaali- ja terveystalveluiden supistaminen, lapsiperheiden tuen supistaminen, sairausturvan leikkaaminen ja työttömyysturvan leikkaukset. Sen sijaan kivun ja kärsimyksen, läheisen väkivaltaisuuden (naiset) ja yksinhuoltajuuden (naiset) kokemukset olivat vuonna 1996 harvinaisempia kuin vuosikymmenen alussa.

Opiskelijoiden keskuudessa eivät mitkään elämäntapahtumat ole käyneet laman aikana harvinaisemmiksi. Yleistyneitä ovat kokemukset työttömyydestä, avun ja hoidon saantivaikeudet, läheisen alkoholin käytöstä (miehet) ja levottomasta asuinympäristöstä.

4.4 Elämään tyytyväisyyden muodostuminen rakenteellisten ja yksilöllisten tekijöiden valossa

4.4.1 Sosiaaliluokan ja elämäntapahtumien yhteys elämään tyytyväisyyteen

Elämäntapahtumilla saattaa olla erilainen merkitys eri sosiaaliluokissa. Taulukossa 52 on korreloitu ensimmäisen asteen elämäntapahtumien kumuloitumista mittaavat summamuuttujat elämään tyytyväisyyden kanssa eri sosiaaliluokissa. Luokkien välillä on havaittavissa selviä eroja riippuvuuksissa, vaikkakin korrelaatioiden suunta on sama, eli ongelmalliset elämäntapahtumat alentavat tyytyväisyyttä elämään. Elämäntapahtumien erilainen merkitys saattaa osaltaan selittää luokkien välisten erojen pienuutta tyytyväisyydessä. Vaikka eri luokkiin kasautuu ja kumuloituu erilaisia yleisesti elämään tyytyväisyyttä alentavia tapahtumia, niin tyytyväisyys ei vaihtele samassa suhteessa eri luokkien välillä. Toisaalta erot korrelaatioissa voisivat olla seurausta myös eroista ilmiöiden yleisyydessä. Korrelaatioita luvun 4.3.2 summamuuttujiin vertaillen ei voi kuitenkaan havaita yhtäläisyyttä ilmiöiden luokittaisen yleisyyden ja korrelaation välillä. Korrelaatioiden voi näin arvioida kuvaavan elämäntapahtumien ja tyytyväisyyden välistä yhteyttä.

Yrittäjillä elämäntapahtumista vain muutamat korreloivat elämään tyytyväisyyden kanssa ja näissä korrelaatiot ovat suhteellisen korkeita. Yrittäjien maailma näyttää tyytyväisyyden suhteen jäsentyvän taloudellisen toimeentulon, työnteon ja lasten tulevaisuuden ympärille. Muiden elämäntapahtumien kokemukset eivät juurikaan muuta heidän elämään tyytyväisyyttään.

Tyytyväisyys korreloi useimpien elämäntapahtumien kanssa alemmilla toimihenkilöillä ja työntekijöillä, työntekijöiden korrelaatioiden ollessa hieman korkeampia. Kuten yrittäjällä myös alemmilla toimihenkilöillä ja työntekijöillä elämään tyytyväisyyteen korreloivat vahvimmin talousongelmat ja työttömyyskokemukset. Yrittäjistä poiketen näissä ryhmissä korrelaatio lasten tulevaisuuden ja elämään tyytyväisyyden välillä on suhteellisen heikko. Sen sijaan työntekijöiden ja alemmien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyys heikkenee selvästi muita vahvemmin unohdetuksi tulevaisuuden kokemusten yhteydessä.

Ylempien toimihenkilöiden korrelaatiot ovat eri tapahtumien osalta suhteellisen samalla tasolla. Heillä ei vaikuta olevan mitään erityisiä elämänalueita, joiden tapahtumat heikentäisivät elämään tyytyväisyyttä erityisesti. Näin ei ole edes talousongelmien eikä myöskään työttömyyden kokemusten kohdalla. Itse asiassa työttömyyskokemukset eivät korreloi tilastollisesti päätellen lainkaan ylempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyyden kanssa.

Maanviljelijöiden elämään tyytyväisyyteen vaikuttavat, kuten yrittäjilläkin, suhteellisen harvojen elämänalueiden tapahtumat. Näitä ovat talouteen ja asumiseen liittyvät ongelmat.

Työttömyyskokemukset heikentävät vahvimmin opiskelijoiden elämään tyytyväisyyttä. Opiskelijoiden tyytyväisyys laskee myös talousongelmien, asumisen tasoon liittyvien ongelmien, unohdetuksi tulemisen ja terveyden pettämisen kokemuksista.

Taulukko 52. Korrelaatio elämäntapahtumien ja elämään tyytyväisyyden välillä eri sosiaaliluokissa.

<i>Elämäntapahtuma</i>	<i>Maan- viljelijä</i>	<i>Yrittäjä</i>	<i>Ylempi toimih.</i>	<i>Alempi toimih.</i>	<i>Työntekijä</i>	<i>Opiskelija</i>
Talousongelmat	-.35	-.30	-.21	-.30	-.31	-.21
Sos.turvan supistaminen	-.23	n.s.	-.20	-.09	-.13	n.s.
Omaisuusrikos	n.s.	n.s.	-.17	-.12	-.09	n.s.
Terveyden pettäminen	n.s.	n.s.	-.19	-.13	-.17	-.17
Työpaikan ristiriidat	n.s.	n.s.	-.13	-.15	-.15	n.s.
Työttömyys	n.s.	-.29	n.s.	-.26	-.34	-.36
Asumisen taso	-.26	n.s.	n.s.	-.17	-.18	-.22
Asuinympäristö	-.26	n.s.	-.20	-.07	-.18	n.s.
Parisuhdeongelmat	n.s.	n.s.	-.20	-.17	-.14	n.s.
Unohdetuksi tuleminen	n.s.	n.s.	-.16	-.22	-.24	-.18
Huoli lapsista	n.s.	-.27	n.s.	-.12	n.s.	n.s.

Taulukossa 52 keskeinen havainto on ero itsenäisten yrittäjien ja palkansaajien

välillä. Miksi palkansaajien elämään tyytyväisyys on selvästi useamman tekijän osalta yhteydessä ympäröivään reaali maailmaan kuin on yrittäjillä ja maanviljelijöillä? Onko niin, että omina työnantajinaan toimivilla yrittäjillä elämä fokusoituu harvoin heille tärkeisiin elämänalueisiin, lähinnä talouteen ja työhön? Muut, yleisesti suhteellisen voimakkaatkin negatiiviset elämäntapahtumat, eivät sen sijaan heijastu heidän elämäänsä tyytyväisyyteen. Osaltaan em. tulos on luonteeltaan tekninen johtuen maanviljelijä- ja yrittäjä-ryhmien pienuudesta tässä aineistossa. Korrelaatiot eivät ole tilastollisesti merkitseviä vaikka korrelaatioiden taso on sama tai korkeampikin kuin muiden ryhmien korrelaatiot. Näin tapahtuu sosiaaliturvan leikkausten ja terveyden pettämisen osalta. Sen sijaan muut korrelaatiot ovat maanviljelijöillä ja yrittäjillä alhaisemmat kuin muissa ryhmissä.

Palkansaajilla elämään tyytyväisyyteen vaikuttaa tekijöitä lähes kaikilta elämänalueilta. Työntekijöillä elämään tyytyväisyyteen korreloivat kaikki muut tekijät paitsi huoli lapsista. Vahvimmat yhteydet ovat tyytyväisyyden ja työttömyyskokemusten sekä talousongelmien kokemisen välillä. Nämä yhteydet ovat suhteellisen heikkoja ylemmillä toimihenkilöillä.

Edellä luvussa 4.2.2 elämään tyytyväisyyttä selittivät parhaiten terveydentila, toimeentulo, ruokakunnan tyyppi, ”sosiaaliryhmä” ja sukupuoli. Miten elämään tyytyväisyyden vaihtelu selittyy negatiivisten elämäntapahtumien kumuloitumisella ja miten tämä vaihtelee eri sosiaaliluokissa? Analyysin pelkistämiseksi tarkastellaan kolmea toisen asteen elämäntapahtumien kumuloitumista. Tarkastelussa on tällöin kokoavasti mukana suurin osa negatiivisista elämäntapahtumista.

Elämään tyytyväisyyden varianssi ei näytä juurikaan kiinnittyvän sosiaaliluokkiin kuten havaittiin luvun 4.2.2 tarkastelussa. Varianssista vain prosentti voidaan selittää sosiaaliluokalla. Palkansaajien kohdalla tyytyväisyydessä on havaittavissa kuitenkin selvä yhteys luokka-aseman ja tyytyväisyyden välillä. Ylemmät toimihenkilöt ovat palkansaajista elämäänsä tyytyväisimpiä ja työntekijät tyytymättömmimpiä alempien toimihenkilöiden sijoittuessa näiden väliin.

Sosiaaliluokkaerot kaventuvat kun tarkastelussa huomioidaan negatiiviset

elämäntapahtumat. Tyytyväisyyserot selittyvät siis pikemminkin elämismaailman reaalisilla yksilöllisillä kokemuksilla kuin luokka-aseamalla. Vaikka luokat lähentyvät yleistä keskiarvoa elämäntapahtumat huomioitaessa, pysyy yrittäjien tyytyväisyyden aste lähes samalla tasolla negatiivisista tapahtumista huolimatta.

Suurin muutos on havaittavissa alempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyydessä, kun tarkastelussa otetaan huomioon negatiiviset elämäntapahtumat. Alempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyys heikkenee vähemmän suhteessa muihin sosiaaliluokkiin negatiivisia elämäntapahtumia kohdattaessa. Ts. kun huomioidaan negatiiviset elämäntapahtumat, niin alempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyys kohoaa suhteessa yleiseen tyytyväisyyden muutokseen.

Negatiiviset elämäntapahtumat yhdessä sosiaaliluokan kanssa selittävät yhdeksän prosenttia tyytyväisyyden vaihtelusta kun sosiaaliluokka yksin selittää vain yhden prosentin. Toimeentulo-ongelmat selittävät tätä vaihtelua vahvimmin ja perheongelmat heikoimmin. Ongelmien kumuloituminen näyttää selvästi heikentävän elämään tyytyväisyyttä, sillä jokaisen ongelmaryhmän lisääminen malliin nostaa mallin selitysastetta. Toimeentulo-ongelmat ja perheongelmat selittävät osin samaa asiaa, sillä toimeentulo-ongelmien lisääminen malliin laskee suhteellisen selvästi perheongelmien regressiokerrointa.

Taulukko 53. Elämään tyytyväisyys sosiaaliluokittain erilaisten negatiivisten elämäntapahtumien kumuloituessa. Varianssianalyysin parametriestimaatit, elämäntapahtumat kovariaatteina.

	<i>Sosiaali- luokka</i>	<i>+toimintaky- vyttömyys</i>	<i>+perheiden ongelmat</i>	<i>+toimeentulo- ongelmat</i>
Maanviljelijä	.079	.126	.061	.033
Yrittäjä	-.027	-.069	-.064	-.023
Ylempi toimihenkilö	.099	.087	.098	.075
Alempi toimihenkilö	-.002	.006	.020	.034
Työntekijä	-.144	-.121	-.122	-.098
Opiskelija	-.005	-.029	.007	-.021
Beta (kyvytt)		-.180	-.139	-.122
Beta (perhe)			-.159	-.075
Beta (toimeen)				-.190
R ²	.01	.04	.07	.09

4.4.2 Elämään tyytyväisyyttä selittävät tekijät - laajennettu malli

Aiemmissa luvuissa on tarkasteltu negatiivisia elämäntapahtumia ja elämään tyytyväisyyttä eri tavoin. Tarkastelun keskipisteenä ovat olleet edellä mainittujen ilmiöiden kohdentuminen sosiaaliluokkarakenteeseen. Tämän tarkastelun lisäksi on analysoitu ilmiöiden muutoksia 1990-luvulla laman taloudellisen taantuman eri vaiheissa. Näin on luotu kuvaa siitä kuinka negatiiviset elämäntapahtumat ovat yhteydessä elämään tyytyväisyyden kanssa eri sosiaaliluokissa. Sekä elämäntapahtumien kasautumisessa ja kumuloitumisessa että elämään tyytyväisyydessä on luokkaspesifejä eroavaisuuksia. Näiden tarkasteluiden lisäksi on kartoitettu sosiaaliluokkien ja muiden (sosiaalisten) kategorisointien välisiä yhteyksiä sekä näiden yhteyksiä elämään tyytyväisyyteen.

Olen pääsääntöisesti rakentanut lähestymistapani rakenne-sosiologisen ajattelun mukaisesti. Tämä ei ole kuitenkaan tarkoita sitä, että pitäytyisin yksioikoisesti ja ehdottomasti tässä näkökannassa. Rakennetekijät eivät siis ole ainoita elämäntapahtumia ja tyytyväisyyttä yksilötasolla selittävä tekijä. Myös yksilöllä itsellään on selkeä vaikutus siihen mitä hän elämässään kokee. Teoriaosassa nousi vahvasti esiin yksilöllisempien tekijöiden merkitys tyytyväisyyden muodostumisessa. Aiemmissa tutkimuksissa on tyytyväisyyttä pystytty parhaiten selittämään kahdella luonteenpiirteellä. Tyytyväisyys on selvässä yhteydessä siihen, onko ihminen ulospäin- vai sisäänpäinsuuntautunut luonteeltaan. Subjektiiivisen hyvinvoinnin tutkimusperinteessä on teoreettisia ja empiirisiä näyttöjä myös siitä, että tyytyväisyys on seurausta yksilön vertailusta muihin yksilöihin tai ryhmiin. Tässä luvussa vertailtavia tekijöitä ovat toimeentulo ja terveydentila, jotka parhaiten selittivät luvussa 4.2.2 elämään tyytyväisyyttä.

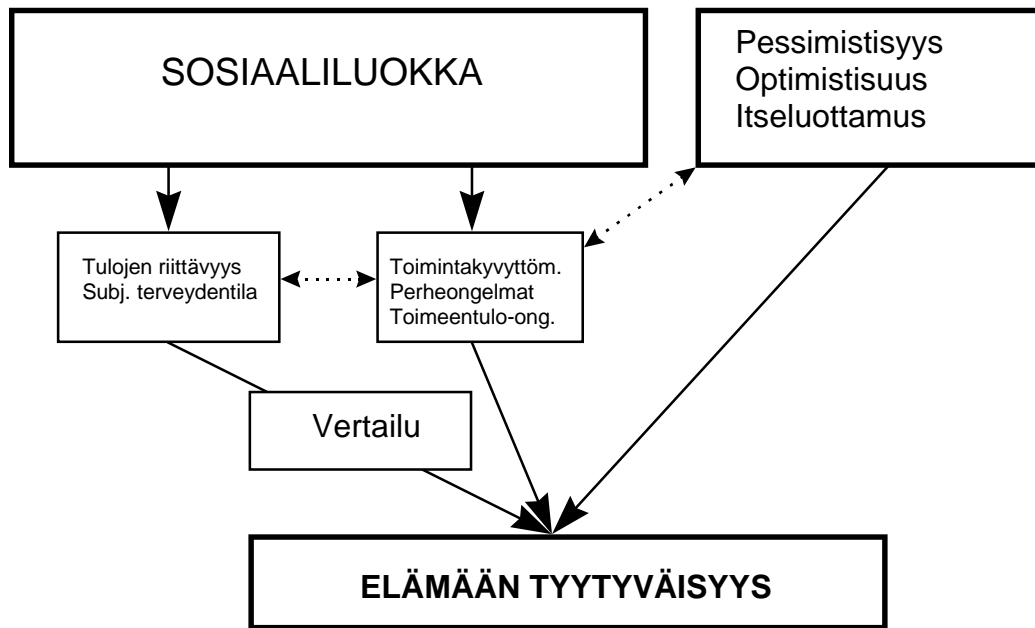
Edellä kirjoitetun perusteella tässä luvussa yhdistetään aiemmin analysoitujen tekijöiden rinnalle viiteryhmäteorian mukaisia muuttujia ja luonteenpiirteitä kuvaavia muuttujia.

Viiteryhmämuuttujat on muodostettu yksilön toimeentulotason ja yleisen (keskimääräisen) toimeentulotason sekä yksilön terveydentilan ja yleisen

terveydentilan erotuksina. Tämän tapainen mittaaminen olettaa yksinkertaistetusti, että vertailut tapahtuvat johonkin keskimääräiseen tilanteeseen. Luultavaa kuitenkin on, että viiteryhmät vaihtelevat asemaltaan ja näin mittari voi toimia vain karkeana indikaattorina. Viiteryhmämuuttujat kuvaavat yksilöiden poikkeamaa koko aineiston yleisestä keskiarvosta. Ulospänsuuntautuneisuutta ei ole voitu suoraan mitata johtuen aineiston alkuperäisestä käyttötarpeesta. Ulos- ja sisäänpänsuuntautuneisuutta lähellä olevina tekijöinä tarkastellaan optimistisuutta ja pessimistisyyttä. Näitä on mitattu seuraavan kysymyksen avulla: *”Missä määrin seuraavat asenneväittämät pitävät paikkansa kohdallanne, kun (jos) Teillä on ongelmia tai vaikeuksia elämässänne?”*. Optimistisuutta kuvaa vaihtoehto *”Pyrin näkemään asioiden myönteisen puolen”* ja pessimistisyyttä vaihtoehto *”Tulen epätoivoiseksi”*. Näiden lisäksi tarkastellaan itseluottamuksen (*”luotan itseeni ja omiin kykyihini selviytyä”*) yhteyttä elämään tyytyväisyyteen.

Tyytyväisyyttä selitetään eteenpäin askeltavalla regressioanalyysillä ensin yleisenä mallina ja sitten sosiaaliluokittaisina analyysinä. Sosiaaliluokittaisella analyysillä toivotaan saatavan esiin tyytyväisyyden luokkakohtainen sisältö tai selittäjät. Kussakin analyysissä ovat lähtötilanteessa mukana seuraavat muuttujat (ks. kuvio 24):

Tulojen riittävyys (M21)
 Tulojen riittävyys yleiseen verrattuna
 Terveystila (M33)
 Terveystila yleiseen verrattuna
 Pessimistisyys (M102A)
 Optimistisuus (M102F)
 Itseluottamus (M102E)
 Toimintakyvyttömyys (summamuuttuja)
 Perheongelmat (summamuuttuja)
 Toimeentulo-ongelmat (summamuuttuja)

Kuvio 24. Elämään tyytyväisyyden selittäminen eri tekijöillä.

Yleisessä mallissa elämään tyytyväisyyttä selittävät selvimmin suhteellinen toimeentulotaso ja arvio terveydentilasta. Suhteellinen toimeentulon taso on yhteydessä tyytyväisyyteen niin, että mitä parempi suhteellinen toimeentulon taso sitä tyytyväisempi henkilö on elämäänsä. Terveystilan hyvyys selittää elämään tyytyväisyyttä. Kolmanneksi vahvimmin tyytyväisyyttä selittävä tekijä liittyy talouteen: toimeentulo-ongelmien kokeminen alentaa elämään tyytyväisyyttä. Samoin vaikuttavat perheongelmien kohtaaminen ja pessimistinen elämänasenne. Optimistinen suhtautuminen ongelmiin taas lisää elämään tyytyväisyyttä.

Tyytyväisyyttä selittävät tekijät eroavat selvästi sosiaaliluokittain. Maanviljelijöillä ja erityisesti muilla yrittäjillä elämään tyytyväisyyttä selittää vain muutama tekijä kun taas palkansaajien tyytyväisyyttä selittää huomattavasti useampi tekijä. Palkansaajien sisällä on kuitenkin selviä eroja siinä mitkä tekijät ovat merkityksellisiä hyvinvoinnin kokemisessa.

Taulukko 54. Elämään tyytyväisyyttä selittävä yleinen regressiomalli ja sosiaaliluokittaiset mallit (Beta-kertoimet).

<i>Muuttuja</i>	<i>Yleinen</i>	<i>Maan- viljelijä</i>	<i>Yrittäjä</i>	<i>Ylempi toimi- henkilö</i>	<i>Alempi toimi- henkilö</i>	<i>Työn- tekijä</i>	<i>Opis- kelija</i>
Elintaso/-olot							
Tulojen riittävyys	-	,227	,379	-	,216	-	-
Terveydentila	-,207	-,255	-	-,221	-,224	-	-
Viiteryhmä							
Terveyden ero	-	-	-	-	-	-,208	-,184
Tulojen ero	,229	-	-	,276	-	,281	-
Luonteenpiirre							
Pessimisti	-,082	-	-	-,132	-,096	-,068	-
Optimisti	,083	-	-	-	,078	,107	,165
Itseluottamus	-	-	-	-	-	-	-
Elämäntapahtuma							
Toimintakyvytt.	-	-	-	-	-	-	-,213
Perheongelmat	-,098	-	-	-,132	-	-,120	-
Toimeentulo-ong.	-,116	-,246	-	-	-,150	-,101	-
R ²	19,2	26,5	14,4	16,8	19,0	22,3	12,8

Maanviljelijöiden elämään tyytyväisyys muodostuu terveyden ja toimeentulon varaan. Mitä parempi toimeentulo, parempi terveydentila ja vähemmän kokemuksia aiemmista toimeentulo-ongelmista, sitä tyytyväisempiä ovat maanviljelijät elämäänsä. Nämä tekijät selittävät 26,5 prosenttia heidän elämään tyytyväisyydestään. Viiteryhmävertailut ja luonteenpiirteet eivät näytä olevan merkityksellisiä tyytyväisyyden selittäjiä tässä ryhmässä.

Kaikkein yksinkertaisimmin selittyy yrittäjien elämään tyytyväisyys: toimeentulotason kohoaminen lisää yrittäjien elämään tyytyväisyyttä. Yrittäjä ei näin juurikaan vertaile tulotasoaan muiden tulotasoon tai muistele menneitä negatiivisia elämäntapahtumia. Elämään tyytyväisyys muodostuu ”tässä ja nyt”. Tulojen riittävyys selittää yksinään kuitenkin vain 14,4 prosenttia heidän tyytyväisyydestään.

Palkansaaajien kohdalla elämään tyytyväisyydestä voidaan vähiten selittää ylempillä toimihenkilöillä (16,8 %) ja eniten työntekijöillä (22,3 %).

Ylempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyyttä selittävät parhaiten suhteellinen toimeentulo ja terveydentila. On mielenkiintoista, että absoluuttinen toimeentulon taso ei ole mallissa mukana. Ylempillä toimihenkilöillä tyytyväisyyttä ei siis niinkään selitä heidän toimeentulotasonsa, vaan se, että toimeentulo on muita parempi. Pessimistinen asennoituminen ongelmiin ja koetut perheongelmat alentavat ylempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyyttä.

Alempien toimihenkilöiden elämään tyytyväisyys muodostuu toimeentulon, terveyden ja luonteenpiirteiden varaan. Viiteryhmäteoria ei näytä toimivan alempien toimihenkilöiden kohdalla. Ehkä keskiluokan vertailut suuntautuvat vaihdellen alas- ja ylöspäin, jolloin tässä käytetty indikaattori ei ole erottelukykyinen. Mitä parempi toimeentulo, terveys, vähemmän kokemuksia toimeentulo-ongelmista ja mitä optimistisempi asenne ongelmiin, sitä tyytyväisempi elämäänsä.

Työntekijöiden elämään tyytyväisyyttä selittävät selvästi edellisistä eroavat tekijät. Työntekijöiden tyytyväisyys selittyy viiteryhmävertailulla, luonteenpiirteillä ja negatiivisilla elämäntapahtumilla. Keskimääräistä parempi terveys ja toimeentulo, optimistisempi elämänasenne (vähemmän pessimistinen), vähemmän kokemuksia perheongelmista ja toimeentulo-ongelmista, sitä tyytyväisempi elämäänsä. Työntekijöiden tyytyväisyyden muodostuminen on jossain mielessä päinvastainen yrittäjien tyytyväisyydelle. Kun yrittäjät elävät tämän hetken reaalityöeläisyydessä, niin työntekijät näyttävät muodostavan hyvinvointia elämäänsä muihin verraten ja ”vanhoja muistellen”.

Opiskelijoiden tyytyväisyys selittyy optimistisellä elämänasenteella ja keskimääräistä paremmalla terveydentilalla. Toisaalta vahvimmin opiskelijoiden tyytyväisyyttä selittää (heikentää) mallissa kokemukset toimintakyvyttömyydestä.

Itseluottamus ei noussut tyytyväisyyttä selittäväksi tekijäksi yhdessäkään mallissa.

Mallien tulkinta on aina vaikeaa, etenkin analysoitaessa poikkileikkausaineistoja. Tuloksia voi lähestyä ainakin kahdella tavalla. Kun tuloksia tulkitaan tavanomaisesti, erotetaan selitettävä muuttuja selittävästä paitsi käytännössä, myös käsitteellisesti. Voitaneen puhua ilmiön kausaalisesta selittämisestä. Tällöin elämään tyytyväisyyttä selitetään muilla tekijöillä. Tyytyväisyys olisi näin tulkiten suhteellisen itsenäinen ilmiö tai alue ihmisessä ja siihen vaikuttaisivat muut tekijät. Edellä esitetyn yleisen mallin mukaan ihminen on tyytyväinen *kun* tulot riittävät keskimääräistä parempaan elintasoon, mieli on optimistinen eivätkä perhe- ja toimeentulo-ongelmat vaivaa kokemusmaailmaa.

Miksi tyytyväisyyden muodostumisessa on selviä rakenteellisia eroja? Onko niin, että ihmisessä ei ole olemassa itsenäistä (absoluuttista) tyytyväisyyden aluetta, vaan tyytyväisyyden merkitys vaihtelee? Tällöin edellistä mallia ajatellen emme ajattele selittävämmä tyytyväisyyttä, vaan yritämme ymmärtää miksi tämä ja tuo tekijä assosioi tyytyväisyydeksi kutsumamme ilmiön kanssa. Tyytyväisyyttä ei näin olisi olemassa, vaan tyytyväisyys olisi hyvää terveyttä, optimistista luonnetta ja ongelmien poissaoloa. Nämä tekijät olisivat tyytyväisyyden yleisiä merkityksiä ja sen sisältö.

Toisaalta luokkien väliset erot voidaan ymmärtää myös siten, että tyytyväisyys on suhteellisen saman sisältöinen tuntemus eri sosiaaliluokissa, mutta eri luokissa puutteet ovat erilaisia. Ts. arkielämän asiat ovat eri tavoin läsnä ihmisten elämässä. Esimerkiksi rikkaalle toimeentulon paraneminen ei ole yhtä merkittävä asia kuin köyhälle: rikas ei välttämättä saavuta kohonneen toimeentulon ansiosta enää mitään uutta elämäänsä, kun taas köyhän elämä voi muuttua radikaalisti.

Tyytyväisyyden tulkintaa vaikeuttaa myös sen suhteellinen luonne. Siinä peilautuvat samanaikaisesti asetetut tavoitteet ja toteutunut elämä. Ylikorkealle asetetut (tiedostetut tai tiedostamattomat) tavoitteet laskevat tyytyväisyyttä yhtä paljon kuin ”alitoteutunut” elämä ja päinvastoin. Voidaan ajatella, että erot luokkien välillä selittyvät joko eroilla tavoitteissa ja toiveissa tai toteutuneessa elämässä. Tiukan kausaalisen tulkintatavan käyttöarvoa heikentää myös se

havainto, että tyytyväisyydellä on vaikutuksia myös objektiivisiin tekijöihin, esimerkiksi terveydentilaan (ks. Koivumaa-Honkanen 1998). Tiukkaa rajanvetoa objektiivisen ja subjektiivisen välille ei ole syytä tehdä, sillä se mitä olemme ja miksi tulemme näyttää muovautuvan näiden keskinäisen vuorovaikutuksen tuloksena.

5 POHDINTAA TULOSTEN POHJALTA

5.1 Yhteenveto tuloksista

Tutkimuksen taustaa

Hyvinvoinnin määrittelemisen on kahdessa suhteessa ongelmallista. Ensinnäkin mitä sen katsotaan sisältävän, mikä on sen käsitteellinen jäsenyys? Toinen ongelma on se kuka hyvinvointia ylipäättään osaa ja saa määrittellä? Näiden kahden ongelman suhteen hyvinvointitutkimuksen kenttä on jakautunut (karkeasti jakaen) hyvinvoinnin subjektiiviseen ja objektiiviseen koulukuntaan edellisen korostaessa yksilön omaa arviota ja jälkimmäisen yksilöstä riippumatonta arviota. Tämä orientaatio ratkaisee paljolti sen kuinka hyvinvoinnin ongelmaa lähestytään. Kysymys on siitä millaisen ihmiskuvan voimin tutkija tehtävänsä toteuttaa. Tässä tutkimuksessa on jossain mielessä ristiriitaisesti lähestytty hyvinvointia rakenteellisia ja ulkoisia ehtoja korostaen samaan aikaan kun hyvinvoinnin subjektiivista puolta on pidetty ensiarvoisen merkittävänä.

Hyvinvoinnista voidaan erottaa eri komponentteja ja se saattaa, tulkinnasta riippuen, jakautua eri ulottuvuuksiin. Kahtena pääkomponenttina on pidetty toisaalta kognitiiviseen ajatteluun ja toisaalta emotionaaliseen tunne-elämykseen pohjaavaa hyvinvoinnin tilaa. Kognitiot liitetään yleensä tyytyväisyyteen ja emotiot onnellisuuteen. Tässä tutkimuksessa hyvinvointia on tarkasteltu keskittyen sen kognitiiviseen komponenttiin. Näin on mitattu suomalaisten elämään tyytyväisyyttä. Keskeinen tyytyväisyyteen liittyvä tekijä on vertailu oman ja muiden tilanteen välillä. Sosiaaliluokkien välisiä eroja tutkittaessa on tyytyväisyyssmittarin käyttö perusteltua.

Aiemman tutkimuksen perusteella tässä tutkimuksessa päädyttiin selittämään hyvinvointia yhteiskunnan rakenteista ja yksilön ominaisuuksista käsin. Suomalaisen yhteiskunnan keskeisenä rakenteena tarkasteltiin sosiaaliluokkarakenteen yhteyttä ihmisten elinoloihin ja elämäntapahtumiin ja näiden yhteyttä ihmisten elämään tyytyväisyyteen. Tähän tarkasteluun lisättiin

viiteryhmäteorian mukaisia vertailumittareita. Yksilöllisenä luonteenpiirteenä tarkasteltiin karkealla mittarilla aktiivisen ja passiivisen ongelmanratkaisumallin (vrt. ekstrovertti vs. introvertti) yhteyttä elämään tyytyväisyyteen.

Keskeinen ero aiempien hyvinvointitutkimusten ja tämän tutkimuksen välillä on negatiivisten elämäntapahtumien liittäminen mukaan hyvinvointitarkasteluun. Elämäntapahtumien mukaan ottaminen tuo tarkasteluun mukaan yksilöllisen elämänhistorian aiempaa tarkemmin. Perinteisen poikkileikkaustutkimuksen ihmisten yhteiskunnallista asemaa kuvaavista muuttujista voidaan toki päätellä jotain myös heidän aiemmasta elämästään. Tulkinnallisesti tämä tarkastelutapa jättää kuitenkin liian paljon vaihtoehtoja, jotta niistä voisi arvioida luotettavasti ihmisten ”elämänuraa” saati siihen vaikuttavia yksittäisiä tapahtumia. Menneisyyteen liittyvien yksilöllisten elämäntapahtumien lisääminen auttaa ymmärtämään tutkimushetken yhteiskunnan ilmiöiden välisiä suhteita aiempaa paremmin. Tällä on pyritty hieman siirtymään staattisesta tutkimusasetelmasta dynaamisempaan suuntaan.

Toinen ero on siinä, että tutkimuksessa tarkasteltiin tyytyväisyyden muodostumista myös sosiaaliluokittain eriteltynä. Näin on ollut mahdollista tarkastella hyvinvoinnin luokkakohtaisia synty- tai merkityseroja.

Tutkimusaineistosta ja ongelmanasettelusta johtuen tässä on tutkittu ainoastaan negatiivisia elämäntapahtumia. Asetelmaan on sisäänrakennettu ajatus hyvinvoinnin pyrkimyksestä optimaaliseen tilaan jos sitä ei mikään estä. Negatiiviset elämäntapahtumat ”stressaavat” tämän näkemyksen mukaan hyvinvointia. Hyvinvointia puolestaan lisäävät positiiviset elämäntapahtumat. Tässä tutkimuksessa ei voitu arvioida esimerkiksi sitä miten positiiviset elämäntapahtumat mahdollisesti kompensoivat negatiivisten tapahtumien vaikutuksia tyytyväisyyteen. Pelkästään negatiivisten elämäntapahtumien tarkastelu on kuitenkin ollut perusteltua taloudellisen taantuman tarkastelussa.

Yksilöityinä tutkimustehtävinä tässä tutkimuksessa oli

- 1) *etsiä niitä elämäntilanteita ja -tapahtumia, jotka ovat yhteydessä yksilöiden subjektiiviseen hyvinvointiin,*
- 2) *selvittää miten subjektiivinen hyvinvointi sekä elämäntapahtumat ovat yhteydessä sosiaaliluokkiin.*
- 3) *tarkastella miten sosiaaliluokkien hyvinvointi on muuttunut taloudellisen laman seurauksena ja millaisia muutoksia on elämäntapahtumissa.*

Elämään tyytyväisyys

Noin 80 prosenttia väestöstä kokee elämänsä melko tai hyvin tyydyttäväksi. Elämän tyydyttävyyden vaihtelee 14 prosentilla (ei epätydyttävä / ei tyydyttävä) ja seitsemän prosenttia kokee elämänsä melko tai hyvin epätydyttäväksi. Muutokset laman aikana ja eri sosiaaliluokkien välillä ovat vähäisiä. Yleisellä tyytyväisyyden mittarilla ei voi arvioida tai päätellä mitään suurta tapahtuneen suomalaisessa yhteiskunnassa. Tyytyväisyyden muuttumattomuus aiheuttaa kysymyksen yleisten tyytyväisyydsmittareiden tuloksien käytölle esimerkiksi poliittisen päätöksenteon pohjana.

Yleistä elämään tyytyväisyyttä selittävät yksittäisiä tekijöitä olivat: tulojen riittävyys, subjektiivinen terveydentila, asunnon omistussuhde, sairastavuus ja asema työelämässä.

Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla ovat erilaiset. Viidestä tutkitusta ulottuvuudesta suhteellisen vakaita ovat laman aikana olleet asuminen, ihmissuhteet ja terveydentila. Selvästi yli puolet arvioi tilanteensa pysyneen näillä ulottuvuuksilla samalla tasolla vuosien 1991 ja 1996 välillä. Milloin muutosta on tapahtunut asumisessa tai ihmissuhteissa, niin se on tapahtunut lähinnä parempaan suuntaan. Neljännes vastaajista arvioi terveydentilansa heikentyneen. Työn ja

toimeentulon muutokset jakavat vastaajat kolmeen lähes yhtä suureen ryhmään sen mukaan onko tilanne parantunut, pysynyt ennallaan vai heikentynyt.

Vaikka tyytyväisyys on pysynyt suhteellisen samalla tasolla, niin 17 prosenttia ihmisistä arvioi elämänsä kulkeneen laman aikana huonompaan suuntaan. Lamasta huolimatta 39 prosenttia arvioi elämän kulkusuunnan pysyneen ennallaan. Suurin osa (44 %) vastaajista arvioi elämänsä kulkeneen kuitenkin parempaan suuntaan. Vakaimmaksi elämänsä arvioivat maanviljelijät vaikka suhteellisen moni arvioi elämänsä kulkeneen huonompaan suuntaan. Työntekijät arvioivat yhtä usein elämänsä kulkeneen huonompaan suuntaan. Opiskelijat ja ylemmät toimihenkilöt arvioivat elämänsä kulkua positiivisimmin.

Yleisellä tasolla ihmiset arvioivat elämänsä kulkeneen vuosien 1991 ja 1996 välillä hieman huonompaan suuntaan kuin vuosien 1987 ja 1992 välillä. Laman alkuvuodet eivät näytä koetelleen 'suurta väestöä' niin rankasti kuin laman pitkittyminen. Keskimääräistä parempaan suuntaan elämänsä arvioivat kulkeneen ylemmät toimihenkilöt ja harvinaisempaa tämä on ollut työntekijöillä ja maanviljelijöillä. Ikäryhmittäin elämän koetaan kulkevan parempaan suuntaan nuoremmalla iällä, erityisesti noin 30-vuotiaana, ja huonompaan suuntaan vanhemmalla iällä. Sukupolvittain tarkastellen on havaittavissa, että tutkimusajankohtana eläkkeelle siirtyneiden sukupolvi arvioi erityisen vahvasti elämänsä parantuneen tutkimusta edeltävinä vuosina. Onko eläkkeelle siirtyminen aina näin voimakkaasti elämään tyytyväisyyttä lisäävä seikka vai korostuiko tämä lama-ajan kiristyneessä työilmapiirissä?

Elämäntapahtumat

Kaiken kaikkiaan negatiivisten elämäntapahtumien kokeminen on lisääntynyt 1990-luvulla. Yleistymisen näyttää olevan pääosin seurausta työntekijöiden elämäntapahtumien yleistymisestä. Erot sosiaaliluokkien välillä vaikuttavat hieman kaventuneen siten, että kun vuosikymmenen alussa negatiivisista elämäntapahtumista oli kokemuksia useimmin alemmilla toimihenkilöillä, niin

vuosikymmenen puolivälissä tapahtumat ovat yleisimpiä työntekijöillä, alemmilla toimihenkilöillä ja yrittäjillä.

Elämäntapahtumista ovat erityisesti yleistyneet kokemukset hyvinvointivaltion muutoksista. Palvelujen ja tukien rajaukset ja supistukset ovat selvästi yleisempiä vuonna 1996 kuin ne olivat vuonna 1991. Prosentuaalisesti laajimmin väestö on kokenut sosiaali- ja terveystalvelujen supistukset.

Yksittäisiä elämäntapahtumia tarkasteltaessa voidaan havaita eroja eri sosiaaliluokkien välillä. Maanviljelijöiden keskuudessa ovat laman aikana yleistyneet erilaiset sosiaaliturvaan liittyvät kokemukset ja huolet lasten elämästä ja tulevaisuudesta. Yrittäjien kohdalla lama on lisännyt taloudellisten ongelmien kokemuksia sekä kokemuksia erilaisista sosiaaliturvan leikkauksista. Kipukokemukset ja asumiseen liittyvät negatiiviset kokemukset ovat sen sijaan harvinaistuneet. Ylemmät toimihenkilöt ovat laman pitkittyessä kokeneet aiempaa useammin erilaisia sosiaaliturvan leikkauksia ja parisuhdeongelmia. Sen sijaan kipukokemukset ja työpaikan ristiriidat ovat harvinaistuneet. Lamalla näyttää olleen laajimmin vaikutuksia alempien toimihenkilöiden elämään. Työttömyyteen liittyvät tapahtumat ovat yleistyneet, mutta sairastamiseen liittyvät kokemukset, työelämän ristiriidat, vakavat parisuhdeongelmat sekä asumisen ongelmat ovat harvinaistuneet. Työntekijöiden elämässä lama on näkynyt yleistyneinä sosiaaliturvan leikkausten kokemuksina. Sen sijaan kipukokemukset ja vakavat parisuhdeongelmat ovat harvinaistuneet. Opiskelijoilla ovat yleistyneet kokemukset työttömyydestä, avun saantivaikeuksista, läheisen alkoholinkäytöstä ja levottomasta asuinympäristöstä.

Elämäntapahtumilla on taipumus ketjuuntua erilaisiksi tapahtumien kokonaisuudeksi. Tutkimuksessa selvitettiin tätä negatiivisten elämäntapahtumien kumuloitumista kahdessa eri vaiheessa. *Ensimmäisen asteen kumuloitumisen* muodostivat yksitoista ulottuvuutta viideltä elämän eri alueelta. Terveystilan tapahtumia kuvasi 'terveyden pettäminen', talouden tapahtumia 'talousongelmat', sosiaaliturvan supistaminen ja 'omaisuusrikos', työelämän tapahtumia 'työpaikan ristiriidat', ihmissuhteita 'vakavat parisuhdeongelmat', unohdetuksi tuleminen' ja

‘huoli lapsista’ sekä asumisen tapahtumia ‘asumisen taso’ ja ‘asuinympäristö’. Näistä tapahtumakokonaisuuksista vahvimmin elämään tyytyväisyyden kanssa korreloivat talousongelmat, työttömyys ja unohdetuksi tuleminen.

Maanviljelijöille kumuloituvat useimmin terveydelliset ongelmat ja ihmissuhteista irtaantumista kuvaavat elämäntapahtumat. Yrittäjien ryhmää koettelevat erityisesti taloudelliset ongelmat ja niiden kasautuminen. Ylempien toimihenkilöiden ongelmia ovat työpaikan ilmapiiriin liittyvät ongelmat ja osin ongelmat asumisessa. Työpaikan ristiriidat ovat suhteellisen yleisiä myös alemmilla toimihenkilöillä. Heitä huolettavat myös lasten elämä ja tulevaisuus muita ryhmiä useammin. Työntekijöiden ryhmään kumuloituu muita useammin työttömyyteen liittyviä ongelmia ja sosiaaliturvan supistuksiin liittyviä kokemuksia. Opiskelijoilla kumuloituvat ihmissuhdeongelmat.

Toisen asteen kumuloitumisessa tarkasteltiin edellä esitettyjen tapahtumakokonaisuuksien keskinäistä ryhmittymistä vielä laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Uniikkeiksi ulottuvuuksiksi jäivät ‘omaisuusrikos’ ja ‘huoli lapsista’. Muut ryhmittyivät kolmeksi korkeamman asteen ulottuvuudeksi: terveyden pettäminen ja unohdetuksi tuleminen ryhmittyivät ‘toimintakyvyttömyys’-ulottuvuudeksi, parisuhdeongelmat ja asumiseen liittyvät ongelmat muodostivat ‘perheiden ongelmat’ ulottuvuuden ja työttömyys- ja talousongelmat muodostivat ‘toimeentulo-ongelmien’ ulottuvuuden. Valtaosa väestön negatiivisista elämäntapahtumista jäsentyy näiden kolmen elämäntapahtumakokonaisuuden alle.

Elämäntapahtumat ja tyytyväisyys

Useimmat tutkitut kielteiset elämäntapahtumat näyttävät alentavan elämään tyytyväisyyttä. Yhteys on usein myös voimakkaampi mitä lähempänä elämäkokemus on. Elämään tyytyväisyyden kanssa ovat selvimmin yhteydessä taloudelliset tapahtumat. Muita tyytyväisyyteen yhteydessä olevia elämänalueita ovat terveydentila, asuminen, ihmissuhteet ja työ. Yksittäisistä elämäntapahtumista

selvästi vahvimmin tyytyväisyyttä heikentää tapahtuma, jossa henkilön toimeentulo vaikeutuu sairauden seurauksena. Muita talouteen liittyviä tyytyväisyyttä heikentäviä tekijöitä ovat asumismenoista selviytymisvaikeudet, perheen elatusvaikeudet, ylivelkaantuminen ja työttömyysturvan niukkuus. Eitaloudellisista tekijöistä elämään tyytyväisyyttä heikentävät työttömäksi joutuminen, henkisen tasapainon järkkyminen, kivun ja kärsimyksen kokemukset sekä unohdetuksi tuleminen.

Tyytyväisyyden ja elämäntapahtumien välinen riippuvuus vaihtelee yhteiskunnallisesta tilanteesta riippuen. Vuonna 1996 riippuvuus oli aiempaa voimakkaampi henkisen tasapainon järkkymisen, työttömyysturvan leikkaamisen, toimeentulojärjestelmien väliin putoamisen, unohdetuksi tai hyljättyksi tulemisen, virkamiesten epäoikeudenmukaisuuden, sosiaaliturvan (erityisryhmien) niukkuuden, sosiaali- ja terveystalveluiden supistamisen sekä vaarallisen tai levottoman asuinympäristön kohdalla.

Tarkasteltaessa äskettäin tapahtuneiden elämäntapahtumien yhteyttä tyytyväisyyteen, voidaan havaita taloudellisten elämäntapahtumien olevan vuonna 1996 aiempaa vahvemmin yhteydessä elämään tyytyväisyyden kanssa. Yksi tulkinta tälle on viiteryhmäteorian mukainen vertailusta johtuva muutos. Laman pitkittyessä ja nousukauden alkaessa taloudellisessa ahdingossa elävät ihmiset havahtuvat huomaamaan, että kaikilla ei mene yhteiskunnassa yhtä huonosti - päinvastoin. Riippuvuus on kuitenkin heikentynyt sairausturvan niukkuuden, konkurssin tai sen uhan, asuntopulasta kärsimisen kohdalla. Kyse saattaa olla sopeutumisesta, eli oma elämä on sopeutettu muuttuneisiin olosuhteisiin.

Veenhoven (1996) toteaa elämäntapahtumien selittävän 25 % elämään tyytyväisyydestä. Tässä tutkimuksessa elämäntapahtumien avulla kyettiin selittämään ”vain” alle kymmenen prosenttia elämään tyytyväisyydestä. Ero selittyy kahta kautta: Veenhoven viittaa pitkittäistutkimukseen, missä voitiin aidosti tarkastella kausaaliluonteista yhteyttä elämäntapahtumien ja tyytyväisyyden välillä. Tämän tutkimuksen aineisto on taas poikkileikkausaineisto. Veenhovenin lähteissä elämäntapahtumista on kartoitettu myös positiivisia elämäntapahtumia

kun tässä tutkimuksessa on kartoitettu vain negatiivisia tapahtumia.

Tarkasteltaessa eri tekijöiden yhteyttä elämään tyytyväisyyteen samassa mallissa, nousivat tyytyväisyyttä selittäviksi tekijöiksi terveydentila, keskimääräistä paremmat tulot, optimistinen elämänasenne, pessimistisyyden vähäisyys sekä vähäiset kokemukset perheongelmista ja toimeentulo-ongelmista. Sosiaaliluokittain tarkastellen oli suuria eroja hyvinvointia selittävissä tekijöissä: mitä parempi toimeentulo, parempi terveydentila ja vähemmän kokemuksia aiemmista toimeentulo-ongelmista, sitä tyytyväisempiä ovat *maanviljelijät* elämäänsä; *yrittäjillä* toimeentulon riittävyys lisää tyytyväisyyttä elämään; *ylempien toimihenkilöiden* elämään tyytyväisyyttä selittävät muita parempi toimeentulo, hyvä terveydentila, pessimistisen luonteenpiirteen vähäisyys ja perheongelmien kohtaamattomuus; *Alemmat toimihenkilöt* ovat sitä tyytyväisempiä elämäänsä, mitä parempi toimeentulo ja terveys, mitä vähemmän kokemuksia toimeentulo-ongelmista sekä mitä optimistisempi asenne ongelmiin; keskimääräistä parempi terveys ja toimeentulo, optimistisempi elämänasenne (vähemmän pessimistinen), ja vähemmän kokemuksia perheongelmista ja toimeentulo-ongelmista, sitä tyytyväisempiä *työntekijät* ovat elämäänsä; *opiskelijoiden* tyytyväisyys selittyy optimistisella elämänasenteella ja keskimääräistä paremmalla terveydentilalla sekä toimintakyvyttömyyden kokemuksen puuttumisella.

5.2 Suomalainen luokkayhteiskunta?

Sosiaaliluokkien voidaan todeta eroavan toisistaan monien tekijöiden osalta. Näin ollen sosiaaliluokka on vain yksi luokittelija muiden joukossa. Sosiaaliluokan vaikutus yksittäisen ihmisen elämään on menettänyt merkitystään muille luokittelijoille. Ajatus luokkayhteiskunnasta ei ole enää (ei ole ollut Kivisen 1998 mukaan luokkatutkijoille enää kolmeenkymmeneen vuoteen) kategorinen kysymys, vaan ”missä määrin”-kysymys. Oletettavasti luokalla on edelleen merkitystä, mutta sen ala on kaventunut ja heikentynyt. Sosiaaliluokka ei enää säätele yksilöiden elämää eri elämäalueilla siinä määrin kuin ennen.

Yksi keskeinen kysymys luokkia tai sosioekonomista asemaa käsittelevissä empiirisissä tutkimuksissa ovat erot ja samanlaisuudet ryhmien välillä. Useimpien tutkimusten taustalla on nähtävissä ajatus hierarkisesta luokkarakenteesta. On nähtävissä, että tutkimuksissa esitetään mielellään tuloksia tai löytöjä, jotka noudattelevat oletettua hierarkiarakennetta. Merkittäviksi nähdään löydöt, joissa esimerkiksi työntekijöiden, alempien toimihenkilöiden ja ylempien toimihenkilöiden kesken on havaittavissa lineaarinen yhteys. Tällä riippuvuuden muodolla nähdään helposti muitakin kuin tilastolliseen todennäköisyyteen liittyvää todistusvoimaa. Toisaalta se ”vahvistaa tai oikeuttaa” tutkitun ilmiön validiteettia ja merkitystä ja toisaalta se kertoo luokkarakenteen olemassa olosta. Voitaneen kuitenkin kysyä: onko näin?

Ensinnäkin on mielestäni ongelmallista tehdä jälkiteollisessa fragmentoituneessa ja yksilöllistyneessä yhteiskunnassa hierarkioita useiden eri tekijöiden suhteen. Sosiaaliluokka on tyypillinen esimerkki tällaisesta monia eri asioita yhdistävästä käsitteestä. Tämän vuoksi sen käyttö ihmisiä hierarkisesti jäsentävänä kriteerinä on ongelmallista. Sosiaaliluokkaan liittyvät monet hierarkiat (talous, asema jne) saattavat olla samansuuntaisia mutta myös toisilleen päinvastaisia, jolloin ne saattavat kumota joidenkin ilmiöiden esiintymistä tai vaikutusta. Sosiaaliluokan ja jonkin ilmiön välinen riippuvuus ja sen muoto olisikin syytä elaboroida muiden kriteereiden (miten ne sitten määritteleekään) suhteen. Turhan usein sosiaaliluokka mielletään ”vain” yhdeksi ”taustamuuttujaksi” pohtimatta sen sisältöä ja merkitystä kulloisessakin tutkimusasetelmassa.

Edellinen kritiikki yksiviivaista luokkakäsitteen käyttöä vastaan nostaa kysymyksen ”mitä luokat ovat”? Jos se ei ole yksiselitteinen muuttuja tai yhteiskunnan luokittelija, niin miten luokkakäsitteeseen ja sen käyttöön tulisi suhtautua? Eräs keskeinen pohdittava tekijä on se, nähdäänkö luokat laadullisesti sisällöltään erilaisina ryhminä vai jakaumaa pilkkovana luokittelijana. Itse olen taipuvainen näkemään luokat sisällöltään erilaisina ryhminä. Tässä mielessä sosiaaliluokassa yhdistyvät sekä sosiaalis-taloudellisesta rakenteesta juontuva perusta että tuon perustan luomat kulttuuriset käytännöt. Luokka on samanaikaisesti rakennetta ja toimintaa. Tämä näkyy erilaisina asemina ja kvalifikaatioprosesseina

yhteiskunnassa sekä erilaisina käyttäytymistäipumuksina. Rakenne ja toiminta ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa toisiinsa. Keskeiseksi tässä muodostuu se millaista tulee toiminnan olla, jotta se ylläpitää tai synnyttää rakenteen? Tämä nostaa esiin kolme kysymystä. Riittääkö luokaksi nimeämiseen se, että oletetun luokan jäsenten toiminta ja käyttäytyminen on keskenään *samanlaista*? Toiminnan samanlaisuus viittaa yksilöiden taipumusten tai piirteiden yhdenmukaisuuteen, mikä saattaa olla seurausta paitsi oletetun luokan vaikutuksesta myös yksilöllisistä tekijöistä. Tällainen samanlaiseen toimintaan perustuva luokan määrittely tyypittelisi väestöä luokkiin riippumatta siitä ovatko ryhmän jäsenet toistensa kanssa missään kanssakäymisessä. Tämä on Weberin taloudellisten luokkien merkitystä lähellä oleva konseptio.

Pitääkö samaan luokkaan kuuluvilla ihmisillä olla *toimintaa keskenään*? Tällainen toiminta voi itsessään olla osana luokan muodostumista tai se voi ilmentää samassa luokka-asemassa elämistä. Toisaalta aika- ja tila-ulottuvuuksista johtuen ainakaan kaikki luokan jäsenet eivät voi olla toistensa kanssa tekemisissä, jolloin yhteinen toiminta saattaa ilmetä samansuuntaisena toimintana, jota ohjaa samanlainen arvotausta. Kolmantena ja ehkä vahvimpana luokkiin liitettävänä toiminnan muotona on poliittinen toiminta. Pitääkö samaan luokkaan kuuluvien osoittaa samanlaista *poliittista toimintaa*? Eli kysymys on giddensiläisittäin luokkien strukturoitumisesta sosiaalisiksi luokiksi ja tämän saamasta sisällöstä.

Kaiken kaikkiaan sosiaaliluokka on yhteydessä negatiivisiin elämäntapahtumiin ja elämään tyytyväisyyteen. Erot luokkien välillä ovat kuitenkin 1990-luvun Suomessa suhteellisen pieniä. Luokan selitysaste jäi myös erilaisissa malleissa varsin alhaiseksi. Erot luokkien välillä ovat jonkin verran selvempiä objektiivisten elämäntapahtumien kuin subjektiivisen hyvinvoinnin osalta. Tämän aineiston perusteella voidaan arvioida, ettei sosiaaliluokka säätele vahvasti ihmisten elämää eri elämänalueilla. Toisaalta sosiaaliluokkaan liittyy paljon erilaisia sosiaalisia mahdollisuuksia. Ts. mahdollisuuksia kouluttautua, asua paremmin, ansaita enemmän jne. Näillä asemilla on merkitystä joillain keskeisillä elämänalueilla kuten esimerkiksi työelämässä. Korkea luokka-asema turvaa epävarmalta työmarkkina-asemalta ja päinvastoin.

Sosiaaliluokan heikko selitysaste voi olla seurausta paitsi luokkarakenteen heikkenemisestä, myös sen muuttumisesta. Perinteisen teollisen yhteiskunnan luokkarakenteet eivät enää ole käytäntöä ohjaavia rakenteita jälkiteollisessa yhteiskunnassa? Jonkinlaisia viitteitä rakenteiden muuttumisesta on ollut havaittavissa tämänkin tutkimuksen tuloksissa. Toisaalta paljon riippuu siitä kuinka vakiintuneiksi ilmiöiksi esimerkiksi huono-osaisuuden kasautuminen tai pitkäaikaistyöttömyys muodostuvat. Jos taloudellisen taantuman seuraukset ja sen aiheuttamat muutokset siirtävät ihmisiä uusiin ja erilaisiin asemiin yhteiskunnassa, tulee se myös muovaamaan sosiaalista rakennetta monin tavoin uudelleen.

Perinteisen luokkateorian kannalta mielenkiintoinen havainto on se, että elämään tyytyväisyyttä selitettäessä yksi keskeisimmistä eroista tapahtuu yrittäjien ja palkansaajien välillä. Onko niin, että omistaminen ja ei-omistaminen on yhä edelleen olemassa oleva ja käytännön elämään vaikuttava keskeinen rakenne? Yrittäjien tavoittellessa keskeisesti ”kapitaalia”, palkansaajat tavoittelevat ”muita parempia etuja” ja jos näin käy, ovat he elämäänsä tyytyväisiä.

5.3 Lopuksi

Olen pohtinut edellä rakenteellisten tekijöiden yhteyttä ihmisen hyvinvointiin. Tämä on vain yksi tapa lähestyä hyvinvoinnin kysymystä. Tarkastelun ulkopuolelle ovat paljolti jääneet yksilöllisemmät lähestymistavat ja lähestyminen hyvinvointiin sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Rakenteista käsin tapahtuva tarkastelu tuottaa tulokseksi tai käytännön toimien pohjaksi omanlaistaan tietoa. Vaikka pidän tarkastelukulmaa perusteltuna, en tällä valinnalla ole pyrkinyt kieltämään hyvinvoinnin muotoutumisen muita selittäjiä ja tekijöitä. Päinvastoin olen korostanut hyvinvoinnin subjektiivista luonnetta. Luvun 2.3 kuviossa 10 olen yrittänyt hahmottaa tätä osittaista ristiriitaa: yhteiskunnan rakenne antaa puitteet elämällemme, mutta viime kädessä kukin vastaa itse omasta hyvinvoinnistaan. Hyvinvointia tai onnellisuutta lisääviä yksilöllisempiä toimintaohjeita ja -tapoja on kehitetty runsaasti ja niiden tuloksetkin ovat joiltain osin rohkaisevia. Ihmisten

tyytyväisyys on heidän omien arvioidensa mukaan parantunut noudattamalla seuraavia ohjeita: - vietä sosiaalisempaa elämää, - lopeta murehtiminen, - alenna odotuksia ja tavoitteita, - ole oma itsesi ja - kehitä positiivista ja optimistista ajattelua. Hyviä ohjeita jokaiselle, mutta niillä ei poisteta epäkohtia suomalaisesta yhteiskunnasta - pikemminkin legitimoidaan ne.

On virheellistä vetää subjektiivisesta hyvinvoinnista päätelmiä objektiiviseen hyvinvointiin ja päin vastoin, sillä nämä ovat eri käsitteitä ja liittyvät osin elämän eri alueille. Samaan ovat päätyneet aiemmin von Wright (1963) ja Uusitalo (1975) nähdessään tyytyväisyyden ja hyvinvoinnin juontuvan eri lähteistä edellisen ollessa hedonistinen ja jälkimmäinen utilitaristinen tekijä luonteeltaan. Käytännön tasolla erot johtopäätöksissä voivat olla melko suuret kun vertaa esimerkiksi tässä tutkimuksessa esitettyjä tuloksia tyytyväisyysarvioihin ja niiden muutoksiin. Juutin (1996, 241) mukaan ”...vieläkin hämmästyttävämpi seikka ... on, ettei juuri missään elämän laadun osatekijöissä ole tapahtunut suuria muutoksia missään väestöryhmissä.” Vaikka muutokset eivät tässä tutkimuksessa ole suuria, antavat ne kuitenkin erilaisen kuvan siitä mitä 1990-luvun Suomessa on tapahtunut.

Mitä enemmän olen työni edetessä tutkinut ihmisen tyytyväisyyttä, sitä selvemmäksi on tullut tarve tutkia samaan aikaan ihmisen onnellisuutta. Niin vahvasti ne tuntuvat liittyvän toisiinsa. Vain toista tutkimalla ei voida puhua subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimisesta. Subjektiivinen hyvinvointi koostuu vähintäänkin näiden kahden komponentin vaikutuksista. Tunteessa on aina mukana hitunen järkeä ja päinvastoin.

Ihminen voi olla väsynyt raskaan työviikon jälkeen kotona levähtäessään. Viikko on mennyt suunnitelmien mukaan ja aiempi menestys elämässä on antanut mahdollisuuden mieluisan kodin rakentamiseen. Istuessaan ihminen kokee olevansa tyytyväinen. Ponnistelu elämässä ei ole kuitenkaan jättänyt aikaa ihmissuhteiden solmimiselle ja vaalimiselle. Onnellinen hän ei voi sanoa olevansa.

Toinen ihminen on taas panostanut elämässään ihmissuhteisiin eikä niinkään materiaaliseen puoleen. Onnellisuus ja tyytyväisyys kiinnittyvät eri elämänalueille

tyytyväisyyden liittyessä enemmän materiaalisiin ja onnellisuuden inhimillisiin asioihin.

Olen painottanut sekä tyytyväisyyden että onnellisuuden merkitystä hyvinvoinnissa. Hyvinvoinnissa on kyse näiden molempien tasosta mutta myös keskinäisestä painotuksesta. Oletettavasti ihmisen hyvinvointi on tasapainossa jos hänen hyvinvointinsa koostuu molemmista komponenteista. On tietysti osin yksilöllinen arvostuskysymys kumpaa hyvinvoinnin puolta painottaa enemmän vai sulkeeko toisen puolen kenties kokonaan pois.

Eräs keskeinen tekijä ihmiselle on toiminta. Toiminnan kohde tai tavoite voi suuntautua monelle taholle yhteiskunnassa. Hyvinvointi on asioiden ja toimien onnistumista. Onnistumisen tunne lähtee vahvasti subjektiivisesta kokemuksesta korostaen vielä ihmisen tavoitteellista käyttäytymistä onnistumisen taustalla. Onnistuminen kohdistuu näin siihen kohteeseen, joka on ollut ihmiselle merkityksellinen ja arvokas.

Onnistumista lähellä oleva käsite on menestyminen. Menestyminen on onnistumista objektiivisempi arvio missä painottuvat myös muiden suoritukset. Ihminen voi olla enemmän tai vähemmän menestynyt kuin joku toinen. On taas vaikeaa arvioida onko ihminen enemmän tai vähemmän onnistunut kuin joku toinen. Onnistumista verrataan ihmiseen itseensä ja hänen toimintaansa kun taas menestymistä voidaan verrata myös muihin ihmisiin.

Tulevaisuuden kvantitatiivista hyvinvointitutkimusta ajatellen nousee tutkimukseni pohjalta muutamia haasteita. *Ensiksi* hyvinvointitutkimuksen tulisi entistä paremmin pystyä tai pyrkiä tavoittamaan yksilöllisyys ja yksilölliset elämismaailmat. Tämä on haaste paitsi hyvinvointiteorialle myös metodologialle: kuinka tiivistää yksilöllisiä merkityksiä laajempia väestöryhmiä koskeviksi päätelmiksi? *Toiseksi* kvantitatiivisen hyvinvointitutkimuksen olisi syytä pohtia kuinka objektiivista se on tai voi olla. On hyväksyttävä se tosiasia, että viimeistään tulosten tulkinnan ja ymmärtämisen vaiheessa tutkija tuo oman subjektiivisen arvomaailmansa mukaan tuloksiin. Tätä ennen tuo subjektiivisuus on ohjannut

koko tutkimusasetelmaa ja -prosessia. Tässä kohdassa kvalitatiivisella hyvinvointitutkimuksella olisi kenties annettavaa kvantitatiiviselle tutkimukselle. Olisiko tieteellisesti perustellumpaa tulkita tuloksia tutkijan omaa harkintaa laajempaan ymmärrykseen? *Kolmanneksi* hyvinvointitutkimusta (arki-elämän tasolla) olisi syytä keskittyä tekemään uudelleen omana tutkimusalueenaan. Liian usein (kuten tässäkin tutkimuksessa) hyvinvointitutkimusta tehdään muun tutkimustoiminnan oheistuotteena, mikä näkyy tutkimusten hajanaisuutena empiirisellä tasolla ja erityisesti käsitteellisenä suppeutena. Puhutaan hyvinvoinnista, mutta mitataan siitä pientä osaa. *Neljänneksi* hyvinvointitutkimuksen olisi kyettävä liittämään ihmisen toiminta mukaan tarkasteluunsa. Hyvinvointi ei ole maali tai staattinen tila vaan se muodostuu dynaamisessa toiminnassa. Toiminnan tarkastelu nostaa esiin hyvinvoinnille hyvin tärkeän osan, eli toimintaympäristön ja sen mekanismit. Kuten on maiden välisissä tarkasteluissa todettu, selittyvät yksilöiden hyvinvointierot vahvasti sillä, millaisin periaattein yhteisö toimii.

Hyvinvointivaltio on toiminnallaan eräiltä osin vähentänyt tarvetta luokkatutkimuksen suorittamiseen kaventaessaan toimeentuloeroja eri sosiaaliluokkien välillä. Mielestäni on kuitenkin edelleen perusteltua tarkastella yhteiskunnan rakenteita vaikka niiden merkitys olisikin *joiltain* osin heikentynyt. Vaikka hyvinvointivaltio on kyennyt vähentämään luokkien taloudellista eriarvoisuutta, eroavat luokat toisistaan monien muiden tekijöiden suhteen. Voidaan myös pohtia mitä tapahtuu jos hyvinvointivaltion luokkaeroja kaventava vaikutus heikkenee tai poistuu kokonaan.

Luokkatutkimusta on menneinä vuosikymmeninä leimannut poliittisuus. Tutkimuksella on helposti ollut emansipatorinen intressinsä. Voidaan kuitenkin kysyä onko se ollut tuolloin välttämätöntä ja onko se enää välttämätöntä? Mielestäni luokkien tutkimus on osa eriarvoisuuden tutkimista ja sitä voidaan tehdä samoin perustein kuin mitä tahansa yhteiskunnallista tutkimusta. Tälle tutkimukselle ei ole eduksi liittää sitä osaksi tutkijan omaa yhteiskunnallista vaikuttamista, päinvastoin. Yhä edelleen on syytä pohtia luokkien syntyä, olemassa oloa ja merkitystä, vaikka koko yhteiskunta ei enää tämän rakenteen ympärillä

pyörikkään.

6 DISCUSSION

6.1 Summary of Results

Research Background

Defining well-being is problematic for two reasons. Firstly, what is it considered as consisting of; what is its conceptual outline? The other problem is: who is able to and allowed to determine well-being? These two problems have divided the field of well-being research into two (roughly speaking) consisting of the subjective and objective schools, emphasising in the first instance, the individual's own appraisal, and in the second, assessment independent of the individual. This orientation goes a long way towards determining how the problem of well-being is approached. This depends on which strengths of character the researcher uses in the realisation of his or her task. To some degree, this research has conflicting approaches to well-being by emphasising its structural and outer preconditions, while at the same time considering the subjective side of well-being as vitally significant.

Well-being can be separated into different components and it may be divided into different dimensions; cognitive thinking and the state of well-being based on experience of feelings. In general, cognition is linked to satisfaction and emotions to happiness. In this research, well-being is examined concentrating on the cognitive component. In this way, the Finn's satisfaction with life is measured. Comparison of one's own situation with that of others is a central factor linked to satisfaction. The grounds for the use of the indicator of satisfaction are founded by studying the differences between the social classes.

Based on earlier research, the aim of this project was to explain well-being from the point of view of societal structure and the individual's characteristics. The connection between the social class structure and people's living conditions and life events, as well as the connection between these and people's satisfaction with life, were studied as the central structure of Finnish society. Indicators of comparison according to the reference group theory were added to this

examination. The connection of active and passive models of problem solving (compare extrovert vs. introvert) with life satisfaction was examined as a rough indicator of an individual characteristic.

One main difference between earlier research into well-being and this research is the addition of negative life events to the examination of well-being. Including life events brings a more detailed account of the individual's life history than earlier. Certainly it is possible to decide something about the earlier life of the individual from the descriptive variables on people's social station used in traditional cross-section research. From the point of view of interpretation, however, this means of examination ignores too many options for it to be a reliable way of evaluating people's "career", let alone the individual events affecting it. The augmentation of individual events linked to the past aids the better than earlier understanding of the relationships between societal phenomena at the time of research. An attempt has been made to move away from a statistical research arrangement towards something more dynamic.

Another difference is that the development of satisfaction was also examined as an analysis of social class in the research. This has made it possible to examine the differences in the origin and meaning of well-being in the different classes.

Because of the nature of the research material and the structure of the problem, only negative life events were studied. The arrangement is the built-in thought on the attempt to gain satisfaction for an optimum situation if nothing prevents this. Negative life events "bombard" well-being. However, well-being may also consist of the effects of positive life events. In this research, it was not possible to assess, for example, how positive life events may compensate for the effects of negative life events on satisfaction. The examination of negative life events has, however, been justified in the examination of the economic recession.

The individual tasks in the research were:

- 1) *to find those life situations and events which are connected to the subjective*

satisfaction of the individual;

2) *to establish how subjective well-being and life events are connected to social class;*

3) *to examine how the well-being of social classes has changed as a result of the economic depression, and what kind of changes have occurred in life events.*

Satisfaction with life

About 80 per cent of the population feel that their life is fairly or very satisfactory. Satisfaction with life differs by 14 per cent (not dissatisfactory / not satisfactory) and seven per cent feel that their life is fairly or very dissatisfactory.

There are only slight differences between the social classes as regards the changes which took place during the depression. Using a general indicator of satisfaction, no great events in Finnish society can be assessed or inferred as having taken place. This result casts a shadow on the results of indicators of satisfaction which are too general.

The factors which explain general satisfaction with life are: sufficient income, subjective health, home ownership, morbidity and position in working life.

There are different changes in the various dimensions of well-being. Of the five dimensions researched, during the recession, housing, relationships and health are relatively stable. Clearly over half estimated that their situation had remained the same for these dimensions in the years between 1991 and 1996. When there has been a change in housing or relationships, then it has more often been a change for the better. A quarter of respondents felt that their health had worsened. As regards employment and income, the respondents were divided into three groups of almost equal size depending on whether the situation had improved, remained the same or become worse.

Although satisfaction has remained at relatively the same level, 17 per cent of people estimated that their life had taken a turn for the worse during the

depression. Despite the recession, 39 per cent estimated that the direction of their life had, nevertheless, taken a turn for the better. Those who had the most stable estimations of their life were farmers, although relatively many felt that their life had taken a turn for the worse. Workers just as often felt that their life had taken a turn for the worse. Those with the most optimistic appraisal of their life were students and upper white-collar workers.

On a general level, people estimate that their life during the years 1991 to 1996 was worse than during 1987 and 1992. The first years of the depression do not seem to have effected "the greater population" as badly as the lingering of the recession. On average, upper white-collar workers consider that their life is better more than the other groups, while those who least felt that this was the case were workers and farmers. Of the age groups, those who felt that life was better were young people, especially those around the age of 30 years. Those who felt that life was worse were the older age groups. Examination by generation reveals that the generation moving into retirement at the time of the research especially strongly estimated that their life had improved from the years prior to the research. Is the move from work to retirement always such a matter for satisfaction, or is this emphasised by the strained work atmosphere of the depression?

Life events

Altogether, the experiencing of negative life events has increased during the 1990's. This prevalence seems for the most part to be the result of the generalisation of workers' life events. Differences between the social classes seem to have narrowed a little, in that while at the beginning of the decade most often it was lower white-collar workers who had experiences of negative life events, by the middle of the decade, these were most generally experienced by workers, lower white-collar workers and entrepreneurs.

Experiences of changes in the welfare state have become especially prevalent as

regards life events. Limits to and cuts in services and support are clearly more prevalent in 1996 than they were in 1991. A wider percentage of the population have experienced reductions in social and health services.

By examining individual life events, we can become aware of differences between different social classes. During the depression, various experiences linked to social security, as well as worries about children's life and future became prevalent among farmers. As regards entrepreneurs, the depression has increased experiences of financial problems and various cuts in social security. On the other hand, negative experience linked to experiencing pain, and housing became less frequent. During the prolonged period of the recession, upper white-collar workers experienced more different cuts in social security and problems in relationships with their partner than earlier. On the other hand, painful experiences and conflicts at work were less. The depression seems to have had the farthest reaching effect on the life of lower white-collar workers. Events linked to unemployment have become prevalent, but experiences linked to illness, working life conflicts, difficult couple relationships and housing problems have become less frequent. The depression has been felt by workers as experiences of prevalent cuts in social security. On the other hand, experiencing pain and difficult relationship problems among couples have lessened. Students have prevalent experiences of unemployment, difficulties in obtaining help, alcohol problems of people close to them and a restless residential environment.

Life events have a tendency to form chains leading to an entirety of events. In this research, this accumulation of negative life events was shown in two stages. The first stage of accumulation was made up of eleven dimensions from five areas of life. Health events were described by "failing health"; economic events by "financial problems", "reductions in social security" and "crimes against property"; working life events by "conflicts at work"; relationships by "difficult problems in partner relationships", "being forgotten" and "concern about children"; and housing events by "level of housing" and "residential environment". Of these units of events, the ones which most strongly correlate with satisfaction with life are financial problems, unemployment and being

forgotten.

Most often health problems and a loosening of relationships describe the life events which accumulate for farmers. The entrepreneur group experiences, in particular, financial problems and their accumulation. Upper white-collar workers' problems are those linked to the atmosphere at work and in part, housing problems. Conflicts at work are also common among lower white-collar workers. They are also more concerned than other groups about children's life and future. The problems which accumulated for the workers more than other groups are those linked to unemployment and experiences of reductions in social security. Relationship problems accumulate for students.

The second accumulation stage was examined as still wider units made up of grouping the previous event units into reciprocal groups. "Crime towards property" and "concern for children" remained as unique dimensions. The others were grouped into three higher level dimensions: failing health and being forgotten were grouped to form the "inability to work" dimension, couple relationships and housing problems formed the "family problems" dimension and unemployment and financial problems formed the "subsistence problems" dimension. The majority of the population's negative life events fall into these three categories of life event units.

Life events and satisfaction

Most of the negative life events studied seem to reduce satisfaction with life. Often the connection is also stronger the closer the life event is. Financial problems are most clearly connected to satisfaction with life. Other areas of life connected to satisfaction are health, housing relationships and work. As regards individual life events, situations in which a person's subsistence becomes more difficult as a result of illness are those which most effectively weaken satisfaction. Other factors which weaken satisfaction and which are linked to finance are, difficulties in coping with housing expenditure, difficulties in

supporting the family, becoming overindebted and the insufficiency of unemployment security. Non-financial factors which weaken satisfaction with life are becoming unemployed, disturbance of the mental balance, experiences of pain and suffering and being forgotten.

The dependency between satisfaction and life events changes depending on the societal situation. The dependence in 1996 was stronger than earlier for: disturbance of the mental balance; cuts in unemployment security; falling through the subsistence system, being forgotten or rejected; the injustice of officials; the insufficiency of social security (for specific groups); reductions in social and health services and a dangerous or troubled environment.

By examining the connection between recent life events and satisfaction, we can discern that financial life events in 1996 were more strongly than earlier connected with satisfaction with life. One interpretation of this is the change brought about by the comparison according to the reference group theory. During the prolongation of the depression and at the beginning of the upswing, those people living in financial difficulties began to realise that not everyone in society was faring as badly - rather the reverse.

On the other hand, the dependency has weakened for the insufficiency of sickness security, bankruptcy or the threat of this, suffering from a housing shortage and the insufficiency of income. This may describe the prevalence of overindebtedness and how the subject was dealt with in means of communication, in which clearer than earlier structural indicators of debt problems were discerned instead of the earlier explanation model based on the behaviour of the individual.

Veenhoven (1996) states that life events explain 25% of satisfaction with life. In this research, with the help of life events, we were able to explain 'only' less than ten per cent of satisfaction with life. The difference may be explained in two ways: Veenhoven refers to longitudinal research in which connections of a causal nature between life events and satisfaction can be genuinely examined. This study's material is, on the other hand, a cross-section. Veenhoven also used

positive life events in his survey, whereas this research surveyed negative life events only.

In the examination of the connection of different factors to satisfaction with life in the same model, the factors which appeared as those explaining satisfaction were: sufficient income; better than average income; an optimistic outlook; little pessimism and little experience of family and subsistence problems. There were great differences in the factors explaining well-being in the examination by social class

6.2. A Finnish Class Society?

It can be established that the social classes differ from each other as regards many different factors. This being the case, social class is only one classifier among the others. The effect of social class upon the life of the individual has lost its significance among the other classifiers. The idea of a class society is not (any more) a categorical question, rather one of "to what degree"? It may be supposed that class is still significant, but its scope is narrower and weaker. Social class no longer radiates determinantly in all the areas of the individual's life.

One central issue in the empirical research dealing with class and socio-economic status is the differences and similarities between groups. The idea of a hierarchical class structure can be seen as the background to many research projects. It can be seen that in the research, there has been a desire to present results or findings which follow the presupposed hierarchical structures. Findings in which, for example, a linear connection between workers, lower white-collar workers and upper white-collar workers is discerned, are considered as significant. Using this form of dependency, we can easily see probative forces other than those linked to statistical probability. On the one hand, it "strengthens or justifies" the validity and significance of the phenomenon being researched, on the other hand, it provides information about the existence of a class structure. However, the question may still be posed: is this so?

Firstly, in my opinion, it is problematic to form hierarchies in a post-industrial fragmented and individualist society concerning several different factors. Social class is a typical example of this kind of concept which combines many different things. For this reason its use as a criterion for analysing people hierarchically is problematic. Many hierarchies are linked to social class (finance, status, etc.) may be along the same lines yet contradictory, whereupon they may subvert the occurrence or effect of some phenomena. The dependency between social class and a phenomenon and the form it takes would be a good reason to elaborate on other class criteria (how they are determined). Unnecessarily often, social class is "swallowed" as a whole "background variable" without consideration of its content and significance in research arrangements at any given time.

The above criticism of the one-line use of the class concept raises the question: "What are classes?" If it is not an unequivocal variable or societal classifier, then what attitude should be taken towards the class concept and its use? One central factor for consideration is; are classes seen as different groups through qualitative content, or as a distribution splitting classifier? I myself have a tendency to see classes as groups differing in content. In this respect, social class is connected to both the argument arising from the socio-economic structure and the cultural practice created by this argument. Class is simultaneously structure and process. This can be seen as different stations and qualification processes in society, as well as various behavioural tendencies. Structure and process have a mutual affect on each other. One central issue to this is: what sort of process should there be for it to maintain or create the structure? This raises three questions. Is it enough that the supposed class members' activities and behaviour are uniform for it to warrant the name class? Uniformity of activities refers to the individual's tendency or characteristic towards consistency, which may be the result of individual factors, as well as the effect of the supposed class. The definition of this kind of group based on uniform activities would divide the population into types of class irregardless of whether or not the group members had anything to do with each other.

Should those people belonging to the same class have joint-activities? This kind of activity could itself be part of the formation of a class or it may illustrate the life of those at the same class level (station). On the other hand, because of the time and space dimensions at least, all members of a class cannot be doing things together, so that joint-activities may illustrate uniform activities which lead to the same value background. The third form of activity, and perhaps that most strongly linked to classes, is political activities. Should those people belonging to the same class display the same political activities?

Altogether, social class is linked to negative life events and satisfaction with life. Nevertheless, the differences between the classes in the Finland of the 1990's are relatively small. The level of explanation of class has remained fairly low, also in various models. The differences between the classes is somewhat clearer as regards objective life events than for subjective well-being. Using this material as a basis, we can assess that social class does not strongly regulate people's life in different life areas. On the other hand, many different social opportunities are linked to social class; opportunities to be educated, live better, earn more, etc. These stations are significant in some central areas of life such as, for example, working life. A high class station protects against an unsure labour market station, and vice versa.

6.3 Conclusion

I have considered the previously mentioned structural factors' connected to human well-being. This is just one means of approaching the issue of well-being. In this way, much of the more individual approaches and the approach to well-being from the point of view of constructionism has remained outside the examination. The examination of the structures provides its own kind of information as a result or a basis for practice. Although I feel that this angle of investigation is well founded, by making this choice, I do not dispute that there are other predictors and factors which contribute to well-being. On the contrary, I have emphasised the subjective nature of well-being. In Diagram 10 in Chapter

2.3, I have tried to identify this partial contradiction: the societal structure provides the framework for our lives, but in the end, everyone is responsible for his or her own well-being. Individual instruction for a means of increasing well-being and happiness have increased abundantly and their results have also, in part, been encouraging. By their own estimates, people's satisfaction has improved by complying with the following guidelines: - lead a more social life; - stop worrying; - lower expectations and aspirations; - be yourself and - develop positive and optimistic thoughts. These are good guidelines for everyone, but they do not remove faults in Finnish society - rather they legitimise them.

It is wrong to draw conclusions on objective well-being from subjective well-being, and vice versa, because these are different concepts which are linked to different areas of life. The same conclusion was reached earlier by von Wright (1968) and Uustalo (1975) in the realisation that satisfaction and well-being stem from different sources; the former being a hedonistic factor by nature, and the latter utilitarian. At the practical level, the differences in the conclusions may be fairly large when, for example, the results compiled by this study, on the assessment of satisfaction and their changes are compared. According to Juuti (1996, 241), "... an even more surprising matter ... is that absolutely nowhere have any great changes taken place in contributor to quality of life in any population group". Although the changes in this research are also not major, they nevertheless give a different picture of what has taken place in Finland during the 1990's.

The more I research human satisfaction during the course of my work, the clearer the need to study human happiness simultaneously has arisen; so strongly they appear to be linked to each other. Merely researching one of them cannot be referred to as research on subjective well-being. Subjective well-being comprises at least the effects of both of these components; emotions always consist of a little reason, and vice versa.

A person may be tired while resting at home after a hard week at work. The week went according to plan and earlier success has provided the opportunity to

build a dream home. As he or she sits, a person may feel that he or she is satisfied. This effort in life has nevertheless left no time for making and maintaining relationships, therefore this person cannot claim to be happy.

Another person, on the other hand, has made an effort in the relationships in his or her life, and devoted less time to the material side. Happiness and satisfaction are attached to different areas of life; satisfaction is linked to materialistic things, and happiness to human matters.

I have stressed both the significance of satisfaction and happiness in well-being. Well-being is not only a matter of balance between the two, but also the mutual emphasis of both. A person's well-being is supposedly balanced if it of both components. Of course it is in part a matter of individual assessment which part of well-being is more emphasised, or whether one half is perhaps completely shut off.

One central factor for people is activities. The objective or aim of these activities is in many ways directed at society. Well-being is the success of matters or activities. The feeling of having succeeded comes strongly from subjective well-being, again emphasising people's goal-directed behaviour behind success. Succeeding is directed at that objective which has been significant and valuable to the person.

A concept close to succeeding is prospering. Prospering is a more objective appraisal of succeeding where the accomplishment of others are also stressed. One person may prosper better or worse than another. Again it is difficult to assess if one person is more or less successful than another. Success is compared by the person themselves and their actions, whereas prospering can also be compared by other people.

As regards future quantitative research into well-being, several challenges arise based on my research. Firstly, research on well-being should, better than previously, try to meet individuality and individual worlds. This is both a

challenge for well-being theory and methodology: how should individual significance be condensed to form conclusions which affect wider population groups? Secondly, there is reason for quantitative well-being research to consider how objective this is or can be. The fact must be accepted that in the final stages of interpreting and understanding the results, the researcher brings his or her own subjective value world to the results. Prior to this, this subjectivity has guided the whole research arrangement and process. At this point, the qualitative well-being research should perhaps be given over to quantitative research. Thirdly, (at the everyday life level) it would be wise to concentrate on redoing research on well-being as a research area in its own right. Too often (as in this study) research into well-being is done as a sideline to other research, which can be seen in the incoherence of the research at the empirical level, and especially in the conceptual conciseness. Well-being is discussed, but only a small part of it is measured. Fourthly, a way should be found to link people's activities with the examination. Well-being is neither a goal nor a static condition, rather it takes shape in dynamic activities.

In its activities' different sectors, the welfare state has minimised the need for class research in the reduction of differences in subsistence between different classes. In my opinion, the examination of societal structures is still justified although their significance may have weakened to some degree. Although the welfare state has been able to reduce the financial inequality, the classes differ from each other as regards many other factors. We may also consider what happens if the decreasing effect of welfare state class differences weaken or disappear altogether.

In recent decades, class research has hallmarked politics. It has been easy for research to have emancipatory interests. We may still ask if, in these days, it was unavoidable, and is it unavoidable any more? In my opinion, class research is part of research into inequality and this can be conducted on the same basis as any other social research. This study does not have the benefit of being linked to this as part of the researcher's own influence on society; quite the contrary. There is still reason to consider the rise of class, its existence and significance, although

all of society does not revolve around this structure.

KIRJALLISUUS

- Abbot, Pamela.* 1987. Women's Social Class Identification: Does Husband's Occupation Make a Difference? *Sociology* Vol. 21, No. 1:91-103.
- Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja* (toim.). 1996. Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa? Edita. Helsinki.
- Ahlqvist, Kirsti.* 1996. Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa? Edita. Helsinki.
- Ahola, Anja.* 1996. Työttömyys kokemuksellisena tilanteena. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa? Edita. Helsinki.
- Ahrne, Göran & Wright, Erik, Olin.* 1983. Classes in the United States and Sweden: A Comparison. *Acta Sociologica* 1983 (26), 3/4:211-235.
- Alapuro, Risto & Uusitalo, Hannu.* 1970. Historialliset läpimurrot ja rankiteoria. *Sociologia* 2/1970.
- Alapuro, Risto.* 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Valkonen, T. & Alapuro, R. & Alestalo, M. & Jallinoja, R. & Sandlund, T. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana.* WSOY. Juva.
- Alapuro, Risto.* 1995. Structure and Culture: Finnish Sociology, 1990-94. *Acta Sociologica* 38:167-180.
- Alestalo, Matti & Uusitalo, Hannu.* 1980. Prestige and Stratification. *Commentationes Scientiarum Socialium* 15. Helsinki.
- Alestalo, Matti.* 1986. Structural change, classes and the state. Finland in an historical and comparative perspective. Research group for comparative sociology. Research reports 33. Helsinki.
- Alestalo, M. & Bislev, S. & Furåker, B.* 1991. Public Employment and Class Formation. *International Journal of Sociology.* Vol. 21 No. 2:91-118.

- Alestalo, M. & Rätty, T.* 1994. Sosiologian 1960- ja 1970-luvun kriisi väitöskirjojen valossa. Teoksessa Ahtiainen, P. (toim.) historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä. Hanki ja Jää. Helsinki.
- Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka.* 1995. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. WSOY. Juva.
- Allardt, Erik.* 1975. Poliittisista resursseista, demokratiasta ja hyvinvoinnista. *Sosiologia* 3-4/1975.
- Allardt, Erik.* 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo.
- Allardt, Erik.* 1984. Unohtuiko suomalaisen sosiologian suuri linja? *Sosiologia* 21, 139-142.
- Allardt, Erik.* 1995. Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. In Nussbaum, M. & Sen, A. (eds.) 1995. *The Quality of Life*. Clarendon Press. Oxford.
- Andrews, Frank M. & Withey, Stephen B.* 1976. Social indicators of well-being. *Americas' Perceptions of Life Quality*. Plenum Press. New York.
- Angerpuro, Kirsi.* 1996. Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.) *Kuka on köyhä?* *Stakes. Tutkimuksia* 65.
- Aromaa, A. & Koskinen, S. & Huttunen, J. (toim.)* 1997. *Suomalaisten terveys 1996*. Edita. Helsinki.
- Atkinson, Tom.* 1982. The Stability and Validity of Quality of Life Measures. *Social Indicators Research* 10:113-132.
- Bauman, Zygmunt.* 1992. *Intimations of Postmodernity*. Routledge. London.
- Beiser, M.* 1974. Components and correlates of Mental Well-Being. *Journal of Health and Social Behavior* 15, 320-327.
- von Bergmann-Winberg, Marie-Louise.* 1987. Wohlfahrt, Lebensniveau und Lebensweise im Deutch-Deutschen vergleich. *Ekonomi och Samhälle* Nr 38. Helsingfors.

- Baltes, P.* 1968. Longitudinal and Cross-Sectional Sequential Sequences in the Study of Age and Generation Effect. *Human Development* 11 (1968): 145-171.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas.* 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen.* Gaudeamus. Helsinki.
- Blom, Raimo.* 1982. Vertaileva yleiskuva Suomen luokkarakenteesta. *Sosiologia* 3/1982.
- Blom, Raimo et al.* 1984. *Suomalaiset luokkakuvassa.* Vastapaino. Tampere.
- Blom, Raimo.* 1987. Weber, luokat ja toimintateoria. Teoksessa Hietaniemi, Tapani (toim.) *Aiheita Weberistä.* Tutkijaliitto. Jyväskylä.
- Blossfeldt, H-P & Hanerle, A. & Mays, K.* 1989. *Event History Analysis.* Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers. New Jersey.
- Bourdieu, Pierre.* 1998. *Järjen käytännöllisyys.* Vastapaino. Tampere.
- Breen, Richard & Rottman, David B.* 1995a. *Class Stratification. A Comparative Perspective.* Harvester Wheatsheaf. London.
- Breen, Richard & Rottman, David.* 1995b. *Class Analysis and Class Theory.* *Sociology* Vol 29, No. 3:453-473.
- Brickman, P. & Coates, D. & Janoff-Bulman, R.* 1978. Lottery Winners and Accident Victims: Is Happiness Relative? *Journal of Personality and Social Psychology* 36:917-927.
- Brown, G. & Harris, T.* 1989. *Life Events and Illness.* Unwin Hyman. London.
- Bryant, F. B. & Veroff, J.* 1984. Dimensions of Subjective Mental Health in American Men and Women. *Journal of Health and Social Behavior* 25, 116-135.
- Campbell, A. & Converse, P. E. & Rodgers, W. L.* 1976. *The Quality of American Life.* Russel Sage Foundation. New York.
- Campbell, Angus.* 1981. *The Sense of Well-Being in America. Recent Patterns and Trends.* McGraw-Hill Book Company.

- Chamberlain, K.* 1988. On the Structure of Subjective Well-Being. *Social Indicators Research* 20:581-604.
- Chamberlain, K. & Zika, S.* 1992. Stability and Change in Subjective Well-Being over Short Time Periods. *Social Indicators Research* 26:101-117.
- Clausen, John.* 1986. *The Life Course*. Prentice-Hall. New Jersey.
- Dahrendorf, Ralf.* 1969. Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa. WSOY. Porvoo.
- Davis, K. Moore, W.* 1945. Some Principles of Stratification. *ASR*. Vol 10 No. 2: 242-249.
- Diener, Ed.* 1994. Assessing Subjective well-being: Progress and Opportunities. *Social Indicators Research* 31:103-157.
- Diener, E. & Sandvik, E. & Seidlitz, L. & Diener, M.* 1993. The Relationship between Income and Subjective Well-being: Relative or Absolute? *Social Indicators Research* 28:195-223.
- Diener, Ed & Suh, Eunkook.* 1997. Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators. *Social Indicators Research* 40:189-216.
- Dohrenwend, B. S.* 1973. Life-Events as stressors: a methodological inquiry. *Journal of Health and Social Behaviour* 14:167-175.
- Doyal, Len & Gough, Ian.* 1992. *A Theory of Human Need*. MacMillan. Hong Kong.
- Duke, Vic & Edgell, Stephen.* 1988. The operationalisation of class in British sociology: theoretical and empirical considerations. *BJS* (38), 4:445-463.
- Drudy, Sheelagh.* 1991. The classification of social class in sociological research. *BJS* (42) 1:21-41.
- Edgell, Stephen.* 1993. *Class*. Routledge. London.
- Erikson, Robert.* 1995. Descriptions of Inequality: The Swedish Approach to Welfare Research. Teoksessa Nussbaum, M. & Sen, A. (eds.) 1995. *The Quality of Life*. Clarendon Press. Oxford.

- Erikson, Robert & Goldthorpe, John H.* 1988. 'Women at Class Crossroads': A Critical note. *Sociology* Vol 22, No. 4:545-553.
- Erikson, Robert & Uusitalo, Hannu.* 1987. The Scandinavian Approach to Welfare Research. *International Journal of Sociology*. Vol 16 No. 3-4:177-193.
- Erola, Jani.* 1997. "Täys roisto!" Luottotoiminnan sosiaaliset haitat ja oikeuttamisen ongelmat Suomessa. *Stakes. Raportteja* 218. Gummerus. Saarijärvi.
- Evan, William.* 1959. Cohort Analysis of Survey Data: A Procedure for Studying Long-term Opinion Change. Teoksessa Hastings, D. & Berry, L. (eds.) 1979. *Cohort Analysis: a collection of interdisciplinary readings*. Scripps Foundation for Research on Population Problems. Oxford.
- Evans, Geoffrey.* 1992. Testing the validity of the Goldthorpe class schema. *European Sociological Review*, Vol. 8 No. 3:211-232.
- Forssén, Katja.* 1998. Children, families and the welfare state. Studies on the outcomes of the Finnish family policy. *Stakes. Research report* 92. Gummerus. Jyväskylä.
- French, Sherryl L. & Gekoski, William L. & Knox, V. Jane.* 1995. Gender Differences in Relating Life-events and Well-being in Elderly Individuals. *Social Indicators Research*. Vol. 35 No 1:1-25.
- Giddens, Anthony.* 1974. *The Class Structure of the Advanced Societies*. Hutchinson University Library. London.
- Glen, Norval.* 1975. Cohort Analysts' Futile Quest: Statistical Attempts to Separate Age, Period, and Cohort Effects. *ASR*. Vol 41 No 5: 900-907.
- Gobo, Giampietro.* 1995. "Class" as Metaphor. On the Unreflexive Transformation of a Concept Into an Object. *Philosophy of the Social Sciences*, Vol. 25 No. 4:442-467.
- Goldthorpe, John H.* 1980. *Social Mobility & Class Structure in Modern Britain*. Clarendon Press. Oxford.
- Graetz, Brian.* 1991. The Class Location of Families: A Refined Classification and Analysis. *Sociology* Vol 25, No. 1:101-118.

- Grusky, David B.* (ed.) 1994. *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*. Westview Press. Boulder.
- Harman, Harry.* 1962. *Modern Factor Analysis*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Hastings, D. & Berry, L.* (eds.) 1979. *Cohort Analysis: a collection of interdisciplinary readings*. Scripps Foundation for Research on Population Problems. Oxford.
- Headey, B. & Kelley, J. & Wearing, A.* 1993. Dimensions of Mental Health: Life Satisfaction, Positive Affect, Anxiety and Depression. *Social Indicators Research* 29:63-82.
- Headey, B. & Wearing, A.* 1992. *Understanding Happiness. A Theory of Subjective Well-Being*. Longman Cheshire. Melbourne.
- Headey, B. & Holmström, E. & Wearing, A.* 1984. The Impact of Life-Events and Changes in Domain Satisfaction on Well-Being. *Social Indicators Research* 15:203-227.
- Heikkilä, Matti.* 1990. *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1990*. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu.* (toim.) 1997. *Leikkausten hinta*. Stakes. Raportteja 208. Saarijärvi.
- Hirsch, Joachim.* 1980. *Der Sicherheitsstaat*. Europäische Verlagsanstalt. Frankfurt am Main.
- Hoff, Jens.* 1985. The Concept of Class and Public Employees. *Acta Sociologica* 1985 (28), 3:207-226.
- Holmes, T. H. & Rahe, R. H.* 1967. The social Readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research* 11:213-218.
- Horley, J. & Little, B.* 1985. Affective and Cognitive Components of Global Subjective Well-Being Measures. *Social Indicators Research* 17:189-197.

- Hyvinvointikatsaus*. 1996. Miten väestön sosioekonominen asema muuttui 1990-luvulla? *Hyvinvointikatsaus* 1/96, 25.
- Hämäläinen, Sirkka*. 1996. Kahlitusta rahasta vapauteen. Teoksessa 'Pankkikriisit, talous ja ihminen'. Helsingin yliopisto. *Studia monetaria* 1995. Yliopistopaino. Helsinki.
- Iivari, Juhani & Heinonen, Markku*. 1997. Velkajärjestely vai sovittelu? Stakes. Tutkimuksia 81. Gummerus. Saarijärvi.
- Johansson, Sten*. 1970. Om levnadsnivåundersökningen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Stockholm.
- Juuti, Pauli*. 1996. Suomalainen elämänlaatu. JTO-tutkimuksia -sarja 10. Tammer-Paino. Tampere.
- Junto, Anneli*. 1996. Koti - ontologista turvaa vai riskinottoa. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa?* Edita. Helsinki.
- Järvelä, Marja*. 1973. Sosiaali-indikaattorit ja valtiomonopolistinen suunnittelu. *Sosiologia* 5/1973.
- Kainulainen, Sakari*. 1995. Ylivelkaantuminen ja siihen vaikuttaminen. *Janus* 3/1995, 257-73.
- Kainulainen, Sakari*. 1995b. Yksilönvapaus ja sosiaalipolitiikka. Tutkimus yksilönvapauden käsitteestä ja sen suhteesta eräisiin sosiaalipoliittisiin toimiin. *Sosiologian Pro Gradu -tutkielma*. Kuopion yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos.
- Kainulainen, Sakari*. 1997. Aika vaatii vapautta - mutta mitä niistä. *Niin&Näin* 1/1997.
- Kajanoja, Jouko*. 1996. Kommunikatiivinen yhteiskunta. Puheenvuoro hyvinvointivaltiosta. Hanki ja jää/Tammi. Jyväskylä.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti*. 1996. Kuka on köyhä? Stakes. Tutkimuksia 65. Helsinki.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti*. 1995. Different methods - different results. National Research and Development Centre for Welfare and Health. *Themes* 5/1995. Helsinki.

- Karisto, Antti.* 1984. Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Suomea ja muita pohjoismaita vertaileva tutkimus sairastavuuden väestöryhmittäisistä eroista ja sairaudesta hyvinvoinnin vajeena. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46. Helsinki.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka.* 1998. Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. WSOY. Juva.
- Karvonen, Elina.* 1971. Toimihenkilöiden luokka-asemasta ja sen tutkimiseen liittyvistä vaikeuksista. *Sosiologia* 6/1971.
- Mc Kennell, A. C.* 1978. Cognition and Affect in Perceptions of Well-Being. *Social Indicators Research* 5:389-426.
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pertti.* 1998. Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. ETLA. Sarja B 143. Tammer-Paino. Tampere.
- Kinnunen, Merja.* 1988. Ammattiasemien kulttuurinen luokittelu. *Sosiologia* 2/1988.
- Kivinen, Markku.* 1989. The New Middle Classes and the Labour Process Class Criteria Revisited. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 223. Yliopistopaino. Helsinki.
- Kivinen, Markku.* 1998. *Sosiologia ja Venäjä. Hanki ja jää.* Karisto. Hämeenlinna.
- Kiviranta, Pekka.* 1977. Hyvinvointitutkimus psykodynaamisesta ja psykoterapeuttisesta näkökulmasta. *Sosiologia* 5/1977.
- Koivumaa-Honkanen, Heli-Tuulie.* 1998. Life Satisfaction as a Health Predictor. Kuopio University Publications D. Medical Sciences 143. Kuopio.
- Kortteinen, Matti.* 1985. Uusi yhteiskuntamuoto? *Sosiologia* 2/1985.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu.* 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Hanki ja Jää. Hämeenlinna.
- Kosonen, Pekka.* 1998. Pohjoismaiset mallit murroksessa. Vastapaino. Tampere.

- Kosunen, Virpi.* 1997a. Laman ja sosiaaliturvan muutokset 1990-luvulla. Teoksessa *Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu.* (toim.) Leikkausten hinta. Stakes. Raportteja 208. Saarijärvi.
- Kosunen, Virpi.* 1997b. Leikkaukset ja kotitalouksien toimeentulo. Teoksessa *Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu.* (toim.) Leikkausten hinta. Stakes. Raportteja 208. Saarijärvi.
- Kotakari, Ulla.* 1991. Myöhäiskeskä-ikä (ikävuodet 55-64) elämänvaiheena. Teoksessa *Niemelä, Pauli* (toim.) Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot eri ikävaiheissa. Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Alkuperäistutkimukset 3/1991. Kuopio.
- Kozma, A. & Stone, S. & Stones, M. J. & Hannah, T. E. & McNeil, K.* 1990. Long- and Short-term Affective States in Happiness: Model, Paradigm and Experimental Evidence. *Social Indicators Research* 22:119-138.
- Laitinen, Hanne.* 1995. Ylivelkaantuneen elämäkuviot. Tutkimus ylivelkaantumisesta ja sen aiheuttamasta turvattomuudesta Kuopiossa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 31. Kuopio.
- Latten, J. J.* 1989. Life-Course and Satisfaction, Equal for Every-One? *Social Indicators Research* 21:599-610.
- Lee, David J. & Turner, Bryan S.* 1996. Conflicts about Class. Debating Inequality in late Industrialism. Longman. Essex.
- Leiulfrud, Håkon & Woodward, Alison E.* 1988. Women at Class Crossroads: A Critical Reply to Erikson and Goldthorpe's Note. *Sociology* Vol 22, No. 4:555-562.
- Lehtinen, Teemu.* 1998. The Distribution and Redistribution of Income in Finland 1990-1993. VATT. J-Paino Oy. Helsinki.
- Lähteenmaa, Jaana.* 1995. Postmodernit virtaukset ja helsinkiläinen nuorisokulttuuri. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:4. Helsinki.
- Marshall, G. & Roberts, S. & Burgoyne, C. & Swift, A. & Routh, D.* 1995. Class, Gender, and the Assymetry Hypothesis. *European Sociological Review*, Vol. 11 No. 1:1-15.

- Martikainen, Pekka & Valkonen, Tapani.* 1995. Lama ja ennenaikainen kuolleisuus. Tilastokeskus. Väestö 1995:11. Painatuskeskus. Helsinki.
- Martinson, O. B. & Wilkening, E. A. & McGranahan, D.* 1984. Predictive Overall Life satisfaction: The Role of Life Cycle and Social Psychological Antecedents. *Social Indicators Research* 14:99-108.
- Marx, K. & Engels, F.* [1848] 1958. Kommunistisen puolueen manifesti. Teoksessa 'Valitut teokset'. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi.
- Mason, K. & Winsborough, H. & mason, W. & Poole, W.* 1973. Some Methodological Issues in Cohort Analysis of Archival Data. *American Sociological Review* 38 (1973):242-258.
- Meadow, H. L. & Mentzer, J. T. & Rahtz, D. R. & Sirgy, M. J.* 1992. A Life Satisfaction Measure Based on Judgment Theory. *Social Indicators Research* 26:23-59.
- Moser, Claus & Kalton, Graham.* 1985. *Survey Methods in Social Investigation.* Gower. Hants.
- Moum, Torbjørn.* 1994. Is Subjective Well-being a Predictor of Nonresponse in Broad Population Surveys? *Social Indicators Research* 32:1-20.
- Mäkelä, Jukka.* 1991. Sunnuntaina sataa aina - Tutkimus tilastollisen ajattelun siirtymisestä osaksi empiiristä sosiaalitutkimusta. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 13. Rovaniemi.
- Mäkelä, Jukka.* 1996. Menneisyyden nykyisyys. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 13. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Niemelä, Pauli.* 1984a. Ihmislaji ja -yhteisöt kansanvakuutusajattelun lähtökohtina. *Sosiaalivakuutus* N:o 3.
- Niemelä, Pauli.* 1984b. Ihmiskeskeinen lähestymistapa tutkimuksessa ja päätöksenteossa. *Sosiaalivakuutus* N:o 6-7.
- Niemelä, Pauli (toim.).* 1991. Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot eri ikävaiheissa. Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Alkuperäistutkimukset 3/1991. Kuopio.

- Niemelä, Pauli & Kainulainen, Sakari & Laitinen, Hanne & Pääkkönen, Juha & Rusanen, Timo & Ryyänen, Ulla & Widgren, Erja & Vornanen, Riitta & Väisänen, Raija & Ylinen, Satu.* 1997. Suomalainen turvattomuus. Inhimillisen turvattomuuden yleisyys, perusulottuvuudet ja tyypittely - haastattelututkimus 1990-luvun Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Hakapaino. Helsinki.
- Niitamo, O. E.* 1978. Sosiaali-indikaattoreiden rooli syvenemässä ja laajenemassa. *Sosiologia* 2/1978.
- Noponen, Jyrki.* 1971. Hyvinvointi objektiivisena ja subjektiivisena käsitteenä. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 3.
- Norusis, Marija.* 1994. SPSS Advanced Statistics 6.1.
- Nummenmaa, T. & Konttinen, R. & Kuusinen, J. Leskinen, E.* 1997. Tutkimusaineiston analyysi. WSOY. Porvoo.
- Nussbaum, M. & Sen, A. (eds.)* 1995. The Quality of Life. Clarendon Press. Oxford.
- Nykänen, Maija et al.* (1995) Taloudellisen laman myrskysilmässä: tutkimus Vantaan velkaneuvonnan asiakkaiden taloudellisesta ja terveydellisestä tilanteesta. STAKES. Raportteja 171. Helsinki.
- Nätti, J. Happonen, M. & Mauno, S. & Kinnunen, U.* 1997. Työn epävarmuuden ja hyvinvoinnin muutos - vuoden seuranta. *Sosiologia* 4/1997.
- Oikeustilastollinen vuosikirja 1993.* Tilastokeskus. SVT. Oikeus 1994:5.
- Ojala, Toini.* 1991. Levnadsnivå, livsform, livschanser och livskvalitet - fyra perspektiv på villkoren för välfärd. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Socialpolitiska institutionen. Ser. A:336. Åbo.
- Parkin, Frank.* 1974. Class Inequality & Political Order. Praeger. New York.
- Patoluoto, Ilkka.* 1972. Sosiaali-indikaattorit: operationaalista arvofilosofiaa. *Sosiologia* 3/1972.

- Pavot, W. & Diener, E.* 1993. The Affective and Cognitive Context of Self-Reported Measures of Subjective Well-Being. *Social Indicators Research* 28:1-20.
- Penttilä, Irmeli.* 1993. Työttömän vaihtoehdot. *Hyvinvointikatsaus* 3/93.
- Perheentupa, Olli.* 1978. Elämäntapatutkimuksen suuntia Neuvostoliitossa. *Sosiologia* 3/1978.
- Pohjola, Anneli.* 1996. Murtuuko työn sidos. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa?* Edita. Helsinki.
- Pöntinen, Seppo.* 1983. Social Mobility and Social Structure. A Comparison of Scandinavian Countries. *Commentationes Scientiarum Socialium* 20. Helsinki.
- Pöntinen, Seppo.* 1984. Sosiaalinen liikkuvuus ja luokkien strukturoituminen. *Sosiologia* 1/1984.
- Rahe, R. H. & Lind, E.* 1971. Psychosocial factors and sudden cardiac death: a pilot study. *Journal of Psychosomatic Research* 15:19-24.
- Raitasalo, Raimo.* 1995. Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Kansaneläkelaitos. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 1995:1. Helsinki
- Raitasalo, Raimo.* (toim.) 1996. Elämänhallintaa etsimässä. Kansaneläkelaitos. *Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia* 1996:13. Helsinki.
- Rauhala, Urho.* 1966a. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus. 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa. WSOY. Porvoo.
- Rauhala, Urho.* 1966b. Sosiaalisesta eriarvoisuudesta. *Sosiologia* 2/1966.
- Riihinen, Olavi.* 1983. Hyvinvointia koskevien käsitysten muutoksista toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. *Sosiaalityön vuosikirja* 1983. Sosiaalityöntekijäin liitto ry.
- Ringén, Stein.* 1985. Toward a Third Stage in the Measurement of Poverty. *Acta Sociologica* 28:99-113.

- Ringen, Stein.* 1995. Well-being, Measurement, and Preferences. *Acta Sociologica* 38:3-15.
- Ritakallio, Veli-Matti.* 1991. Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 11/1991. Vapokustannus. Helsinki.
- Ritakallio, Veli-Matti.* 1994. Köyhyys Suomessa 1981-1990: tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. *Stakes. Tutkimuksia* 39. Helsinki.
- Ritzer, George.* 1996a. *Classical Sociological Theory.* McGraw-Hill. Singapore.
- Ritzer, George.* 1996b. *Modern Sociological Theory.* McGraw-Hill. Singapore.
- Roos, J. P.* 1973. *Welfare Theory and Social Policy. A Study in Policy Science.* *Commentationes Scientiarum Socialium* 4. Helsinki.
- Roos, J. P.* 1978. Piirteitä elämäntavan tutkimisesta. *Sociologia* 2/1978.
- Roos, J. P.* 1981. Elämäntapojen tyypeistä elämäkertojen valossa. *Sociologia* 4/1981.
- Roos, J. P.* 1988a. Behind the Happiness Barrier. *Social Indicators Research* 20:141-163.
- Roos, J. P.* 1988b. *Elämäntavasta elämäkertaan.* Tutkijaliitto. Gummerus. Jyväskylä.
- Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi.* (toim.) 1998. *Elämänpolitiikka.* Gaudeamus. Tammer-Paino. Tampere.
- Runciman, W. G.* 1967. *Relative Deprivation and Social Justice.* Routledge & Kegan. London
- Ruonavaara, Hannu.* 1998. Yhteiskunnan rakenteet ja rakennemuutokset. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sosiologisia karttalehtiä.* Vastapaino. Tampere.
- Ruotsalainen, Seppo.* 1978. Piirteitä työväenluokan asemasta kapitalismissa. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia* 27. Satakunnan Yhteisvoima Oy. Pori.

- Saarenheimo, Ulla.* 1996. Asunnottomuus väheni Suomessa. Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto. Edita. Helsinki.
- Salavuo, Kari* (toim.) 1994. Hajoavatko yhteiskunnalliset rakenteet - mitä haluamme tilalle? Studia Aboensia-sarja. Gillot. Turku
- Salmi, Minna & Huttunen, Jouko & Yli-Pietilä, Päivi.* Lapset ja lama. Stakes. Raportteja 197. Gummerus. Jyväskylä.
- Selye, H.* 1956. The Stress of Life. McGraw Hill. New York.
- Selye, H.* 1971. The evolution of the stress concept. Teoksessa Levi, L. (ed.) Society Stress and Disease. Oxford U. P. London.
- Schaie, Warner.* 1965. A General Model for the Study of Developmental Problems. Psychological Bulletin 64, 2 (1965): 92-107.
- Schumpeter, J. A.* 1991. Social Classes in an ethnically homogeneous environment. In Richard Swedberg ed. Schumpeter, J. A.: The Economics and Sociology of Capitalism. Princeton. 230-282.
- Scott, John.* 1996. Stratification & Power: Structures of Class, Status and Command. Polity Press. Cambridge.
- Sen, Amartya.* 1995. Capability and Well-Being. Teoksessa Nussbaum, M. & Sen, A. (eds.) 1995. The Quality of Life. Clarendon Press. Oxford.
- Sen, Amartya.* 1992 Inequality Reexamined. Clarendon Press. Oxford.
- Sen, Amartya.* 1987. Freedom of Choice: Concept and Content. Wider working papers. Helsinki.
- Sihvola, Juha.* 1994. Hyvän elämän politiikka. Näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan. Tutkijaliiton julkaisusarja 76. Kirjapaino-osakeyhtiö Like. Helsinki.
- Simpura, Jussi.* 1996. Elintasosta elämäntalouteen? Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa? Edita. Helsinki.

- Siurala, Lasse.* 1994. Nuoriso-ongelmat modernisaatioperspektiivissä Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:3.
- Sisäasiainministeriö.* 1988. Alueelliset hyvinvointierot. Aluepoliittisia tutkimuksia ja selvityksiä 1988:6. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Stones, M. J. & Hadjistavropoulos, T. & Tuuko, H. & Kozma, A.* 1995. Happiness Has Traitlike and Statelike Properties: A reply to Veenhoven.
- Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Kallinen, Sannamari & Karjalainen, Anne.* 1998. Palkkatyömarkkinat. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 1998:9. Helsinki.
- Suikkanen, Asko & Kauppinen, Petri & Viinamäki, Leena.* 1996. Suomalaisten hyvinvointimuutokset selviytymisen ja syrjäytymisen pelinä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1996:12. Edita. Helsinki.
- Sulkunen, Pekka.* 1992. Häviävät erot - uudet keskiluokat länsieurooppalaisessa yhteiskunnassa. Sosiologia 3/1992.
- Suominen, Sakari & Vahtera, Jussi & Uutela, Antti.* 1996. Elintaso, koherenssin tunne vai ihmissuhteet: mikä ylläpitää tyytyväisyyttä ja terveyttä? Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa? Edita. Helsinki.
- Sosiaaliturva Suomessa 1996.* Sosiaali- ja terveysministeriö. Talous- ja suunnitteluosasto. SVT Sosiaaliturva 1998:1. Edita. Helsinki.
- Tacq, Jacques.* 1997. Multivariate Analysis Techniques in Social Science Research. Sage. London.
- Tilastokeskus.* 1989. Sosioekonomisen aseman luokitus 1989. Käsikirjoja 17.
- Tilastokeskus.* 1990. Ammatti ja sosioekonominen asema 1990. Väestölaskenta 1990. Osa 8. Helsinki.
- Tilastokeskus.* 1993. Väestölaskenta 1990. Osa 7C. Kuntatiedot - Keski- ja Pohjois-Suomi. Helsinki.
- Tilastokeskus.* 1995a. Työvoimatilasto. Työmarkkinat 1995:9.

- Tilastokeskus.* 1995b. Kotitaloudet ja taloudellinen muutos 1990-luvulla. SVT. Tulot ja kulutus 1995:5. Helsinki.
- Tilastokeskus.* 1996a. Elinolot numeroina 1994. SVT. Elinolot 1996:1. Edita. Helsinki.
- Tilastokeskus.* 1996b. Suomen tilastollinen vuosikirja 1996. Jyväskylä.
- Tilastokeskus.* 1997a. Työvoimatilasto. Työmarkkinat 1997:15.
- Tilastokeskus.* 1997b. Rakennukset, asunnot ja asuinolot 1995. SVT. Asuminen 1997:7. Helsinki.
- Titmuss, Richard M.* 1965. Income Distribution and Social Change. Unwin Iniversity Books. London.
- Toimeentuloturvakatsaus 1998.* Sosiaali- ja terveystministeriö. Julkaisuja 1998:5. Edita. Helsinki.
- Toivonen, Timo.* 1996. Luokat ja kulutus: episodi massakulutuksen läpimurrosta 1955-1971. Sosiologia 1/1996.
- Townsend, Peter.* 1971. Measures and Explanations of Poverty in High Income and Low Income Countries. In Townsend, Peter (ed.) The Concept of Poverty. Heinemann. London.
- Uusitalo, Hannu.* 1975. Income and Welfare. University of Helsinki, Research Group for Comparative Sociology, no. 8. Helsinki.
- Uusitalo, Hannu.* 1985. Luokkarakenne ja intressien organisoituminen. Sosiologia 3/1985.
- Uusitalo, Hannu.* 1993. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa Andersson, Jan Otto (toim.) Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. SITRAn julkaisuja nro 131. WSOY. Juva.
- Uusitalo, Hannu.* 1997. Neljä laman vuotta: mitä on tapahtunut tulonjaossa? Teoksessa *Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu.* (toim.) Leikkausten hinta. Stakes. Raportteja 208. Saarijärvi.
- Valkonen, T. & Koskinen, S. & Martelin, T.* (toim.) 1998. Rekisteriaineistot yhteiskunta- ja terveystutkimuksessa. Gaudeamus. Helsinki.

- Valkonen, T. & Martelin, T. & Rimpelä, A.* 1990. Eriarvoisuus kuoleman edessä. Tilastokeskus. Tutkimuksia 172. Helsinki.
- Vartiainen, Matti & Ruohomäki, Virpi.* 1992. Informaatioammatit ja tietotyö - jatkokehittelyä. *Sosiologia* 3/1992.
- Veenhoven, Ruut.* 1984. Condition of Happiness. Reidel. Dordrecht.
- Veenhoven, Ruut.* 1991. Is Happiness Relative? *Social Indicators Research* 24:1-34.
- Veenhoven, Ruut.* 1994a. Correlates of happiness. Vol I, II, III. Risbo. Netherlands.
- Veenhoven, Ruut.* 1994b. Is happiness a trait? Tests of the theory that better society does not make people any happier. *Social Indicators Research* 32:101-160.
- Veenhoven, Ruut.* 1996. Developments in satisfaction-research. *Social Indicators Research* 37: 1-46.
- Vikström, John.* 1996. Hyvinvointivaltion purkamiseen liittyviä sosiaalieettisiä näkökohtia. *Kanava* 4/96.
- Watten, R. & Vassend, O. & Syversen, J-L. & Myhrer, T.* 1995. Personality and Quality of Life. *Social Indicators Research* 35:289-302.
- Weber, Max.* 1978. *Economy and Society*, Vol 1. University of California Press. Berkeley.
- Wikman, A. & Wärneryd, B.* 1990. Measurement Errors in Survey Questions: Explaining Response Variability. *Social Indicators Research* 22:199-212.
- Wright, Erik, Olin.* 1989. The Comparative Project on Class Structure and Class Consciousness: An Overview. *Acta Sociologica* 1989 (32), 1:3-22.
- Wright, Erik, Olin.* 1997. *Class Counts*. Comparative studies in class analysis. Cambridge University Press. Cambridge.
- Wright, Georg Henrik von.* 1963. *The Varieties of Goodness*. Routledge & Kegan Paul. London.

Vähätalo, Kari. 1998. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus. Tampere.

Väisänen, Raija. 1995. Työelämän turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot: tutkimus ydinkeski-ikäisistä (45-54) työntekijöistä Kuopion läänissä. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 28. Kuopio.

LIITTEET

LIITE 1. Elämäntapahtumien yhteys elämään tyytyväisyyteen.

LIITE 2. Muutokset hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla.

LIITE 3. Koettujen negatiivisten elämäntapahtumien rotatoitu faktorimatriisi.

LIITE 4. Luokkien sosiaaliset taustat vuonna 1991/92.

LIITE 5. Elämäntapahtumien kokemukset, 18-74 -vuotiaat.

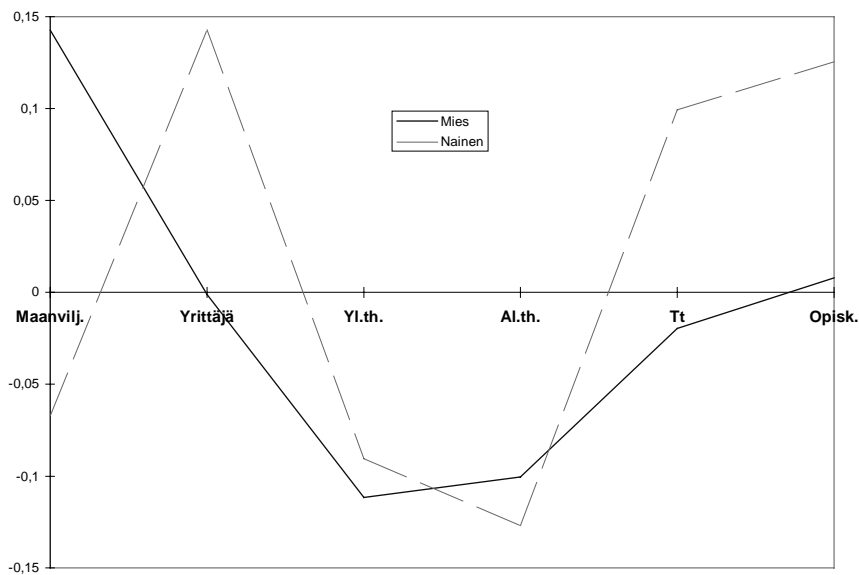
LIITE 1

Taulukko 1. Elämäntapahtumien yhteys elämään tyytyväisyyteen. Varianssianalyysi.

Elämäntapahtuma	Tyytyväisyys elämään				Eta ² (selitysoosuus)
	Keskiarvo Ei ko- kenut	Koke- nut	F	p<	
Toimeentulon vaikeutuminen (sair.) M44E	4,00	3,54	179,2	,000	,07
Vaikeuksia selviytyä asumismenoissa M70I	3,99	3,61	119,8	,000	,05
Työttömyysturvan niukkuus M70C	3,99	3,54	156,4	,000	,06
Työttömyys tai työttömäksi joutum. M57A	4,00	3,64	86,9	,000	,05
Vaikeuksia perheen elatuksessa M70F	3,96	3,50	123,2	,000	,05
Menojen suuruus M70H	4,02	3,71	91,9	,000	,04
Palkka- ja/tai yritt.tulojen niukk. M70A	4,00	3,72	76,7	,000	,03
Ylivelkaantuminen M70J	3,95	3,41	146,5	,000	,06
Henkisen tasapainon järkkyminen M44L	3,92	3,45	86,8	,000	,04
Työttömyysturvan leikkaaminen M81D	3,92	3,45	90,1	,000	,04
Toimeentuloj. väliinputoaminen M70G	3,93	3,56	65,3	,000	,03
Kipu ja kärsimys M44G	3,95	3,73	41,2	,000	,02
Unohdetuksi tai hyljättyksi tulem. M44J	3,90	3,35	77,6	,000	,03
Työkyvyttömäksi tuleminen M44C	3,91	3,63	39,1	,000	,02
Virkamiesten epäoikeudenmukaisuus M85A	3,92	3,64	49,8	,000	,02
Asuntopulasta kärsiminen M85B	3,90	3,62	38,7	,000	,02
Muun sos.turvan niukkuus M70E	3,92	3,72	30,1	,000	,01
Sairausturvan niukkuus M70D	3,91	3,63	32,4	,000	,01
Perheenjäsenten elämän vaikeutum. M44H	3,94	3,74	34,0	,000	,01
Sos- ja terveystalvelujen supistaminen M81A	3,92	3,68	36,5	,000	,02
Yksityisyyden puuttuminen M77B	3,90	3,68	26,2	,000	,01
Joutuminen muista riippuvaiseksi M44I	3,90	3,58	36,2	,000	,02
Irtisanomisen tai hädän uhka M77D	3,89	3,53	42,3	,000	,02
Puutteellinen varustetaso M77F	3,90	3,73	16,1	,000	,01
Vaarallinen ympäristö M77G	3,88	3,50	28,2	,000	,01
Eläketulojen niukkuus M70B	3,90	3,72	14,9	,000	,01
Läheisen liiallinen päihteiden käyttö M50B	3,91	3,74	24,0	,000	,01
Muistin heikkeneminen M44K	3,91	3,64	39,1	,000	,02
Tärkeän ihmissuhteen katkeaminen M50A	3,94	3,76	31,1	,000	,01
Läheisen ihmisen väkivaltaisuus M50J	3,88	3,65	21,1	,000	,01
Levoton ympäristö M77I	3,90	3,69	24,2	,000	,01
Lapsiperheiden tuen supistaminen M81G	3,88	3,77	7,7	,01	,003
Huoli lasten elämästä ja tulevais. M50H	3,90	3,77	12,3	,001	,01
Asuminen syrjässä M77E	3,87	3,70	8,0	,005	,003
Vammautuminen M44A	3,90	3,68	25,5	,000	,01
Konkurssi tai sen uhka M70K	3,91	3,32	51,8	,000	,02
Vaikeudet saada apua ja hoitoa M44F	3,88	3,57	20,1	,000	,01
Oma avio/avoero M50D	3,89	3,75	10,5	,001	,004
Yksinhuoltajuus M50C	3,88	3,67	14,9	,000	,01
Tekniikan aiheuttamat muutokset työssä M57C	3,82	3,86	1,1	,3	,000
Ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla M57H	3,92	3,73	22,1	,000	,01
Hankaluudet naapureiden kanssa M77C	3,89	3,71	14,3	,000	,01
Sairausturvan leikkaaminen M81E	3,89	3,71	13,3	,000	,01
Kasvatusongelmat M50K	3,88	3,72	10,6	,001	,004
Joutuminen omaisuusrikoksen uhriksi M85E	3,89	3,72	15,1	,000	,01
Tarjottu huumeita M85C	3,88	3,73	9,6	,002	,004
Kuoleman vaara M44B	3,89	3,75	11,9	,001	,01
Laitoshoitoon joutuminen M44D	3,88	3,64	10,7	,001	,004

Taulukko 1. Muutokset terveydentilassa vuosien 1991/92-1996 välillä (%), 18-74 -vuotiaat. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 aineistossa

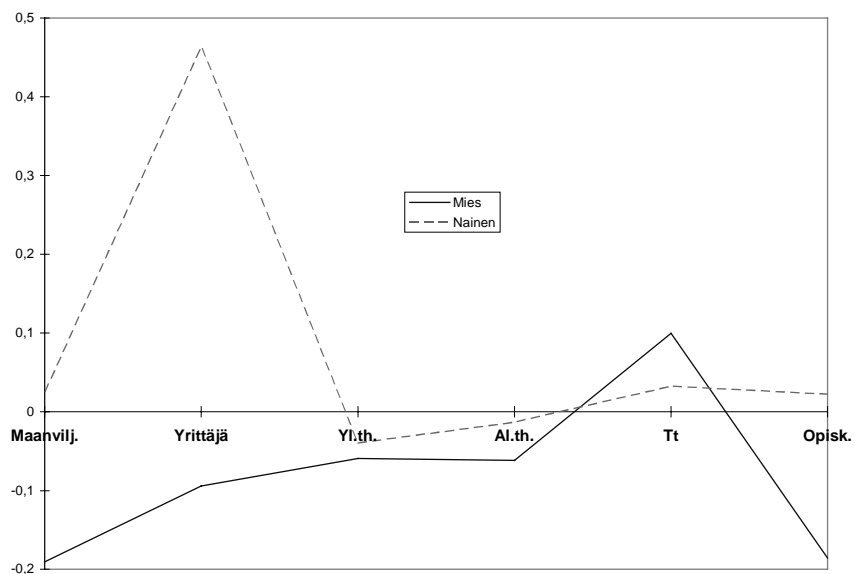
	maan- viljelijä	yrit- tämä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Terveydentilan muutos (p<.04)								
nyt selvästi paremmat	2	5	4	4	3	4	8	4
nyt hieman paremmat	6	7	8	10	6	14	9	8
pysyneet samana	47	48	61	57	53	61	47	55
nyt hieman heikkomat	30	34	22	23	28	19	26	25
nyt selvästi heikkomat	15	6	6	6	10	2	11	8
N	46	81	140	363	493	148	55	1326

Kuvio 1. Terveydentilan muutokset miehillä ja naisilla. Varianssianalyysi. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

Taulukko 2. Muutokset ihmissuhteissa vuosien 1991/92-1996 välillä (%), 18-74 -vuotiaat. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 aineistossa

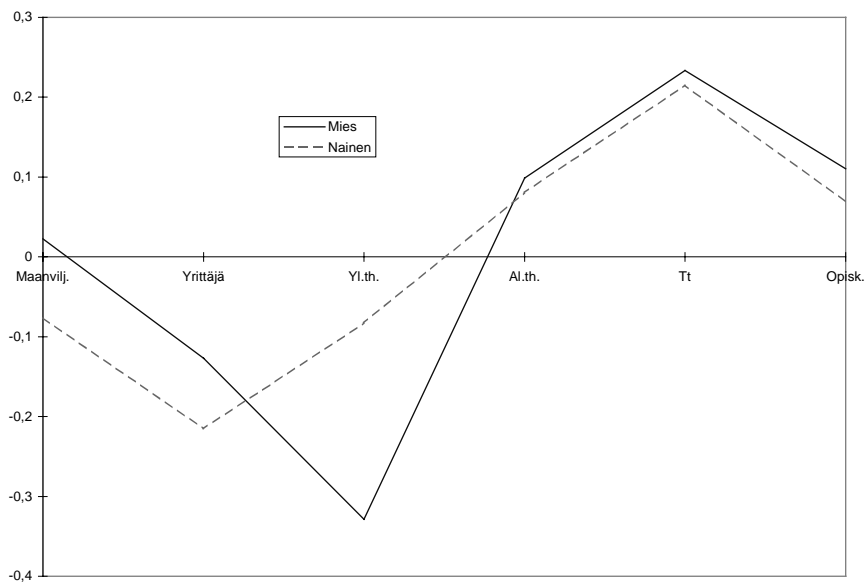
	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Ihmissuhteiden muutos (p<.000/ei test. edell.)								
nyt selvästi paremmat	11	11	14	14	11	22	15	13
nyt hieman paremmat	13	23	22	23	18	36	17	22
pysyneet samana	76	52	58	54	64	34	60	57
nyt hieman heikkommat	-	12	7	7	5	5	6	6
nyt selvästi heikkommat	-	1	-	2	3	2	2	2
N	45	82	139	362	492	147	53	1320

Kuvio 2. Muutokset ihmissuhteissa miehillä ja naisilla. Varianssianalyysi. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

Taulukko 3. Muutokset työtilanteessa vuosien 1991/92-1996 välillä (%), 18-74 -vuotiaat. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 aineistossa.

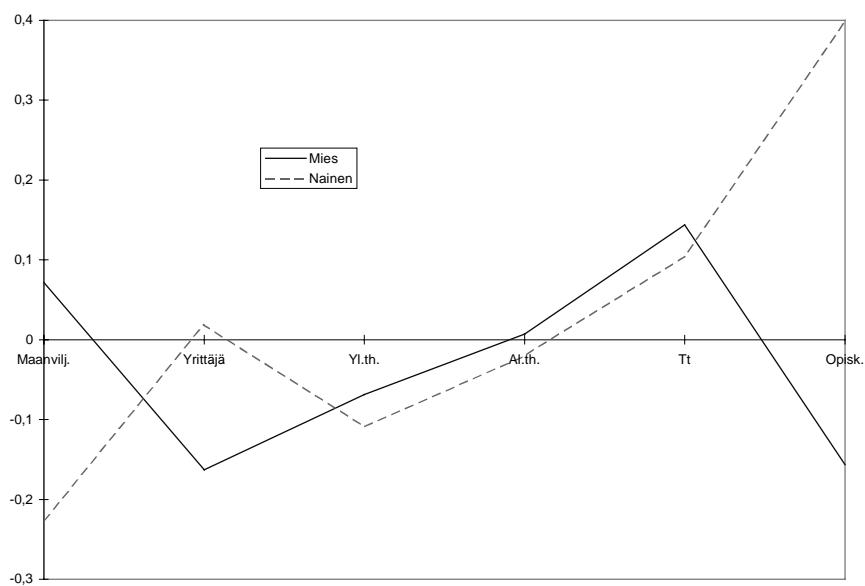
	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Työtilanteen muutos (p<.04)								
nyt selvästi parempi	9	16	16	15	9	23	5	13
nyt hieman parempi	23	26	24	16	16	18	19	18
pysynyt samana	46	31	36	30	30	27	29	31
nyt hieman heikempi	9	15	20	21	22	18	19	20
nyt selvästi heikempi	14	11	4	18	23	14	29	17
N	22	80	122	262	333	22	21	862

Kuvio 3. Muutokset asemassa työelämässä miehillä ja naisilla. Varianssianalyysi. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

Taulukko 4. Muutokset taloudellisessa toimeentulossa vuosien 1991/92-1996 (%), 18-74 -vuotiaat. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 aineistossa

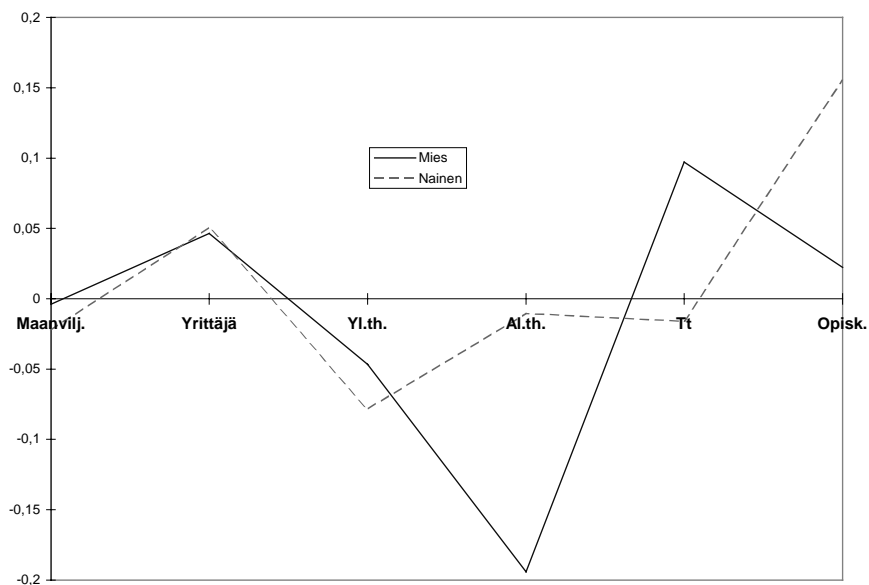
	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Toimeentulon muutos (p<.01)								
nyt selvästi parempi	2	6	7	8	6	10	4	7
nyt hieman parempi	7	27	22	19	17	17	10	18
pysynyt samana	67	37	36	37	37	36	46	38
nyt hieman heikempi	20	18	27	25	23	23	29	24
nyt selvästi heikempi	4	12	8	12	18	15	12	14
N	45	82	140	359	489	148	52	1315

Kuvio 4. Muutokset taloudellisessa toimeentulossa miehillä ja naisilla. Varianssianalyysi. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

Taulukko 5. Muutokset asumistilanteessa vuosien 1991/92-1996 välillä (%), 18-74 -vuotiaat. Kysytty ainoastaan vuoden 1996 aineistossa

	maan- viljelijä	yrit- täjä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Asumistilanteen muutos (p<.001/ei test. edell.)								
nyt selvästi parempi	7	11	16	15	11	15	11	13
nyt hieman parempi	7	16	20	17	14	28	13	17
pysynyt samana	87	68	53	62	66	45	68	62
nyt hieman heikompi	-	1	7	5	6	11	8	6
nyt selvästi heikompi	-	4	4	3	3	1	-	2
N	45	81	140	357	490	148	53	1314

Kuvio 5. Muutokset asumistilanteessa miehillä ja naisilla. Varianssianalyysi. Positiiviset arvot kuvaavat muutosta huonompaan suuntaan ja negatiiviset parempaan suuntaan.

LIITE 3

Taulukko 1. Koettujen negatiivisten elämäntapahtumien rotatoitu faktorimatriisi.

MJA	SELITE	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	F11	COMMUN.
M70I4	Vaikeuksia asumismenoissa	.71259	-.00479	.14270	.12274	.03654	.06840	.05969	.10559	-.00199	.02579	.11448	.57
M70J4	Ylivelkaantuminen	.66195	.02837	.03120	.06854	.12561	-.07921	.10544	.00282	.08462	.06991	-.11038	.50
M70F4	Vaikeuksia perheen elatuksessa	.66102	.06397	.09463	.08105	.03297	.11759	.06644	.06358	.20717	.06995	.12753	.54
M70H4	Menojen suuruus	.62159	.04954	.16017	.12110	-.01432	.10039	.04532	.04682	-.06131	.01726	.25414	.51
M70G4	Toimeentuloj. väliinpuotoaminen	.52509	.07160	.05164	.03978	.11650	.26168	.13215	.06225	-.05078	-.00215	-.06563	.40
M70E4	Muun sos.turvan niukkuus	.46259	-.07102	.23181	.05018	.03622	.35064	.09719	.10774	-.33216	-.01325	.10303	.54
M70K4	Konkurssi tai sen uhka	.44963	-.00501	-.10424	.07166	.06166	-.05043	-.09812	-.03095	.23846	.32253	-.19098	.43
M44E4	Toimeentulon vaikeutum. sair. vuoksi	.44108	.24023	.09786	.41729	.18526	.03535	.00046	.13403	-.00089	-.05726	.09847	.50
M70A4	Palkka/yritystulojen niukkuus	.36374	.09098	.04348	.31334	-.09173	.02275	.01945	.14665	.21326	.12962	.31885	.44
M44A4	Vammautuminen	.00709	.71299	-.03870	-.03761	.03508	.00618	.00387	.01820	-.00051	.12689	-.02711	.53
M44C4	Työkyvyttömäksi tuleminen	.02414	.70992	-.02185	.00266	.20219	.06945	.00556	-.01509	.06706	-.07050	-.06330	.57
M44G4	Kipu ja kärsimys	.04167	.57847	.07679	-.04762	.26078	.04864	-.01035	.08157	.01307	.07452	.14752	.45
M44B4	Kuoleman vaara	.04459	.51860	.12983	.02534	.11086	-.04501	.14475	-.05377	-.13148	.20429	.08427	.39
M70B4	Eläkkeen niukkuus	.10936	.50480	-.04476	-.09980	.04396	.19682	.01452	.02906	.17275	-.40953	-.10084	.53
M44K4	Muistin heikkeneminen	-.01929	.39955	-.03560	-.01488	.31099	.01908	.10901	.10429	.26579	-.24150	.03237	.41
M50D4	Avioero/avoero	.10237	.00122	.63504	.12331	.09363	.00069	-.04652	.00632	.30638	.16338	-.26603	.63
M50A4	Ihmissuhteen katkeaminen	.04368	.00997	.61936	.12589	.08753	.03391	.06383	.04169	-.06477	.25101	.08424	.49
M50J4	Läheisen väkivaltaisuus	.11600	.02072	.61705	-.02195	.11220	.02087	.16593	.06284	-.03181	-.10892	.09287	.46
M50B4	Läheisen alkoholin (tms.) käyttö	.17305	.05438	.56695	.00493	.05631	.02636	.11653	.08226	.03155	-.13427	.28573	.48
M50C4	Yksinhuoltajuus	.14298	-.02861	.53461	.01240	.04557	.07798	-.09711	.04748	.48646	-.06950	-.16540	.60
M57A4	Työttömyys	.11829	-.09331	.05777	.80364	-.02611	-.06970	.02435	.05714	.00157	.09092	.10072	.70
M70C4	Työttömyysturvan niukkuus	.21741	-.00332	.09178	.79361	.00024	.09622	.08177	.08447	-.05109	-.02466	-.00105	.71
M81D4	Työttömyysturvan leikkaaminen	.08944	-.05465	-.01671	.59163	.09511	.39157	.11092	-.05402	-.02516	.01818	-.05851	.54
M44J4	Unohdetuksi tuleminen	.10132	-.03677	.17905	.05945	.66006	.00686	.12623	.02632	.02453	.07089	.05770	.51
M44L4	Henkisen tasapainon menettäminen	.12990	.15832	.12537	.00891	.62789	.02005	.15752	-.01538	.08863	-.02176	.12581	.50
M44I4	Riippuvaiseksi tuleminen	.07759	.41826	-.00568	.00913	.51043	.08911	.00450	.02020	-.00686	.07950	.01616	.46
M44D4	Laitoshoitoon joutuminen	-.02279	.26166	.02596	.02927	.50355	.03638	.01554	.06233	-.10974	.07679	-.19952	.39
M44F4	Vaikeudet saada apua ja hoitoa	.03293	.17030	.00228	-.02236	.48183	.13641	-.06090	.12127	.04362	.00311	.03620	.30
M81A4	Sos ja terv palveluiden supistaminen	.15341	.04219	.07918	.05823	.10123	.72881	.10482	.04086	-.04191	.04223	.04873	.60
M81E4	Sairausturvan leikkaaminen	-.02009	.16183	-.00096	.05353	.09399	.72708	-.01685	.00908	.11624	.00889	-.06465	.59

M70D4	Sairausturvan niukkuus	.17484	.43341	.04032	.07924	-.00349	.46631	-.03650	.10745	.11080	-.09117	-.01832	.48
M81G4	Lapsiperheiden tukien supistaminen	.23159	-.20393	-.04980	.04846	.02733	.41826	.09116	.02417	.17667	.25596	.15800	.41
M77G4	Vaarallinen asuin ympäristö	.06096	.07208	.02464	.05284	.09192	.03841	.72725	.04135	.07880	-.08421	-.04910	.57
M77I4	Levoton asuin ympäristö	.10290	-.02507	.06230	.06847	.08326	.05824	.72688	.12364	.04144	.04923	.11152	.59
M77C4	Hankaluudet naapureiden kanssa	.12131	-.00951	.12528	-.00553	.02468	.09040	.39916	.11104	-.08297	.21910	.15864	.29
M85D4	(Katu)väkivallan uhriksi joutuminen	.02357	.21744	.29750	.11459	-.05459	-.04580	.38368	.01046	-.11791	.24341	-.09398	.38
M77E4	Syrjässä asuminen	-.00363	-.00808	.08651	.01494	.06299	.09237	-.10786	.69740	-.02400	-.07038	.10728	.54
M77F4	Asunnon heikko varustetaso	.07665	.10072	-.01185	.02172	.03713	.03572	.22796	.64663	.10299	.12267	.20030	.56
M85B4	Asuntopula	.19539	.02438	.12646	.13689	.10849	-.00635	.30525	.46014	-.04324	.06084	-.20858	.44
M77D4	Häätö tai sen uhka	.26411	-.00492	.01372	.13423	.09092	-.09121	.19949	.45563	.02334	.09565	-.27040	.43
M77B4	Yksityisyyden puute	.06898	.01261	.26916	-.04609	.11038	.04807	.21929	.31342	-.15716	.26338	.19472	.38
M50H4	Huoli lasten elämästä ja tulevaisuud.	.13074	.08738	.09233	-.06111	.05657	.15547	.07939	.01292	.70556	.03592	.18256	.60
M85E4	Omaisuusrikoksen uhriksi joutuminen	.08276	.10755	.01080	-.00422	.07272	.06198	.04870	.05086	.01712	.56456	.01602	.35
M85A4	Virkamiesten epäoikeudenmukaisuus	.18568	.14975	.07484	.09976	.04217	.16417	.23330	.26166	.10273	.35131	-.06355	.36
M44H4	Muiden elämän vaikeutumi. sair. vuoksi	.19923	.09261	.09136	.03047	.31117	.02841	.01828	.09430	.02219	-.06566	.47332	.39
M57H4	Ristiriidat ja vaikeudet työssä	.11060	-.08887	.11434	.24381	-.02448	-.06868	.19129	.06826	.16899	.29440	.46428	.47
Eigenvalue		6.71920	3.26349	2.07446	1.73395	1.51949	1.43672	1.23793	1.17528	1.14865	1.12621	1.06863	
Pct of Var		14.6	7.1	4.5	3.8	3.3	3.1	2.7	2.6	2.5	2.4	2.3	
Cum Pct		14.6	21.7	26.2	30.0	33.3	36.4	39.1	41.7	44.2	46.6	48.9	

LIITE 4

Taulukko 1. Sosiaaliluokat sukupuolen ja iän mukaan (%) vuonna 1991 / 1992, 18-74-vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Sukupuoli (p<.000)								
Mies	35	66	59	28	60	54	28	48
Nainen	65	34	41	72	40	46	72	52
Ikä (p<.000)								
18-24 vuotta	2	1	5	8	10	71	34	13
25-34 vuotta	6	19	24	24	22	24	11	22
35-44 vuotta	13	42	39	26	20	4	4	23
45-54 vuotta	20	31	14	16	19	0	22	17
55-64 vuotta	32	5	11	15	17	0	11	14
65-74 vuotta	27	3	8	11	12	1	17	11
N	67	82	127	330	448	88	37	1179

Taulukko 2. Sosiaaliluokat siviilisäädyn ja ruokakunnan rakenteen mukaan (%) vuonna 1991/92, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Siviilisäätty (p<.000)								
Naimaton	11	8	14	13	17	69	27	19
Avio/avoliitossa	72	78	85	74	66	31	56	69
Eronnut tai asumusero	3	12	-	8	10	-	3	7
Leski	15	1	1	5	7	-	14	6
Ruokakunta (p<.000, etc)								
Yksi henkilö	12	7	12	15	19	22	13	16
Vastaaja+vanhemmat	5	3	3	2	5	37	9	6
Vastaaja+lapsi/lapset	6	7	-	7	6	1	9	5
Vastaaja+puoliso	40	25	30	35	31	20	36	31
Vastaaja+puoliso+lapset	31	58	56	39	38	12	23	39
Vastaaja+joku muu	6	1	-	3	1	9	11	3
N	66	82	127	329	446	87	37	1174

Taulukko 3. Koulutusaste sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1991/92, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Koulutusaste (p<.000)								
Perusaste	77	46	4	32	66	21	52	45
Keskiaste	23	40	54	63	34	68	43	47
Korkea-aste	-	14	43	5	-	10	5	8
N	64	78	126	317	431	76	31	1124

Taulukko 4. Asuintalon tyyppi, omistussuhde ja asumismenot sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1991/92, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Asuintalo(p<.000)								
Kerrostalo	24	23	43	50	47	57	47	45
Omakotitalo	60	57	32	29	33	27	43	35
Rivitalo/paritalo	13	19	25	20	19	15	8	19
Muu	4	1	-	1	1	1	2	1
Asumisen omistussuhde (ei test. edell.)								
Omistusasunto	93	88	83	73	66	52	58	72
Vuokra-asunto	2	6	12	22	28	38	32	23
Työsuhdeasunto	-	2	5	4	4	2	3	4
Asuntola/laitos/muu	5	4	-	1	2	9	7	2
Asumismenot (p<.000)								
Suurin menoerä	22	52	53	41	44	51	50	44
Toiseksi suurin menoerä	12	18	31	39	32	21	18	30
Kolmanneksi suurin menoerä	13	6	8	10	12	13	10	11
Pienempi menoerä	53	24	8	10	12	16	22	15
N	67	82	127	329	447	88	37	1177

Taulukko 5. Pääasiallinen toimeentulon lähde edellisen 12 kuukauden aikana sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1991/92, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Pääasiallinen toimeentulo (ei test. edell.)								
Palkkatulot	2	31	83	66	56	26	5	53
Yrittäjätulot	29	66	1	1	0	-	-	7
Omaisuuksutulot	-	-	-	-	1	-	-	0
Eläketulot	62	3	13	23	27	1	52	23
Sairauspäiväraha	-	-	-	-	1	-	-	1
Työttömyyskorvaus	-	-	1	3	11	3	24	6
Äitiyspäiväraha	-	-	1	2	1	-	7	1
Toimeentulotuki	-	-	-	-	1	-	-	1
Opintotuki	-	-	-	2	1	61	3	6
Toisen henkilön tulot	3	-	1	1	1	5	2	1
Muu	3	-	-	1	1	4	7	1
N	67	82	127	329	448	88	37	1178

Taulukko 6. Nettokuukausitulot sosiaaliluokan mukaan (%) vuonna 1991/92, 18-74 -vuotiaat.

	maan- viljelijä	yrit- tätä	ylempi toimih.	alempi toimih.	työn- tekijä	opis- kelija	muu	yh- teensä
Nettotulot, mk/kk (p<.000)								
0-3000	51	11	1	12	19	76	51	22
3001-5000	38	23	8	35	43	18	38	33
5001-7000	5	29	28	37	29	4	12	27
7001-9000	5	21	25	12	6	2	-	10
yli 9001	-	16	39	4	3	-	-	7
N	65	80	127	323	442	86	37	1160

Taulukko 1. Elämäntapahtumien kokemukset, 18-74 -vuotiaat.

Elämäntapahtuma	Kokenut joskus %	Kokenut vuoden sisällä	
		1991 %	1996 %
Menojen suuruus M70H	51	41	40
Palkka- ja/tai yritystulojen niukk. M70A	48	32	29
Tärkeän ihmissuhteen katkeaminen M50A	47	11	12
Työttömyys tai työttömäksi joutum. M57A	47	25	31
Huoli lasten elämästä ja tulevais. M50H	44	19	24
Tekniikan aiheuttamat muutokset työssä M57C	44	23	30
Ristiriidat ja vaikeudet työpaikalla M57H	43	30	25
Perheenjäsenten elämän vaikeutum. M44H	40	21	21
Kipu ja kärsimys M44G	38	21	18
Työttömyysturvan niukkuus M70C	32	14	19
Toimeentulon vaikeutuminen (sair.) M44E	31	15	18
Vaikeuksia selviytyä asumismenoissa M70I	31	22	21
Läheisen liiallinen päihteiden käyttö M50B	30	14	12
Muun sos.turvan niukkuus M70E	27	17	22
Sos- ja terveystalvelujen supistaminen M81A	24	10	25
Puutteellinen varustetaso M77F	21	5	5
Virkamiesten epäoikeudenmukaisuus M85A	21	8	9
Lapsiperheiden tuen supistaminen M81G	20	9	23
Vaikeuksia perheen elatuksessa M70F	20	11	12
Kuoleman vaara M44B	20	4	3
Joutuminen omaisuusrikoksen uhriksi M85E	19	4	6
Vammautuminen M44A	18	3	3
Yksityisyyden puuttuminen M77B	18	8	6
Levoton ympäristö M77I	18	6	8
Oma avio/avoero M50D	18	2	4
Muistin heikkeneminen M44K	17	8	12
Työkyvyttömäksi tuleminen M44C	17	4	4
Hankaluudet naapureiden kanssa M77C	16	4	6
Ylivelkaantuminen M70J	15	11	9
Toimeentuloj. väliinputoaminen M70G	15	7	9
Asuntopulasta kärsiminen M85B	15	4	3
Työttömyysturvan leikkaaminen M81D	14	4	12
Eläketulojen niukkuus M70B	14	7	11
Sairausturvan leikkaaminen M81E	14	6	14
Kasvatusongelmat M50K	14	8	6
Tarjottu huumeita M85C	14	3	5
Sairausturvan niukkuus M70D	13	4	9
Henkisen tasapainon järkkäminen M44L	12	3	6
Läheisen ihmisen väkivaltaisuus M50J	12	4	3
(Katu)väkivallan uhriksi joutuminen	12	2	3
Joutuminen muista riippuvaiseksi M44I	11	4	5
Yksinhooltajuus M50C	10	2	3
Irtisanomisen tai hädän uhka M77D	9	2	3
Asuminen syrjässä M77E	8	2	2
Unohdetuksi tai hyljättyksi tuleminen M44J	7	3	3
Laitoshoitoon joutuminen M44D	6	1	2
Vaarallinen ympäristö M77G	6	1	3
Konkurssi tai sen uhka M70K	4	2	2
Vaikeudet saada apua ja hoitoa M44F	6	2	3

